

ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทย:
ศึกษารณีสถาลากลางจังหวัด

นายนิติ เชื้อสถาปนศิริ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-17-0311-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

POLITICAL MEANING OF THE ARCHITECTURE OF THAI GOVERNMENT BUILDING:
A CASE STUDY OF PROVINCIAL GOVERNMENT HOUSE

Mr.Niti Churstarponsiri

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Government

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-17-0311-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์   ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรม
ของอาคารราชการไทย : ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด
โดย   นายนิติ เชื้อสถาปนศิริ
สาขาวิชา   การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

..... คณะบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยวัฒน์ คำชู)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ตระกูล มีชัย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร)

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

..... กรรมการ
(อาจารย์ นฤมล ทับจุมพล)

นิติ เชื้อสถาปนศิริ : ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคาร
 ราชการไทย : ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด.(POLITICAL MEANING OF THE
 ARCHITECTURE OF THAI GOVERNMENT BUILDING : A CASE STUDY OF
 PROVINCIAL GOVERNMENT HOUSE) อ.ที่ปรึกษา : รศ. ดร. ไชยันต์ ไชยพร, 260
 หน้า. ISBN 974-17-0311-2.

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงความเกี่ยวข้องกับการเมืองในสิ่งที่มีลักษณะปรากฏ
 ต่อการรับรู้โดยทั่วไปว่าปราศจากความเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยพิจารณาที่ลักษณะทาง
 สถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลาง โดยมีสมมติฐานว่าสถาปัตยกรรมของศาลากลางนั้นเป็น
 สัญลักษณ์ที่มีความหมายที่เชื่อมโยงอยู่กับสภาพที่ปรากฏอยู่จริงในสังคม และสร้างความชอบ
 ธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้ที่ได้ครอบครอง จากการศึกษานี้โดยใช้การตีความผ่านแนวคิดเรื่อง
 สัญลักษณ์ที่อิงอยู่กับกรอบเศรษฐกิจการเมืองและความชอบธรรมทางการเมืองนั้น ได้ผลของการ
 ตีความลักษณะทางสถาปัตยกรรมทั้งสี่ช่วงเวลาของศาลากลางดังนี้

1.ศาลากลางช่วงแรกสื่อถึงความพยามจากกษัตริย์สยามที่มุ่งจะสร้างความยอมรับใน
 อำนาจแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่มีผู้ใดได้ครอบครองความหมายและความชอบธรรมทางการเมือง

2.ศาลากลางช่วงที่สองสื่อถึงผลสำเร็จในการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางของกษัตริย์ไทยที่มี
 กษัตริย์เป็นผู้ควบคุมอย่างแท้จริง โดยผ่านกระบวนการการนำเสนอนโยบายทางการเมือง กษัตริย์
 ไทยได้ครอบครองความหมายและความชอบธรรมทางการเมือง

3.ศาลากลางช่วงที่สามสื่อถึงผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสร้างความเข้ม
 แข็งให้กับอำนาจการเมืองการปกครองจากส่วนกลางที่มีที่มาจากอำนาจในการควบคุมกำลังใน
 ระบบราชการ ผู้ที่ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองจะต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจในระบบราชการ

4.ศาลากลางช่วงที่สี่สื่อถึงความชอบธรรมของระบบการเมืองที่ขึ้นอยู่กับที่มาของอำนาจ
 ทางการเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นจริงมากขึ้นในทางปฏิบัติ ผู้ที่จะมี
 ความชอบธรรมทางการเมืองได้ต้องแสดงลักษณะที่ยอมรับต่อความหลากหลายในสังคม

5.ภาพรวมจากทุกช่วงเป็นระบบราชการไทยที่พยายามแสดงตนเป็นส่วนหนึ่งของความ
 ชอบธรรมทางการเมืองโดยปรับตัวตามกระแสทางการเมืองในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา

ภาควิชา _____ การปกครอง _____ ลายมือชื่อนิติ _____

สาขาวิชา _____ การปกครอง _____ ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา _____

ปีการศึกษา _____ 2544 _____

418 11413 24 MAJOR GOVERNMENT

KEY WORD:ARCHITECTURE/ SIGN /POLITICAL MEANING

NITI CHURSTARPONSIRI : POLITICAL MEANING OF THE ARCHITECTURE OF THAI GOVERNMENT BUILDING : A CASE STUDY OF PROVINCIAL GOVERNMENT HOUSE. THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. CHAIYAN CHAIYAPORN, Ph.D., 253pp. ISBN 974-17-0311-2.

This thesis aims to study the political meaning of the architecture of the provincial government houses commonly perceived as non-political things. The thesis assumes that the provincial government house is symbol, of which meaning is explained in relation to the social phenomena and politically legitimizes anyone who can possess and take control of it.

The research methodology employed in this thesis is interpretive analysis. Regarding the theoretical framework, the author bases on symbolism which relates the meaning, the political and economic context, and political legitimation. The results of this thesis are as follows :

1. During the first period of this study are that the architecture of the provincial government house connotes the king's determination to make his subjects support his power. However, such attempt failed, no one could possess the meaning of politics and acquire the political legitimation.
2. During the second period, the architecture of the provincial government house connotes the successful centralization of the king's power. At that time, the power of the king was absolute. The king could possess and dominate the meaning of politics and acquire the political legitimation through the implementation of the policy process.
3. During the third period, the architecture of the provincial government house connotes the success of the political system the changing and the power strengthening of the central region, of which power based on the manpower controlled by the bureaucratic system. The people who acquires the political legitimation in this period must be bureaucratic authorities.
4. During the fourth period, the architecture of the provincial government house connotes that the legitimation of the political system depends on the derivation of the power through the democratic process more than ever. For making oneself legitimate, tolerance is the most important quality.
5. The bureaucracy system tries to make itself politically legitimate by adjusting itself to the changing political current.

Department _____ Government _____ Student's signature _____

Field of study _____ Government _____ Advisor's signature _____

Academic year _____ 2001 _____

กิตติกรรมประกาศ

หนึ่งหน้ากระดาษนี้คือคำขอบคุณ ต่อผู้ที่ยกย่องโดยไม่ได้เอ่ยปากพูด หากแต่บอกด้วยการกระทำต่อข้าพเจ้าว่าไซ้ครั้นนั้นไม่มีจริงที่มีอยู่คืออุปสรรคเท่านั้นและเราสามารถเอาชนะได้

ขอขอบคุณต่อทุกบริบทแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โลกเปิดกว้างขึ้นอีกมากเมื่อข้าพเจ้าได้มาเรียนที่นี่ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ทำให้ข้าพเจ้ารู้ว่าท่ามกลางโลกกว้างนั้นข้าพเจ้าควรจะเดินทางอย่างไร

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับความกรุณาจากอาจารย์ตระกูล มีชัย ประธานกรรมการพิจารณาวิทยานิพนธ์ของข้าพเจ้า ขอขอบพระคุณอาจารย์นฤมล ทับจุมพล ข้าพเจ้าจดจำและขอบคุณต่อคำแนะนำและโอกาสต่อข้าพเจ้าจากอาจารย์เสมอ และข้าพเจ้าอยากเอ่ยคำขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับปริญญาวิทยานิพนธ์ของข้าพเจ้า รศ.ดร.ไชยันต์ ไชยพร อาจารย์ทำให้ข้าพเจ้ารู้ว่ามิใช่บางที่ที่เราควรสงสัย สงสัยอย่างไร และเพื่ออะไร

ข้าพเจ้าอยากบอกเพื่อนร่วมรุ่นของข้าพเจ้าว่าขอขอบคุณสำหรับช่วงเวลาที่ดีที่สุดช่วงหนึ่งของชีวิต พี่ต๋อนที่ให้คำปรึกษาและโครงการดีๆ พี่เจตน์รัก หึงบอยแบนด์จากโลกตะวันออก พี่เหว่า พี่นิต และพี่นุ้ยพี่สาวทั้งสามที่ให้ความช่วยเหลือในรูปแบบที่แตกต่าง เป้ากับแหม่มหญิงสาวผู้สร้างความประทับใจและเสียงหัวเราะที่อยากให้มีอีกเสมอ ตุ่นกับต๋ายสาวเหนือผู้มากับความงามและความสามารถ พี่ใหญ่ หนึ่ง บุ่มและชูเกียรติของหนูนุที่ห้องสมุดคณะ แอนสำหรับความรู้ดีๆ และโอ๊ตที่คอยสร้างความปั่นป่วนที่น่าจดจำ ขอขอบคุณทุกคนมาก

และขอบคุณดอกบัวดอกน้อยดอกหนึ่งที่เป็นกำลังใจ ขอขอบคุณที่อดทนและรอคอย

ขอบคุณครอบครัวของข้าพเจ้าที่ทำให้ข้าพเจ้ามีวันนี้ ป๊อบ ภู ปิว รวมทั้งพี่น้องที่เป็นเหมือนพี่ชาย ขอขอบคุณทุกคนมาก ที่อดทนและดูแลช่วยเหลือ และสุดท้ายนี้ “พ่อกับแม่” ข้าพเจ้าดีใจและภูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นลูกชายของท่านทั้งสอง ข้าพเจ้ารู้เสมอว่าความรักความเอาใจใส่ความห่วงใยและปรารถนาดีจากพ่อกับแม่นั้นยิ่งใหญ่และมีค่ามากกว่าอะไรทั้งสิ้น ถ้าหากจะมีความดีใดๆจากวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่คนทั้งสองผู้เป็นที่รักและเคารพยิ่งของข้าพเจ้ามอบให้กับพ่อประเสริฐ – แม่พนิดา เชื้อสถาปนศิริ

นิตี เชื้อสถาปนศิริ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและสภาพของปัญหา.....	1
ศาลากลางจังหวัด ลักษณะความหมายทางภาษาและการแบ่งช่วงเวลา.....	10
ปัญหาในการศึกษา.....	13
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	13
สมมติฐานในการศึกษา.....	14
ขอบเขตในการศึกษา.....	14
วิธีการในการดำเนินการศึกษา.....	15
ความสำคัญและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง.....	16
2 แนวการศึกษา.....	22
2.1 การวิเคราะห์ในเชิงตีความ (interpretative of interpretive analysis).....	22
2.2 แนวทางการศึกษาแบบ “สัญญวิทยา” (Semiology Approach).....	32
2.2.1 สัญญะ.....	32
2.2.2 สัญญวิทยา(Semiology).....	33
2.2.3 แนวการศึกษาสัญญวิทยา.....	35
2.2.4 รหัส(code).....	39
2.2.5 วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายของสัญญวิทยา.....	40
2.2.6 Two order of signification: Myth ของ R.barthes.....	42
2.2.7 สัญญะกับการบริโภคในความคิดของ Jean Baudrillard.....	45

สารบัญ (ต่อ)

ช

บทที่	หน้า
2	2.3 เศรษฐกิจการเมือง(Political Economy)..... 46
	2.3.1 เศรษฐกิจการเมืองคืออะไร..... 46
	2.3.2 แนวคิดในการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง..... 48
	2.4 ความชอบธรรมทางการเมือง..... 55
	2.5 ความหมายของสถาปัตยกรรม..... 58
3	“ศาลากลางจังหวัด” ในบริบทการเมืองการปกครองไทย
	ช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 62
	3.1 บริบทแวดล้อม : ในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435..... 62
	3.2 ตัวบท : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435..... 66
	3.3 ผู้แต่งตัวบท : ในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435..... 72
	3.4 ความเป็น “สัญลักษณ์” จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435..... 77
	3.5 นัยจากสัญลักษณ์ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทยและผู้ครอบครอง..... 84
4	“ศาลากลางจังหวัด” ในบริบทการเมืองการปกครองไทย
	ช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครองพ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474..... 98
	4.1 บริบทแวดล้อม :ในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474..... 98
	4.2 ตัวบท : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474..... 103
	4.3 ผู้แต่งตัวบท : ในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474..... 116
	4.4 ความเป็น “สัญลักษณ์” จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474..... 126
	4.5 นัยจากสัญลักษณ์ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทยและผู้ครอบครอง..... 135

บทที่	หน้า
5 “ศาลากลางจังหวัด” ในบริบทการเมืองการปกครองไทย	
ช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2522.....	149
5.1 บริบทแวดล้อม : ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2522.....	149
5.2 ตัวบท : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาหลัง	
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2522.....	153
5.3 ผู้แต่งตัวบท : ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2522.....	168
5.4 ความเป็น “สัญญาะ” จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลาง	
ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2522.....	175
5.5 นัยจากสัญญาะ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย	
และผู้ครอบครอง.....	182
6 “ศาลากลางจังหวัด” ในบริบทการเมืองการปกครองไทยช่วงเวลาของการนำ	
แนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” มาปรับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน	
(พ.ศ. 2542).....	192
6.1 บริบทแวดล้อม : ในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ”	
มาปรับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542).....	192
6.2 ตัวบท : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาของ	
การนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการมาปรับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523	
จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542).....	198
6.3 ผู้แต่งตัวบท : ในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ”	
มาปรับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542).....	204
6.4 ความเป็น “สัญญาะ” จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลาง	
ในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” มาปรับใช้	
ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542).....	209
6.5 นัยจากสัญญาะ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย	
และผู้ครอบครอง.....	214

บทที่	หน้า
7 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	223
รายการอ้างอิง.....	236
ภาคผนวก.....	243
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	253

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
2.1 แสดงการศึกษาสัญญะตามทัศนะของ Peirce.....	35
2.2 แสดงการแปรสภาพกลายเป็นรูปสัญญะ.....	43
2.3 แสดงที่มาของ myth ตามทัศนะของ Barthes.....	43
2.4 แสดงส่วนประกอบของ myth ตามทัศนะของ Barthes.....	44

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและสภาพของปัญหา

จุดเริ่มต้นของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มาจากความต้องการทบทวนความเข้าใจที่ว่า ไม่มีมนุษย์คนใดในสังคมจะหนีพ้นไปจากเรื่องการเมืองได้ การเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่างของสังคมมนุษย์ ความเข้าใจนี้ทำให้เกิดความสงสัยต่อไปว่า “ความเกี่ยวข้อง” ที่การเมืองมีต่อสังคมมนุษย์นั้น มีอยู่จริงอย่างไรบ้าง หรือเป็นเพียงการสร้างและถ่ายทอดกล่อมเกลาคความเข้าใจเพื่อที่จะยกฐานะ ความสำคัญของวิชารัฐศาสตร์ให้ขยายขอบเขตกว้างไกลออกไปอีก เพื่อให้สังคมยอมรับและตระหนักถึงความสำคัญของความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของวิชารัฐศาสตร์ (Political Science) เพียงเท่านั้นเอง

ความสงสัยอันก่อให้เกิดคำถามถึง “ขอบเขตของความเกี่ยวข้องของการเมือง” อันมีต่อสังคมมนุษย์นั้น ว่ามีอยู่ที่ใด อย่างไรบ้างนั้น จะสามารถตอบได้ด้วยคำกล่าวที่ว่า “การเมืองคือสิ่งที่เราเห็นได้” (Lindblom, 1982 อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2528 : 87) ได้หรือไม่ ถึงแม้จุดมุ่งหมายของผู้กล่าวจะหมายถึง การพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าในความชัดเจนทางกายภาพขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น มีอีกด้านหนึ่งอยู่เช่นกันเมื่อมองด้วยสายตาของผู้ที่อยู่วงนอกออกมา “ระบบคิดทางวิทยาศาสตร์มีฐานคติว่า เราสามารถรู้จักอะไรอย่างแน่ชัดได้ ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราสามารถเอาประสาทสัมผัส คือ ตา ลิ้น หู จมูก และกายสัมผัสไปหยั่งรู้มันได้เท่านั้น...” แต่วิทยาศาสตร์เองก็มีด้านที่สัมผัสไม่ได้อยู่เช่นกัน “...ถ้าต้องใช้ญาณอย่างอื่น ก็ถือว่าพ้นเขตของวิทยาศาสตร์ออกไป เช่น วิชาค่านิยมนั้น แม้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญของวิทยาศาสตร์ แต่ตัวมันเองนั้นไม่ใช่วิทยาศาสตร์ เพราะค่านิยมใช้ญาณจินตนาการจากอากาศธาตุไปหยั่งรู้มัน ไม่ได้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542 : 55) ความเป็นวิทยาศาสตร์เพียงเท่านั้น จึงไม่น่าจะเพียงพอต่อทั้งหมดในการรับรู้ของมนุษย์ มันมีมากกว่านั้น เพราะด้านที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ในความเป็นวิทยาศาสตร์นั้นก็ยังมีอยู่ และยังคงก่อให้เกิดการรับรู้ได้

เพราะฉะนั้นมีสิ่งสำคัญควรค่าแก่การพิจารณาอยู่สามประการด้วยกันคือ ประการแรก วิทยาศาสตร์เองใช้ “อะไร” เป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจต่อ “ด้านอื่น” ที่ผัสสะหรือประสาทสัมผัสกายภาพไปไม่ถึง และต่อเนื่องเกี่ยวพันจากประการแรกคือ อะไรในสิ่งที่นิธิเรียกว่า “ใช้ญาณ

จินตนาการจากอากาศธาตุไปหยั่งรู้อันนั้น” นั้นสามารถเป็นสิ่งเดียวกันกับการคำนวณความหมายทางสังคมได้หรือไม่เป็นประการที่สอง ประการสุดท้ายคือทั้งสองตัวแปรในสมการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมศาสตร์จากสองประการข้างต้นดังกล่าว เป็นตัวแปรที่มีค่าความหมายเดียวกันหรือไม่

หากคำถามถึง “ขอบเขตของความเกี่ยวข้อง” ตอบได้ด้วยคำตอบที่ว่า “คือสิ่งที่เราเห็นได้” แล้วนั้น ก็นับเป็นการตอบที่นำเอากฎเกณฑ์ของการรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสมาเป็นเหตุผลสนับสนุนว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์รับรู้ได้ไม่ว่าจะด้วยประสาทสัมผัสของการรับรู้ด้านใดนั้นว่ามีอยู่ก็จะเป็น “การมีอยู่” ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งหมดทั้งสิ้น ซึ่งถ้าหากเราเริ่มต้นตรงประเด็นของ “การมีอยู่” ในโลกของการรับรู้ของมนุษย์แล้วนั้น ทราบกันโดยทั่วไปว่ามนุษย์รู้ถึงการมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นั้น ก็ต่อเมื่อรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสของร่างกาย ไม่ว่าจะโดยผ่านทาง หู ตา จมูก ปาก ผิวหนัง อันเป็นการรับรู้อย่างหยาบในความเป็นรูปธรรม (extension) ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น นี้ก็คือ การมีอยู่ในลักษณะแรก

ลักษณะต่อมาของการมีอยู่นั้น ซับซ้อนและพัฒนามากขึ้นจากลักษณะแรก เพราะจะเป็นการนำเอาลักษณะของการมีอยู่แบบรูปธรรมนั้นมาประมวลเข้าด้วยกันเพื่ออธิบาย แทนค่า ความหมาย คุณลักษณะ และสถานะ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมนุษย์รู้และยอมรับว่ามีอยู่ หรือแม้กระทั่งการมีอยู่จริงในโลกนี้ แต่เป็นความหมาย เป็นคุณลักษณะ เป็นสถานะ ที่ต้องอาศัยการมีอยู่จริงทางรูปธรรมนั้นมาเป็นเครื่องมือพาให้สื่อไปถึงการมีอยู่อีกลักษณะหนึ่งซึ่งตรงข้ามกันแต่เกี่ยวข้องและไม่อาจแยกออกจากกันได้จากรูปธรรม ซึ่งก็คือลักษณะนามธรรม (abstract) นั่นเอง

อันพอจะทำให้สรุปความคิดของความสงสัยเมื่อตอนต้นได้ว่า ขอบเขตของความเกี่ยวข้องของการเมืองที่มีต่อสังคมมนุษย์นั้น ครอบคลุมไปทั้งลักษณะทางรูปธรรมและลักษณะทางนามธรรมที่มนุษย์เห็นได้ รับรู้ได้ ย่อมเกี่ยวข้องกับการเมืองและเป็นการเมืองทั้งหมดทั้งสิ้น แม้กระทั่งสิ่งที่มนุษย์เรามองเห็นอยู่เป็นปกติ และไม่คิดเลยว่ามันคือการเมือง

ปัญหาสำคัญที่ติดตามมาก็คือ จะสามารถยืนยันถึงความเป็นจริงของความคิด ของเหตุผลดังกล่าวได้หรือไม่ จะตรวจสอบได้หรือไม่ว่าทุกสิ่งที่มีมนุษย์เรา “เห็นได้” และรู้ว่า “มีอยู่” นั้นเกี่ยวข้องกับการเมือง เป็น “การเมือง” คำถามต่อมาจึงเริ่มที่ “การเมือง” เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคมมนุษย์ ทั้งในสิ่งที่มีอยู่ทางรูปธรรมและสิ่งที่มีอยู่ทางนามธรรม “อย่างไร” บ้าง แต่เนื่องจากในสภาพความเป็นจริงแล้วลักษณะการมีอยู่ทั้งสองลักษณะนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกันจน

ยากที่จะแบ่งแยกให้เป็นอิสระต่อกันโดยไม่ต้องขึ้นต่อลักษณะตรงข้ามอีกด้านของการมีอยู่ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเลือกที่จะเริ่มต้นโดยการมุ่งศึกษาถึงความเกี่ยวข้องของการเมืองที่มีต่อสิ่งที่มีอยู่ทาง รูปธรรมเป็นบันไดขั้นแรก เพื่อยืนยันให้ได้ถึงการมีการเมืองเกี่ยวข้องและการเป็นการเมืองใน ลักษณะทางรูปธรรมนั้น ส่วนบันไดขั้นต่อไปก็คือการค้นหา สืบสาวถึงความสัมพันธ์อันนำพาให้ การเป็นการเมืองเชื่อมโยงถึงกันได้ระหว่างลักษณะทางรูปธรรมกับนามธรรม ว่ามีอยู่หรือไม่และ มีอยู่อย่างไร เพราะฉะนั้นการศึกษาครั้งนี้ จะมีการเริ่มต้นโดยยึดเอาลักษณะของการมีอยู่ของสิ่ง อันเป็น“รูปธรรม” (extension) เป็นเกณฑ์ประการแรก

เกณฑ์ประการต่อมาจะมีจุดมุ่งหมายของการศึกษาครั้งนี้เป็นเหตุผลสนับสนุน นั่นก็คือความ ต้องการที่จะยืนยันถึงความเป็นจริงของความเกี่ยวข้องของการเมืองที่มีต่อสังคมมนุษย์ว่าเป็นทุก สิ่งที่เราเห็นได้ ซึ่งถ้าหากเลือกศึกษาในสิ่งที่มีความชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่แล้วเช่น ระเบียบกฎหมาย พรรคการเมือง รัฐสภา หรือแม้แต่ตัวสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ตามที่ ความ สัมฤทธิ์ผลหรือความน่าเชื่อถือและตัวผลของการศึกษาที่ได้มาก็จะลดน้อยลงและไม่ครอบคลุม อย่างทั่วถึงตามที่ควรจะเป็น เพราะฉะนั้นนอกจากความเป็น “รูปธรรม” อันเป็นเกณฑ์ประการแรก แล้ว ความเป็นรูปธรรมนั้นยังจะต้องมีลักษณะที่เสมือนไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองหรือ “ดูราวกับว่า มิใช่การเมือง (Non-Political Things)” (ชัชววัฒน์ สถาอานันท์, 2528 : 6) เป็นเกณฑ์ประการที่สอง ในการเลือกสิ่งที่จะศึกษาอีกด้วย

การเลือกสิ่งที่จะศึกษาโดยมุ่งเอาความเป็นรูปธรรมที่ดูราวกับว่ามิใช่การเมืองนี้ ก็เพื่อเป็น การเพิ่มความ “รอบด้าน” ในมิติของการศึกษาของวิชารัฐศาสตร์ซึ่งเป็นหนึ่งในความเป็นสังคม ศาสตร์อันมีมนุษย์เป็นจุดหลักของการศึกษาให้เพิ่มมากขึ้นด้วย “เพราะคนนั้นประกอบด้วยมิติ หลากหลายมากมายทั้งศิลปะ, ประวัติศาสตร์, วัฒนธรรม, เศรษฐกิจ, กฎหมายและการเมือง...” (ชัชววัฒน์ สถาอานันท์, 2528 : 86) เมื่อได้เกณฑ์ทั้งสองประการดังกล่าวแล้ว คือเลือกศึกษาสิ่งที่ ต้องมีลักษณะเบื้องต้นคือ

- มีความเป็น “รูปธรรม” (extension)
- มีลักษณะที่ ดูราวกับว่ามิใช่การเมือง (Non-Political Things)

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าหลังจากเริ่มต้นตรงลักษณะความเป็นรูปธรรมแล้ว บันไดขั้น ต่อมาของการศึกษาครั้งนี้ก็คือการค้นหาสืบสาวถึงความสัมพันธ์ อันนำพาให้ความเป็นการเมือง เชื่อมโยงถึงกันได้ระหว่างลักษณะทางรูปธรรม (extension) กับลักษณะทางนามธรรม (abstract)

ว่ามีอยู่หรือไม่? และมีอยู่อย่างไร? และหากมีอยู่จริงการเมืองจะสามารถถ่ายทอดตนเองผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรมนั้นได้อย่างไร

เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันอยู่ระหว่างสองลักษณะของการให้คุณค่าของการมีอยู่นั้น ย่อมหลีกเลี่ยงได้ยากในอันที่จะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ “สัญลักษณ์” หรือ “symbol”

จากที่ได้กล่าวเมื่อตอนต้นแล้วว่าการมีอยู่ในลักษณะทางนามธรรมนั้น อยู่ในลักษณะการนำเอาลักษณะทางรูปธรรมมาอธิบาย ยืนยัน แทนค่า ความหมาย คุณลักษณะ และสถานะของการมีอยู่ทางนามธรรม ลักษณะดังกล่าวจึงอธิบายได้ด้วยเรื่องสัญลักษณ์ (symbol) ที่มีความหมายอย่างกว้างว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งหนึ่งที่มีความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง” (The New Encyclopedia Britannica, (Macropedia, 1975 อ้างถึงใน มานิตย์ นवलละอ, 2540 : 13) หมายความว่า การเมืองมีอยู่ได้ในสิ่งใดก็ตามที่ด้วยอำนาจของการให้ความหมายเช่นนั้นหรือ? มันเป็นเพียงวิธีหนึ่งหรือวิธีหลักในทางการเมืองกัน

ตัวสัญลักษณ์เองนั้นแม้จะมีการแบ่งออกเป็นรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะโดยเกณฑ์การใช้ประสาทสัมผัส แบ่งโดยใช้เกณฑ์ของลักษณะกิจกรรมที่ปรากฏ แบ่งโดยใช้ลักษณะทางภาษาศาสตร์ หรือกฎเกณฑ์อื่นใดก็ตาม แต่สุดท้ายแล้วในแก่นแท้ของเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของสัญลักษณ์แล้ว ไม่มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเลือกที่จะใช้คำว่า “สัญลักษณ์” ในความหมายที่กว้างในแนว “สัญวิทยา” (Semiology Approach) ซึ่งอยู่ในกรอบความหมายเดียวกับชื่อเรียกแนวการศึกษาที่เรียกว่า “สัญศาสตร์” (Semiotic Approach) (Gardner, Howard and Perkins, 1974 อ้างถึงใน มานิตย์ นवलละอ, 2540 : 14) โดยถือว่า “การให้ความหมายอ้างอิงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ก็คือสัญลักษณ์” สัญลักษณ์จึงมีความหมายรวมถึงคำอื่น ๆ ที่มีนัยเชิงสัญลักษณ์ด้วย เช่น สัญณะ (sign), รหัส (code), สัญญาณ (signal), เครื่องหมาย (mark or emblem), การเปรียบเทียบความหมาย (allegory), รูปจำลอง (attribute), เครื่องหมายแสดงความเป็นพวกพ้อง (insignia) และผังภาพ (pictogram) เป็นต้น คำต่างๆ เหล่านี้มักใช้แทนกันหรือคาบเกี่ยวกันอยู่เสมอแต่ก็มีความหมายหรือให้ค่าเชิงสัญลักษณ์ในทำนองเดียวกันทั้งสิ้น (Achen, 1978 อ้างถึงใน มานิตย์ นवलละอ, 2540 : 14)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งผู้ศึกษาจะต้องกำหนดเพิ่มเข้าไปเป็นเกณฑ์ในการเลือกสิ่งที่จะศึกษาด้วยนั้นก็คือ ต้องมีค่าความเป็นสัญลักษณ์ประกอบอยู่ด้วย แต่ทั้ง

นี้เพื่อความกระชับในเกณฑ์ ส่วนของความเป็นสัญลักษณ์นี้ ผู้ศึกษาจะรวมเข้ากับเกณฑ์ประการแรกคือ การมีลักษณะความเป็นรูปธรรม (extension) รวมกันเป็น “มีลักษณะเป็นรูปธรรม (extension) ที่มีลักษณะความเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ประกอบอยู่ด้วย”

และเนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มีที่มา เนื้อหา และจุดมุ่งหมายทางรัฐศาสตร์เป็นแนวทางและกรอบที่คอยสนับสนุนอยู่ไม่ว่าผู้ศึกษาจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องหาพื้นที่ของการเริ่มต้นทางการศึกษาและเป้าหมายของทิศทางการศึกษาเพื่อวิชารัฐศาสตร์เป็นหลัก จากลักษณะดังกล่าวนี้เอง สิ่งหนึ่งซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่ามีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ก็คือ การใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วในลักษณะทางรัฐศาสตร์เป็นวัตถุดิบในการศึกษา และจากเกณฑ์เดิมในการเลือกวัตถุดิบที่มีอยู่แล้วมาเป็นสิ่งที่จะศึกษาในครั้งนี้ที่มีอยู่ดังนี้

- มีลักษณะเป็นรูปธรรม (extension) ที่มีความเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ประกอบอยู่ด้วย
- มีลักษณะที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง (Non Political Things)

หน่วยการศึกษาหรือกรณีการศึกษาในครั้งนี้ จึงเลือกจากวัตถุดิบที่มีอยู่เดิมแล้วในทางรัฐศาสตร์ เป็นวัตถุดิบที่มีความเป็น “รูปธรรม” ชัดเจนเป็นอย่างยิ่งคือเป็น “วัตถุ” ที่มองเห็นและจับต้องสัมผัสได้และเป็นวัตถุที่มีความเป็นสัญลักษณ์เข้ามาประกอบอยู่ด้วย โดยพิจารณาเบื้องต้นจากลักษณะทางศิลปกรรมที่ปรากฏแก่สายตาของผู้ที่พบเห็นโดยทั่วไป ซึ่งวัตถุดิบอันเป็นกรณีศึกษาดังกล่าวคือ “ศาลากลางจังหวัด”

ในความเป็นศาลากลางจังหวัดนั้นพิจารณาเบื้องต้นแล้วจะพบว่ามีความสอดคล้องต้องกันกับเกณฑ์ประการแรก คือประกอบด้วยลักษณะของ “รูปธรรม” และ “สัญลักษณ์” แต่ในเกณฑ์ประการที่สองที่กำหนดว่าต้องมีลักษณะที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมืองนั้น พิจารณาเบื้องต้นจะพบว่าไม่สามารถต่อเนื่องเชื่อมโยงเข้ากันได้กับกรณีศึกษาคือศาลากลางจังหวัด เพราะ “ศาลากลางจังหวัด” นั้นทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็น “อาคารสาธารณะ” ที่จัดสร้างขึ้นโดยฝ่ายราชการ เพื่อใช้ในกิจการงานของรัฐ ซึ่งจะพบว่าเพียงที่มาและจุดมุ่งหมายของการจัดให้มีศาลากลางจังหวัดนั้นก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับฝ่ายการเมืองโดยชัดเจนอยู่แล้ว ดังนั้น ศาลากลางจังหวัดจะเป็นกรณีศึกษาที่มีลักษณะที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมืองได้อย่างไรกัน? คำถามนี้จะตอบได้ดังนี้

เมื่อพิจารณาบทพจนตั้งตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการศึกษาที่นำเสนอมาครั้งนี้ จะพบว่าผู้ศึกษาได้นำเสนอมาเป็นลำดับขั้นถึงที่มา ว่าเริ่มต้นเดินทางทางการศึกษาด้วยประเด็นของความสงสัยในเรื่องใด และความสงสัยดังกล่าวนี้ ได้มีการพยายามควบคุม ค้นหา กรอบของคำถามและความ

สงสัยด้วยประเด็นความคิดใบบ้าง ความสงสัยนั้นได้ถูกตีกรอบให้เกิดคำถามที่พยายามจะให้ชัดเจนถึงสิ่งที่มุ่งศึกษามากขึ้นเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นลักษณะของกรอบคำถามจึงอยู่ในลักษณะที่ไม่กำหนดให้ชัดเจนแน่นอนตายตัวโดยเปลี่ยนแปลงไม่ได้ในจุดเริ่มต้น แต่มุ่งหวังจะให้คำถามและความสงสัยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เพื่อค้นหาถึงสิ่งที่ต้องการศึกษาให้ชัดเจนที่สุดในตอนสุดท้ายของช่วงความเป็นมาและสภาพปัญหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อจะได้เริ่มต้นได้อย่างชัดเจนในโอกาสที่จะศึกษาอย่างลึกซึ้งและจริงจังมากขึ้นในลำดับต่อไป การนำเสนอเป็นลำดับในตอนต้นจึงมุ่งแสดงให้เห็นลำดับของการพัฒนาคำถามและปัญหา หาใช่การกำหนดตายตัวไม่ นั่นจึงหมายความว่าลักษณะเกณฑ์ในการเลือกลักษณะที่จะศึกษานั้นยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้เพื่อความชัดเจนของเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงเกณฑ์การเลือกที่เกิดขึ้นนั้นก็ด้วยเหตุผลที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า “หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องค้นหาพื้นที่ของการเริ่มต้นทางการศึกษาและเป้าหมายของทิศทางการศึกษาเพื่ออิทธศาสตร์เป็นหลัก”

เหตุผลดังกล่าวทำให้ชัดเจนขึ้นด้วยการเลือกกรณีศึกษาเป็น “ศาลากลางจังหวัด” เพราะเป็นสิ่งที่มียุติธรรมแล้วทางรัฐศาสตร์มาเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษา แม้จะมีความไม่สอดคล้องกับเกณฑ์เบื้องต้น ในเรื่องของ “การไม่ได้เป็น” สิ่งที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง ก็เพราะเหตุที่ว่า “ในสังคมการเมือง อริสโตเติล (Aristotle) ได้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์ “การเมือง” ซึ่งในการอยู่ร่วมกันนั้นก็ต้องมีการกระทำระหว่างกันทางการเมืองเกิดขึ้นเช่นกัน ดังนั้นการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อาจจะเป็นปรากฏอยู่อย่างชัดแจ้งหรือแอบแฝงซ่อนเร้นอยู่ก็ได้ หรืออาจเป็นการจงใจหรือไม่จงใจก็ได้ หรืออาจใช้โดยที่รู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้” (Achen, 1978 อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ, 2540 : 14) ซึ่งก็หมายความว่า เจตนาหรือเนื้อหาของสัญลักษณ์นั้น ยังคงมีและทำงานอยู่โดยอัตโนมัติ แม้วามมนุษย์ซึ่งเป็นผู้สร้าง ครอบครอง และใช้งานสัญลักษณ์นั้นอยู่จะไม่ตั้งใจหรือไม่รู้ตัวก็ตาม

ดังนั้นเหตุผลประการหนึ่งของการเลือกศาลากลางจังหวัดเป็นกรณีศึกษาก็เพราะคำถามที่เกิดขึ้นเพิ่มเติมขึ้นมาว่า ศาลากลางมีความหมายจากสัญลักษณ์อะไรบ้างที่ประกอบเข้าด้วยกันในตัวของมัน? คำถามนี้ถามขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสงสัยและถามต่อไปว่า มี “ความ” ใบบ้างที่เราทราบว่าศาลากลางเป็นสัญลักษณ์หมายถึงไปถึง และอาจมี “ความ” ใบบ้างที่ศาลากลางเป็นสัญลักษณ์หมายถึงไปถึงแต่เราไม่รู้แม้ว่าเราอาจจะกำลังใช้ความหมายนั้น โดยการรับ รักษา และถ่ายทอดต่อไปอยู่เป็นปกติก็ตาม

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้ศึกษาเลือกศาลากลางเป็นกรณีศึกษาแม้จะไม่สอดคล้องกับเกณฑ์เบื้องต้นที่ว่าควรจะเป็นสิ่งที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมืองก็เพราะเหตุที่ว่า “ถ้าหากจะพิจารณาถึงความสำคัญพื้นฐานของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง อาจแสดงให้เห็นได้โดยง่าย โดยการใช้กรอบความคิดเรื่อง “ทฤษฎีระบบการเมือง” ที่อธิบายว่าสมรรถนะในการใช้สัญลักษณ์ (symbolic capability) เป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งในทุกระบบการเมือง กล่าวคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความภูมิใจในระบบการเมือง อันได้แก่ ความรู้สึก ความเชื่อ และทัศนคติที่บุคคลมีอยู่ และพร้อมที่จะสนับสนุนการกระทำของบุคคลอื่น ซึ่งก็คือการมีจิตใจและอารมณ์สนับสนุนผู้ปกครองและระบบการเมืองนั่นเอง ดังนั้นผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องมีการเน้นความรู้สึก ความเชื่อ และทัศนคติของประชาชนผ่านการใช้สัญลักษณ์เพื่อเป็นพลังสนับสนุนความชอบธรรมของตนและเสถียรภาพของระบบการเมือง ผู้ปกครองที่ฉลาดและมีศิลปะในการปกครองย่อมมีวิธีการอันแยบยลที่จะนำเอาสิ่งที่เป็นพื้นฐานของสังคมมาประยุกต์ใช้ โดยกำหนดเป็นรูปแบบสัญลักษณ์อย่างเหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างความเชื่อให้กับผู้อยู่ใต้ปกครอง... อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองขึ้นมา ก็เพื่อสนับสนุนความต้องการของตนนั่นเอง (มานิตย์ นवलละอ, 2540 : 6)

จากสภาพสังคมการเมืองของไทยที่ฝ่ายรัฐยังคงมีความเข้มแข็งมากกว่าภาคเอกชนและภาคสังคมในการที่จะก่อให้เกิดทิศทางที่สังคมการเมืองโดยรวมทั้งหมดต้องมุ่งไป แม้ว่าจะไม่มีการตระหนักถึงหรือไม่ยอมรับทิศทางดังกล่าวนั้นอยู่บ้างก็ตาม เราควรจะรู้และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ว่าฝ่ายรัฐของสังคมการเมืองไทยนั้นมีความเกี่ยวข้องของในอำนาจของสัญลักษณ์ทางการเมือง สัญลักษณ์ใดอยู่บ้าง สัญลักษณ์ใดที่มีอยู่, ยังคงทำงานที่มุ่งนำเสนอความหมายอยู่ที่อยู่ในอำนาจของรัฐ และสื่อความหมายไปแทบทุกส่วนของสังคมการเมืองไทย เพราะความหมายที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในสัญลักษณ์ทางการเมืองนั้น อาจไม่ใช่มีเพียงความหมายเดียวและอาจไม่ได้มีความหมายเดียวที่ทำงานของมันอยู่ แต่อาจมีอีกด้านของความหมายที่แฝงอยู่ และเป็นความหมายที่ทำงานอยู่อย่างทรงพลังในการเก็บรักษาและถ่ายทอดตัวมันเองต่อไป โดยปราศจากความเข้าใจในการควบคุม นั่นก็คือนอกจากควรมีลักษณะเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรม มีความเป็นสัญลักษณ์ และดูราวกับว่ามีใช้การเมืองแล้วนั้น ยังควรมีลักษณะที่อีกด้านหนึ่งแสดงถึงการอยู่ใน “ปริมณฑลแห่งการเป็นการเมืองอย่างเป็นทางการ” (Formal Politics) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2528 : 6) อยู่อีกด้วย ซึ่งผู้ศึกษาสรุปเกณฑ์ในการเลือกสิ่งที่จะศึกษาได้ดังนี้

1. มีความเป็นรูปธรรม (extension) ที่มีความเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ประกอบอยู่ด้วย

2. มีลักษณะที่เป็นทั้งสิ่งที่อยู่ใน ปริณิณฑลแห่งการเป็นการเมืองอย่างเป็นทางการ (Formal Politics) และลักษณะที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง (Non-Political Things) อยู่ในกรณีศึกษาเดียวกัน

เกณฑ์ทั้งสองข้อดังกล่าวนี้มีขึ้นก็เพื่อตอบสนองความต้องการแรกเริ่มของการศึกษาที่ต้องการจะศึกษาเพื่อตรวจสอบและยืนยันถึง “ขอบเขตของความเกี่ยวข้องของการเมืองที่มีต่อสังคมมนุษย์” นั่นเองโดยเกณฑ์ทั้งสองข้อนี้จะอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นถึงขอบเขตของความเกี่ยวข้องดังกล่าวด้วยลักษณะที่ตรงข้ามกัน เพื่อแสดงขอบเขตของความเกี่ยวข้องจากการเมืองดังนี้

เกณฑ์ในข้อแรกจะแบ่งแยก “การเมือง” ออกเป็นสองลักษณะที่ตรงข้ามกันคือ รูปธรรมและนามธรรม โดยใช้แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์เป็นตัวอธิบายถึง “การเมืองจริง” ของทั้งสองลักษณะแห่งการเมืองนั้น พร้อมทั้งอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่การเมืองทั้งสองลักษณะเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันผ่านสัญลักษณ์ ซึ่งในทางกลับกันการที่สัญลักษณ์อธิบายได้ว่า มีรูปธรรม มีนามธรรมอยู่จริงนั้น ก็เท่ากับเป็นการยืนยันการเมืองจริงของสัญลักษณ์เองด้วย

เมื่อสัญลักษณ์ได้รับการยืนยันตัวมันเองในเกณฑ์ข้อแรกไปแล้ว ในเกณฑ์ข้อที่สองสัญลักษณ์จึงเป็นเหมือนเครื่องมือหรือพาหนะที่จะนำไปสู่การค้นหาและสืบสาวถึงความหมายของการเมือง ซึ่งก็คือ “การเมือง” นั่นเอง สัญลักษณ์จะเป็นเครื่องมือแสดงถึงโลกที่มองเห็นและรู้ว่ามีอยู่ พร้อมทั้งค้นหาโลกที่มองไม่เห็นแต่มีอยู่จริงให้ออกมาให้ได้รับรู้กันอีกด้วย จากเขตแดนของปริณิณฑลแห่งการเป็นการเมืองอย่างเป็นทางการ และเขตแดนของสิ่งที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง ซึ่งดินแดนแห่งความหมายทั้งสองแบบนี้ได้แยกออกจากกัน หากแต่เป็นคนละมิติของการรับรู้ในสิ่งเดียวกันนั่นเอง

นี่จึงเป็นเหตุผลของการเลือกศึกษา “ศาลากลางจังหวัด” เพราะมีความเป็นรูปธรรมเป็นสัญลักษณ์ เป็นทางการของการเมืองให้เห็นชัดเจน และเมื่อย้อนกลับไปที่มีความเป็น “วัตถุ” ศาลากลางจึงยังหลงเหลือด้านของสิ่งที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง ให้ได้สืบค้นหาความหมายค้นหาการเมืองที่แฝงเร้นอยู่ จากสัญลักษณ์ที่รัฐมีอยู่ จากความไม่รู้ต่อความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์นั้นทั้งจากรัฐและจากสังคม

เหตุผลและเกณฑ์ในการค้นหาและคัดเลือกเอาสิ่งที่จะมาเป็นกรณีศึกษานั้นได้แสดงถึงพัฒนาการของความสงสัยและคำถามที่เริ่มต้นต่อการมีอยู่ของการเมือง มาสู่เรื่องของสัญลักษณ์

เพื่อที่จะได้ย้อนกลับไปค้นหาประเด็นที่สำคัญที่สุดของการศึกษาคำนี้คือ ขอบเขตของการเมืองมีความหมายถึงสิ่งใดได้บ้าง ผ่านเครื่องมือชื่อสัญลักษณ์ การรู้ขอบเขตของความหมายอันแสดงถึงการมีอยู่ของการเมือง ก็เท่ากับการมีอำนาจในการให้ความหมายอยู่ในมือนั่นเอง การรู้ขอบเขตจึงเท่ากับความสามารถหรือสมรรถนะในการใช้สัญลักษณ์ (symbolic capability) เพื่อความมีเสถียรภาพของความสัมพันธ์เชิงการเมืองของมนุษย์นั่นเอง ศาลากลางจึงเป็นกรณีที่เลือกศึกษาเพราะเป็นหน่วยสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่งของฝ่ายรัฐ ที่กระจายตัวอยู่ทั่วทุกจังหวัดในประเทศไทย เป็นรูปธรรมทางวัตถุที่เปิดเผยความเป็นทางการของการเมืองด้วยลักษณะทางหน้าที่และประโยชน์ในการใช้งาน (function) แต่ก็มีลักษณะทางศิลปะแห่งสถาปัตยกรรมปรากฏอยู่เป็นรูปลักษณ์ (form) อันแสดงถึงความงดงามที่ดูราวกับว่ามีใช้การเมือง เป็นส่วนประกอบของความหมายอีกด้านหนึ่งของการเมือง คือด้านที่มีอยู่ ทำหน้าที่ของมันอยู่ แต่เราไม่รู้ไปถึงมัน

“ศาลากลางจังหวัด” จึงเป็นกรณีศึกษาที่เกิดจากการพยายามค้นหาคำตอบที่มีความชัดเจนของตัวคำถามนั่นเองให้มากที่สุด เพื่อตอบสนองความสงสัยให้เกิดความตระหนักถึงการมีความหมายทางการเมืองที่อาจแอบแฝงและทำงานอยู่ในสิ่งในภาวะที่มนุษย์ในสังคมมองข้ามไป ศาลากลางจังหวัดเป็นวัตถุรูปธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเป็นทางการด้วยที่มาและจุดมุ่งหมายในการใช้งานของมันดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และดูจะเป็นความหมายทางการเมืองที่ชัดเจนและเสมือนมีเพียงความหมายเดียว แต่เมื่อพิจารณาลึกซึ้งลงไปทางลักษณะทางรูปธรรมและบริบทที่เกี่ยวข้องกับศาลากลางจังหวัดเองไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางรูปลักษณ์อันเกิดจากศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมเอง และปัจจัยแวดล้อมอื่นๆที่ส่งผลเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ เช่นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดสร้างศาลากลางจังหวัด งบประมาณที่สนับสนุน ช่วงเวลาหรือยุคสมัยของการสร้าง หรือแม้แต่ความหมายของชื่อของตัวเอง เป็นต้น ปัจจัยแวดล้อมต่างๆเหล่านี้ชวนให้สงสัยว่ามีความหมายอื่นใดอยู่อีกบ้างหรือไม่ และปัจจัยแวดล้อมที่ต่างกันก็ใช้เส้นทางเดียวกันคือลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดเป็นตัวส่งผ่านความหมายทางการเมืองไปสู่ระบบการเมือง ในทางกลับกันหากจำกัดการศึกษาไว้ที่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดเป็นตัวอย่การศึกษาเดียว เราก็อาจสามารถค้นหาและตีความความหมายย้อนกลับไปถึงนโยบายของรัฐ หรือสภาพของระบบสังคมการเมืองได้เช่นเดียวกัน การศึกษาคำนี้จึงเลือกประตูทางเข้าสู่ความหมายทางการเมืองซึ่งแฝงตัวอยู่เพียงประตูเดียวคือ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัด แต่ก็จะต้องเปิดประตูนั้นไปสู่ปัจจัยสัญลักษณ์อื่นที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วยกันโดยใช้สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม เป็นจุดเริ่มต้นของการค้นหาความหมายทางการเมืองในการศึกษาคำนี้

ศาลากลางจังหวัด ลักษณะความหมายทางภาษาและการแบ่งช่วงเวลา

ระเบียบกฎหมายล่าสุดที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับอาคารสาธารณะประเภทหนึ่งซึ่งปรากฏตั้งอยู่ในทุกจังหวัดของประเทศไทยคือ "ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอำนวยความสะดวกระบบศูนย์ราชการ พ.ศ.2539" ระเบียบนี้มีขึ้นเพื่อให้การจัดระบบศูนย์ราชการทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และเฉพาะโครงการให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างมีเอกภาพและเป็นระบบไม่ซ้ำซ้อน (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542 : 27)

การมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดสร้างอาคารประเภทใดประเภทหนึ่งในปัจจุบันนี้ไม่ใช่เรื่องเกินปกติแต่อย่างใด สำหรับอาคารประเภทที่จัดเป็นตัวบท (text) ในการศึกษาครั้งนี้ก็เช่นเดียวกัน เพียงแต่ระยะเวลาของการเกี่ยวข้องต่อกฎหมาย หรือความเป็น "ราชการ" นั้นมีอยู่ในอาคารตัวบทนี้มานานกว่าที่ทราบโดยทั่วไป และ "ระเบียบสำนักนายกฯ 2539" ดังกล่าวนี้นั้นแม้จะยังไม่อาจนับเป็นการสรุปจบของพัฒนาการของอาคารตัวบทนี้ได้ แต่เมื่อมองย้อนกลับไปที่เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ตั้งแต่ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นไปทางเหนือของสยามประเทศนั้น ระยะเวลาที่มีอยู่ทั้งหมดนับมาจนถึงปัจจุบัน มีมากพอกับความหมายทางการเมืองที่ศาลากลางจังหวัด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ศาลากลาง" นั้นมีอยู่

ในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานนั้นมิได้มีการให้ความหมายโดยตรงต่อคำว่า "ศาลากลางจังหวัด" หรือ "ศาลากลาง" ไว้แต่อย่างใด คำที่มีนิยามความหมายปรากฏอยู่คือคำว่า "ศาลา" ซึ่งนิยามความหมายไว้ดังนี้ "ศาลา น. อาคารทรงไทย ปล่อยโล่ง ไม่กั้นฝา ใช้เป็นที่พักหรือเพื่อประโยชน์การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ศาลาวัด ศาลาที่พัก ศาลาทำน้ำ โดยปริยายหมายถึงอาคารหรือสถานที่บางแห่ง ใช้เพื่อประโยชน์การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ศาลาพักร้อน ศาลาสวดศพ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 781)

ขณะเดียวกันในพจนานุกรมไทย-อังกฤษนั้นให้คำแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยมีทั้งคำว่า "ศาลา" และคำว่า "ศาลากลาง" ไว้ดังนี้ "ศาลา pavilion, shelter, sala, house, temple, hall" และแปลคำว่า "ศาลากลาง" เป็นภาษาอังกฤษว่า "central government offices (provincial) government house" (ดำเนิน การเด่น และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก 2538 : 475)

นอกจากนี้แล้วยังพบการแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างภาษา ในความเกี่ยวข้องที่มีต่อคำว่า "ศาลา" ดังนี้ "คำว่า "ศาลา" ที่เป็นคำไทยนี้เมื่อพินิจให้ถี่ ก็คือคำเดียวกันกับคำว่า "Sala"

(ชาล่า) ในภาษาอิตาเลียน และคำว่า Salle (ซาล) ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง ห้องโถง เปิดโล่ง เป็นรากศัพท์ของคำว่า Saloon ในภาษาอังกฤษ และ Salon (ซาลง) ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง ห้องรับแขก แต่ความหมายในอดีต คือห้องชั้นล่างที่สุภาพสตรีสูงศักดิ์ชาวยุโรปใช้เปิดต้อนรับศิลปิน กวี คีตกวี ที่เตรียมตัวมาแสดงให้ชม ความเชื่อมโยงทางภาษาที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นนี้ก็เนื่องจากการที่ภาษาสองตระกูลคือลาติน และบาลี-สันสกฤตมีที่มาจากรากเหง้าอันเดียวกัน(เพ็ญสุภา สุขขตะ, 2543 : 41)

จากความหมายที่มีอยู่ในลักษณะทางภาษาที่ยกมาแสดงดังกล่าวนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ "ศาลา" ว่า กำหนดความเป็นสาธารณะเป็นประการสำคัญ ด้วยการกำหนดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในและภายนอกของพื้นที่และเรื่องราวไว้ด้วยรูปแบบพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมของมันในความ "เป็นโถง" และการ "เปิดโล่ง" และความเป็นสาธารณะนั้น รวมถึงกิจกรรมที่กระทำโดยใช้พื้นที่ของศาลาเป็นตัวรองรับอยู่ ในขณะเดียวกันก็แสดงความ "พิเศษ" ด้วยการที่กิจกรรมที่มีหรือมักมีปรากฏอยู่ในพื้นที่ของศาลานั้น มิใช่กิจกรรมที่เป็นความปกติพื้นฐานในชีวิตประจำวัน แต่เป็นเรื่องประเภท เกี่ยวกับการเดินทาง การละเล่น การเสียชีวิต เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมพิเศษทั้งสิ้นจากชีวิตในหนึ่งวันของมนุษย์

การแบ่งช่วงเวลาของอาคารศาลากลางจังหวัด มีผลงานการศึกษาที่สำคัญอยู่ 2 เรื่องด้วยกัน ที่ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรม และการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดที่รองรับสถาปัตยกรรมนั้น ๆ อยู่ ซึ่งได้นำมาใช้ประกอบเป็นเกณฑ์ในการจำแนก "ยุคสมัย" ของศาลากลางจังหวัดในการศึกษาคั้งนี้ ผลการศึกษาทั้ง 2 เรื่องดังกล่าวคือ "รายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค" ที่ศึกษาโดย สถาบันดำรงราชานุภาพ และสำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย ที่ร่วมกับ กรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ผลงานวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในอาคารศาลากลางจังหวัดเป็น 3 ช่วงเวลาดังนี้

1. ระยะเวลาที่ 1 ก่อนการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล
2. ระยะเวลาที่ 2 หลังการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลแล้ว
3. ระยะเวลาที่ 3 ตั้งแต่ปีพ.ศ.2523 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากการนำเอาแนวคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาปรับใช้ (กระทรวงมหาดไทย,สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน ,2542 : 15-20)

จะเห็นได้ว่าการแบ่งช่วงเวลาของศาลากลางจังหวัดดังกล่าวนี้ได้ยึดเอาแนวคิดทางการเมืองการปกครองเป็นเกณฑ์สำคัญในการจัดแบ่ง โดยพิจารณาไปที่แนวความคิดจากฝ่ายรัฐเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ยึดเอาแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของฝ่ายรัฐเป็นหลักแล้ว ในระยะเวลาจากระยะที่ 2 มาสู่ระยะที่ 3 นั้น ก็ยาวนานเกินไปกว่าจะแสดงให้เห็นความชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ทั้งในสภาพของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือแม้แต่ตัวรัฐเอง ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่มาก เกินกว่าจะนับได้ว่าจากปีพ.ศ.2435 ที่มีการปฏิรูปการปกครองเกิดขึ้นในสมัยต้นเกล้ารัชกาลที่ 5 นั้น มามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอีกครั้งกับ "ศาลากลางจังหวัด" ในปี พ.ศ.2523 ด้วยแนวความคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้นำเอาเกณฑ์การแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาวิจัยอีกผลงานหนึ่งมาปรับใช้ร่วมกัน

งานศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวคือ "พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต" โดยสมาคมสถาปนิกสยาม-ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งในผลงานวิจัยเรื่องดังกล่าวได้แบ่งช่วงเวลาของสถาปัตยกรรมในประเทศไทยออกเป็น 5 ตอนด้วยกัน ดังนี้

ตอนที่ 1 สาระโดยย่อด้านสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ถึงรัชกาลที่ 7

ตอนที่ 2 สถาปัตยกรรม พ.ศ.2475-2500

ตอนที่ 3 สถาปัตยกรรม พ.ศ.2501-2515

ตอนที่ 4 สถาปัตยกรรม พ.ศ.2516-2525

ตอนที่ 5 สถาปัตยกรรม พ.ศ.2526-2532

ซึ่งจุดเน้นของการศึกษาในงานชิ้นนี้อยู่ที่เวลา 58 ปีหลัง นับจาก พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ.2532 โดยการแบ่งช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ได้ยึดข้อพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ที่ได้เกิดขึ้น ทั้งเหตุการณ์แวดล้อมและงานสถาปัตยกรรม แต่ให้ความสำคัญในแง่ของการที่จะสะดวกในการวิเคราะห์และจดจำ และยังคงยึดถือความต่อเนื่องของปรากฏการณ์มากกว่าการแบ่งเป็นช่วงที่ชัดเจน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536 : 5)

จากเกณฑ์การแบ่งที่ปรากฏเป็น 2 ลักษณะดังกล่าว ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้นำเอาเกณฑ์ทั้งสองลักษณะมาปรับใช้ร่วมกันเพื่อความสะดวกในการที่จะแบ่งยุคสมัยของศาลากลางจังหวัดเป็น ดังนี้

1. ศาลากลางจังหวัดในบริบทการเมืองไทยช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

2. ศาลากลางจังหวัดในบริบทการเมืองไทยช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474

3. ศาลากลางจังหวัดในบริบทการเมืองไทยช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2522

4.ศาลากลางจังหวัดในบริบทการเมืองไทยช่วงเวลาการนำเอาแนวความคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาใช้ ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงช่วงเวลาของการเริ่มต้นการศึกษาในครั้งนี้ (พ.ศ.2542)

จาก 4 ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ จะนำเสนอรายละเอียดของศาลากลางจังหวัดในแต่ละช่วงเวลา โดยยึดเอาองค์ประกอบของการตีความตัวบท เป็นผังสำคัญในการกำหนดรายละเอียดข้อมูล อย่างไรก็ตามการยึดเอาองค์ประกอบของการตีความดังกล่าวในการนำเสนอข้อมูลนั้น ก็เพื่อความสะดวกในการเรียบเรียงและการทำความเข้าใจในข้อมูลของตัวบทเป็นสำคัญ มากกว่าจะเป็นการแบ่งแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด

ปัญหาในการศึกษา

ต้องการศึกษาว่า

“ศาลากลางจังหวัด มีความเป็นสัญลักษณ์ คือมีความหมายใดๆแฝงอยู่เพื่อหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือไม่ หากศาลากลางจังหวัดมีความเป็นสัญลักษณ์อันมีความหมายไปถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่จริง ความหมายนั้นเป็นความหมายที่มีความเกี่ยวข้องทางการเมืองหรือไม่ ซึ่งหากศาลากลางจังหวัดมีความหมายทางการเมืองเกี่ยวข้องแอบแฝงอยู่ การเมืองที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์นั้นเป็นการเมืองในลักษณะใด และมีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดบ้างที่รับรู้และใช้ความหมายทางการเมืองนั้นอยู่”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงศาลากลางจังหวัด ในการที่จะวิเคราะห์และชี้ให้เห็นว่ามีความเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองแฝงอยู่ และศึกษาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะของความหมายทางการเมืองที่ศาลากลางจังหวัดมีอยู่ด้วย

2. เพื่อศึกษาถึงการตระหนักในความหมายของสัญลักษณ์ทางการเมือง อันแสดงให้เห็นถึงสมรรถนะในการใช้สัญลักษณ์ (symbolic capability) ของสังคมการเมืองไทย

3. เพื่อประโยชน์ในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง มาศึกษาทำความเข้าใจสภาพสังคมและการเมืองไทยได้

สมมติฐานในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ มีสมมติฐานว่า

1. ศาลากลางจังหวัดมีลักษณะของการเป็นสัญลักษณ์คือ มีความหมายถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่
2. ลักษณะความหมายที่ศาลากลางมีอยู่นั้น มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะการเมืองที่ปรากฏอยู่จริงในสังคมไทย โดยรวมถึงการมองจากกรอบทางเศรษฐกิจการเมืองประกอบไปด้วย
3. ความหมายที่มีลักษณะทางการเมืองที่ปรากฏอยู่จริงในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องอยู่นั้นเป็นความหมายที่อยู่ในความครอบครองของบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นการครอบครองเพื่อใช้ในการสร้างความชอบธรรมในทางการเมืองให้แก่บุคคลหรือกลุ่มที่ครอบครองสัญลักษณ์ทางการเมืองอยู่นั่นเอง

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้ จะยึดเอาศาลากลางจังหวัดเป็นจุดศูนย์กลางในการศึกษา โดยมีรายละเอียดของปัจจัยและบริบทที่เกี่ยวข้องเป็นขอบเขตประกอบดังนี้

ศึกษาจาก ศาลากลางจังหวัดที่มีอยู่ในประเทศไทย โดยพิจารณาถึง

1. ช่วงเวลา โดยยึดจุดเริ่มต้นตั้งแต่มี ศาลากลางจังหวัดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย จนถึงศาลากลางจังหวัดล่าสุด ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่เริ่มต้นของการศึกษาครั้งนี้เป็นจุดสิ้นสุดของช่วงเวลา โดยยึดเอามิติทางด้านเวลาเป็นตัวพิจารณาศึกษาถึงพัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศาลากลางจังหวัด เพื่อค้นหาถึงปัจจัยอื่นที่เกิดจากความแตกต่างของช่วงเวลา ยุคสมัย อันอาจมีผลต่อความหมายที่ปรากฏผ่านอยู่ในศาลากลาง
2. ที่ตั้ง โดยเลือกเอาศาลากลางที่สร้างขึ้นในพื้นที่ ภูมิภาคที่แตกต่างกัน มาเปรียบเทียบกันเพื่อหาถึงปัจจัยอันอาจมีผลต่อความหมายที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางที่อาจแตกต่างกัน เนื่องจากที่ตั้งหรือภูมิภาคแตกต่างกัน
3. ปัจจัยอันเป็นบริบทแวดล้อมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับศาลากลาง เช่น
  - ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องในแง่ของที่มาหรือการจัดสร้าง เช่น ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน เป็นต้น

- บุคคล กลุ่ม องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมโยธาธิการ เป็นต้น
  - ความรู้ทางสถาปัตยกรรมแบบเดิม แบบสมัยใหม่ แบบประยุกต์ที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารหรือผลงานทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคม
  - ความรู้ทางคติไทย ค่านิยม ความเชื่อของสังคมไทย ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารหรือตำราที่เกี่ยวข้อง
  - แนวคิดในการออกแบบศาลากลาง
  - ปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆที่อาจค้นพบความเกี่ยวข้อง
4. จะพิจารณาลักษณะต่างๆของศาลากลางเฉพาะที่เป็น "ลักษณะร่วมกันโดยหลัก" ของสถาปัตยกรรมอาคารศาลากลางในแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น

วิธีการในการดำเนินการศึกษา

1. ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลและความรู้ ความคิดที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารราชการ เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมของรัฐ และผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงกันได้
2. ใช้การวิเคราะห์ในเชิงการตีความ (interpretative or interpretive analysis) โดยให้ถือว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัด รวมทั้งปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องต่ออาคารศาลากลางจังหวัดนั้นเป็นตัวบท(text)ของการตีความ
3. ใช้แนวการศึกษาแบบ "สัญญวิทยา" (semiology approach) มาวิเคราะห์ทำความเข้าใจในข้อมูลซึ่งอิงอยู่กับหลักของการวิเคราะห์ในเชิงการตีความและวิธีการวิจัยเอกสาร
4. ใช้แนวความคิดเรื่อง "เศรษฐกิจการเมือง" (political economy) มาประกอบการวิเคราะห์ตีความตัวบท อันรวมถึงข้อมูลที่เป็นบริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีความเกี่ยวข้องต่อศาลากลางจังหวัด
5. ใช้แนวความคิดเรื่อง "ความชอบธรรม" (legitimacy) มาวิเคราะห์ทำความเข้าใจต่อลักษณะความหมายที่มี หรืออาจมีปรากฏจากการตีความตัวบท
6. ใช้ความหมายของ "สถาปัตยกรรม" (architecture) มาเป็นพื้นฐานประกอบการวิเคราะห์ตีความตัวบท

ความสำคัญและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพิ่มความ “รอบด้าน” ในมิติทางการศึกษาของวิชารัฐศาสตร์ ให้กว้างและครอบคลุมมากขึ้นในมิติต่างๆของสังคมมนุษย์ โดยเปลี่ยนจุดเน้นของการศึกษาให้กระจายไปสู่สิ่งที่ไม่เคยอยู่ในเกณฑ์การเลือกพิจารณาอย่างเช่น วัตถุ หรือเช่น ลักษณะทางศิลปะทางสถาปัตยกรรม เพื่อค้นหาความหมายที่เชื่อมโยงถึงกันได้
2. ศาลากลางจังหวัดสามารถแสดงให้เห็นได้ถึง ลักษณะบางประการของสังคมไทยจากมุมมองที่พิจารณาในลักษณะทางเศรษฐกิจการเมืองของสังคมไทย
3. ศาลากลางสามารถแสดงให้เห็นได้ถึงความหมายบางประการของสังคมไทยที่ถูกหลงลืมไป ไม่ตระหนักถึงว่ายังคงมีอยู่และใกล้ชิดกับวิถีชีวิตในสังคมไทยเพียงไร อาจเป็นการเปรียบได้กับการเตือนสติให้กลับมาอยู่ที่สภาพปกติ ที่ไม่รู้ว่ายังมีอยู่และได้ถูกมองข้ามไปเพื่อพิจารณาถึงความสำคัญของสภาพนั้น

ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

เมื่อ พ.ศ. 2527 ในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ การปกครอง ของพิบูลย์ ทัศนกิจโกศล ชื่อเรื่อง “อนุสาวรีย์ไทย: การศึกษาเชิงการเมือง” ซึ่งอยู่ในประเด็นที่ว่า “กระบวนการสร้างอนุสาวรีย์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเมืองไทย และอนุสาวรีย์ได้ถูกใช้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยมาตลอด ทั้งในด้านการถูกใช้เพื่อหาผลประโยชน์ทางการเมืองและในการหล่อหลอมกลมเกลียวประชาชน โดยตัวอนุสาวรีย์เองสามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อของผู้มีอำนาจและประชาชนในแต่ละยุคสมัยที่อนุสาวรีย์แห่งนั้นเกิดขึ้น” (พิบูลย์ ทัศนกิจโกศล, 2527 : บทคัดย่อ)

การศึกษานี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาการเมืองไทย ด้วยการศึกษาวัตถุปรกรมอันสามารถสื่อและสร้างการเมืองในเชิงนามธรรมได้ ต่อมานิติ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์บทบาทของอนุสาวรีย์ว่า “อนุสาวรีย์เป็นอดีตร่วมกันอีกชนิดหนึ่ง คืออดีตที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐสองชนิดไม่เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิก็เป็นรัฐชาติ...อนุสาวรีย์เป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่าย ไร้อารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่อนุสาวรีย์ต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะ” (นิติ เอียวศรีวงศ์, 2538 : 93-4)

หากงานของพิบูลย์เป็นการนำเสนอถึงที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์อันถือเป็นวัตถุสัญลักษณ์อย่างหนึ่งได้นั้น พิบูลย์ก็ใช้ที่มานั้นสื่อถึงการมีอยู่เชิงนามธรรมของการเมือง คืออำนาจและรูปแบบในการใช้อำนาจ รวมถึงจุดมุ่งหมายนั้นผ่านทางวัตถุสัญลักษณ์คืออนุสาวรีย์นั่นเอง ในขณะที่นิรุกติศาสตร์ได้นำเสนองานที่เป็นเหมือนการต่อยอดความคิดดังกล่าว พร้อมทั้งเพิ่มเติมประเด็นการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาที่มีรัฐสองประเภทคาบเกี่ยวเข้าซ้อนกันอยู่ และรัฐทั้งสองแบบนี้ได้ใช้อันุสาวรีย์เป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้เพื่อยืนยันถึงสถานะ และการมีอยู่ของรัฐแต่ละประเภทเอง

เมื่อย้อนกลับไปค้นหาถึงความเป็น “สัญลักษณ์” ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้วนั้น จะค้นหาได้จากงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขารัฐศาสตร์ พ.ศ. 2533 เรื่อง “สัญลักษณ์ทางการเมืองในการเมืองไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้นิรุกติศาสตร์ทางการเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487” ซึ่งต่อมาปรับปรุงเป็นหนังสือเรื่อง “การเมืองไทย ยุคสัญลักษณ์รัฐไทย” ในปีพ.ศ. 2540 งานทั้งสองเรื่องของ มานิตย์ นวลละออ นี้ ตั้งอยู่บนผลการศึกษาดียวกันที่มีความว่า “สัญลักษณ์ทางการเมือง นอกจากจะทำหน้าที่ตามสาระของตัวมันเองแล้วคือ สภาพความเป็นสื่อในการถ่ายทอด ข่าวสาร ข้อมูล ความคิด คติความเชื่อ หรือการปลุกเร้าอารมณ์และจิตใจของคน ยังพบว่า การใช้นิรุกติศาสตร์ทางการเมืองเป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมืองที่ไม่ใช่การเผชิญหน้ากัน หรือการใช้อำนาจรุนแรงโดยตรง แต่เป็นการต่อสู้ “แบบแอบแฝง” ที่มีความละเอียดอ่อน ที่มีผลต่อความรู้สึกและจิตใจของคนด้วยการให้ความหมายของสิ่งต่างๆ ในเชิงสัญลักษณ์ ตามวัตถุประสงค์ในทิศทางที่ผู้ใช้ต้องการ เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมและการเมืองในขณะใดขณะหนึ่ง” (มานิตย์ นวลละออ, 2533 : บทคัดย่อ)

งานของมานิตย์จึงเท่ากับการนำเอาแนวคิดเรื่อง “สัญลักษณ์” มาเป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงการต่อสู้กันด้วยความหมายผ่านรูปธรรมและหรือนามธรรมที่สังคมยังไม่มี ความเข้าใจที่ชัดเจนหรืออาจมองข้ามไป เป็นการขยายความของขอบเขตของความเป็นการเมืองสูงที่สุดที่ดูเหมือนไม่ใช่การเมือง อันเท่ากับเป็นการต่อยอดถึงความหมายของการเมืองให้ชัดเจนและใกล้ชิดกับสังคมการเมืองไทยมากยิ่งขึ้น

มาถึง พ.ศ. 2541 ก็ได้มีงานที่ศึกษาในแนวทางของการค้นหาความเป็นการเมืองจากวัตถุหรือลักษณะทางรูปธรรมที่มีความชัดเจนและน่าสนใจเพิ่มขึ้นอีกก็คือ วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์ การปกครอง ปี พ.ศ. 2541 ของ มาลินี คุ้มสุภา เรื่อง “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย” ที่มีประเด็นการศึกษาอยู่ที่ “ทำการศึกษาค้นหาความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาต่าง ๆ บนคำถามที่ว่า หากมีการแปรเปลี่ยน

ความหมายไปจากเริ่มต้นปรากฏอยู่นั้น ความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเปลี่ยนรูปความหมายไปอย่างไร และมีเงื่อนไขอะไรในการดำรงอยู่ของความหมายที่เปลี่ยนไปนั้น” และได้คำตอบที่ว่า “ความสำคัญของชื่อ การใช้พื้นที่ งานเขียนและภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจึงถือได้ว่ามีส่วนก่อรูปและแปรเปลี่ยนความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยให้เชื่อมโยงกับกระบวนการประชาธิปไตยไทยแทนที่ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้” (มาลินี คุ่มสุภา, 2541 : บทคัดย่อ)

หากงานสามเรื่องแรกที่ผ่านมานำเสนอถึง “วัตถุสัญลักษณ์” โดยมีจุดเน้นอยู่ที่รัฐและช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของสัญลักษณ์นั้น งานศึกษาของมาลินีที่มีต่ออนุสาวรีย์ประชาธิปไตยซึ่งถือเป็นวัตถุสัญลักษณ์หน่วยหนึ่งได้นั้นก็เป็นเหมือนการเปิดและขยายจุดเน้นของความเกี่ยวข้องต่อวัตถุสัญลักษณ์นั้นไปสู่สังคมมากกว่าที่ผ่านมาที่มีเพียงรัฐที่จะเป็นตัวละครหลักในการดำเนินเรื่องราวของมาลินีแสดงให้เห็นถึงตัวละครอื่นๆที่เพิ่มเติมเข้ามาและพัฒนาบทบาทในการมีความสามารถในการใช้วัตถุสัญลักษณ์นั้นๆมากยิ่งขึ้น จากที่เคยเป็นฝ่ายถูกใช้ให้รับความหมายเท่านั้น มาสู่การที่สามารถสร้างความหมาย ถ้ายทอดออกไปให้ตัวละครอื่นได้รับบ้าง ตัวละครที่เพิ่มเข้ามานี้คือ ประชาชน และหรือกลุ่มทางสังคมที่ได้มีอำนาจรัฐอยู่ในมือตนเอง โดยงานชิ้นนี้จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการมีพลวัต (dynamic) เกิดขึ้นในสัญลักษณ์แล้ว อากาของการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งในความหมายนี้ยังมีนัยถึง “ความเป็นอิสระ” จากผู้จัดสร้างหรือที่มาของสัญลักษณ์นั่นเองอีกด้วย สัญลักษณ์กำลังมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นทุกที เมื่อผ่านช่วงเวลาและปัจจัยที่แวดล้อมอยู่มากขึ้น

นอกจากนี้แล้วยังมีงานอีกสองเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ คืองานเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 – 2535” ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับสำนักเรื่องอำนาจของชนชั้นนำไทยในขณะนั้น ของ พรพรรณ เกิดผล ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปีการศึกษา 2541 พรพรรณศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรได้ผลการศึกษาที่ว่า “...ชนชั้นนำไทยนำเอาคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองมาใช้ในฐานะสัญลักษณ์ของอำนาจจากศูนย์กลางไปยังเมืองต่างๆ ด้วยการตั้งเสาหลักเมืองขึ้นเฉพาะในเมืองใหม่ที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ในแต่ละรัชกาล ต่อมาเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงตระหนักถึงพระราชอำนาจที่ควรจะมีอย่างเต็มที่จึงมีการสร้างพระสยามเทวาราชขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นเทพารักษ์ที่มีอำนาจสูงสุดในรัฐไทย และจัดการปกครองในระบบราชการแบบใหม่ขึ้นใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้พระมหากษัตริย์สามารถปกครองเมืองที่อยู่ใพระราชอาณาจักรได้อย่างเต็มที่ อันส่งผลให้ชนชั้นนำไทยไม่ดำเนินการตั้งเสนาหลักเมืองขึ้นในเมืองต่างๆอีกต่อไป ถึงกระนั้นคติความเชื่อเรื่องเสนาหลักเมืองยังถูกนำมาปรับใช้ในการแสดงถึงอำนาจจากส่วนกลางที่กระจายไปอยู่ตามเมืองต่างๆ ด้วยการยอมรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในเมืองต่างๆในฐานะหลักเมือง การตั้งเสนาหลักเมืองได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งในฐานะตัวแทนอำนาจของส่วนกลางในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากนั้นการตั้งเสนาหลักเมืองก็ได้รับการปฏิบัติอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันเมื่อมีการประกาศให้ตั้งเสนาหลักเมืองทั่วประเทศในปีพ.ศ. 2435 (พรพรรณ เกิดผล, 2541 : บทคัดย่อ)

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของพรพรรณนั้นแสดงและตอกย้ำให้เห็นถึง “วัตถุ” ที่เป็นมากกว่าวัตถุ เป็นมากกว่าแม้กระทั่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์แม้จะเชื่อกันว่ามีอำนาจใดๆอยู่ก็มิอาจพิสูจน์ทราบให้เห็นจริงได้ในลักษณะภววิสัย(objective) แต่อำนาจของการเมืองการปกครองนั้นมีอยู่จริง แม้จะในขณะหนึ่งของช่วงเวลาใดก็ตาม ก็อาจแสดงให้เห็น ให้ทราบ ให้ได้รับผลได้ทั้งโดยลักษณะอัตวิสัย(subjective)และภววิสัย แม้จะไม่ยอมรับอำนาจการเมืองการปกครองนั้นก็ตามที่ สิ่งที่ทำให้อำนาจแก่วัตถุนั้น ทำให้วัตถุมีและรักษาอำนาจแห่งการเป็นตัวแทนอยู่ได้คืออำนาจแห่งสัญลักษณ์นั่นเอง_โดยธรรมชาติแล้วไม่ว่าสิ่งใดก็ไม่อาจมีความหมายในตัวของมันเองได้ จนกว่าจะเข้าสู่กระบวนการของการให้ความหมายซึ่งอยู่ในลักษณะวิธีการรวบรวมสิ่งที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันจนกระทั่งเหมือนกันมาอยู่ในระบบเดียวกัน ซึ่งในระบบนั้นๆอาจมีระบบย่อยๆอยู่อีกมากมาย แต่สุดท้ายก็คือการจัดระเบียบของความเหมือน ความคล้าย ความแตกต่างนั้นให้มีความสัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์ต่อกัน เพื่อให้สรรพสิ่งที่มีอยู่นี้มี “พื้นที่” เฉพาะของตนเองในการที่จะครอบครองความหมายหรืออำนาจใดๆที่ถูกกำหนดให้มี โดยมนุษย์

แล้ว “อะไร” ที่กำหนดมนุษย์ ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความหมาย เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ที่มนุษย์ก้าวเข้าไปจัดระเบียบเพื่อประโยชน์และความสะดวกในการดำรงชีวิตนั้น อะไรคือสิ่งที่กำหนดมนุษย์? คำถามนี้มีคำตอบที่เสนอไว้ในงานของ ธงชัย วินิจจะกุล เรื่อง ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวตน” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530) ซึ่งผู้เขียนระบุว่าเป็นการนำเอาบางประเด็นของงานวิทยานิพนธ์มาเขียนขึ้นใหม่โดยเน้นที่จะเสนอทัศนะและวิธีการศึกษามากกว่าข้อมูลหรือหลักฐานประวัติศาสตร์ซึ่งเกินกว่าจะเรียบเรียงในลักษณะของบทความ

ธงชัยเริ่มต้นการศึกษาของเขาที่ “แผนที่” วัตถุอีกชนิดหนึ่งที่แสดงถึงอาณาเขตของดินแดน และข้อมูลของแผ่นดินนั้นที่แสดงอยู่ในแผนที่ แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ได้อยู่ที่ว่ามีแม่น้ำก็

สาย เพื่อที่เขาที่เทือกเขาหรือมีดินแดนอื่นใดที่อยู่ติดกัน สิ่งที่น่าประหลาดในงานเรื่องนี้คือสิ่งที่ธงชัยเรียกว่า “ประวัติศาสตร์ของภูมิศาสตร์” แผนที่ที่แตกต่างในรายละเอียดของข้อมูลที่น่าประหลาด แตกต่างในกระบวนการสร้าง แตกต่างในช่วงเวลา แสดงให้เห็นถึงความเฉพาะเจาะจงและความจำกัดของ “ภูมิศาสตร์” หลายประเภทที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ต่างกันออกไป เกิดจากการเปลี่ยนความหมายและการตีความอันเนื่องมาจากความรู้ทางภูมิศาสตร์คนละชนิดภายใต้จักรวาลวิทยาคนละแบบ อันมีกฎเกณฑ์ ตรรกะ ไวยากรณ์คนละชุด ซึ่งมีผลต่อมโนภาพและการปฏิบัติของมนุษย์ไปต่างๆอีกเช่นกัน เพราะย่อมให้ความหมายและกฎเกณฑ์ของโลก จักรวาล ดินแดน ผืนโลกต่างกันไปโดยรากฐานอย่างแน่นอน ธงชัยเสนอไว้ว่า ประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์มิใช่เพียงการศึกษาเพียงว่า ความเชื่อเรื่องโลกแบนกลายเป็นโลกกลมเมื่อไร? โดยใคร? (และทำไม?) แต่คือการศึกษาว่าโลกแบนกลายเป็นโลกกลมได้อย่างไร? อะไรคือผลสะท้อนทางความคิดและการปฏิบัติของการเข้าแทนที่ทั้งหมดทั้งระบบของภูมิศาสตร์ชนิดหนึ่งในปริภูมิที่ภูมิศาสตร์อีกชนิดหนึ่งเคยยึดครองอยู่เป็นเวลานาน?

ภาพจิตรกรรมบนผนังวัดที่เชื่อมโยงอินเดียบุราณกับสุวรรณภูมิเข้าด้วยกันโดยไม่สนใจว่าภูมิศาสตร์ผืนโลกที่เรารู้จักปัจจุบันจะมีดินแดนหรือทะเลอะไรขวางอยู่จึงแสดงพื้นที่ แสดงโลกทอร์น และไวยากรณ์คนละแบบกับแผนที่สมัยใหม่ แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ตามไวยากรณ์ของแผนที่ที่ต่างกันมีการเรียกร่องที่ไม่ต่างกันคือ แต่ละไวยากรณ์ต้องการให้เกิดความเข้าใจร่วมกันจากผู้ที “อ่าน” มัน ความเข้าใจที่ร่วมกันนั้นคือการรู้ว่าพื้นที่นั้นคืออะไร จะใช้ทำอะไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร ไวยากรณ์ของแผนที่กำหนดโดยปริยายให้มนุษย์ที่อ่านมันต้องเรียนรู้ ทั้งสัญลักษณ์และความหมายของพื้นที่ที่แสดงอยู่ในแผนที่นั้น ความเข้าใจร่วมกันดังกล่าวก็มุ่งหมายถึงการปฏิบัติที่สอดคล้องต้องกันเป็นเอกภาพ

จากความต้องการความเป็นเอกภาพในการอ่านและการปฏิบัติดังที่กล่าวมานั้นจะไม่ก่อให้เกิดการปะทะใดๆเกิดขึ้นเลยถ้าหากมีไวยากรณ์ชุดเดียว มีความนิ่งของสภาวะสังคม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่ความเป็นจริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้น สังคมมีส่วนที่แตกต่าง มีความหลากหลาย มีความเคลื่อนไหว และที่สำคัญคือไม่ได้มีไวยากรณ์ชุดเดียวในช่วงเวลาที่มีอยู่ร่วมกันหรืออาจเหลื่อมกันในเรื่องราวเดียวกัน มีมากกว่าหนึ่งไวยากรณ์แต่เอกภาพมิได้หนึ่งเดียว ความสับสนปนเป่ทั้งในการปฏิบัติและทางความคิดอันเนื่องมาจากไวยากรณ์ต่างชนิดกันเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น อาจเกิดการผสมผสานในเวลาต่อมา หรือเกิดปะทะต่อสู้กัน ขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องราวและพื้นที่ของการครอบครองความหมายนั้นมืออยู่มากน้อยเพียงไรและประกอบด้วยบริบทใดบ้าง แต่หลัก

เสียงไม่ได้ที่จะต้องมีอยู่หนึ่งไวยากรณ์ที่จะเป็นไวยากรณ์หลัก เหนือไปกว่าไวยากรณ์อื่นๆ เป็นไวยากรณ์ที่ครอบครองความเป็นเอกภาพของการคิดและปฏิบัติอยู่

กระบวนการของการแย่งชิงความเป็นเอกภาพนี้อยู่บนสภาพที่ “สภาวะที่ปริวิตถลอันคลุมเครือนั้นตกอยู่ภายใต้ระบอบของการคิดและการปฏิบัติชนิดหนึ่ง พลวัตเกิดจากการปะทะกันของความหมายต่างๆ เพื่อพยายามครอบครองความเป็นใหญ่ สถาปนาตัวเองเป็นความหมายของสิ่งนั้นๆ กำเนิดของสิ่งหนึ่งๆ จึงอยู่ที่ขณะต่างๆ ของการปะทะเพื่อสถาปนาหรือสร้างตัวตน และยุติลงเมื่อระบอบของการคิดและปฏิบัติชนิดอื่นเข้ามาแทนที่ ซึ่งทำให้สิ่งนั้นกลายเป็นสิ่งอื่น, กลายเป็นความคิดอื่น” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530 : 141)

ประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์จึงไม่ใช่ความต่อเนื่องอย่างราบเรียบกลมกลืน แต่คือการเกิดขยับสลับเปลี่ยน ณ ขณะต่างๆ ของชุดความหมายที่มีอยู่ในความคิดของมนุษย์ ความหมายที่ต่างกันทำให้แสดงออกต่างกัน ใครคือผู้ที่แสดงออก คือมนุษย์นั่นเอง ธงชัยเสนอไว้ในตอนท้ายของงานเรื่องดังกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างมีความหมายหลายนัย ชีวิตทางสังคมทุกอย่างดำเนินอยู่ภายใต้เครือข่ายของความหมายจำนวนนับไม่ถ้วนซึ่งกำหนดความคิดและการปฏิบัติของเรา และมีสถาบันทางสังคมซึ่งรับรองและปลูกฝังความหมายต่างๆ นับไม่ถ้วนเช่นกัน มนุษย์ในประวัติศาสตร์ชนิดนี้เป็นทั้งผู้กระทำที่ตัดสินความหมายว่าจะให้เขตแดน, ชาติ, ความเป็นไทย, เงิน, พระเจ้า, ชาวบ้าน, รากเหง้าหมายถึงอะไร แต่มนุษย์ก็เป็นเพียง “เครื่องมือ” ที่ถูกบงการโดยความหมายที่เขาสร้างขึ้นมาเองด้วยในเวลาเดียวกัน แม้แต่แผนที่ซึ่งดูจะเป็นวัตถุไร้อำนาจกลับสามารถบงการความคิด ความปรารถนา ความสำนึก การปฏิบัติของทั้งชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส และสยามที่ยอมรับมันให้สร้างความเป็นจริงขึ้นมาในแบบที่แผนที่ต้องการ” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530 : 141)

ตัวอย่างของผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องที่ยกมานี้ ต่างก็แสดงให้เห็นถึงความหมายอันรายล้อมรอบตัวมนุษย์อยู่ ความหมายที่ปรากฏอยู่ในรูปลักษณะต่างๆ กันแต่มีผลต่อความคิดและการปฏิบัติของมนุษย์ในสังคม ความหมายที่มีและรออยู่ให้ทำความเข้าใจ ให้ตระหนักถึงสิ่งที่บงการอยู่เบื้องหลัง เพื่อที่จะได้เท่าทันความหมายของความหมาย จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนที่สำคัญต่อการศึกษารื่อง “ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทย: ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด” เพื่อจะได้สานต่อให้เกิดผลของการศึกษาผ่านแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่มากขึ้น ในเรื่องการเมืองการปกครองไทย ที่เป็นชุดของการปฏิบัติทำให้คุณค่าของความหมายของสิ่งอื่น ๆ จำนวนนับไม่ถ้วน” ที่มีอยู่ในสังคมการเมืองของมนุษย์

บทที่ 2

แนวการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ เราเริ่มต้นด้วยความสงสัยและก่อรูปออกมาเป็นคำถาม ถ้ามองถึงสิ่งที่ไม่เคยถูกถาม ถ้ามองว่ามันมีความหมายอยู่หรือไม่ ถ้าหากมี ความหมายนั้นหมายถึงอะไร ความหมายนั้นมาจากอะไร มีอยู่อย่างไร และความหมายนั้นมีไว้เพื่อสิ่งใด

องค์ความรู้ซึ่งรองรับการมีอยู่ของความสงสัย และความสามารถของการตั้งคำถามต่อการค้นหาความหมายนั้นคือเรื่องการตีความ (interpretation) องค์ความรู้ที่ช่วยวิเคราะห์ แยกแยะและจัดระเบียบ รวมทั้งจุดค้นหาความหมายที่ซ่อนอยู่ให้ปรากฏขึ้นมาคือเรื่องของสัญญาณ (sign) และเพื่อให้การเข้าสู่ความหมายที่มี หรืออาจมีอยู่ ในสิ่งที่จะศึกษานั้นไม่เลือนลางออกห่างจากโลกของความเป็นจริงที่ปรากฏแวดล้อมความหมายที่เรามุ่งหาอยู่นั้น เราจึงมีมุมมองที่คำนึงถึงความเป็นไปของบริบทที่มีอยู่ อันอาจมีอิทธิพลไม่ว่ามากหรือน้อยต่อความหมายของสิ่งที่จะศึกษาในที่นี้ เราจึงเลือกที่จะมองจากสภาพเศรษฐกิจ (economy) และการเมือง (politics) ประกอบกับการตีความไปด้วยกัน

จนถึงตอนนี้เรารู้เส้นทางของการศึกษาในครั้งนี้ รู้ว่าจะเดินทางในเส้นทางใด และต้องคำนึงอะไรบ้างเพื่อมิให้ออกนอกเส้นทาง เรารู้ว่าปลายทางของการเดินทางคือการได้พบความหมายที่ซ่อนตัวมันเองไว้ เพื่ออะไรนั้น บางทีความรู้เรื่องความชอบธรรม (legitimacy) อาจให้คำตอบที่นำพาใจแก่เราได้ ว่าสถาปัตยกรรม (architecture) ที่เห็นอยู่แค่วัตถุนั้นแท้จริงมีมากกว่าวัตถุที่มันเป็น

2.1 การวิเคราะห์ในเชิงตีความ (interpretative or interpretive analysis)

การวิเคราะห์ในเชิงการตีความนั้นเป็นแนวการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่มาจากปรัชญาการตีความ (hermeneutics or interpretative philosophy) ซึ่งเริ่มนำมาใช้กันอย่างกว้างขวางตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2541 : 56-7) “hermeneutics” นั้นมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณในคำกริยาที่ว่า hermeneuin มีความหมายว่า “ตีความ” (ไชยันต์ ไชยพร, 2540 : 1)

แนวการศึกษาอธิบายสังคมแบบ “hermeneutics” ที่มีฐานคิดว่าปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้นแตกต่างจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีที่มาจากกรกระทำ(หรือไม่กระทำ)ของมนุษย์ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาโดยคำนึงถึงการมีจุดมุ่งหมายการมีความตั้งใจที่ประกอบอยู่ในกรกระทำนั้นๆด้วย แต่กว่าจะมาถึงฐานคิดดังกล่าวนี้ได้ “hermeneutics” นั้นเริ่มต้นด้วยการปฏิเสธการมีจุดมุ่งหมายและความตั้งใจออกไปเสียก่อน ไม่ว่าจะจากใครก็ตาม

“hermeneutics” เกิดความสำคัญขึ้นมาได้ก็เพราะความขัดแย้งจากปัญหาในการตีความหมายในคัมภีร์หรือคัมภีร์ในศาสนา ช่วงเวลาของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลครอบงำสังคมในทุกๆด้านและในทุกๆองค์ความรู้ ความต้องการของมนุษย์ที่จะหาคำตอบที่แท้จริงไม่ว่าในเรื่องใดนั้นขึ้นอยู่กับคัมภีร์ทางศาสนาเพียงแห่งเดียว แต่คัมภีร์นั้นก็มีความหลากหลายและขัดแย้งกันในส่วนต่างๆที่คัดลอกหรือถูกตีความโดยนักคิดในศาสนา ปัญหาเรื่องความแท้จริงในคัมภีร์ที่สืบเนื่องมาจากปัญหาจากเรื่องการบันทึก, ผู้ถ่ายทอด, ตีความและส่งผ่านเนื้อหาในคัมภีร์ต่างๆ ที่นำไปสู่การเกิดนิยายที่แตกต่างกันนั้น ปัญหาเหล่านี้ทำให้ “hermeneutics” เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในฐานะที่เป็นศาสตร์แห่งการตีความที่จะสามารถไขข้อเท็จจริงของความหมายที่มีปัญหา ข้อเท็จจริงของความหมายที่มีปัญหานั้นคือการที่ใช้ความหมายนั้นโดยไม่เคยมีใครสงสัยถึงความแท้จริง (authenticity) ของงานเขียนหรือคัมภีร์ที่ยึดถือกันอยู่ “hermeneutics” ในยุคแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น เข้ามาไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเน้นหนักความรู้เชิงนิรุกติศาสตร์ (philology) ในการพิสูจน์ว่าคัมภีร์ (text) ใดเป็นของใคร และเป็นงานเขียนที่แท้จริงของผู้ที่เป็นผู้รู้หรือไม่ (ไฮยันต์ ไชยพร, 2540 : 2)

ต่อมาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 “hermeneutics” ได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ที่เคยมี จากเดิมที่ทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์หรืองานเขียน มาสู่การทำหน้าที่ตั้งคำถามที่สำคัญและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น นั่นคือการตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติหรือลักษณะและจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้ทางประวัติศาสตร์-historical knowledge” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้เกี่ยวกับสังคม (social knowledge) (ไฮยันต์ ไชยพร, 2542 : 2)

จากที่เน้นความสนใจทั้งหมดไปที่ตัวบทอย่างเดียว (the text itself) โดยมีได้ให้ความสนใจกับผู้เขียน เพราะเชื่อว่ามีเพียงนิรุกติศาสตร์เป็นปัจจัยประการเดียวที่จะนำไปสู่ความหมายที่แท้จริงของตัวบท “hermeneutics” เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบความรู้ของมันอีก เมื่อเริ่มมีการให้ความสำคัญกับความกลมกลืนระหว่างกรหาความหมายที่แท้จริงของตัวบทกับสภาวะหรือความเข้าใจ

ของยุคสมัยที่ตัวบทถูกสร้างขึ้น(the cognitive predisposition of the era) (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 3)

มาถึงช่วงเวลาดังกล่าวของ “hermeneutics” นั้นก็เท่ากับว่าเราจะเข้าถึงความหมายที่แท้ของตัวบทได้ก็ด้วยการพิจารณาในสองประการด้วยกันคือ ตัวบทนั่นเองและยุคสมัยที่มันเกิดมา และมันคงเหมือนของหวานที่ยังไม่ได้ใส่น้ำตาล เหมือนกับความสงสัยที่ว่า แล้วมนุษย์ผู้สร้างหายไปไหน

ความคิดของ Kant นักปรัชญาชาวเยอรมันในศตวรรษที่ 18 ผู้แบ่งแยกโลกปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ (phenomenal world) ซึ่งสามารถตีความและเข้าใจได้ด้วยวิธีการและแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ออกจากโลกแห่งความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่มีความหมายอยู่ในตัวของมันเอง (noumenal world) และไม่อาจจะอธิบายได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ(อนุสรณ์ ลิมมณี , 2542 : 56) มีอิทธิพลอย่างมาก เพราะทำให้เราค้นพบบทบาทสำคัญของผู้กระทำ (the subject) ในกระบวนการรับรู้ นั่นคือการก้าวเข้าสู่การวางรากฐานในเรื่องมิติทางสังคมการเมืองของปัจเจกบุคคลในฐานะเป็น “เจ้าของ” สิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ทัศนคติ มุมมองที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง และนี่เองที่นำมาสู่สมมติฐานใหม่อีกครั้งของ “hermeneutics” คือสิ่งที่ W.H. Wackenroder กล่าวไว้ในปี 1797 ว่าในการที่เราจะเข้าใจงานใดๆ เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพ่งพิจารณาตัวผู้สร้างงานมากกว่าที่จะสนใจเฉพาะผลงานของเขา โดยการเข้าถึงหรือรับรู้ได้ทั้งหมดในสิ่งต่างๆที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวผู้สร้างงานนั้นๆ และจากสมมติฐานดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ศึกษางานนั้นไม่มีความชอบธรรมใดๆ ที่จะไปยึดเยียดตัดสินความหมายในงานนั้นๆได้ นอกจากพยายามเข้าถึงความหมายที่เจ้าของผลงานได้ตั้งใจมุ่งมันไว้ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 3-4)

ในที่สุดก็มีมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การเข้ามาเกี่ยวข้องนี้มีแนวคิดแบบ Romanticism เป็นเข็มทิศหลักที่นำทางอยู่ เส้นทางที่ Romanticism นำพา “hermeneutics” เดินทางไปนั้นคือทางที่บอกว่า งานทุกชิ้นนั้นเกิดขึ้นอย่างเป็นแบบแผนที่มีจุดมุ่งหมาย และจะว่าไปแล้วสมมติฐานดังกล่าวสามารถขยายไปสู่สิ่งที่เป็นผลงานหรือการกระทำของมนุษย์ในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นผลงานที่เป็นตัวบท ภาพวาด ประติมากรรม ถือเป็นสิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นรูปร่างตัวตนได้ในฐานะที่เป็นความคิดที่มองเห็นได้ (visible embodiments of ideas) และเป็นสิ่งที่ปรากฏออกมาในรูปของการเป็นตัวแทน (represented) นั้นมิได้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มันจึงเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องอีกต่อไปที่จะมองว่า ผลงานคือตัวสะท้อน “ความเป็นจริง—reality out there” (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 4-5)

“hermeneutics” ในแนว Romanticism จึงยากกับเราอีกครั้งว่า เราจำเป็นต้องไปไกลเกินกว่าตัวบท และที่มากไปกว่านั้นคือไปเกินกว่ายุคสมัย เพราะในการสร้างผลงานใดๆมิได้มีเพียงแบบแผนเดียว ในยุคเดียวกันผลงานมีอิสระที่จะแตกต่าง แตกต่างเพราะผลงานนั้นเกิดจากลักษณะเฉพาะของปัจเจกบุคคล ความเป็นหนึ่งเดียวของประสบการณ์ที่ผิดแผกจากคนอื่นๆ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 5)

ปริศนาของผลงานจึงจะถูกไขออกได้ด้วยจินตนาการของผู้ศึกษา ที่จะต้องกว้างไกลและยืดหยุ่นพอจะใช้ก้าวเข้าไปเทียบกับจินตนาการประสบการณ์ของผู้สร้างงานนั้นได้ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 5) ด้วยตัวบท ยุคสมัย และจุดมุ่งหมายประสบการณ์ปัจเจกของผู้สร้าง ปริศนาของความหมายที่แท้ก็ดูจะคลี่คลาย “hermeneutics” น่าจะหมดหน้าที่ที่จะต้องปรับตัวใดๆในองค์ความรู้ของมันเองอีก แต่เรื่องราวก็ยังไม่จบ แม้จะมีมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องแล้วก็ตามที อาจเป็นเพราะว่าความเป็นผู้สร้างกับความเป็นผู้ศึกษาของมนุษย์ยังมิได้มาพบเจอกัน “hermeneutics” จึงยังต้องเดินทางต่อไป

ถ้าหากพิจารณาจากองค์ประกอบสามประการเท่าที่มีอยู่ ตัวบท ยุคสมัย และความตั้งใจของผู้สร้าง เพื่อที่จะทำการตีความ “ตัวบท” ไม่ว่าในรูปปรากฏใดๆ เพื่อค้นหาความหมายที่แท้ของมัน จากองค์ประกอบแห่งหนทางสามหนทางนี้ เพื่อที่จะไปถึงเป้าหมาย เราผู้ตีความจะต้องใช้เส้นทางทั้งสามทางไปพร้อมๆกัน เราจะทำได้อย่างไรและด้วยอะไร

ขอข้ามผ่านคำถามที่ว่าเราใช้ทางสามทางไปพร้อมๆกันได้ด้วยอะไรไปเสียก่อน มาที่คำถามแรกที่ว่าเราทำได้อย่างไร? นั่นก็เพราะว่าในกระบวนการค้นหาความหมายในการตีความโดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นวงจหรือวัฏจักร (hermeneutics circle) นั่นคือในการตีความตัวบท ผู้ตีความจะต้องเคลื่อนย้ายกลับไปกลับมาระหว่างการตีความภาพรวมทั้งหมดกับการพิจารณารายละเอียดทั้งหลาย ซึ่งจะให้ภาพที่มีนัยสำคัญจากการอ่านความหมายแต่ละครั้ง ด้วยเหตุที่รายละเอียดใหม่ๆอาจจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขการตีความภาพรวมได้ ขณะที่ภาพรวมทั้งหมดก็สามารถชี้ให้เห็นรายละเอียดใหม่ๆที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจ (Dreyfus, 1987: 207 อ้างถึงใน อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2542 : 58) กระบวนการตีความจึงเป็นวงจที่หมุนย้อนเป็นวัฏจักร ระหว่างการพิจารณาภาพรวมกับการอ่านความหมายจากรายละเอียดของตัวบท (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2542 : 58)

การเคลื่อนย้ายกลับไปกลับมาระหว่างภาพรวมทั้งหมด กับการพิจารณารายละเอียดทั้งหลาย คือคำตอบของคำถามแรกที่ถามว่าเราใช้เส้นทางทั้งสามขององค์ประกอบสามประการในการตีความได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นตัวบท ยุคสมัย และความตั้งใจของผู้สร้าง ต่างก็เป็นทั้งภาพรวมของทั้งหมดและเป็นทั้งรายละเอียดในเวลาเดียวกัน ขึ้นอยู่กับว่าในขณะนั้นผู้ตีความเลือกที่จะยืนอยู่ตรงไหนเพื่อมองหาความหมายที่แท้ และอะไรที่ทำให้ผู้ตีความเลือกที่จะยืนอยู่ตรงไหน นั่นคือคำตอบของคำถามที่ถามว่าเราใช้เส้นทางทั้งสามทางไปพร้อมๆกันได้ด้วยอะไร? และอะไรที่ว่านั้นก็คือคำตอบและความเป็น “hermeneutics” ในปัจจุบันเช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์ในเชิงตีความ (interpretative or interpretive analysis)

ถ้อยคำที่เปลี่ยนแปลงไปในชื่อเรียกนั้น ก็เพื่อความชัดเจนในการประเภททางวิชาการ ในการที่จะเรียกวิธีการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมวิธีใดวิธีหนึ่งเท่านั้น ที่มาของวิธีการอธิบายดังกล่าวก็ยังคงเป็น “hermeneutics” เช่นเดิม และเราได้รับทราบที่มาทางประวัติศาสตร์ความรู้-ความคิดที่มีต่อการตีความ “hermeneutics” ไปพอสมควรแล้วว่าปรากฏชัดขึ้นมาในช่วงเวลาใด และพัฒนาองค์ความรู้ของมันเองมาอย่างไร จนมาถึงคำถามที่ทิ้งท้ายไว้ว่าอะไรคือคำตอบของคำถามที่ถามว่าเราเคลื่อนย้ายกลับไปกลับมาในการตีความได้ด้วยอะไร

ในประวัติศาสตร์ความรู้ของ “hermeneutics” นั้นเริ่มต้นที่ ตัวบท (text) แล้วประกอบด้วยบริบทของยุคสมัย (the cognitive predisposition of the era) ในเวลาต่อมา ก่อนจะหลุดช่องว่างด้วยการค้นพบบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้สร้าง ในฐานะเจ้าของ (subject) ในช่วงเวลาต่อมาอีก (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 3) แต่ทั้งๆที่ผู้สร้างตัวบทมีจุดมุ่งหมายในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเราค้นพบว่ามันมีความหมาย (อย่างน้อยก็เป็นความหมายที่มันปรากฏชัดเจนอยู่) ผู้อ่าน-ผู้ตีความตัวบทนั้นกลับไม่ได้อยู่ในองค์ประกอบที่จะเข้าถึงความหมายได้ ในฐานะของผู้อ่านผู้ตีความที่มีอยู่ก็คือก่อนหिनก่อนหนึ่งซึ่งบังเอิญมีรูปพรรณสัณฐานคล้ายกับมนุษย์เท่านั้นเอง มีบางอย่างหายไปทั้งๆที่มันเกี่ยวข้องอยู่

วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) นั้นอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยไม่สนใจกล่าวถึงการมีจุดมุ่งหมายของปรากฏการณ์นั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการให้คำตอบในเชิงเทววิทยาที่จะมีพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆเข้ามาเกี่ยวข้องอีก เพราะมันเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากสภาวะของมนุษย์ เมื่ออยู่นอกเหนือจากสภาวะของเราผู้เป็นมนุษย์แล้วก็แน่นอนว่าเราไม่สามารถแม้แต่จะเอ่ยถึงหรืออธิบายและเข้าใจมันได้ การกระทำของวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้นจึงได้รับการยอมรับว่า

ถูกต้องและมีเหตุผลดีอยู่ในการที่จะอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่จะเอาวิธีการของความรู้แบบนั้นมาอธิบายแบบโยนโครมเข้าใส่กับทั้งหมดของปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีมนุษย์เป็นผู้กระทำนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดความเข้าใจที่ยอมรับร่วมกันได้

ประเด็นที่หายไปเบื้องหลังความรู้ของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ คือเรื่องของการมีจุดมุ่งหมายของปรากฏการณ์ใดๆที่เกิดขึ้น วิทยาศาสตร์สังคม (social science) จึงต้องบอกแก่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติว่า คงยังหาเครื่องมือหรือวิทยาการใดๆไม่ได้ที่จะพิสูจน์ได้ว่ามนุษย์หนึ่งคนกับก้อนหินหนึ่งก้อนนั้น อย่างไหนมีคุณค่าต่อโลกใบกลมๆนี้มากกว่ากัน แต่ก็พอจะบอกได้ว่ามนุษย์เราดีกว่าหรือแตกต่างจากก้อนหินอยู่หน่อยหนึ่งตรงที่เรามีจุดมุ่งหมาย (purpose) ในการกระทำหรือไม่ กระทำสิ่งใดๆ และแม้แต่การกระทำอย่างเดียวกันของมนุษย์หลายคนก็อาจมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไปไม่เหมือนกันก็ได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นจะอธิบายว่าปรากฏการณ์ทางสังคมหรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรเพียงประการเดียวไม่ได้ ต้องเข้าใจด้วยว่าปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นมีจุดมุ่งหมายอย่างไร เพราะมันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์จึงจะละทิ้งการมีจุดมุ่งหมาย และละทิ้งการเข้าใจจุดมุ่งหมายนั้นไปไม่ได้

แต่ในการนำเอาประเด็นเรื่องการมีจุดมุ่งหมายมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม อธิบายพฤติกรรม อธิบายตัวบทในวิธีการอธิบายแบบการตีความนั้นช่วงแรกขององค์ความรู้ของการตีความนั้นกลับมีข้อชวนสงสัยอยู่ที่ว่า การมีจุดมุ่งหมายนั้นกลับถูกกันไว้ให้มีได้เฉพาะผู้สร้างเท่านั้น ผู้อ่าน-ผู้ตีความไม่มีอิสระที่จะหลุดพ้นจากการเป็นผู้อ่านเท่านั้นไปได้เลยนอกจากหน้าที่ที่จะต้องเข้าถึงผู้สร้างและความหมายของผู้สร้างให้ได้เท่านั้น

มันเป็นไปได้เพียงไรที่จะมีมนุษย์บางคนเท่านั้นที่จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้สร้างอย่างเดียวเท่านั้น และมีอีกบางคนที่ต้องเป็นผู้อ่าน-ผู้ตีความเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเช่นกัน ผู้สร้างตัวบทปฏิบัติถึงความรู้ ความหมายที่แท้ขึ้นมาเองในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้นหรือ มันมีความต่อเนื่องของช่วงเวลาและความรู้หรือไม่ ในตัวตนของความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์นั้นมิได้อยู่ได้เพียงสภาวะเดียวเท่านั้นหรือ

การตีความนั้นเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ต้องการรู้และเข้าใจ หาความหมายของสรรพสิ่งรอบตัว เราเกิดคำถามขึ้นมาก่อนว่า สิ่งนั้นคืออะไร ? ก่อนที่เราจะรู้คำตอบเสียอีกว่าสิ่งนั้นคืออะไร เรารู้และเรียนรู้จากการตีความเป็นเริ่มต้น และเรื่อยไปจนกระทั่งสิ้นสุดชีวิต แม้อาจไม่ถูกคิดเลยสักครั้งว่ากำลังตีความอยู่ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 17)

หากถามว่าทำไมถึงต้องตีความ คำตอบที่ได้ก็คือ เพราะความอยากรู้ในสิ่งที่มนุษย์สงสัย และความอยากรู้นี้มุ่งสู่ความจริงของสิ่งที่เขาอยากรู้ ไม่มีใครอยากรู้ในสิ่งที่ไม่จริง นี่คือการกำเนิดของเรื่องราว การอยากรู้ในความจริงของสิ่งที่สงสัยของมนุษย์นี้ ตอบสนองได้ด้วยคุณสมบัติอีกประการหนึ่งซึ่งควบคู่กันไป คือมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถตีความเองได้ (self – interpreting animal) สรุปได้ว่ามนุษย์มีธรรมชาติที่จะสงสัยและให้ความหมายและคำตอบ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 17)

แน่นอนว่ามีผู้สร้าง text และผู้สร้างนั้น เป็นมนุษย์ มีสภาวะที่มนุษย์ด้วยกันสามารถจะหยั่งไปถึงได้ (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง) เพราะฉะนั้นตัวบทที่เกิดจากผู้สร้างย่อมมีสภาพเป็นคำตอบ เป็นความหมาย หรือเป็นแม้แต่คำถามและความสงสัยของผู้สร้างที่เขาสร้างมันออกมา นั่นหมายความว่าสิ่งที่มีอยู่ก่อนหน้าตัวบท และผู้สร้างตีความมันออกมาเป็นตัวบทของเขา (และของผู้ตีความ) ดังนั้นสภาวะที่ตัวบทจะอุบัติขึ้นมาเองโดยฉับพลัน โดยที่ผู้สร้างไม่ผ่านการรับและเรียนรู้จากสิ่งอื่นใดมาก่อนเลยจึงเป็นไปได้ มันจึงยืนยันได้ว่า ผู้สร้างตัวบทเองมีทั้งสภาวะที่เป็นทั้งผู้สร้างและผู้อ่านตีความอยู่ในชีวิตเดียวกัน ในเวลาเดียวกัน สภาวะที่ว่านี้คือ “human subject” ที่มนุษย์มีสภาวะสองประการในการเข้าถึงความหมาย ทั้งรับความหมาย – ความรู้ – บริบทที่มีอยู่แล้ว และผลิตซ้ำออกมาเป็นตัวบทของตนเอง นี่จึงเท่ากับว่าเป็นการยืนยันถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้ตีความตัวบทเองนั้นก็มีความมุ่งหมายของตนเองเป็นองค์ประกอบในการตีความ หรือเข้าถึงความหมายที่แท้ของตัวบทที่เป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพราะทั้งผู้สร้างและผู้อ่าน – ตีความนั้น ต่างก็เป็นมนุษย์

ความเข้าใจนี้สรุปออกมาได้ว่า ในการตีความตัวบทเพื่อเข้าถึงความหมายที่แท้ของตัวบทนั้น เราจำเป็นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบสี่ประการด้วยกันคือ ตัวบท บริบทแวดล้อมของยุคสมัยของผู้สร้าง ความตั้งใจหรือจุดมุ่งหมายของผู้สร้าง และการมีจุดมุ่งหมายที่จะรู้ของผู้ตีความเองเป็นประการสุดท้าย และนี่คือสิ่งที่หายไปตั้งแต่เริ่มแรก

องค์ประกอบสี่ประการนี้ก่อให้เกิดประเด็นสองประเด็นตามมาคือ ประเด็นแรกที่ว่าทำไมเพื่อจะเข้าถึงความหมายของตัวบทได้นั้น จำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่เกินไปกว่าตัวบท ซึ่งมีข้ออธิบายที่ว่า เพราะตัวบทนั้นมีได้เกิดขึ้นมาได้ด้วยตัวมันเองหากแต่เพราะผ่านการตีความของผู้สร้าง (subject) และผู้สร้างนั่นเองก็มีองค์ประกอบอื่นที่ซับซ้อนประกอบรวมอยู่ด้วย และมากเกินไปกว่าที่ผู้สร้างจะตระหนักถึงได้เอง เพราะฉะนั้นที่ประกอบและแสดงอยู่ในตัวบทจึงมิใช่ความหมายทั้งหมด หากแต่มีความหมายที่ซ่อนอยู่ในตัวบทอีก เป็นความหมายที่อยู่ลึกกลงไปกว่าตัวบท

การตีความตัวบทตามที่มันปรากฏจึงเป็นเพียงแค่การความหมายที่เป็นไปได้เท่านั้น (plausibility) มันไม่สามารถที่จะให้ข้อสรุปได้ว่า ความหมายที่ตีความในทางใดทางหนึ่งที่เลือกตีความนั้น สมบูรณ์แล้ว หรือถ้าจะมีการตัดสินว่าคำตีความนั้นถูกหรือผิด ก็เพียงแต่เป็นการตัดสินที่อยู่ในระดับที่เรียกว่า “พอฟังได้” (plausibility) และ “ฟังไม่ขึ้น” (implausibility) เท่านั้น (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 5) นี่เท่ากับเป็นการย้ำอีกครั้งว่าเราจำเป็นต้องไปไกลเกินกว่าตัวบท และจำเป็นต้องเข้าใจ สภาวะและจินตนาการของผู้สร้างได้มากกว่าที่เขาคจะเข้าใจตนเองได้ ต่อเนื่องจากประเด็นแรกก็คือ คำถามที่ว่า มันเป็นไปได้หรือไม่? หรือ มันจะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนกัน? นี่คือนประเด็นที่สอง

คำถามที่ว่าหรือประเด็นที่สองนั้นคือความขัดแย้งระหว่างมุมมองของ ธรรมชาติการตีความหรือปรัชญาของการตีความ (philosophical hermeneutics) ที่บอกแก่เราว่า มนุษย์มีสภาวะตัวแปรที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (ที่จะต้องแตกต่าง) มี “historicity” คือความเป็นประวัติศาสตร์ของมนุษย์เองที่ไม่อาจจะเหมือนกันได้ เพราะสภาวะทางกาละ เทศะ (spatio – temporal) ที่เป็นความเป็นจริงของการมีตัวตนของมนุษย์แต่ละคนนั้นแตกต่างกัน และแตกต่างกันแม้ในคนเดียวกันเมื่อเวลาได้เปลี่ยนแปลงไป พื้นฐานจิตใจ (presupposition) ที่สัมพันธ์กับบริบทจนกลายเป็นการมีมุมมอง การเข้าใจ ตีความสรรพสิ่งของบุคคล (individual context) นั้นไม่อาจจะเหมือนกันได้ มันคือพันธนาการที่มนุษย์ไม่อาจหลุดพ้นไปได้ ดังนั้นแม้จะพยายามเข้าถึงบริบททางประวัติศาสตร์ หรือ ยุคสมัยอย่างไรก็ตามแล้วแต่ ก็ไม่สามารถขจัดอคติ หรือการสวม “แว่นตา” ปัจจุบันมองอดีตได้ การหา truth ในประวัติศาสตร์จึงเป็นไปได้ไม่ได้ เพราะเราเข้าใจประวัติศาสตร์ได้ด้วยอคติแห่งปัจจุบันเท่านั้น สิ่งที่เราทำได้คือ เชื่อมและผสานความรู้ ความนึกคิดระหว่างบริบทดังนี้ truth ที่เราได้มาในปัจจุบัน ก็จะไม่เป็น truth ในอนาคต เมื่อคนในอนาคตตีความหรือพยายามจะตีความ (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 19 –21)

ในขณะที่อีกฝ่ายของความขัดแย้ง คือฝ่ายของการตีความในฐานะระเบียบวิธีการศึกษา (methodological hermeneutics) ที่สร้างกฎเกณฑ์การตีความว่าจะต้องเข้าถึงบริบทนั้น คือการพิจารณาภาษา ประวัติศาสตร์ หลักฐานสภาวะแวดล้อมต่างๆเป็นหลักในการตีความนั้น อ้างถึงความต่อเนื่องของมนุษยชาติ ประวัติศาสตร์ที่ไม่ขาดตอนและความสามารถของตัวนักประวัติศาสตร์ที่สวมหัวใจของคนยุคก่อนและทำความเข้าใจชีวิตในอดีตได้ และเมื่อมองย้อนกลับไปในอดีตที่ผ่านมายอมเข้าใจนักคิดยุคก่อนได้ดีกว่าตัวนักคิดในอดีตคนนั้นเข้าใจตนเอง methodological hermeneutics ยังบอกเราต่อไปอีกว่า หากเชื่อตามพวก philosophical hermeneutics แล้วก็จะเท่ากับยอมรับว่า สัจธรรมความจริง (Truth/truth) เป็นเรื่องเหนือความสามารถของมนุษย์ หรือมนุษย์ไม่เคยมี truth เลยก็ได้ แต่ทั้งๆที่บอกใครต่อใครว่ามนุษย์มี truth

ฝ่าย methodological hermeneutics ก็ไม่ปฏิเสธว่าประวัติศาสตร์แต่ละช่วงมีความจริงของตัวเอง เพราะการที่ต้องใช้บริบทสถานะแวดล้อมภาษาในแต่ละยุคช่วยในการทำความเข้าใจยุคสมัยนั้นๆ แสดงว่าเรื่องราวต่างๆในแต่ละยุคมีความหมายได้ หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นได้ ก็ด้วยการศึกษา บริบท (ไชยันต์ ไชยพร, 2542 : 21)

นี่คือปัญหาของการตีความ เป็นความคลุมเครือที่นักสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการอธิบายใน ลักษณะการตีความเองก็ยอมรับอย่างหน้าขึ้นตาบานว่า ความคลุมเครือ ไม่ชัดเจน ไม่แน่นอนนี้เป็นลักษณะติดตัวของ การตีความ เหตุผลสำคัญก็คือ การอธิบายโดยวิธีนี้นั้นกรณีเดียวกันอาจจะตีความผิดแผกแตกต่างกันก็ได้ นอกจากนั้นในวิธีการอธิบายแบบนี้ แม้กระทั่งทฤษฎีเองก็แยกไม่ ออกจากสิ่งที่ศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากการวิเคราะห์ในเชิงการตีความ ทฤษฎีเป็นเพียงการตีความอย่าง หนึ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่นำมาตีความกับสิ่งที่ใช้ในการตีความจึงอยู่ในกระบวนการเดียวกัน (Rainbow and Sullivan, 1979 : 18 – 21 อ้างถึงใน อนุสรณ์ ลิมมณี, 2541 : 69)

มาถึงตรงจุดนี้คงเกินกว่าจะตั้งคำถามอะไรได้อีก หากไม่หยุดนิ่งเสียบ้างเพื่อตอบตนเอง ว่า การตีความคืออะไร อาจเริ่มต้นกล่าวว่า การตีความหรือ hermeneutics ยืนอยู่บนพื้นฐานที่จะ ตอบสนองต่อสิ่งที่มนุษย์สงสัยใคร่รู้ ด้วยการผนวกเอาตัวผู้สงสัยเองเข้าร่วมกับสิ่งที่สงสัยจนเป็น เนื้อเดียวกันในความหมายหรือคุณค่าใดๆ เพื่อให้ชีวิตกับสิ่งที่ถูกสงสัยนั้นขึ้นมามีอีกครั้ง ภายใน ชีวิตของผู้สงสัยหรือผู้ตีความนั่นเอง แต่เท่าที่วามานี้คงเกินความจำเป็นและไร้ค่าเมื่อมีผู้ที่กล่าวไว้ ดีกว่านี้อยู่แล้ว ดังนี้

การตีความเป็นปรัชญาของการทำความเข้าใจ ซึ่งให้ความกระจ่างเกี่ยวกับวิธีที่บุคคลหนึ่ง จะเข้าใจการกระทำหรือถ้อยคำหรือสิ่งต่างๆอันมีความหมาย ที่บุคคลอีกคนหนึ่งแสดงออกมา..สิ่ง นั้นจะเป็นอะไรก็ได้ที่ตามได้ก็ตามที่สิ่งนั้นสามารถนำมาอ่านความหมายที่ผู้กระทำหรือสร้างสรรค์ พยายามแสดงออกมาได้..และกระบวนการค้นหาความหมายในการตีความโดยทั่วไปจะมีลักษณะ เป็นวงจหรือวัฏจักร (hermeneutics circle)..กระบวนการตีความจึงเป็นวงจที่หมุนย้อนเป็นวัฏ จักรระหว่างการพิจารณาภาพรวมกับการอ่านความหมายจากรายละเอียด..อย่างไรก็ดีการตีความ ไม่ได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะการอ่านหรือทำความเข้าใจตัวบทเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตออกไปถึง กรณีของการตีความที่ผู้ตีความเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่ตนเองตีความอีกด้วย ในกรณีนี้การตี ความจึงไม่ได้เป็นเพียงการอ่านความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อหาความหมายที่แท้จริงเท่านั้น แต่ เป็นทั้งจุดเชื่อมระหว่างผู้อ่านกับตัวบท และการผนวกเนื้อหาในตัวบท (message) เข้ากับการ วิจัยของผู้อ่านความหมายด้วย ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ปรากฏการณ์เดียวกันอาจจะมี การตีความ

แตกต่างกันไม่มากนักน้อย ..ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษาตีความปรากฏการณ์นั้นจากทัศนะใด ดังนั้น “ความจริง” ที่พบจากการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์จึงอาจมีได้มากกว่าหนึ่ง (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2541 : 57-72)

และการตีความสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นจะกระทำได้อีกต่อเมื่อสิ่งที่นำมาตีความ (object) นั้นเป็นไปตามเงื่อนไขสามประการ(อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2541 : 66) คือ

ประการแรก สิ่งที่นำมาตีความนั้นจะต้องมีความหมายและมีความเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆอย่างเป็นแบบแผนที่สามารถทำความเข้าใจได้ นั่นคือ มีเหตุผลและระเบียบแบบแผนบางอย่างปรากฏชัดเจนอยู่ในวิสัยที่พอจะตีความได้

ประการที่สอง เราสามารถแยกความหมาย (meaning) ของสิ่งที่นำมาตีความ ออกจากลักษณะที่มันแสดงออกมา (expression) ได้ ในแง่นี้หมายความว่าปรากฏการณ์หรือการกระทำที่แสดงออกมาให้ผู้ตีความเห็น ไม่ได้แสดงออกโดยตรงไปตรงมา แต่สื่อความหมายบางอย่างซึ่งไม่ใช่สิ่งเดียวกับสิ่งที่เห็นจากเหตุการณ์หรืออากัปกริยานั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือมีความหมายที่แฝงเร้นอยู่ และความหมายนั้นสามารถเข้าใจได้

ประการที่สาม ความหมายที่สิ่งที่นำมาตีความนั้นเป็นความหมายสำหรับคน (subject) นั่นคือสิ่งที่ตีความ ไม่ว่าจะมึลักษณะเป็นวัตถุหรือพฤติกรรมที่มนุษย์กระทำขึ้นในรูปแบบต่างๆไม่ได้มีความหมายในตัวของมันเอง แต่มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

แต่ถ้าหากยังไม่ชัดเจนเพียงพอ เราคงต้องกล่าวถึงสิ่งที่ผ่านมามากมายกันว่า การตีความ เป็นความพยายามที่จะค้นหาเหตุผล (sense) ของการกระทำ วิธีปฏิบัติ หรือความหมายที่สร้างสรรค้ขึ้นมา (constitutive meaning) อย่างใดอย่างหนึ่งโดยอาศัยวิธีการต่างๆเช่น การมองหาเจตนาและความปรารถนาของผู้กระทำ การมองหากฎเกณฑ์ซึ่งช่วยให้เข้าใจเหตุผลของกฎระเบียบและวิธีปฏิบัติ และทำความเข้าใจกับเค้าโครงของแนวคิด (conceptual scheme) ระดับพื้นฐานด้วยการพิจารณาถึงลักษณะที่สิ่งเหล่านี้สอดประสานเข้ากับโครงสร้างทั้งหมด ซึ่งให้ความหมายแก่สภาพและวัตถุประสงค์ของวิถีชีวิตของมนุษย์ (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2541 : 66)

2.2 แนวทางการศึกษาแบบ “สัญญวิทยา” (Semiology Approach)

แนวทางการศึกษาที่ว่าด้วยสัญญะหรือ Sign นี้ มีชื่อเรียกด้วยกันสองชื่อ คือ semiotics แปลเป็นไทยว่า สัญญศาสตร์ และ semiology ที่แปลเป็นไทยว่า สัญญวิทยา ทั้งสองชื่อที่เรียกต่างกันอย่างนี้มุ่งศึกษาในสิ่งเดียวกัน คือ ค้นหาว่า “ความหมายนั้นเกิดขึ้นและสื่อสารกันได้อย่างไร” คำว่า Semiotics นั้น ถูกตั้งขึ้นโดยนักปรัชญาชาวอเมริกัน ชื่อ ชาร์ลส์ ไชนเดอร์ เพียซ (Charles Sounder Pirce) และคำว่า semiology ถูกตั้งขึ้นโดยนักภาษาศาสตร์ชาวสวิส อันเป็นผู้เริ่มต้นทฤษฎีทางให้แนวทางการศึกษานี้ คือ เฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ทั้งสองคำคือ semiotics และ semiology มีรากศัพท์เดียวกัน มาจากคำในภาษากรีก คือ “semeion” (กาญจนา แก้วเทพ,2541 : 84)

ในเรื่องของชื่อเรียกซึ่งแตกต่างกันทั้งในภาษาอังกฤษ คือ semiotics กับ semiology และในภาษาไทยที่แปลเป็น สัญญศาสตร์ หรือ สัญศาสตร์ สัญญวิทยา หรือ สัญวิทยา นั้น ผู้ศึกษาขอทำความเข้าใจเบื้องต้นว่า ในการศึกษาครั้งนี้ จะใช้คำว่า semiology กับ สัญญวิทยา เพื่อความสะดวกในการกล่าวอ้างถึงแนวทางการศึกษาดังกล่าว โดยถือว่าอยู่ในความหมายเดียวกันกับคำที่เพียงเขียนแตกต่างกันออกไปในลักษณะของการใช้ภาษา แต่อยู่ในจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ทำความเข้าใจต่อสิ่งที่เรียกว่า สัญญะ (sign) เป็นการเลือกใช้เพื่อความสะดวก มิได้มีอคติใดๆทั้งสิ้น

2.2.1 สัญญะ

ความหมายของสัญญะ

Peirce (1931) ให้ความหมายของคำว่าสัญญะ (sign) ว่าง่ายๆว่า “สัญญะ คือ สิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง” (Sign is something which stands to somebody for something in somerespect) (กาญจนา แก้วเทพ,2541 : 84-5)

มีตัวอย่างที่ชัดเจนในการพิจารณาว่าอะไรเป็นสัญญะหรือไม่ คือ เรื่องของ “แหวนวงหนึ่ง” นั่นคือ ถ้าหากแหวนวงนั้นวางขายรวมอยู่กับแหวนวงอื่น เครื่องประดับชิ้นอื่น วัตถุชิ้นอื่นๆในตู้โชว์ แหวนวงนั้นก็ยังไม่เป็นสัญญะอะไร จนกระทั่งแหวนวงดังกล่าวได้เดินทางเข้าสู่รูปแบบการปฏิบัติการทางสังคมบางประการ (Social practice) เช่น ถูกสวมนิ้วให้หญิงสาวในวันแต่งงานของเธอ สำหรับตัวเจ้าสาวแล้ว (Subject) แหวนวงนั้น (Object) เป็นมากกว่าวัตถุชิ้นหนึ่ง มันคือเครื่องหมายแทนความรัก ความผูกพัน ระหว่างเธอและเจ้าบ่าวของเธอ แหวนวงเดียวกันกับเมื่ออยู่ในตู้

ไซว์กับเมื่อมาอยู่ในนิ้วนางมือข้างซ้ายของเจ้าสาว ได้เปลี่ยนสถานภาพเชิงสัญลักษณ์ไปเสียแล้ว ในขณะที่ลักษณะทางกายภาพยังคงเดิม นั่นคือไม่มีข้อจำกัดใดๆเลยในเรื่องขององค์ประกอบ (element/material) ตัววัตถุจะเป็นอะไรก็ได้ แต่สิ่งที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ (relation) ระหว่าง subject กับ object (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 3-4)

องค์ประกอบของสัญญะ

องค์ประกอบพื้นฐานของสัญญะนั้น ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนแรก คือ “บรรดาของจริงหรือสิ่งอ้างอิงทั้งหลาย” (Reference) ส่วนที่สอง คือ “ตัวหมาย” (Signifier) และส่วนที่สาม คือ “ตัวหมายถึง” (Signified) เช่น สัญญะของขวดแก้วประกอบด้วย 1. ขวดแก้วจริงๆที่เป็น “ของจริง” 2. สัญญะที่แทน “ตัวจริง” เช่น เสียงหรือภาษาต่างๆ ที่ใช้สื่อแทนความหมายของตัวขวดนั้น เช่น “ขวด” ในภาษาไทย หรือ “bottle” และ “bouteille” ในภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส หรือเป็นภาพวาดของขวดแทนก็ได้ สัญญะในระดับนี้เรียกว่า “ตัวหมาย” (Signifier) 3. จนเมื่อเราเข้าใจความหมายของตัวหมายเกิดแนวคิดจินตนาการของ “ขวด” ขึ้นมาในหัวสมองหรือความคิดคำนึงที่เราเข้าใจว่า “เป็นภาพในใจหรือภาพในความคิด” (concept) เมื่อนั้นก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ตัวหมายถึง” (signified) (กาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 84-5)

2.2.2 สัญญวิทยา (Semiology)

Ferdinand de Saussure ผู้วางรากฐานวิชาสัญญวิทยา ให้คำนิยามสั้นๆของวิชาสัญญวิทยาไว้ว่า “เป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิตของสัญญะภายในสังคมที่สัญญะนั้นถือกำเนิดขึ้นมา รวมทั้งแสวงหากฎที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง” (A science that studies the life of signs within society is conceivable) โดยในส่วนของคำว่า “วิถีชีวิต” ของสัญญะนั้น หมายถึงการศึกษากำเนิด การเจริญ การแปรเปลี่ยนและการสูญสลายของสัญญะตัวหนึ่งๆ รวมจนถึงพิเคราะห์พิจารณา “กฎ” ที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังวิถีชีวิตของสัญญะ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 5)

อย่างไรก็ดีที่สัญญวิทยาพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาได้นั้น นอกจาก Saussure เป็นผู้วางรากฐานแล้วก็มีนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง คือ Charles Saunder Peirce ที่มีบทบาทสำคัญต่อแนวการศึกษาเกี่ยวกับสัญญะเช่นกัน

จุดร่วมของการเริ่มต้นของ Saussure และ Peirce นั้นเหมือนกันตรงที่ทั้งสองมองเห็นตรงกันในเรื่องรอยแยกระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ตัวหมาย/รูปสัญญะ” (signifier) อันได้แก่ ภาพ-เสียง ที่

ถูกนำมาใช้แทนความหมายที่เป็น “ตัวหมายถึง/ความหมายสัญลักษณ์” (signified) อันได้แก่แนวความคิดต่างๆ (concepts) แต่ในขณะที่มองเห็นตรงกันในจุดเริ่มต้นกล่าว Saussure และ Peirce มีจุดต่างของแนวการศึกษาอยู่ที่ Peirce สนใจที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรูปลักษณ์ทางกายภาพ (signifier) กับแนวคิดที่สัญลักษณ์นั้นอ้างอิง (associated mental concept) ในขณะที่ Saussure ให้ความสำคัญไปที่การอธิบายสัญลักษณ์ด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างโดยเฉพาะโครงสร้างส่วนย่อย (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 18-9)

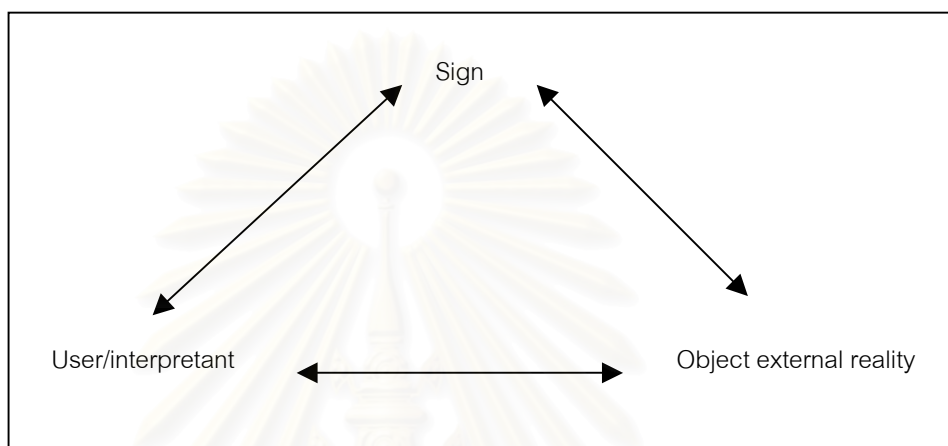
ก่อนที่จะกล่าวไปถึงรายละเอียดของแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ ในแนวทางของ Saussure และ Peirce นั้น จากคำนิยามว่าด้วยความหมายพื้นฐานของวิชาสัญลักษณ์วิทยา และจากพื้นฐานของการศึกษาของ Saussure และ Peirce ดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วข้างต้นนั้น อาจสรุปความหมายของการศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ได้ว่าเกี่ยวข้องอยู่กับ 3 เรื่อง (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 6) คือ

1. ตัวสัญลักษณ์ (sign) สัญลักษณ์วิทยาครอบคลุมการศึกษาถึงสัญลักษณ์ทุกประเภท อันเป็นผลผลิตทางความคิดและการประกอบสร้าง (construct) ของมนุษย์ โดยจะสนใจวิธีการสืบทอดความหมาย (meaning) ของสัญลักษณ์เหล่านี้ ซึ่งหมายรวมถึงความจำเป็นต้องเข้าใจในตัวมนุษย์ผู้สร้างสัญลักษณ์นั้นด้วย
2. รหัส/ระบบ (code/system) เพราะการใช้สัญลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นตามยถากรรม แต่มีการจัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ ระบบที่นำเอาสัญลักษณ์มาประกอบเข้าด้วยกันเรียกว่า “รหัส” (code) ซึ่งมีมากมายหลายประเภท แต่ละประเภทมีคุณสมบัติต่างกัน
3. วัฒนธรรม (culture) เพราะสัญลักษณ์นั้นเป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ (man-made) ดังนั้นจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญลักษณ์และรหัสจึงถูกสร้าง ถูกใช้ และทำงานอยู่ได้ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆเท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไป สัญลักษณ์และรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไปและในขณะที่สัญลักษณ์และรหัสอยู่ได้ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆนั้น ในทางกลับกัน วัฒนธรรมหนึ่งๆจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์และรหัสนั้นเช่นกัน ในการวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์วิทยาจึงจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นบ่อเกิดของสัญลักษณ์และรหัสนั้นด้วย

2.2.3 แนวการศึกษาสัญวิทยา

การศึกษาสัญวิทยาตามทัศนะของ Peirce

Peirce นั้น ให้ความสำคัญกับสัญญา เพราะเห็นว่าไม่มีการสื่อสารใดเกิดขึ้นนอกระบบสัญญา (นฤมล วันทนี, 2541 : 14) ซึ่ง Peirce นั้นพิจารณาสัญญาจาก 3 แง่มุม ซึ่งแสดงให้เห็นได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงการศึกษาสัญวิทยาตามทัศนะของ Peirce

Peirce อธิบายว่า กระบวนการสร้างสัญญานั้น จะต้องมียุคประกอบย่อยที่ขาดไม่ได้ 3 ส่วน คือ sign/users-interpretant/object-external reality โดยที่องค์ประกอบย่อยทั้งสามตัวนี้จะเชื่อมโยงถึงกันและกัน ซึ่งหมายความว่า การที่จะทำความเข้าใจองค์ประกอบย่อยตัวหนึ่งนั้น จะต้องพิจารณาให้สัมพันธ์กับองค์ประกอบย่อยตัวอื่นๆ ด้วย

จากแผนภาพนี้ Peirce ได้เน้นจุดสำคัญของการศึกษาของเขาไปที่การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญญา (sign) กับวัตถุที่มีอยู่จริง (object/external reality) เขาใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวมาจัดแบ่งประเภทของสัญญาตามระยะห่างใกล้-ไกล ระหว่างสัญญากับวัตถุที่มีอยู่จริง (ในขณะที่ object/external reality นั้น Saussure ใช้คำว่า reference) ออกเป็น 3 รูปแบบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 21) ดังนี้

1. Icon เป็นสัญญาที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายหรือเหมือนกันกับวัตถุที่มีจริงอย่างมากที่สุด เช่น ภาพถ่าย รูปปั้น ภาพเหมือน ฯลฯ การถอดรหัสของ Icon นั้น เพียงแค่เห็นก็จะถอดรหัสถึง object ได้แล้ว
2. Index เป็นสัญญาที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่จริง เช่น คิวไฟเป็น Index ของการจุดไฟ เนื่องจากคิวไฟมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับการจุดไฟ การถอดรหัสของ index นั้น จะใช้การคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล ระหว่าง index กับ object

3. Symbol เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเกี่ยวพันอันใดเชื่อมโยงระหว่างตัวสัญลักษณ์กับวัตถุที่มีอยู่จริง หากแต่ความเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากข้อตกลงร่วมกันระหว่าง Users เช่น ในภาษาหนึ่งๆ คำที่ใช้จะไม่มี ความหมายคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่จริงอย่าง icon ไม่มีเหตุผลเชื่อมโยงถึงวัตถุที่มีอยู่จริงนั้นอย่าง index แต่การใช้ภาษาอันถือเป็น symbol อย่างหนึ่งนั้น จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ของผู้ใช้สัญลักษณ์นั้นเพียงอย่างเดียว

การศึกษาสัญลักษณ์ตามทัศนะของ Saussure

สำหรับ Saussure แล้ว คำถามหลักๆ ของนักสัญวิทยาที่ถามว่า “อะไรเป็นตัวสถาปนาสัญลักษณ์?” (constitutive) มีกฎอะไรบังคับอยู่? และสัญลักษณ์นั้นผูกผันไปได้ได้อย่างไร? (สิ้นสุดความหมายหนึ่ง หรือแปรเปลี่ยนไปในอีกความหมายหนึ่ง) (กาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 82) คำถามดังกล่าว นั้น Saussure มีแนวทางที่จะตอบคือ ในการศึกษาเชิงสัญวิทยานั้น ความสำคัญอยู่ที่การหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างขึ้นและถูกถ่ายทอดออกมาอย่างไร มากกว่าที่เน้นไปที่เนื้อหาเพราะเนื้อหาไม่ได้สร้างความหมายของตัวบท แต่ความสัมพันธ์ของตัวหมายและตัวหมายถึงต่างหากที่เป็นตัวสร้างความหมาย (ณรงค์ศักดิ์ อัครสกุลไกร , 2541 : 14)

นั่นก็คือในขณะที่ Peirce ให้ความสนใจไปที่ “ระยะห่างใกล้-ไกลของความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญลักษณ์กับวัตถุที่ถูกอ้างอิง” (object / external reality) Saussure กลับให้ความสนใจที่จะวิเคราะห์สัญลักษณ์ในแง่ของโครงสร้าง โดยเฉพาะโครงสร้างของการเปรียบเทียบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 23) Saussure มุ่งที่จะค้นหาเครือข่ายของความสัมพันธ์ เพื่อหาตำแหน่งแห่งที่ของความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความหมายขึ้นมา จากเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง

จากเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึงนี้เอง เมื่อมาพิจารณาด้วยแนวคิดเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะโครงสร้างของการเปรียบเทียบ ก็จะได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึงของสัญลักษณ์ตัวหนึ่งตัวใดเพียงลำพัง จะไม่ก่อให้เกิดความหมายใด ๆ ขึ้นมาได้เลย หากปราศจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึงของสัญลักษณ์ตัวอื่นๆ มาเปรียบเทียบให้เกิดความแตกต่างกัน ความแตกต่างในความสัมพันธ์ภายในของสัญลักษณ์แต่ละตัวทำให้เกิดความหมายขึ้น นั่นหมายความว่าเพียงสัญลักษณ์ย่อยตัวใดตัวหนึ่งโดยลำพัง จะไม่ทำให้เกิดความหมายขึ้นได้จนกว่าจะพิจารณาร่วมกับสัญลักษณ์ย่อยอื่นๆ ที่มาประกอบอยู่ในโครงสร้างเดียวกัน

โดย Saussure อธิบายว่า “โครงสร้างรวมทั้งหมด”นี้ ก็คือบริบททางวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคม นั่นเอง โครงสร้างรวมทั้งหมดของแต่ละวัฒนธรรมก็จะมี ความแตกต่างกันตามแต่ลักษณะของวัฒนธรรมนั้น ด้วยเหตุนี้แม้จะเป็นสัญลักษณ์ที่มีของจริง (reference) เดียวกัน แต่เมื่อวัฒนธรรมแตกต่างกัน ก็จะทำให้ตัวหมายถึงหรือรูปสัญลักษณ์ (signified) มีคุณค่าของภาพในใจหรือความคิดคำนึง (concept) แตกต่างผกผันไปได้ ความแตกต่างของภาพในใจหรือการให้คุณค่าของ ความหมาย (meaning) นี้เองที่ Saussure บอกว่ามันสะท้อนให้เห็นโครงสร้างภายใน ซึ่งก็คือวิธีคิดของคนในสังคมนั้นๆได้ ทั้งที่จริงแล้วในสภาพธรรมชาติมีเพียง reference เท่านั้น ไม่มี signifier ไม่มีตัวหมายถึง (signified) และที่สำคัญคือไม่มีแนวความคิด (concept) ไม่มี ความหมาย (meaning) ซึ่ง Saussure เรียกสิ่งที่ทำให้เกิดความหมายขึ้นมาว่าคุณค่า (value) สำหรับ Saussure แล้วคุณค่า (value) กำหนดความหมายได้ก็เพราะคุณค่าคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ย่อยๆในแต่ละโครงสร้างรวมทั้งหมดของแต่ละวัฒนธรรมนั่นเอง(กาญจนา แก้วเทพ,2543 : 27)

Saussure กับวิธีการทำงานในการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (Structural / synchronic)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า Saussure มีแนวทางการศึกษาเชิงความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ย่อยๆ (relational dimension) ซึ่งหมายความว่า สัญลักษณ์หนึ่งๆจะยังไม่มี ความหมาย หรือบอก ความหมายไม่ได้ อย่างแน่นอน จนกว่าจะได้พิจารณาอย่างสัมพันธ์กับสัญลักษณ์อื่นๆ แนวทางเช่นนี้เองที่เรียกว่า การวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง (structural / synchronic) ซึ่ง Saussure มีวิธีการวิเคราะห์โดยอาศัยความคิดเรื่อง “language/speech” และ “signified signifier convention” (กาญจนา แก้วเทพ,2543 : 28-33)

วิธีการวิเคราะห์โดยอาศัยความคิดเรื่อง “language/speech” Saussure กำหนดว่า ทุกครั้งที่มีการใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์นั้นจะต้องมีคุณสมบัติ 2 อย่างอยู่ในตัวพร้อมกันอยู่เสมอ คุณสมบัติแรกคือ “language” และคุณสมบัติที่สองคือ “speech”

- Language คือ ระบบทั้งหมด โครงสร้างทั้งหมดของสัญลักษณ์ดังกล่าว เช่น ในภาษาไทย จะมีจำนวนพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ เสียงที่แน่นอนตายตัว มีรูปแบบของวิธีการผสมคำ การเรียงคำที่มีความแน่นอน ทั้งหมดนี้คือ ภาษาของภาษาไทย เมื่อมีบุคคลใดจะใช้ภาษาไทย ก็จะมาเลือกองค์ประกอบย่อยๆจากระบบทั้งหมดไปใช้ ภายใต้อำนาจของภาษาไทยเท่านั้น

- Speech คือ ส่วนที่ถูกกำหนดมาจาก Language speech เป็นการแสดงออกอย่างจริงๆ เมื่อบุคคลใช้สัญลักษณ์ ในภาษาเดียวกัน ภายใต้อำนาจของ Language เดียวกัน เมื่อนำไปใช้โดยบุคคลแตกต่างกัน ก็จะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกครั้งที่มีการใช้สัญญาณ จะสามารถพบเห็นทั้งส่วนที่เป็น speech อยู่เบื้องหน้า และส่วนที่เป็น language อยู่เบื้องหลังอยู่พร้อมกันอยู่เสมอ โดยเมื่อมาสู่การปฏิบัติการศึกษาสัญญาณ จะกำหนดให้ speech เป็น material ในการหาเป้าหมายของการวิเคราะห์คือ language นั้นเอง

วิธีการวิเคราะห์โดยอาศัยความคิดเรื่อง signifier-signified/convention จากตัวอย่างเรื่องแหวนวงหนึ่งที่จะกลายเป็นสัญญาณขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อ มาอยู่ที่นิ้วนางข้างซ้ายของหญิงสาวหรือชายในวันแต่งงาน ความสัมพันธ์ที่ทำให้วงวัตถุอย่างแหวนวงหนึ่ง กลายมาเป็นสัญลักษณ์แทนความรักความผูกพันซึ่งกันและกัน เป็นเจ้าของต่อกันและกัน

สายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างตัวหมาย/ตัวหมายถึงให้เกิดความหมายหรือคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่ง นี่คือนี่สิ่งที่เรียกว่า ข้อตกลงร่วมกัน (convention) ซึ่งสำคัญอย่างมากในกระบวนการสร้างและให้ความหมายและสำคัญมากพอกันในเรื่องของการสื่อสาร โดย convention หรือข้อตกลงร่วมกัน ในการจะกำหนดให้สายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างระหว่างตัวหมาย/ตัวหมายถึงให้เกิดความหมายใดๆขึ้นมาได้นั้น มีความหลากหลายอย่างมาก บางชนิดอาจจะมีการเขียนระบุไว้ชัดเจน บางชนิดมีลักษณะซ่อนเร้น ไม่ตายตัว บางชนิดมีความเป็นทางการ/เข้มงวด ในขณะที่ convention อีกชนิดกลับมีลักษณะไม่เป็นทางการ ไม่เข้มงวด(กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 31)

แต่จะอย่างไรก็ตามในลักษณะอันหลากหลายของ convention นั้น ทางสัญญวิทยาให้ความสนใจไปที่ convention ที่มีลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกันที่เป็นที่รับรู้ของส่วนรวม โดยไม่พิจารณาข้อตกลงที่เป็นส่วนตัวแต่อย่างใด ในข้อตกลงร่วมกันที่มีความหลากหลายทางลักษณะนั้น เกิดจากประเภทของสัญญาณแบบต่างๆที่จะกำหนดลักษณะของ convention หรือข้อตกลงร่วมกันนั้น เพื่อสะดวกต่อการรับรู้และใช้งานสัญญาณในประเภทนั้นๆเอง ซึ่งหมายความว่าแม้ convention นั้น จะมีความหมายเป็นทางการ/เข้มงวด/เปิดเผย หรือเป็น convention ที่ไม่เป็นทางการ/ไม่เข้มงวด/ซ่อนเร้นก็ตาม แต่เมื่อเป็นข้อตกลงร่วมกันที่เป็นที่รับรู้ของส่วนรวมไม่ใช่รับรู้เฉพาะส่วนตัว มันก็จะมีลักษณะที่เรียกร่องการเรียนรู้จากผู้ใช้นั้นๆเช่นเดียวกัน แตกต่างกันไปก็แต่เพียง"ระดับ" ของการเรียกร่องการเรียนรู้จากผู้ใช้นั้นๆที่แตกต่างกัน เช่น กฎหมายจะมี convention ที่เป็นทางการ/เข้มงวด/เปิดเผย เพื่อต้องการความแน่นอนจากการปฏิบัติใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน หมายความว่าผู้ใช้นั้นๆทางกฎหมายจะต้องตอบรับการเรียกร่องการเรียนรู้มากกว่าการอ่านนิยายประโลมโลกในระดับหนึ่ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 33)

2.2.4 รหัส (code)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วถึงสิ่งที่ Saussure เรียกว่า “convention” หรือ “ข้อตกลงร่วมกัน” ซึ่งเป็นหน่วยสำคัญ (category) ทางสัญวิทยา หน่วยที่ว่านี้เองที่กำหนด/สร้างความหมายขึ้นมา จากความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง หน่วยนี้เองที่ทำหน้าที่เป็น “กฎควบคุมการรวมตัวของสัญลักษณ์ย่อย” เราจะมี speech ที่แตกต่างกันได้ ก็ด้วยการเข้าถึงหน่วยสำคัญที่ว่านี้ในระดับที่แตกต่างกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 58)

หน่วยดังกล่าวนี้มีชื่อเรียกอยู่หลายชื่อด้วยกัน ไม่ว่าจะ เป็น “convention” ดังที่ได้กล่าวไว้ในแนวการศึกษาตามจุดเน้นของ Saussure หรือจะเรียกว่า “rule” ก็ได้ แต่ในที่นี้ ความหมายที่เกี่ยวพันซ้อนทับกันดังกล่าวภายใต้ชื่อที่แตกต่างกัน ได้ถูกรวบรวมขอบเขตความหมายภายใต้คำว่า “code” หรือ “รหัส” ในภาษาไทย (ในตำราสัญวิทยา บางเล่มในภาษาไทยใช้คำว่า “ไวยากรณ์” แทน “code” หรือ “รหัส” คืออะไร?)

รหัส (code/rule/convention) คือสิ่งที่ควบคุมกำกับวิถีชีวิตของเราอยู่ตลอดเวลา ในรูปแบบที่แตกต่างกันไปและมักจะไม่รู้ตัว มองไม่เห็นว่าเป็นรหัสจนกว่าจะเรียนรู้รหัสใหม่ การเห็นรหัสจึงจะเกิดขึ้น แต่ต่อนั้นรหัสใหม่ที่เราเห็นและเรียนรู้ ก็จะกลืนเข้ากับรหัสเดิมอื่นๆ ที่เคยเห็นและเรียนรู้ กลายเป็นเรื่องที่ไม่รู้สึกตัวและมองไม่เห็นอีก เช่น การยิ้ม การพยักหน้าให้กัน การกิน การนอน การไม่เล่นศิระของผู้อาวุโสกว่าในสังคมไทย เป็นสิ่งปกติที่เหมือนไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องมีการควบคุม ซึ่งที่จริงแล้วไม่ใช่ และตัวอย่างของการเห็นรหัสก็เช่น เมื่อเราเปลี่ยนสภาพการณ์ใหม่ๆ อย่างการที่เรานั่งดูการเล่นไฟที่ไม่เคยรู้จักกติกามาก่อน หลังจากนั้นดูไปครู่หนึ่ง เรียนรู้หน่วยย่อยๆ ของการเล่นไฟนั้น เช่น จำนวนผู้เล่น จำนวนไฟที่แจก การคิดแต้ม เราก็จะเริ่มจับกติกาของการเล่นไฟนั้นได้ กติกาที่ว่านี้คือ รหัส (กาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 93)

ค่านิยมของรหัส

Barger (1982) กล่าวว่า รหัสเป็นแบบแผนขั้นสูงที่ซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ต่างๆ (highly complex pattern of signs) หรือพูดง่าย ๆ ว่า เราจะนำเอาสัญลักษณ์ต่างๆ มาสัมพันธ์กันอย่างไร แบบแผนนี้จะทำหน้าที่เป็นโครงสร้างที่อยู่ในหัวสมองของเรา และจะทำงานในการรับรู้และตีความเมื่อเราเปิดรับสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น รหัสเรื่องการนับญาติที่แฝงฝังอยู่ในหัวสมองของคนไทย และเป็นตัวกำหนดว่าเมื่อเราเจอญาติคนใหม่สายพ่อที่เป็นผู้หญิง เราจะขานสรรพนามของญาติอย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2541 : 94)

B. Berntein (1973 อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2541 : 54-5) ให้ความหมายว่า รหัส เป็นกรอบแห่งความแน่นอนในการจัดวางโครงสร้างทางสังคมของความหมาย (frame of certainty) อันมีตัวอย่างรูปธรรมคล้ายๆกับพจนานุกรม กล่าวคือ ทุกครั้งที่เห็นศัพท์ก็จะมีค่าแปลแน่นอนอยู่ทุกครั้ง ซึ่งพจนานุกรมเล่มที่ว่านี้ จะแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละกลุ่มของผู้ใช้ รวมทั้งช่วงเวลาที่ใช้สัญญะนั้นๆด้วย

การเข้ารหัส (Encoding) และการถอดรหัส (Decoding)

U. Eco (1979 อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2541 : 9) กล่าวว่า “การถอดรหัสเพี้ยนไป เป็นกฎของการสื่อสาร มิใช่เป็นข้อยกเว้น” ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในทางสัญญวิทยา เพราะในแนวการศึกษาเกี่ยวกับสัญญะนี้ มีสมมติฐานอยู่ว่า ผู้ส่งและผู้รับสารนั้นไม่เคยมีและไม่จำเป็นต้องถือรหัสเล่มเดียวกัน เนื่องจากฝ่ายผู้รับสารเองก็มีกรอบอ้างอิง (reference) ที่นำมาสร้างรหัสต่างๆมากมาย เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการถอดรหัสที่ผิดพลาด มีเพียงการถอดรหัสที่แตกต่างไปจากฝ่ายผู้ส่งเท่านั้น ดังนั้นในทางปฏิบัติผู้ส่งและผู้รับสารอาจเพียงเข้าใจรหัสที่คล้ายคลึงกันก็สามารถสื่อสารได้

2.2.5 วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายของสัญญวิทยา

เพราะสัญญะมีอยู่มากมายหลายรูปแบบ และมีพลวัตอยู่ในตัวของมันเองแล้วเราจะมีวิธีการเข้าถึง “ความหมาย”(meaning) ที่สัญญะนำพาอยู่ได้อย่างไร ภายใต้ความหลากหลายนั้น นักวิชาการด้านสัญญวิทยาเสนอวิธีการเข้าสู่ความหมายของสัญญะในแนวทางที่แตกต่างกันดังนี้ (กาญจนนา แก้วเทพ, 2543 : 34-46)

1. วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาจากประเภทของความหมาย ซึ่งมีอยู่สองวิธีการด้วยกัน คือ ค้นหาความหมายโดยอรรถและค้นหาความหมายโดยนัย โดย Roland Barthes ศิษย์คนสำคัญของ Saussure ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

1.1 ความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) หรือที่นักวิชาการไทยบางท่านใช้ในคำศัพท์ที่ว่า “ความหมายตรง” ความหมายในลักษณะนี้เป็นตัวหมายถึง (signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างภววิสัย (objective) เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่และยอมรับกันโดยทั่วไป ถือเป็นความหมายขั้นแรกที่มีมองเห็นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่ ตัวสตรีผู้ให้กำเนิดลูก เป็นต้น

1.2 ความหมายโดยนัย (connotative meaning) หรือที่นักวิชาการไทยบางท่าน

ใช้ในคำศัพท์ที่ว่า “ความหมายแฝง” ความหมายในลักษณะนี้เป็นตัวหมายถึง (signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาตรงข้ามกับความหมายโดยอรรถ เพราะถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างเป็นอัตวิสัย (subjective) ไม่ว่าจะ เป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล หรือระดับสังคมที่เราเรียกกันว่าค่านิยมของแต่ละสังคม ตัวอย่างในระดับบุคคลนั้นก็เช่น เมื่อกล่าวถึง “แม่” บางคนนึกถึงความอบอุ่น ในขณะที่อีกคนนึกถึงความเข้มงวด ในขณะที่ตัวอย่างของอัตวิสัยระดับสังคมนั้น คือ ในสังคมไทย จีน อินเดีย อเมริกา จะให้ความหมายโดยนัยที่มีต่อ “แม่” อย่างแตกต่างกัน Barthes เรียกความหมายโดยนัยนี้ว่า เป็นความหมายชั้นที่สอง (second order of signification) ซึ่งความหมายที่สองนี้เอง ที่นักสัญวิทยาสนใจที่จะวิเคราะห์

ในทุกๆ สัญญะนั้น จะต้องประกอบด้วยความหมายทั้งสองนั้นควบคู่กันไปเสมอ เพียงแต่ในสัญญะแต่ละประเภทอาจจะมีสัดส่วนของความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยในสัดส่วนที่มากน้อยแตกต่างกันออกไป เช่น ในสัญญะด้านวิทยาศาสตร์ จะมีสัดส่วนของความหมายโดยอรรถสูงมีความหมายโดยนัยน้อย ในขณะที่สัญญะด้านศิลปะจะมีสัดส่วนตรงกันข้ามกัน

2. วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาวิธีการถ่ายโอนความหมาย ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสองวิธีการก็คือ metaphor และ metonymy ซึ่งมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

2.1 Metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายโดยเลือกเอาสัญญะ 2 ตัว มาวางเข้าคู่กัน (associate) โดยที่สัญญะตัวหนึ่งจะมีความหมายที่เป็นที่ยอมรับและรับรู้โดยทั่วไปอยู่แล้ว ในขณะที่อีกสัญญะหนึ่งซึ่งนำมาควบคู่กันนั้นยังไม่รู้ความหมาย แต่หลังจากมีการนำเอามาเข้าคู่กันแล้ว ความหมายจากสัญญะตัวแรกก็จะถูกถ่ายโอนมายังสัญญะตัวหลังได้ วิธีการเช่นนี้เรียกกันในภาษาไทยว่า “อุปมาอุปไมย” นั่นเอง มักจะพบในสัญญะที่เป็นภาษาเขียนมากกว่าในภาษาภาพ

2.2 Metonymy เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายโดยเลือกเอาส่วนย่อยส่วนหนึ่ง (part) มาเป็นแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (whole) เป็นการถ่ายทอดความหมายระหว่างสัญญะที่อยู่ใน plane เดียวกัน ต่างจาก Metaphor ที่ถ่ายโอนความหมายจากสัญญะที่อยู่คนละ plane กัน ตัวอย่างที่เราคุ้นเคยก็เช่น การใช้สัญลักษณ์แทนเมืองต่างๆ เช่น เทพีสันติภาพแทนนิวยอร์ก/อเมริกา หอไอเฟลแทนปารีส/ฝรั่งเศส พระปรางค์วัดอรุณแทนกรุงเทพฯ/ประเทศไทย ฯลฯ โดยในขณะที่ metonymy ก็คือ กระบวนการเลือกและตัดสินใจว่าเลือกส่วนย่อยส่วนใดมาเป็นแทนความเป็นจริง (ส่วนรวมทั้งหมด) ซึ่งเป็นประเด็นที่นักสัญวิทยามุ่งค้นหาคำตอบว่าทำไม เหตุใดจึงเลือกใช้/ไม่ใช้ส่วนย่อยใดส่วนย่อยหนึ่ง

3. วิธีการวิเคราะห์ตีความหมายโดยพิจารณาวิธีการจัดระบบของสัญลักษณ์ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสองวิธีการก็คือ syntagmatic และ paradigmatic ซึ่งมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

3.1 Syntagmatic หรือในอีกชื่อหนึ่งคือ diachronic คือหลักของการวิเคราะห์แบบที่จะเน้นลำดับขั้นหรือช่วงระยะเวลาของเหตุการณ์ หรือการปรากฏของสัญลักษณ์ เป็นเรื่องของการประกอบสัญลักษณ์ย่อยๆ เข้าด้วยกันตามลำดับขั้นตอน (sequence) เพื่อให้ได้ความหมายตามที่ต้องการ เพราะหากมีการสลับขั้นตอนอาจทำให้ความหมายเปลี่ยนไป หรือแม้กระทั่งไม่อาจสื่อความหมายใดๆ ได้เลย

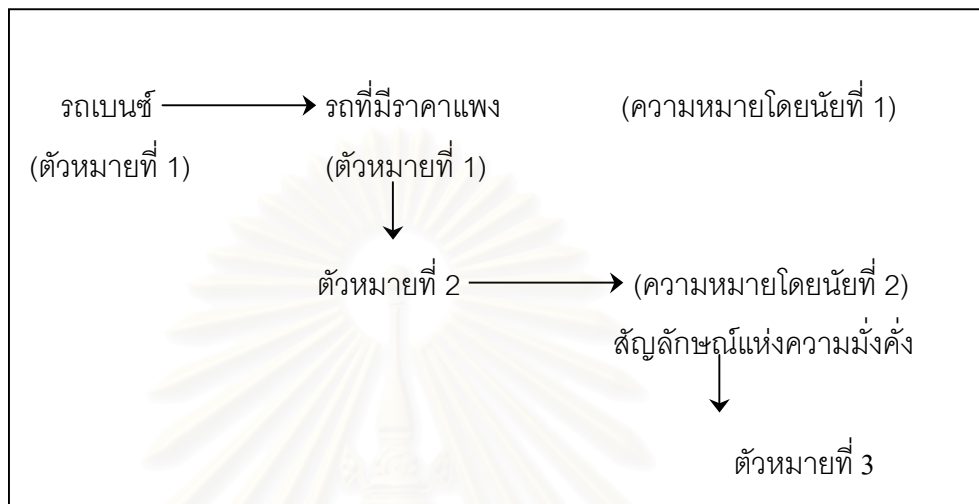
การวิเคราะห์แบบ syntagmatic นั้นจะพบมากในการเล่าเรื่อง (narration) เนื่องจากโครงสร้างของการเล่าเรื่องนั้น จะกำหนดขั้นตอนของเหตุการณ์ไว้อย่างเด่นชัด สลับสับเปลี่ยนกันไม่ได้

3.2 Paradigmatic หรืออีกชื่อหนึ่งคือ synchronic ซึ่งหมายถึงชุดของสัญลักษณ์ที่มีความหมายเหมือนกัน (set of signs) โดยที่ในทุก unit (สัญลักษณ์แต่ละตัว) ที่อยู่ใน paradigm เดียวกันนั้น จะต้องมึลักษณะบางอย่างร่วมกัน แต่แม้ว่าสัญลักษณ์ใน unit ย่อยๆ นั้น จะมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน แต่ในเวลาเดียวกัน unit ย่อยเหล่านี้ ก็ต้องมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน (distinctive feature) ซึ่งชุดของสัญลักษณ์ที่มีความหมายเหมือนกันที่มีลักษณะดังนี้ ได้มาด้วยวิธีการที่ Saussure เรียกว่า “เป็นการหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงกันข้ามและสร้างความหมายขึ้นมา” (Hidden pattern of opposition) อันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงของ “ความหมาย” ที่ว่า “หากปราศจากความแตกต่าง (Difference) ความหมายก็จะกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย”

2.2.6 Two orders of signification : Myth ของ R.Barthes

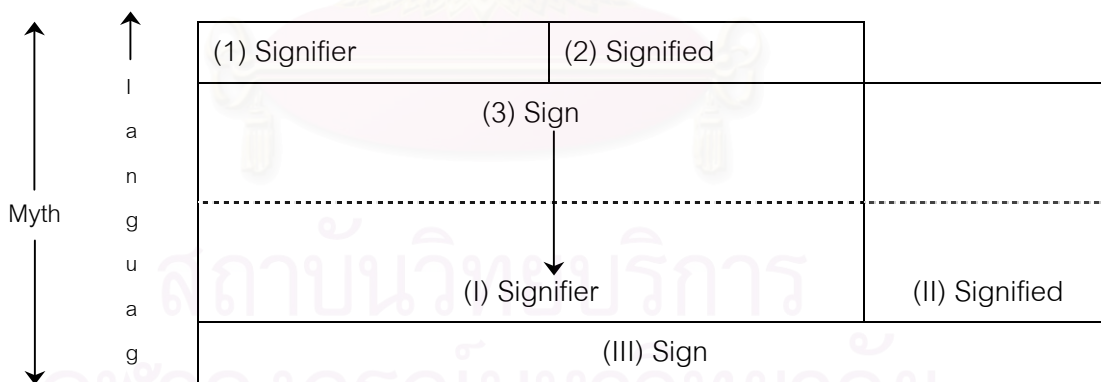
Myth ของ R.Barthes คืออะไรนั้น เริ่มต้นด้วยการย้อนกลับไปที่แนวคิดเรื่อง ความหมาย 2 ชั้น ของสัญลักษณ์ คือ ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ Barthes เสนอว่า ไม่มีการใช้สัญลักษณ์ครั้งไหนที่จะมีเพียงความหมายชั้นเดียวคือ ความหมายโดยอรรถ แม้แต่การให้ความหมายของคำในพจนานุกรม เพราะคำทุกคำหรือสัญลักษณ์ทุกตัวจะมีความหมายโดยนัย (conotative) อยู่เสมอ เพื่อบ่งบอกถึงจุดยืน ความนึกคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้ใช้สัญลักษณ์ อยู่เสมอ แต่ Barthes ก็เสริมต่อไปอีกว่า แม้ว่าเราจะใช้สัญลักษณ์โดยมุ่งความหมายโดยนัยอยู่ตลอดเวลา แต่ผู้ใช้สัญลักษณ์เองก็มักไม่ตระหนักว่า ตนเองกำลังใช้ความหมายโดยนัยอยู่ และมักจะคิดว่า ตนเองกำลังใช้สัญลักษณ์ในระดับความหมายโดยอรรถ (denotative) อยู่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 :46-7)

จากความคิดดังกล่าว Barthes ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องความหมายโดยนัยต่อไปอีกว่า หลังจากที่มีความหมายโดยนัยตัวแรกได้ถูกสร้างขึ้นมา ความหมายนั้นก็จะแปรสภาพกลายเป็นรูปสัญลักษณ์/ตัวหมาย (signifier) แล้วสร้าง ความหมายโดยนัยตัวที่สองต่อไปเรื่อยๆ เป็นสายโซ่แห่งความหมาย (chain of meaning) (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 49-58) ดังตัวอย่าง

แผนภาพที่ 2.2 แสดงการแปรจะแปรสภาพกลายเป็นรูปสัญลักษณ์

โดย Barthes เรียกความหมายโดยนัยที่ 1 ว่า “first order” และเรียกความหมายโดยนัยที่ 2 ว่า “second order” และ “second order” นี้เอง ที่ Barthes ให้ชื่อว่า “myth” ซึ่งแสดงได้ด้วยแผนผังดังนี้

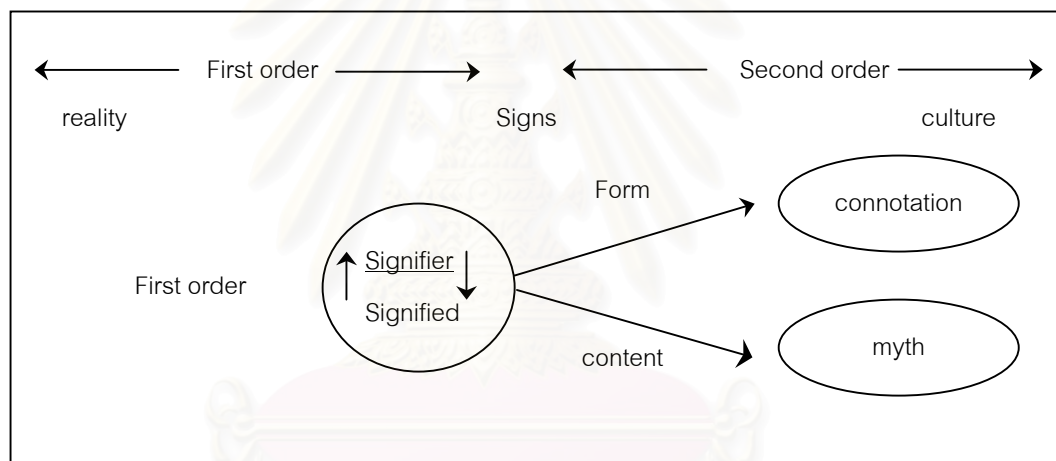

แผนภาพที่ 2.3 แสดงที่มาของ myth ตามทัศนะของ Barthes

Barthes อธิบายว่าในขณะที่ความหมายโดยนัยในระดับขั้นแรก (first order) นั้น อาจจะเป็นการตีความที่เนื่องมาจากประสบการณ์ของแต่ละคน (subjective experience) แต่ในความหมายโดยนัยระดับที่สอง (second order) หรือ Myth นั้น Barthes เห็นว่ามีใช่เป็นการตีความที่มาจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (individual) เท่านั้น แต่เป็นการตีความที่ผูกใส่ความหมายในระดับของสังคม (social) คำว่า “Myth” นั้น เคยใช้มาก่อนในวิชามานุษยวิทยาในความหมาย

เดิมทีว่าเป็นเรื่องเล่าซึ่งสังคม/วัฒนธรรม มาใช้ในการอธิบายหรือใช้ในการทำความเข้าใจความเป็นจริงหรือธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ เข้าใจกันว่า myth เป็นเรื่องของคนโบราณที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิต ความตาย คนและพระเจ้า ความดี ความเลว เข้าใจกันว่าในสังคมที่เป็นวิทยาศาสตร์ จะไม่มี myth ซึ่งความเห็นนี้ Barthes ไม่เห็นด้วย Barthes นิยาม myth ว่า เป็นวิถีคิดของแต่ละสังคม/วัฒนธรรม ที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นวิธีการสรุปแนวคิด (conceptualization) หรือวิธีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งหากใช้ Myth ในนิยามดังกล่าว ในสังคมสมัยใหม่นี้ ก็จะมี myth ต่างๆ อยู่มากมาย (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 50-1)

Barthes จึงได้เสนอว่าสำหรับตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์ (signifier) ควรจะเรียกว่า “form” ลำดับที่สองคือ “ตัวหมายถึง” (signified) ควรจะเรียกว่าแนวคิด (concept) และลำดับที่สามนั้นควรเรียกว่า “myth” ดังแผนภาพต่อไปนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 52)

แผนภาพที่ 2.4 แสดงส่วนประกอบของ myth ตามทัศนะของ Barthes

คุณสมบัติของ Myth

“myth” มีคุณสมบัติที่สำคัญอยู่สองประการคือ “myth” นั้น จะมีลักษณะที่เป็นพลวัต (dynamic) ของความหมายในระดับที่สองอยู่ตลอดเวลา เพื่อตอบรับกับความต้องการของคนบางกลุ่มหรือความต้องการทางวัฒนธรรมเป็นประการแรก และอีกประการหนึ่งคือ ที่ใดมี “myth” ที่นั่น ก็จะมี “counter-myth” ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมย่อยๆ อยู่เสมอเพราะฉะนั้นในสายตาของนักสัญวิทยา จึงแทบไม่มีอะไรเลยในโลกที่จะมีแต่ประโยชน์ การใช้งานตามทัศนะของ Utilitarian แต่ทว่าทุกอย่างจะต้องมี “ความหมาย” อะไรสักอย่างหนึ่งเสมอ ดังที่ J. Baudrillard กล่าวไว้ว่า “ไม่มีอะไรที่จะมีเพียงมูลค่า / คุณค่า ในการใช้สอยหรือมูลค่าแลกเปลี่ยนเท่านั้น (use value / symbolic exchange) ไม่ว่าจะ เป็นวิธีการที่ดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญในชีวิตประจำวัน เช่น การ

สร้างบ้าน-อาคาร การแต่งกาย ทุกอย่างล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการสร้างและให้ความหมายทั้งสิ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 52-4)

2.2.7 สัญลักษณ์กับการบริโภคในความคิดของ Jean Baudrillard

Baudrillard นั้น ได้พยายามแสดงให้เห็นว่า ปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงในความหมายของวัตถุ ไม่ได้เป็นผลจากการเพิ่มปริมาณของวัตถุ หากแต่เป็นเพราะสังคมได้มอบหน้าที่ใหม่ให้กับวัตถุนั้น วัตถุจะได้รับการกำหนดฐานะตามแต่ว่าวัตถุจะปรับตัวเองให้สนองต่อจุดหมายใด จากหน้าที่ 3 ประการคือ

1. หน้าที่พื้นฐานเบื้องต้น คือ ใช้วัตถุนั้นทำอะไรในชีวิตประจำวัน
2. การสนองความต้องการพื้นฐาน หรือความจำเป็น
3. ความผูกพันอันลึกซึ้ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ระหว่างคนและวัตถุ เช่น บ้านกับเจ้าของบ้าน (สวรรยา ยังพลขันธ์, 2538 :15)

ในทัศนะของ Baudrillard นั้น เขาเชื่อว่าวัตถุต่างๆไม่ควรถูกมองจำกัดอยู่เพียงประเด็นของความต้องการและพึงพอใจพื้นฐานเท่านั้น แต่ต้องขยายขอบเขตการมองไปถึงฐานะทางสังคมและสัญลักษณ์นั้นด้วย เพราะเมื่อเทคนิควิทยาการต่างๆพัฒนามาถึงจุดที่ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์อิ่มตัวแล้ว ความต้องการเชิงจินตนาการจากจิตใต้สำนึก จะนำไปสู่ความต้องการบริโภคภาพลักษณ์ของวัตถุ หรือความต้องการบริโภคจินตนาการที่เกี่ยวกับวัตถุนั้น ซึ่งเป็นความต้องการที่อาจจะมากกว่าความต้องการประโยชน์ใช้สอยของวัตถุเอง และบางครั้งความต้องการแบบหลังนี้อาจจะมีอิทธิพลบังคับความต้องการแบบเดิมๆด้วยซ้ำไป (สวรรยา ยังพลขันธ์, 2538 :16)

ปัจจุบันหน้าที่ของวัตถุส่วนใหญ่ จะไม่ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอยของมัน แต่ความสำคัญของวัตถุจะขึ้นอยู่กับว่า วัตถุนั้นจะมีคุณสมบัติการนำไปใช้ร่วมกับสิ่งอื่นได้อย่างไร เช่น “เรือนไม้สัก” ต่างจากบ้านไม้ธรรมดา ไม่ใช่เพราะความแข็งแรงทนทานจากเนื้อไม้เท่านั้น หากแต่ “ไม้สัก” ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความมั่นคงและฐานะทางสังคมของ “ผู้เป็นเจ้าของ” รวมถึงได้รับความเชื่อถือในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็น “ผู้ดี” ของเจ้าของบ้านด้วย อันแสดงให้เห็นว่า คุณค่าที่เพิ่มขึ้นแก่วัตถุได้มีการแบ่งแยกทางชนชั้นแฝงอยู่พร้อมกันด้วย แม้แต่การใช้สื่อโฆษณาที่ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้โอกาสแก่ทุกคนในการซื้อสินค้าเท่านั้น แต่เป็นวิธีการที่แฝงการก่อให้เกิดความแตกต่างทางสังคมเช่นกัน (สวรรยา ยังพลขันธ์, 2538 :16-7)

ปรากฏการณ์ตัวอย่างที่ยกมานี้ มักจะปรากฏขึ้นในสังคมที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุภายใต้เงื่อนไขการผลิตของสังคมที่อยู่ในระดับเกินพอแล้ว ทำให้ตรรกะในการใช้วัตถุมักไม่ได้เป็นตรรกะแห่งการใช้ประโยชน์ (Logic of Utility) หากแต่เป็นตรรกะแห่งความแตกต่าง (Logic of Difference) กล่าวคือ ใช้เพราะเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้เรามีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากคนอื่น ๆ (วรินทรา ไกรยรรวศ์, 2540 : 40) ดังที่ Baudrillard กล่าวว่า “วัตถุจึงไม่เคยถูกบริโภคในส่วนที่เป็นวัตถุ แต่จะถูกบริโภคส่วนที่เป็นความแตกต่าง” (สรวรยา ยังพลพันธ์, 2538 : 17) นี่จึงเป็นการย้ำอีกครั้งว่า ในการบริโภคนั้น บุคคลจึงมิได้บริโภคแต่ “ตัววัตถุ” เท่านั้น หากแต่ได้บริโภค “สัญลักษณ์” ไปพร้อมๆ กันเสมอ

2.3 เศรษฐกิจการเมือง (Political Economy)

เราผ่านมาพร้อมกันเมื่อรับรู้ว่ ข้อครหาต่อความเชื่อถือได้ในการตีความนั้นมื่ออยู่ในประการใดบ้าง เริ่มต้นด้วยความคลุมเครือที่ชัดเจนเหลือเกินว่า ความจริงที่ได้จากการตีความนั้น อาจมีได้หลายกรณี ขึ้นอยู่กับว่ามันผ่านการตีความจากตัวตนของผู้ตีความผู้ใดบ้าง ประการหนึ่ง อีกประการคือ ความสามารถในจินตนาการของผู้ตีความที่จะกว้างไกลและยืดหยุ่นเพียงพอที่จะก้าวเข้าไปเทียบเคียงกับตัวตนของจุดมุ่งหมายของผู้สร้างตัวบทนั้นๆ จะมีอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ อย่างไร ก็ถ้าผู้แต่งได้ตายไปแล้ว หรือแม้แต่ผู้แต่ง-ผู้สร้างยังมีชีวิตอยู่ แต่เป็นไปไม่ได้แค่นั้นที่เราจะเข้าใจบุคคลอีกผู้หนึ่งได้เท่ากับที่เราเข้าใจตัวเราเอง ก็ในเมื่อสภาพความเป็นจริงแล้ว บ่อยครั้งที่เราต่างก็ไม่เข้าใจและสงสัยในตัวของเราเอง มันเป็นอย่างที่รับรู้กันอยู่ว่า คำครหาที่มีต่อความเชื่อถือได้ ต่อแนวการอธิบายปรากฏการณ์ด้วยการตีความนั้น คือสิ่งเดียวกันกับสิ่งที่นักตีความทั้งหลายภาคภูมิใจกันอยู่ลึกๆ คือมันมีลักษณะของศิลป (Art) มากกว่าที่จะเป็นศาสตร์ (Science) ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้การมองเห็นของเราในการศึกษาคั้งนี้ ชัดเจนขึ้นอย่างไม่เลือนลอย คือ มองจากลักษณะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ประกอบอยู่ด้วยกันในสิ่งที่แวดล้อมตัวบทนั้นอยู่ เราจะสนับสนุนการมองในสิ่งเหล่านี้ด้วยแนวความคิด ความรู้เรื่องเศรษฐกิจการเมือง

2.3.1 เศรษฐกิจการเมืองคืออะไร

ในงานวิชาการเชิงวิพากษ์ของไซร์ตันนั้น วางกรอบให้เศรษฐกิจการเมือง”ที่แท้จริง” น่าจะอยู่ที่ ความพยายามที่จะศึกษาถึง ความสัมพันธ์หรือผลกระทบที่มีต่อกัน ระหว่างปัจจัยทาง

เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อเป็นหนทางไปสู่การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่างๆในสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 231)

อย่างไรก็ตามแม้จะมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนจนเป็นความหมายที่เพียงพอในตัวของมันเองแล้ว ก็มิใช่ว่าจุดมุ่งหมายนี้คือความหมายทั้งหมดของเศรษฐกิจการเมือง เพราะความหมายนั้นจะ “..เปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันไปตามโลกทัศน์ของผู้ศึกษา และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม ... เศรษฐกิจการเมืองจึงมีความหมายผิดแผกกันไป และพิจารณาอย่างกว้างๆอยู่ใน 3 ลักษณะ (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2531)คือ

1. มองเศรษฐกิจการเมืองในแง่ของการศึกษานโยบายของรัฐในด้านเศรษฐกิจ

มุมมองแบบนี้มักพบในหมู่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นเก่า ซึ่งผ่านการศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมืองแบบคลาสสิกมา (ไม่ได้ตัดขาดจากปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น สังคม การเมือง ในการพิจารณาปัญหาเศรษฐกิจ) ตัวอย่างของมุมมองแบบนี้ก็เช่น Lord Robbins ที่แสดงจุดยืนว่า เศรษฐกิจการเมืองเป็นเรื่องที่พูดถึงหลักนโยบายสาธารณะ (public policy) ในด้านเศรษฐกิจ และเป็นการศึกษาที่เน้นการปฏิบัติในแง่ของสิ่งที่ควรจะทำ (prescription) มากกว่าในแง่พรรณนา (descriptive) ดังนั้นเศรษฐกิจการเมือง จึงเป็นการศึกษาที่อิงอยู่กับทัศนคติ (normative) ไม่ใช่การศึกษาเชิงปฏิฐาน (positive science)

2. มองเศรษฐกิจการเมืองในแง่การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ในแง่อำนาจที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

ทัศนะแบบนี้มุ่งชี้ให้เห็นว่าสภาพการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับโครงสร้างของอำนาจในสังคม เช่น จากความคิดของ John Gerley ที่เห็นว่า เศรษฐกิจการเมืองนั้นมุ่งศึกษาปัญหาเศรษฐกิจ โดยนำรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง (ruler-subject relation) ในสังคม ภายในสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่งมาใช้พิจารณาอย่างเป็นระเบียบแบบแผน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและอำนาจอันชอบธรรม (authority) ที่มีอยู่ทั่วไปนี้ ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง การปั่นเถลียวุ่น และการเปลี่ยนแปลงในเชิงทำลายขึ้น นักเศรษฐศาสตร์การเมืองจึงนำโครงสร้างอำนาจเหล่านี้ มาใช้เป็นแนวหลักในการวิเคราะห์ปัญหา และยังมีความเห็นที่สอดคล้องกันจาก Edward Nell ซึ่งเห็นว่าเศรษฐกิจการเมืองมุ่งชี้ให้เห็นว่าระบบตลาดนั้นจะกระจายรายได้ให้แก่ผู้คนมากน้อยตามอำนาจที่มีอยู่ คนที่อยู่ในชนชั้นที่มีอำนาจมาก ย่อมจะได้ประโยชน์จากระบบตลาดมากกว่าคนชั้นที่มีอำนาจต่ำ

3. มองเศรษฐกิจการเมืองในแง่การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางการเมือง

มุมมองแบบนี้นำเอาปัจจัยทางเศรษฐกิจมาอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง หรือการ

ใช้ปัจจัยทางการเมืองอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือใช้ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและทางการเมืองอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจหรือทางการเมือง หรือแม้แต่การนำเอาปัจจัยทางเศรษฐกิจและทางการเมืองมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอื่นๆ ทัศนะของ George Modelski คือตัวอย่างที่ดีของมุมมองแนวนี้ เขาให้คำจำกัดความเศรษฐกิจการเมืองว่าเป็นสาขาวิชาที่มุ่งสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง ไม่ว่าจะมองในแง่การเมืองการเมืองกำหนดเศรษฐกิจ หรือเศรษฐกิจกำหนดการเมือง และการจะให้ความสำคัญแก่ปัจจัยใดมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับประเด็นที่ศึกษาและข้อเท็จจริงของแต่ละกรณี เราอาจมุ่งสนใจเศรษฐกิจหรือการเมืองมากกว่ากันก็ได้ หรืออาจจะสนใจทั้งสองอย่าง หรือเราอาจจะไม่ใช้ทั้งสองอย่างเป็นประเด็นหลักในการศึกษาก็ได้

อย่างไรก็ตามในการศึกษาคำนี้ ผู้ศึกษาเลือกที่จะมองอยู่ในลักษณะที่สามคือ มองเศรษฐกิจการเมืองในแง่ของการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับกิจกรรมทางการเมืองเป็นสำคัญ เนื่องจากมีลักษณะที่ไม่ได้จำกัดมุมมองอยู่เพียงแค่การพิจารณาเฉพาะนโยบายของรัฐในด้านเศรษฐกิจดังมุมมองแรก หรือพิจารณาอยู่เฉพาะเรื่องของโครงสร้างและอำนาจเท่านั้น หากแต่มุมมองที่สามที่เลือกมองนั้นเปิดกว้างไปสู่ “กิจกรรม” อันหมายถึงการผนวกรวมองค์ประกอบมากมายเข้าด้วยกัน เพื่อมุ่งไปในทางใดทางหนึ่งโดยตรงเป็นเป้าหมายสำคัญ และเมื่อเป็นกิจกรรมอันมีที่มาหลากหลายแล้ว ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่กิจกรรมนั้นจะไปปะทะสังสรรค์กับกิจกรรมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน เป็นเช่นนี้แล้วมุมมองที่มีอยู่เมื่อมองเรื่องเศรษฐกิจ หรือการเมืองจึงมิได้เป็นการมองหา ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่โดดเดี่ยวตัวเองออกจากองค์ประกอบอื่นๆ ของสังคมมนุษย์ และนั่นย่อมสอดคล้องกันที่สุดกับความเป็นจริงของสังคมที่มีมิติอันซับซ้อนอยู่มากมายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และที่สำคัญคือสอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาคำนี้ ที่เริ่มต้นค้นหาจากสิ่งที่ดูแล้วไม่น่าจะเกี่ยวข้อง ค้นหาจากสิ่งที่ดูเหมือนค้นหาต่อไปไม่ได้

2.3.2 แนวคิดในการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง

เศรษฐกิจการเมืองนั้นมีการแบ่งแยกย่อยออกไปมากมายหลายสำนัก ต่อการสร้างแนวความคิดที่จะศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง การแบ่งแยกนั้นอาศัยเกณฑ์แตกต่างกันไปตามจุดเน้นของผู้แบ่ง แต่แบ่งการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองออกได้เป็น 2 สำนักใหญ่ๆ ด้วยกันคือ สำนักทุนนิยม และ สำนักมาร์กซิสต์แนวคิดในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของสำนักทุนนิยมนั้น เกิดขึ้นก่อนเป็นเบื้องต้นของการศึกษาเศรษฐกิจการเมือง และยังคงอยู่มาจนบัดนี้ เป็นทั้งกระแสหลักและเป็นทั้งบ่อเกิดของแนวคิดที่แยกย่อยออกไป รวมทั้งเป็นบ่อเกิดของแนว

ด้านทุนนิยมอย่างมาร์กซิสต์ด้วย ในขณะที่แนวคิดในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของสำนักมาร์กซิสต์นั้น แท้จริงแล้วก็คือ ความพยายามต่อต้านและวิพากษ์แนวทุนนิยมนั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540)

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกที่จะพิจารณาปรากฏการณ์ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง โดยอิงอยู่กับแนวคิดในการศึกษาของสำนักมาร์กซิสต์เป็นสำคัญ เพื่อความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่มุ่งหาความหมายจากสิ่งที่ยู่นอกเหนือขอบเขตหลักที่ชัดเจน และเพื่อสอดคล้องกับวิธีการวิเคราะห์ที่ในเชิงตีความที่มีใจความหลักของการตีความที่ไปให้ไกลและลึกไปกว่าตัวบทที่มีอยู่ ซึ่งผู้ศึกษาจะแสดงแนวคิดของสำนักมาร์กซิสต์และความสอดคล้องดังกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่เนื่องจากสำนักมาร์กซิสต์นั้น เน้นวิพากษ์และต่อต้านทุนนิยมเป็นสำคัญ ต่อจากนี้จึงเป็นลักษณะสำคัญของสำนักทุนนิยม ที่จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการเข้าใจแนวคิดของสำนักมาร์กซิสต์ในลำดับต่อไป

เศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยม

แนวคิดในการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองสำนักทุนนิยมนั้น มีจุดเริ่มต้นที่รู้จักกันโดยทั่วไปเมื่อปี ค.ศ. 1776 ในขณะที่ช่วงเวลาก่อนหน้านั้น ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปรัชญาศีลธรรม หรือไม่ก็เครื่องมือสะสมทรัพย์ เพื่อความมั่งคั่งเพื่ออำนาจของผู้ปกครองประเทศ เครื่องมือที่จะสร้างภาวะดังกล่าวได้ก็คือ การสะสมเงินตราและการค้าขายระหว่างประเทศโดยความช่วยเหลือของรัฐ อัดัม สมิท (Adam Smith) ทำทนายความเชื่อดังกล่าวด้วยงานชื่อ “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation” ว่า ด้วย “ประสิทธิภาพในการผลิต” ต่างหากที่จะสร้างความมั่งคั่งได้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 232)

แนวความคิดของ Smith นำไปสู่ปรากฏทางความคิดของเศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยมที่มีอิทธิพลต่อพื้นฐานทางความคิดของการศึกษาเศรษฐศาสตร์ในรอบสองร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ต่อการศึกษาเศรษฐศาสตร์ด้วยกัน 3 ประการคือ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540 : 233)

1. การแบ่งงานกันทำ เพื่อให้เกิดทักษะและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต
2. ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ ให้ผู้ผลิตใช้ความได้เปรียบที่มีอยู่เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง เพื่อจะแข่งขันในตลาดให้ได้ดีขึ้น นำไปสู่ทฤษฎีว่าด้วยการตลาด การสะสมทุน การค้าเสรีระหว่างประเทศ
3. ความเชื่อในเรื่อง “กลไกตลาด” ที่จะ เป็นมือที่มองไม่เห็นคอยจัดการ ปรับระบบเศรษฐกิจให้อยู่ในภาวะดุลยภาพตลอดเวลา เพื่อสนับสนุนการค้าและการแข่งขันที่เสรีของปัจเจกบุคคลโดยรัฐไม่ควรเข้าไปก้าวกายแทรกแซง

จากปรากฏการณ์ความคิด 3 ประการดังกล่าว นำไปสู่ข้อถกเถียงและแบ่งแยกในแนวความคิดของเศรษฐกิจการเมืองแนวนิยมอีกมากมาย ทั้งในแง่ที่ว่า ควรแบ่งแยกเศรษฐกิจให้ออกจากการเมือง ของจอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) ในงานที่ชื่อ Principle of Political Economy ในปี ค.ศ.1848 ที่มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า หัวใจของการศึกษาคือการให้ความสำคัญกับการผลิตและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นี่คือนิวทอนสำคัญของเศรษฐกิจ และมันควรจะมีความอยู่แค่ที่นี่เท่านั้น ส่วนเรื่องของการแจกจ่ายหรือการกระจายการผลิตนั้น เป็นเรื่องของกระบวนการทางการเมืองต่างหาก และนี่คือจุดเปลี่ยนที่สำคัญของเศรษฐกิจการเมือง ที่ตัดขาดให้เศรษฐกิจการเมืองเหลือเพียงปัญหาเศรษฐกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม นี่คือนิวทอนที่รู้จักกันต่อมาภายใต้ชื่อว่า “เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก” (the neo-classical economics) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2540 : 233-4)

จากความคิดที่จะแยกออกจากกันระหว่างเรื่องของเศรษฐกิจกับการเมือง นำมาสู่ประเด็นเรื่องบทบาทความเกี่ยวข้องของรัฐ เช่น John Maynard Keynes ที่เห็นว่า รัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวได้ โดยการมีนโยบายเศรษฐกิจที่ชัดเจนในการกระทำต่างๆ ที่จะสร้างอุปสงค์รวม (aggregate demands) หรือด้านที่กลับหัวกลับหางกับ Keynes คือ สำนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มอนุรักษนิยมใหม่ (neo-conservatism) ที่เน้นด้านอุปทาน (the supply side economics) นั่นคือรัฐบาลสามารถเข้าไปควบคุมระบบเศรษฐกิจให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ (the managed economy) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2540 : 235)

จากความคิดเรื่องบทบาทของรัฐนั้น นำมาสู่ความคิดที่พิจารณาสถานะของระบบเศรษฐกิจ เช่น สำนักการคาดคะเนอย่างมีเหตุผล (the national expectations school) หรือที่เรียกกันว่า ralex ที่คัดค้าน Keynes ว่าระบบเศรษฐกิจไม่ใช่ “เครื่องจักร” ที่รัฐบาล สามารถเข้าไปปรับกลไกให้เป็นไปตามที่ต้องการ ผ่านนโยบายทางเศรษฐกิจต่างๆ ได้ หากแต่เป็นเสมือนกับ “สิ่งมีชีวิต” ที่ยุ่งยากและสลับซับซ้อนเกินกว่าที่รัฐบาลจะสามารถจัดการให้เป็นไปอย่างที่ต้องการได้ง่ายๆ (the unmanaged economy) อันสืบเนื่องมาจากที่ ระบบเศรษฐกิจพัฒนาไปเป็นระบบโลก ทำให้มีปัจจัยเกี่ยวข้องมากมาย เศรษฐกิจจึงไม่อยู่นิ่งให้กระทำโดยไม่ตอบโต้ ในขณะที่เดียวกันก็ คำน Smith ว่าความมีเหตุผลส่วนบุคคลนั้น ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเหตุผลหรือตรรกะของส่วนรวมเสมอไป ฉะนั้นเสียเวลาเปล่าที่รัฐบาลจะคิดค้นนโยบายทางเศรษฐกิจแบบหวังผล 100% เพราะการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลในเชิงเศรษฐกิจ อาจมีผลตรงกันข้ามกับที่รัฐต้องการให้เป็น และทำให้นโยบายเศรษฐกิจต่างๆของรัฐบาลไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับรัฐบาลจึงอยู่ที่การดำเนินนโยบายแบบอนุรักษนิยม ที่ปล่อยให้เศรษฐกิจควบคุมและปรับตนเอง เพราะ

ความไม่เชื่อใน conflict of interest ระหว่างส่วนคนกับส่วนรวมของ Smith นั้นไม่จริง ในแง่นี้ ratex เห็นไม่ตรงกันในเหตุผลของการที่รัฐไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องของ Smith นั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์, 2540 : 235-7)

จากประเด็นเรื่อง conflict of interest ของผลประโยชน์ส่วนตนกับส่วนรวมนั้น มาสู่การพยายามทำความเข้าใจสภาวะดังกล่าว ในแนวความคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองยุคใหม่ ที่นำเอาแนวคิดของสำนักนีโอคลาสสิกมาใช้อธิบายทำนายพฤติกรรมและการตัดสินใจทางการเมืองของมนุษย์ นั่นคือเรื่องของการให้ความสำคัญกับเรื่องของการ “การตัดสินใจเลือกอย่างมีเหตุผล” (rational choice making) หรือในชื่อเรียกว่า “สำนักการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล” (the rational-choice school) หรือ “สำนักการตัดสินใจสาธารณะ” (the public – choice school) ที่มีความเชื่อว่า สามารถทำความเข้าใจและทำนายพฤติกรรมการตัดสินใจทางการเมืองของมนุษย์ได้โดยเทียบเคียงกับพฤติกรรมและกลไกการทำงานของระบบเศรษฐกิจอันได้แก่ “กลไกตลาด” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์, 2540 : 238-240)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะดูว่าเศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยม มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปนั้น เป็นเพียงรายละเอียดปลีกย่อยมากกว่าใจความสำคัญ ปรัชญาพื้นฐานตลอดจนแนวคิดและข้อสมมติฐานหลักๆ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์, 2540 : 240-8) คือ

1. ทักษะที่มีต่อมนุษย์ เป็นเพียงสัตว์เศรษฐกิจ (homo-economics rusticus) มากกว่าจะเป็นสัตว์การเมืองหรือสัตว์สังคม มองมนุษย์มีเพียงพฤติกรรมที่เห็นแก่ได้คิดแต่กอบโกย พฤติกรรมถูกกระตุ้นด้วยความอยากในการบริโภควัตถุสิ่งของเป็นสำคัญ มีเหตุผลในการคำนวณต้นทุน-กำไร เป็นธรรมชาติ และเป็นทักษะที่ละเลยต่อการให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์และการเมือง และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ มีทักษะต่อมนุษย์ที่ผูกติดอยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น ประหนึ่งว่ามันคือรูปแบบแบบเดียวเท่านั้นที่เป็น “ความจริง” ของมนุษย์ จนต้องสร้างคุณค่าต่างๆมารองรับ”ทักษะ” ที่ถูกปรับมาเป็น “ความเป็นจริง” นี้ และเป็นลักษณะที่ค่อนข้างจะคับแคบอยู่ที่เดียว

2. ทักษะที่มีต่อสังคม คือทักษะที่มองข้ามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีทัศนคติที่ว่าสังคมประกอบด้วยปัจเจกบุคคลที่มารวมตัวกันและปัจเจกเหล่านี้ มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในการต่อสู้และแข่งขันกันในตลาดเพื่อแสวงหาและปกป้องผลประโยชน์ของตน และจากการต่อสู้แข่งขันกันนี้ ในที่สุดแล้วจะทำให้สังคมโดยส่วนรวมเจริญก้าวหน้า เพราะเชื่อว่า เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทุกอย่างในสังคม ทักษะที่มีต่อสังคมเช่นนี้จึงปฏิเสธการดำรงอยู่ของอำนาจและ

อิทธิพลในสังคม ทำให้มองไม่เห็นปัญหาต่างๆ เช่น การผูกขาด บั่นราคา โฆษณาหลอกลวง การแทรกแซงของรัฐบาลบทบาทและอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น การเอาเปรียบ และที่สำคัญคือ ถึงที่สุดแล้ว ทักษะที่มีต่อสังคมในลักษณะดังกล่าวนี้ ไม่สามารถตอบได้ว่าทำไมการแข่งขันที่สมบูรณ์จึงไม่เกิดขึ้น

3. ว่าด้วยวิธีการศึกษาและระบบคุณค่าของแนวคิด ที่มีวิธีการศึกษาที่มีลักษณะของการแยกย่อยและย่อส่วน (the fragmentary and reductionistic approach) อันเนื่องมาจากความต้องการยกฐานะของการศึกษาให้เป็นศาสตร์ (science) จึงเชื่อมั่นในความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะส่วนที่ทำให้โดดเด่นของตัวเองออกจากองค์ความรู้ และการปฏิบัติจากส่วนอื่นๆ ในสังคม เพราะเชื่อว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดหรือชี้นำพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งที่จริงแล้วมันมีอย่างอื่นประกอบอยู่ในการชี้นำนั้นด้วย เช่น เรื่องของอิสรภาพ ความเสมอภาค สิทธิมนุษยชน เป็นต้น และทั้งที่มุ่งหวังที่จะใกล้เคียงวิทยาศาสตร์ กลับมักจะมีมโนคติติดกับวิธีการศึกษาโดยอนุมานหรือนิรนัย (deduction) ที่ยอมรับเอามโนทัศน์หรือแนวความคิด (concept) โดยไม่ตั้งคำถามต่อมโนทัศน์เสียก่อนเลย มันจึงมักถูกกล่าวหาว่าเป็นเพียงการ “ทำแบบฝึกหัด” ทางความคิดเท่านั้น

เศรษฐกิจการเมืองแนวมาร์กซิสต์

มีจุดเริ่มต้นจากแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) นักคิด นักเขียน นักปรัชญาและนักวิพากษ์สังคมชาวเยอรมัน (1818-1883) ซึ่งที่จริงแนวความคิดของมาร์กซ์ก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์เศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยมนั่นเอง แต่โดยแท้จริงแล้วทักษะของมาร์กซ์ในระดับหนึ่ง ก็ไม่ต่างไปจากทักษะของความคิดแนวทุนนิยมเท่าใดนัก คือยังให้ความสำคัญกับเรื่องของเศรษฐกิจอย่างมาก โดยมองว่าเป็นพื้นฐานของการเมืองและสังคม แต่สิ่งที่มาร์กซ์ต่างจากแนวทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัดคือ มาร์กซ์ไม่ได้เน้นที่ปัจจัยทางวัตถุอย่างแนวทุนนิยม แต่เน้นที่ความสัมพันธ์ทางการเศรษฐกิจมากกว่า (เรียกอย่างเป็นทางการว่า “ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต” “the social relations of production” หรือย่อๆว่า “ความสัมพันธ์ทางการผลิต” production relations) และอีกประการที่มาร์กซ์ให้ความสำคัญมากคือ “แรงงานของมนุษย์” (labor) ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต-สร้างมูลค่าต่างๆ และเป็นพื้นฐานของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วย แรงงานเป็นสิ่งที่สร้างความมั่งคั่งให้กับชนชั้นนายทุนในรูปของมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) ซึ่งมาร์กซ์เห็นว่าเป็นความอยู่ดีศรีสวัสดิการของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นสิ่งที่ต้องขจัดให้หมดไปด้วยการปฏิวัติของชนชั้นแรงงานเท่านั้น ประเด็นสำคัญของการเลือกแนวคิดต่อเศรษฐกิจการเมืองแนวมาร์กซ์เป็นหลักอิงนั้น ก็อยู่ตรงที่มาร์กซ์เสนอว่า เราจะต้องไม่มองสังคมแบบแยกส่วนอย่างเศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยม แต่ต้องมองแบบองค์รวมคือ ประกอบไปด้วย

ส่วนใหญ่และส่วนย่อย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นระบบโยงใยแห่งสายสัมพันธ์ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540: 250-1)

นั่นคือการเติมเต็มในส่วนที่เศรษฐกิจการเมืองแนวทุนนิยมมองข้ามและขาดหายไป จนทำให้โดดเดี่ยวออกจากบริบทแวดล้อมอื่นๆนั่นเอง มาร์กซ์เติมส่วนที่ขาดหายไปนั้นด้วย การพิจารณา “ความสัมพันธ์” ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวในกระบวนการผลิตนี้เอง ที่มาร์กซ์ถือว่าเป็นพื้นฐานหรือเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมมนุษย์ที่เป็นมาในอดีต ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และที่จะเป็นในอนาคต เพราะฉะนั้นการที่จะเข้าใจสังคมมนุษย์ เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจกระบวนการผลิต หรือกระบวนการพัฒนาของแรงงาน ว่ามีการก่อรูปขึ้นมาได้อย่างไร ในลักษณะใด ในช่วงเวลาใดของประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ และจากกระบวนการผลิตนี้ที่มนุษย์เราเรียนรู้ที่จะรู้จักตนเอง สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองพร้อมๆกันไป ในขณะเดียวกัน มาร์กซ์เสนอว่า หากเราต้องการเข้าใจสังคมมนุษย์ เราต้องทำความเข้าใจกับเงื่อนไขต่างๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดกระบวนการผลิตของมนุษย์ในสังคม ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ หรือที่มาร์กซ์เรียกว่า “วิธีการผลิต” (mode of production) ความสัมพันธ์สองระดับดังกล่าวข้างต้น คือระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มาร์กซ์ให้ความสำคัญอย่างมากในการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการเมืองของเขา ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในนามของ “ประวัติศาสตร์วิภาษวิธี” หรือ “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” (dialectical / historical materialism) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540: 250)

วิภาษวิธี หรือ “dialectic” ของมาร์กซ์นั้น เป็นวิธีการวิเคราะห์ที่ยืดหยุ่น เพราะยอมให้มีการสร้างทฤษฎีขึ้นมาจากข้อเท็จจริงใหม่ๆ ในขณะเดียวกันก็ยอมให้มีการตีความข้อเท็จจริงตามแนวทางทฤษฎีใหม่ๆ ด้วยการแสวงหาความรู้แบบวิภาษวิธีนั้นไม่มีสูตรตายตัว แต่มีข้อเสนอแนะบางประการเป็นแนวทางในการใช้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537 : 55-6)

1. มองหาความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันระหว่างปัญหาที่ศึกษาอยู่กับสังคมโดยส่วนรวมทั้งหมดอยู่เสมอ ไม่ควรแยกเอาปัญหานั้นๆมาศึกษาโดยลำพัง
2. เข้าถึงปัญหานั้นตามแนวทางที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยการพิจารณาถึงต้นตอและวิวัฒนาการของปัญหานั้นด้วย
3. ชี้ให้เห็นถึงพลังที่ต่อต้าน ตลอดจนความสัมพันธ์และความขัดแย้งของพลังต่างๆเหล่านี้ อยู่เสมอ

4. อธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางปริมาณและการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพอยู่เสมอ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางปริมาณก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพอย่างไรบ้างและในทางกลับกัน
5. ตั้งคำถามอยู่เสมอว่าเมื่อสิ่งหนึ่งกำจัดพลังที่ต่อต้านออกไปแล้ว สิ่งนั้นจะถูกกำจัดออกไปด้วยหรือไม่ หรือว่าสิ่งใหม่นั้นอาจจะแทนที่หรือรวมเอาสิ่งเก่าเข้าไปด้วยหรือไม่ ข้อเสนอเหล่านี้อาจนำมาใช้สำหรับการวิเคราะห์ได้ทั้งปัญหาประจำวันและปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองในระดับประเทศ

ส่วนวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์นั้น คือทฤษฎีที่เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติสรรพสิ่งรวมทั้งจักรวาลโลกและวัตถุซึ่งเป็นความจริงแท้ (Reality) นั้นมีอยู่ก่อนแล้ว และเป็นอิสระจากจิตของมนุษย์ไม่ว่าเราจะสำนึกในความมีอยู่ของมันหรือไม่ก็ตาม ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนั้น หาได้ถูกชักนำให้เป็นไปโดยจิตของผู้หนึ่งผู้ใดไม่ ความคิดของมนุษย์เป็นแต่ภาพสะท้อนของความจริงแท้ของธรรมชาติตามที่มันเป็นอยู่ ความคิดของมนุษย์ไม่เป็นอิสระ แต่เกิดจากความจริงแท้ภายนอกที่ปรากฏอยู่แล้ว ความจริงแท้ภายนอกนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะวัตถุเท่านั้น แต่รวมถึงสังคมมนุษย์ด้วย ทั้งวัตถุและสังคมต่างก็เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามระเบียบข้อบังคับของธรรมชาติอย่างไม่มีการหยุดนิ่ง การจะค้นให้พบกฎเกณฑ์แห่งการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของวัตถุและสังคม จะต้องทำการศึกษาทางประวัติศาสตร์ จึงจะเข้าใจถึงสภาพและความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของความจริงแท้เหล่านั้นได้อย่างครบถ้วน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537 : 56)

ดังที่ได้แสดงถึงแนวคิดพื้นฐานของมาร์กซิสต์ต่อเศรษฐกิจการเมืองไปแล้วนั้น ย่อมเป็นเหตุผลที่ชัดเจนในตัวของมันเองคืออยู่แล้ว การที่จะตอบคำถามว่าทำไมถึงเลือกที่จะมองปรากฏการณ์โดยอิงอยู่กับความคิดแนวมาร์กซิสต์ แม้ตัวแนวความคิดของมาร์กซ์จะมีข้อที่ถูกโจมตีอยู่บ้าง แต่โดยคุณลักษณะแล้วมันมีความสอดคล้องต่อแนวความคิดอื่นๆที่ใช้ร่วมกันในการศึกษาครั้งนี้อยู่มาก มุมมองแบบมาร์กซิสต์ช่วยให้การมองให้ลึกและไกลไปกว่าตัวบทของแนวทฤษฎีอธิบายด้วยการตีความนั้นกว้างไกลและชัดเจนยิ่งขึ้น จาก “วิธีการวิเคราะห์แบบองค์รวม” ของมาร์กซ์ และความเป็น “เศรษฐกิจการเมืองอย่างแท้จริง” ที่มีได้ละทิ้งปัจจัยในการศึกษาให้เหลือเพียงเรื่องของเศรษฐกิจและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น นั่นเองที่เอื้อต่อการเข้าใจใน “ความหมาย” ของสิ่งที่ศึกษาอย่างครบถ้วน และรอบด้านมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้อย่างที่แนวคิดในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและการเมืองแนวคิดอื่นๆมิอาจให้ได้

2.4 ความชอบธรรมทางการเมือง

ความหมายของความชอบธรรมทางการเมือง

ความหมายของความชอบธรรมทางการเมือง เป็นเรื่องที่กว้างขวาง และมีบูรณาการเชิงประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง มันมีวิวัฒนาการตามความเชื่อ การยอมรับ ทศนคติ หรือค่านิยม ตามแต่ละยุคสมัย ดังนั้นจึงเกิดมุมมอง ที่มีต่อเรื่องความชอบธรรมทางการเมืองที่แตกต่างกัน

ก่อนจะไปถึงมุมมองที่แตกต่างกันนั้น พิจารณาตามลักษณะนิรุกติศาสตร์แล้ว คำว่า ความชอบธรรม หรือ “legitimation” มีที่มาจากภาษาละตินในคำว่า “legitimus” ที่มีความเกี่ยวพันใกล้เคียงกับคำว่า “legalis” ซึ่งหมายถึง “กฎหมาย” ตามที่ได้ปรากฏอยู่ใน “latin lex” หรือกฎหมายละตินโบราณ ในยุคของซีเซโร (Cicero) ได้มีการใช้คำว่า “legitimum imperium” และ “potestas legitima” ในการอ้างถึง อำนาจตามกฎหมายของเจ้าพนักงานของรัฐและกฎหมายที่ไม่สามารถยอมรับได้ ทำให้เห็นได้ว่า ความเกี่ยวพันแรกที่สัมพันธ์ติดอยู่กับความชอบธรรมนั้น ก็คือเรื่องของ “กฎหมาย” นั่นเอง ไม่มีอื่นใดนอกไปจากนี้ (รศชง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า ความหมายของความชอบธรรม ซึ่งเป็นฐานสำคัญของความหมายของความชอบธรรมทางการเมืองนั้น มีบูรณาการเชิงประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้เกิดมุมมองที่มีต่อความหมายของมันแตกต่างกัน จากที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะกฎหมาย ในปัจจุบันมันมีองค์ประกอบอื่นอีกมากมาย

ในขณะที่ Herbert Hart นำเสนอแนวคิดต่อความชอบธรรมไว้ในงานของเขาเรื่อง Concept of Law ว่า ความชอบธรรมนั้นไม่ได้เป็นเพียงแค่มกฎหมายหรืออำนาจเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่พัวพันไปถึงมาตรฐานบางอย่างของสังคมด้วย เนื่องจากตัวกฎหมายหรืออำนาจในการควบคุมสังคมเองก็มีพื้นฐานมาจากข้อเรียกร้องขั้นต่ำสุดของสังคมเช่นกัน (รศชง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545)

นอกจากความเกี่ยวข้องกันกับ “กฎหมาย” แล้ว ความชอบธรรมเรียกร้องอะไรมาเป็นองค์ประกอบของตัวเองอีกบ้าง David Beetham พิจารณาในแง่ของ “อำนาจ” อำนาจที่มีความชอบธรรมจะต้องประกอบไปด้วยมิติ 3 ประการ (รศชง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545)

1. อำนาจจะต้องสอดคล้องกับกฎ ระเบียบ ที่จัดตั้งขึ้น
2. กฎถูกทำให้ยุติธรรม โดยความร่วมมือกันของผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง
3. ผู้ปกครองแสดงออกถึงการยินยอมต่อความสัมพันธ์ของอำนาจนี้

ดังนั้น Beetham จึงเห็นว่า ในระบบการเมืองที่มีความชอบธรรมพบว่าจะต้องมี

1. เกณฑ์ที่สอดคล้องกฎหมาย (criteria of legality) ซึ่งอำนาจทางการเมืองต้องนำมาบริหารอย่างถูกต้องภายใต้กฎหมาย

2. มาตรฐานการโต้แย้ง หรือการสนับสนุนเชิงปทัสสถาน (normative justifiability) คือ มีกฎที่ระบุวาระของรัฐบาล หรือ รูปแบบการสิ้นสุดของรัฐบาล

3. ความชอบธรรมในการปกครอง (legitimation) คือ รัฐบาลที่มีอำนาจ และเป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับในการปกครอง

ความชอบธรรมของ Beetham เรียกร้องใน อำนาจที่ชอบด้วย กฎ กฎที่ว่านั้นอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญคือ ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เชื่อในกฎนั้นเช่นเดียวกัน ในขณะที่ Shively ของความชอบธรรมในมุมมองที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดกับสภาพปฏิบัติมากกว่าว่า “กฎ” ที่ว่านั้นมีมากกว่ากฎเกณฑ์ของกฎหมาย

Phillips W. Shively กล่าวถึงความชอบธรรมว่า เป็นสิ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับต่ออำนาจหน้าที่ (authority) ในการปกครอง Shively แบ่งความชอบธรรมเป็น 4 ประเภท ตามแหล่งที่มาดังนี้ (ใหญ่ เตมีย์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2545)

1. ความชอบธรรมโดยผลงาน (Legitimacy by Results) เป็นความชอบธรรมที่รัฐบาลได้มาจากการจัดการตามความต้องการของประชาชน เช่น ความปลอดภัยในชีวิต ความภูมิใจในความเป็นชาติ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นต้น หากรัฐบาลสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้ ความชอบธรรมก็จะตามมา

2. ความชอบธรรมโดยคุณลักษณะ (Legitimacy by Habit) ความชอบธรรมนี้ เกิดจากความสามารถในการปรับตัวของรัฐบาลไปตามบริบทของประชาชน เพื่อให้สอดคล้องกับการยอมรับโดยเฉพาะการปรับตัวเข้ากับวิกฤตการณ์ หรือ เมื่อมีการแทรกแซงจากภายนอกรัฐ หากรัฐบาลประสบความสำเร็จ จะทำให้รัฐบาลมีคุณลักษณะที่ชอบธรรมในอำนาจต่อไปได้

3. ความชอบธรรมโดยประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือเอกลักษณ์เชื้อชาติ (Legitimacy by Historical, Religious or Ethic Identity) ความชอบธรรมที่เกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ไม่ว่าจะโดยอาศัยประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือแม้แต่ประเด็นทางชาติพันธุ์ ซึ่งความชอบธรรมประเภทนี้มีความสำคัญมากต่อรัฐที่เป็นเอกราชใหม่ ที่ยังไม่สามารถสร้างความชอบธรรม โดยผลงานหรือคุณลักษณะได้ เพราะเงื่อนไขทางเวลายังไม่เพียงพอ การผูกพันระหว่างรัฐ

บาลกับประชาชนโดยประวัติศาสตร์ ศาสนา หรือ เชื้อชาติ ที่เชื่อมโยงถึงกันได้นี้ ช่วยในการซื้อเวลาให้กับรัฐบาลใหม่ได้เป็นอย่างดี

4. ความชอบธรรมโดยกระบวนการ (Legitimacy by Procedures) เป็นความชอบธรรมที่เกิดจากกระบวนการที่รัฐสร้างขึ้นเอง ด้วยการปฏิบัติตามกระบวนการที่ทำให้ประชาชนเชื่อมั่นว่าเป็นสิ่งที่ดี มีความแน่นอน เช่น ในประเทศประชาธิปไตย กระบวนการที่ต้องมีก็คือการให้สิทธิกับประชาชนได้ออกเสียงเลือกตั้ง และมีส่วนร่วมในด้านอื่นๆ

จากมุมมองทั้งสองระหว่างความชอบธรรมของ Beetham และความชอบธรรมของ Shively นั้น ทำให้เราเห็นเค้าลางคร่าวๆได้ว่า ความชอบธรรมนั้นอยู่ที่เกณฑ์สองประการคือ ความสามารถในการให้ได้ของผู้มีหน้าที่ที่จะต้องให้ และความพึงพอใจของผู้รับว่าจะพึงพอใจในเรื่องใดบ้างและพึงพอใจอยู่ในระดับใด

Seymour Martin Lipset เสนอว่า ความชอบธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับความสามารถของระบบที่จะก่อให้เกิดและรักษาไว้ซึ่งความเชื่อที่ว่า การคงอยู่ของสถาบันในระบบเป็นความพึงพอใจสูงสุดสำหรับสังคม หรืออีกนัยหนึ่งคือ ในทัศนะของเขาในระบบการเมืองใดก็ตาม ที่สามารถสร้างประสิทธิภาพสูงสุดให้กับสังคมและประชาชนระบบการเมืองนั้นก็มีความชอบธรรมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครองแบบกษัตริย์ เผด็จการ คอมมิวนิสต์ หรือประชาธิปไตย ปัจจัยสำคัญในการคงอยู่ของความชอบธรรม คือการยอมรับในตัวระบบการปกครองนั้นๆ ของประชาชน ซึ่งมีรากฐานมาจากประสิทธิภาพในการดำเนินงานของตัวระบบเอง (รสนง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545)

Beetham นั้น เชื่อในกฎที่ร่วมกันระหว่างสองฝ่ายคือผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง Shively นั้น เปิดกว้างมากขึ้นว่า “กฎ” นั้น มิได้หยุดอยู่แค่กฎเกณฑ์ของกฎหมาย และมันมีเรื่องผลลัพธ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่ Shively ก็มีได้ละทิ้งเรื่อง “ความเชื่อ” ส่วน Lipset นั้น รวมแคบให้ชัดขึ้นว่า ความชอบธรรมอยู่ที่ความสามารถของระบบ เพียงแต่ระบบเองก็ต้องมีความเชื่อ รองรับอยู่ว่ามันจะกระจายผลได้

Max Weber อาจทำให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ Weber กล่าวว่า ความชอบธรรมจะประกอบไปด้วย 2 องค์ประกอบสำคัญ คือ

1. ความเชื่อซึ่งเกิดขึ้นจากการปกครอง (belief by governed)
2. การยอมรับซึ่งเกิดขึ้นจากการปกครอง (acknowledgment by governed)

แล้วสัดส่วนที่แท้จริงของสององค์ประกอบของความชอบธรรมของ Weber นั้น มีอยู่อย่างไรกันแน่ Antonio Gramsci นั้น บอกแก่เราว่า ความชอบธรรมนั้นไม่ใช่อะไรที่มีความคงที่และไม่ใช้การนิยามโดยทั่วไป แต่มันมีความไม่เป็นจริงโดยธรรมชาติ (ரசขง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545) Lucian W. Pye มีความคิดว่า ความชอบธรรมนั้น ผสมผสานกันระหว่างทัศนะเรื่องอำนาจ (power) อำนาจหน้าที่ (authority) และเรื่องราวของความเชื่อ (Myths) ซึ่งเป็นสิ่งที่สนับสนุนความชอบธรรม และมันจะมีความขัดแย้งร่วมอยู่ด้วยเสมอ (ใหญ่ เตมีย์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2545)

ความไม่กระจ่างระหว่างความเชื่อ ผลลัพธ์ และอำนาจ อาจทำให้เราบอกกล่าวแก่ตัวเองได้ว่า มันเป็นเรื่องที่มีลักษณะบูรณาการ (integrate) แตกต่างกันไปตามบริบท และมันมีพลวัต (dynamic) ในตัวเองอยู่ตลอดเวลา มันขึ้นอยู่กับว่าผู้นิยามมันมุ่งหมายอะไรจากมัน กระบวนการทางการเมืองที่ชอบธรรม เป็นได้ทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ที่ต้องการ มองจากมุมผู้ถูกปกครองแล้ว ความชอบธรรมมีอยู่ในทุกส่วนของระบบการเมือง ทั้งความเชื่อ และสิ่งที่ได้รับทั้งกระบวนการและจุดมุ่งหมาย แต่ในมุมมองของผู้ปกครองแล้ว ความชอบธรรมอาจเป็นเพียง “ความเชื่อ” ที่เขาจะมอบให้ผู้ถูกปกครองเชื่อเท่านั้น

R. Merelman เสนอไว้ว่า ความชอบธรรมนั้น ก็เป็นเหมือนกับหน้าที่ของความสามารถของระบบที่เกลี้ยกล่อมสมาชิกของระบบนั้น ให้รู้สึกพึงพอใจ ซึ่งกระแสความพอใจนี้เกิดมาจากตัวผู้นำถ่ายทอดไปสู่ผู้คนในระบบนั้นๆ โดยตัวผู้นำได้ออกกฎ ประกาศนโยบาย และเผยแพร่สัญลักษณ์บางอย่าง ที่ได้บอกกับประชาชนเป็นนัยว่า พวกเขาควรจะรู้สึกและควรทำอะไร และสิ่งที่ตอบกลับมาสู่ระบบหรือตัวผู้นำ หลังจากที่ได้ถ่ายทอดความเชื่อไปแล้ว ซึ่งเป็นไปในทางที่ดีคือสิ่งที่ Merelman เรียกว่า ความชอบธรรม (ரசขง เปรมทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2545)

2.5 ความหมายของ “สถาปัตยกรรม” (Architecture)

นักปราชญ์ได้จำแนกงานศิลปะแขนงต่างๆออกเป็น 6 สาขาใหญ่ๆด้วยกันคือ (เฉลิม สุจริต , 2539 :1) ประติมากรรม, จิตรกรรม, วรรณกรรม, สถาปัตยกรรม, นาฏกรรม, ดุริยางคศิลป์

แต่ในขณะเดียวกันนั้นสถาปัตยกรรมก็เป็นทั้งศิลปะและเทคนิควิทยา ในบางวงการพอใจที่จะถือว่าสถาปัตยกรรมนั้นเป็นศิลปะประยุกต์ (applied art) คือมิใช่ศิลปะบริสุทธิ์ (pure art) ในขณะเดียวกันก็ได้เป็นเทคนิควิทยาอย่างออกหน้า (นิจ ใหญ่ชี่ระนันท์, 2537)

ในประเทศไทยนั้น คำว่า “สถาปัตยกรรม” มีที่มาจากคำว่า “architecture” ในภาษาอังกฤษ การแปลเป็นไทยนี้มีที่มาจากครั้งที่หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานคำแปล แล้วได้รับพระราชทานคำดังกล่าวมา อันเนื่องมาจากการเทียบความหมายกับพจนานุกรมภาษาอังกฤษบางฉบับในช่วงเวลานั้นที่แปลความหมายของคำว่า “architecture” ว่าหมายถึง “The Art and Science of Building” แปลเป็นไทยว่า “สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาแห่งการก่อสร้าง” (หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, 2539)

นอกจากนี้แล้วยังมีการให้ความหมายของ “สถาปัตยกรรม” ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันอีก เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับปี พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของสถาปัตยกรรมว่า เป็นศิลปะ หรือวิชาว่าด้วยการก่อสร้าง หรือที่แปลความหมายมาจาก “Encyclopedia Britanica” ไว้ว่า “สถาปัตยกรรมเป็นทั้งศิลปะและเทคนิคของการก่อสร้าง นำมาใช้ก็เพื่อสนองความต้องการในด้านวัตถุและจิตใจของอารยชน” ขณะที่หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร กล่าวไว้ว่า สถาปัตยกรรมควรจะหมายถึง “ศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้างที่เฉลียวฉลาด และประกอบด้วยศิลปะลักษณะ” (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “สถาปัตยกรรมไทย : การช่างไทยใครสืบสาน, 2537: 1-2)

คำแปลความหมายของ “architecture” หรือ “สถาปัตยกรรม” ที่ยกมาดังกล่าวมานั้น ล้วนแล้วแต่อยู่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เหมือนกันในเรื่องขององค์ประกอบของสถาปัตยกรรม เปรียบเสมือนเป็นธรรมชาติของสถาปัตยกรรม (the Nature of Architecture) ที่จะขาดประโยชน์ใช้สอย หรือความงามอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ แต่เพียงรู้ว่าเป็นสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นมาด้วยเทคนิควิทยาการของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการใช้สอย พร้อมทั้งมีความงามเพื่อตอบสนองความต้องการทางสุนทรียภาพในจิตใจของมนุษย์นั้น ยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจได้ว่า “อะไรคือสถาปัตยกรรม”

แฟรงค์ ลอยด์ ไรท์ (Frank Loyd Wright) สถาปนิกอเมริกันที่ได้รับการยอมรับว่าหนึ่งในสี่ของบรมครูสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ระดับโลกนั้นเชื่อว่า ความสำคัญของอาคารและสถาปัตยกรรมนั้นอยู่ที่ ความว่างภายใน เขาอธิบายถึงสถาปัตยกรรมในทัศนะของเขาว่า คือสถาปัตยกรรมที่ถือเอาความว่างที่อาคารห่อหุ้มไว้ภายในเป็นสำคัญ หรือที่เรียกกันว่า เป็นสถาปัตยกรรมแห่งที่ว่าง (Architecture of Space) (นิจ หิญชีระนันท์, 2537)

คำว่าเทศะ (space) นี้ มีผู้รู้ได้แปลเอาไว้ต่าง ๆ กัน บ้างก็ว่าที่ว่าง บ้างก็ว่าความเว้นว่าง บ้างก็ว่าปริณิณฑากาศ บ้างก็ว่าอากาศ และสิ่งที่น่าจะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเทศะ (space) นี้หรืออาจเป็นตัวเทศะ (space) เองก็ได้ เป็นสิ่งที่มีผู้พรรณนาไว้ว่า เป็นลักษณะที่หมายรู้ได้ 6 ประการดังต่อไปนี้คือ

1. รูปร่างสัณฐาน คือการพิจารณาเส้นขอบรูป เส้นรอบรูป แล้วรู้ว่าเป็นอะไร
2. องค์ประกอบหรือส่วนประกอบ คือสิ่งที่เกิดจากส่วนย่อยอื่นมารวมกัน เช่น ฝาผนังรวมกับหลังคาเรียกว่า “บ้าน”
3. อาการเคลื่อนที่ เช่น ดวงจันทร์เคลื่อนที่ช่วงหนึ่งเรียกว่า “เดือน”
4. ความไม่มี เช่น บางอย่างเรียก หลุม บ่อ
5. ความคิดรูปลักษณะบางอย่างในใจ เป็นเรื่องของ อาการ นิमित
6. ชั้น 5 ได้แก่ รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ (เฉลิม สุขจิต, 2539: 4-5)

มีตัวอย่างคำอธิบายที่โยงให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญของสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดได้เป็นอย่างดี คืออรรถาธิบายของเหล่าจื๊อที่ว่า ความสำคัญอย่างยิ่งยวดของหม้อ คือความว่างที่บรรจุอยู่ภายในหม้อ...สัจจะของหม้อมีได้ปรากฏอยู่ที่เปลือกนอกซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องได้ สีสัน ผิวพรรณ ลวดลาย และรูปร่างของหม้อ ล้วนเป็นสิ่งภายนอก จะงามเป็นที่พอใจหรือไม่ นั่นมิใช่ปัญหา และไม่มี ความสำคัญ ความสำคัญอย่างยิ่งยวดของหม้อคือความว่างเปล่าอันจับต้องมิได้ภายในหม้อนั่นเอง (นิจ วิทยาระพันธ์, 2537) ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่เห็นอยู่ภายนอกนั้นได้ถูกกำหนดมาจากสิ่งอันจับต้องมิได้ภายใน หม้อนั้นจะทำด้วยดินเผา สแตนเลส หรือสิ่งใดก็แล้วแต่ จะมีขนาดเล็ก ใหญ่ มีปากกว้างหรือมีปากแคบ มีฝาหม้อแบบไหน ถูกกำหนดมาจากการกำหนดความว่างภายในหม้อนั่นเอง ว่าจะต้องทำให้ความว่างนั้นตอบสนองต่อสิ่งใด ในช่วงเวลาใด ในที่ใด และต่อความต้องการของอะไร เราจะไม่มีวันซูดพบหม้อสแตนเลสทรงกระบอกสูงเหมาะสำหรับทำสตูว์ในอายุของวัตถุเดียวกับภาชนะบ้านเชียงในสวนใดส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอย่างแน่นอน เช่นเดียวกับที่จะไม่พบหม้อยาสมุนไพรมักทำด้วยดินเผาที่มีฝาขาวคาดปิดปากหม้อพร้อมทั้งมีเฉลวปักอยู่ในครีวของชาวอังกฤษ ณ เวลาปัจจุบันนี้แน่นอน

ส่วนประกอบภายนอกใดๆของภาชนะ อันห่อหุ้มความว่างอยู่นั้นก็คือหนทางของการทำความเข้าใจต่อความว่างนั่นเอง สถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกับหม้อที่เหล่าจื๊ออธิบาย

ถ้าสถาปัตยกรรมคือการกำหนดเอาความว่างเป็นสำคัญ ก็น่าสนใจว่า ความว่างนั้นมีไว้เพื่อบรรจุอะไร คำตอบไม่น่าจะหยุดอยู่แค่ โฉฟา เตียงนอน หรือสำนักงานเท่านั้นแน่นอน

มีส ฟาน เดอร์ โรห์ (Mies Van Der Rohe) สถาปนิกชาวเยอรมันที่ถูกยกย่องในระดับเดียวกับไรท์ กล่าวถึงสถาปัตยกรรมไว้ว่า “สถาปัตยกรรมที่แท้จริง มักจะเป็นสิ่งที่มีเนื้อหาสาระ และเป็นการแสดงออกของโครงสร้างภายในยุคสมัยของเรา จากสิ่งที่มันเริ่มเป็นมา” (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2513 : บทนำ)

คำจำกัดความของมีสต่อสถาปัตยกรรมนั้นน่าจะรองรับได้ด้วยความสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมในทัศนะของ วิลเลียม แวน คอดิลล์ (William Vayne Caudill) สถาปนิกอเมริกันที่แสดงทัศนะไว้ว่า “สถาปัตยกรรม คือ กระแสรังสีที่ได้แผ่ออกมาจากสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์ขึ้นมา และซึ่งสามารถทำให้ผู้ที่สัมผัสกับกระแสนั้นเกิดอารมณ์ได้ พร้อมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการทางกายภาพและทางจิตใจ อันมีคุณค่าเหนือยิ่งกว่าที่จะเป็นเพียงกำบังสำหรับที่พักอาศัย และแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ” (เด่น วาสิกศิริ, 2526 : 21)

จากนิยามที่นำเสนอมานี้พอจะกล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมคืออารยธรรมแห่งการห่อหุ้มที่ว่าง เป็นการแสดงออกของความคิดในรูปของที่ว่างนั่นเอง “ความคิด” ที่ว่านี้ เป็นทั้งองค์ความรู้และการพยายามสร้างองค์ความรู้ ทั้งตอบสนองและต่อต้านสภาพแวดล้อม แสดงออกทั้งลักษณะปัจเจกและส่วนรวม ประกอบกันไปในสัดส่วนที่แตกต่างกันไปตามความมุ่งหมายของ “ความคิด” สถาปัตยกรรมนั้นบรรจุอารยธรรมเอาไว้ และในขณะเดียวกันก็สร้างอารยธรรมขึ้นมาด้วย

ดังที่หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร กล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างและปรับปรุงนคร แต่นครจะและกลับมาเป็นผู้ปรับปรุงนิสัยของมนุษย์ ถึงแม้ว่ามนุษย์จะเป็นผู้ปรับปรุงและสร้างนครขึ้น แต่นครนั่นเองและจะห้อมล้อมอบรมการกินอยู่ของประชาชน นครที่มีระเบียบเรียบร้อยหมดจดงาม อันปรับปรุงและสร้างขึ้นโดยสถาปนิกที่รอบรู้และสามารถจริงๆแล้ว ย่อมบังเกิดผลดีตลอดจนถึงนิสัยใจคอของประชาชนในการอยู่ การทำมาหากิน การรื่นเริง และการไปมาหากันสะดวก สบายและปลอดภัย (หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, 2539: 10)

บทที่ 3

“ศาลากลางจังหวัด”ในบริบทการเมืองการปกครองไทย ช่วงเวลาก่อนการปฏิรูป การปกครอง พ.ศ.2435

3.1 บริบทแวดล้อม: ในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณ ก่อร่างสร้างกรุงเทพมหานครต่างกันเป็น 3 ยุค คือ (นิจ วิทยุธีระนันท์, 2537)

ยุคที่ 1 ทำตามเดิม จากเริ่มตั้งกรุงเทพฯ มาจนในสมัยรัชกาลที่ 3

ยุคที่ 2 อย่างผสม เริ่มมีแบบฝรั่งแบบจีนในสมัยรัชกาลที่ 4

ยุคที่ 3 เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่ ทำเป็นตึกฝรั่งทีเดียว เริ่มแต่รัชกาลที่ 5 มา

การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวถึงนั้นแม้จะจำกัดเขตพื้นที่ไว้เฉพาะที่กรุงเทพฯ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีสาเหตุเกิดขึ้นได้ตามอำเภอใจโดยอิสระด้วยเจตนาของผู้หนึ่งผู้ใด หากแต่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และแนวคิดต่อโลกภายนอกราชอาณาจักร

ในยุคที่ 1 "ทำตามเดิม" ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณ ก่อร่างสร้างกรุงเทพมหานครต่างกันเป็น 3 ยุค คือ (นิจ วิทยุธีระนันท์, 2537) นั้นเป็นเรื่องของการทำงานสงคราม มีการทำศึกใหญ่กับพม่าถึง 4 ครั้ง ไม่ใช่สงครามเพื่อรักษาแต่เพื่อรักษาอาณาจักร สิ่งที่ต้องทำคือการสร้างขวัญกำลังใจให้ราษฎร โดยการสร้างพระบรมมหาราชวังและหมู่พระราชมณเฑียรที่ยึดถือเอาแบบอย่างจากกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวปฏิบัติ

ต่อมาเมื่องานศึกสงครามเพลาลงในรัชกาลที่ 2 กอปรกับองค์พระเจ้าอยู่หัวทรงใฝ่พระทัยในวรรณคดีและศิลปะ ผนวกกับความเคร่งครัดในการแสวงหาแบบอย่างครั้งกรุงเก่ามาใช้แต่รัชกาลก่อนจางลง ช่วงเวลานี้เองจึงเอื้อให้เกิดความพยายามในการหารูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะของตนเองในสมัยรัตนโกสินทร์ขึ้น กอปรกับด้านการทูตนั้นมีการส่งคณะทูตไปกรุงจีนถึงสองครั้ง ส่วนชาติตะวันตกก็มีอังกฤษและอเมริกาเป็นต้นที่เข้ามาทำสัมพันธไมตรีจึงเป็นยุคก่อตัวของอิทธิพลอย่างเทศที่จะมีมากขึ้นในเวลาต่อมา

ในรัชกาลที่ 3 นั้น การค้าขายกับกรุงจีนประสบความสำเร็จมาก พร้อมกันนั้นอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีนก็มีมากขึ้นด้วย และมีที่เฉพาะแต่ "พระราชนิคมจีน" เท่านั้น การเข้ามาของชาติตะวันตก การเผยแพร่ศาสนาของเหล่ามิชชันนารี เริ่มชักนำให้ชนชั้นสูงเริ่มคุ้นเคยและนิยมแบบฝรั่งไปพร้อมกันแบบจีน

แล้วเมื่อเริ่มต้น ยุคที่ 2 "อย่างผสม" นั้น องค์กรรัชกาลที่ 4 ก็เป็นกษัตริย์ไทยที่มีความรู้แตกฉานในทุกสาขาไม่ว่าภาษาละติน ภาษาอังกฤษ ภาษามคธ ไวยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ บวกเข้ากับโอกาสในการเดินทางระหว่างทรงผนวช ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีความชัดเจนมากขึ้น และมีทิศทางที่แตกต่างไปจากเดิม

ในสมัยนี้มีพลเมืองเพิ่มขึ้นมากจนต้องขยายขนาดพระนครด้วยการขุดคลองรอบพระนครเส้นที่สาม (คลองผดุงกรุงเกษม) และเมื่ออิทธิพลของชาติตะวันตกก้าวร้าวและรุนแรงยิ่งขึ้น บ้านเมืองจึงต้องเปลี่ยนแปลง ขนบธรรมเนียมเดิมที่ทำให้ราษฎรเดือดร้อนและห่างเหินจากราษฎรจึงถูกยกเลิกเช่น การกีดกันไม่ให้เช่าเฝ้า ในขณะที่เดียวกันในรัชสมัยนี้เมื่อ พ.ศ.2398 มีการประกาศใช้ชื่อประเทศสยาม มีธงชาติใช้อย่างเป็นทางการ เกิดการค้ำระบบเสรีอันเนื่องจากสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษจนชาติอื่นเอาอย่างสัญญาของอังกฤษ มีการผลิตเงินบาทเงินสลึงขึ้นใช้แทนเงินพดด้วง มีการตัดถนนมาตรฐานครั้งแรกที่ถนนเจริญกรุง ตามด้วยการสร้างห้องแถวอย่างสิงคโปร์ขึ้นมา (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536: 11-8)

จากการเซ็นสัญญาบาวริงนี้เองที่เป็นเสมือนการ "เปิดประเทศ" อย่างเป็นทางการ เพราะก่อนการเซ็นสัญญาฉบับนี้ การส่งออกของไทยที่ประกอบด้วยสินค้าที่ดูมากชนิดนั้น แต่ละชนิดมีจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สินค้าออกดังกล่าวประกอบด้วยของป่าและพืชเงินสดอีกเพียงไม่กี่ชนิด แต่หลังจากสนธิสัญญาบาวริงแล้ว เศรษฐกิจไทยก็มีพลวัตมากกว่าช่วงก่อนหน้านั้นพิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศ และโครงสร้างการผลิตของประเทศมีนัยยะทางการตลาดหรือผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ความชัดเจนของระบบผลิตเพื่อขายของไทยก็เช่น เศรษฐกิจที่เริ่มผูกพันกับการผลิตข้าวเพื่อขายมากขึ้นสนธิสัญญาบาวริงทำให้การส่งออกข้าวถูกกระตุ้นจากความต้องการของโลก อย่างไรก็ตาม การผลิตข้าวเพื่อขายของไทยนั้นก็ยังขึ้นอยู่กับพัฒนาการของระบบขนส่งเป็นสำคัญเนื่องจากความแตกต่างทางด้านระบบขนส่งในแต่ละพื้นที่ของไทย ส่งผลให้การผลิตข้าวในพื้นที่เหล่านั้นมีลำดับขั้นที่แตกต่างกันด้วย เช่น ภาคกลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมี

ระบบการขนส่งเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ ได้ดี (ทางน้ำ) การผลิตข้าวเพื่อขายของชาวนาก็จะมีมากกว่าในพื้นที่อื่น ๆ จนกลายเป็นแหล่งผลิตข้าวเพื่อส่งออกที่สำคัญของไทยในขณะนั้น เป็นต้น

สิ่งที่เกิดขึ้นกับการเติบโตของเศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญาเบาริงนั้นมีเหตุสำคัญจากการพลวัตของเศรษฐกิจโลกซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมเช่นกัน อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น ความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจในทวีปยุโรป อันเป็นแหล่งที่ตั้งของประเทศต่าง ๆ ที่พัฒนาตัวเองขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิรูประบบการขนส่งทั้งภายในและระหว่างประเทศ เช่น การขยายตัวของรถไฟและเรือจักรไอน้ำ ซึ่งทำให้ค่าขนส่งลดลงและนำไปสู่การขยายตัวของระบบการค้าโลก ยิ่งมีการขุดคลองสุเอซในปี พ.ศ.2412 ซึ่งสามารถย่นระยะทางระหว่างเอเชียกับยุโรปได้ร่วมครึ่งต่อครึ่ง การค้าระหว่างประเทศทั้งสองทวีปก็ยิ่งคล่องตัวขึ้นกว่าเดิม (สมภพ มานะรังสรรค์, 2536)

ช่วงตอนต้นของรัตนโกสินทร์ สิ่งที่เกี่ยวข้องต่อ "บริบท" แวดล้อมของตัวบทที่จะศึกษาในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 นั้น เกี่ยวพันอยู่กับ พม่า เวียดนาม จีน และมีตะวันตกอยู่บ้างเป็นส่วนน้อย หลังจากสนธิสัญญาเบาริงที่ทำให้สยามประเทศในขณะนั้นต้องเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกมากขึ้น อันจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน "ตัวบท" ช่วงเวลาที่ 2 คือหลังจาก พ.ศ.2435 ไปแล้วนั้น สิ่งที่น่าสนใจคือ เกิดอะไรขึ้นบ้างกับ "ศาลากลาง" ในช่วงเวลาที่ 1 นี้

สิ่งที่เกิดขึ้นกับอาณาจักรขนาดเล็กที่มีเมืองท่าคือกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง พระมหากษัตริย์ทรงมีอิทธิพลแบบหลวม ๆ คือทรงบริหารอาณาจักรโดยทรงต่อรองและประสานความร่วมมือจากกลุ่มขุนนางที่มีเชื้อสายสืบทอดกันมาเพียงไม่กี่ตระกูลในรูปแบบของการดำเนินกุศโลบายสร้างพันธมิตรกับเจ้าเมืองในแคว้นต่าง ๆ ซึ่งก็มีได้สวามิภักดิ์อยู่แต่กับกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังมีสายสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกันในสมัยนั้นด้วย การเปิดประเทศด้วยการมีการค้าอย่างจริงจังและเป็นทางการกับโลกภายนอกนั้น ทำให้สภาพเดิมที่กล่าวมานั้นไม่อาจอยู่ได้และเสื่อมคลายลง (ผาสูก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539)

ระบบการผลิตเพื่อขายมีผลกระทบต่อการแสวงหาส่วนเกินจากการค้าและการเกณฑ์แรงงาน ที่เป็นรากฐานของระบบศักดินา ทำให้ทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางมีฐานะอ่อนแอลง มีผลให้การแข่งขันเพื่อแบ่งรายได้ที่ลดลงระหว่างกษัตริย์กับขุนนางที่ความรุนแรงมากขึ้น การผลิตเพื่อการค้าทำให้เกิดชนชั้นใหม่ ๆ ที่อยู่ภายนอกการควบคุมของระบบศักดินาเดิม ที่ทำให้ระบบเกณฑ์แรงงานและทาสมีผู้สามารถหลีกเลี่ยงได้มากขึ้นเรื่อยๆ เกิดกลุ่มพ่อค้าและผู้ใช้แรงงานในเขตเมือง

เพราะการขยายตัวทางการค้าของเอกชน จนขุนนางพยายามหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่วุ่นวายนี้ โดยปรับเปลี่ยนไพร่ให้เป็นทาส ซึ่งฝ่ายพระมหากษัตริย์ทรงออกกฎหมายด้านความพยายามของขุนนางจนในที่สุด พ.ศ.2410 มีกฎหมายให้เลิกทาส (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539)

เมื่อการควบคุมแรงงานมิสามารถทำได้ดังเดิมต่อไป ความสนใจในการสร้างความมั่นคงของทั้งกษัตริย์และขุนนางมุ่งไปสู่การเพิ่มรายได้ด้วยการจัดเก็บภาษี การแข่งขันกันในปีเพื่อชิงรายได้จากภาษีนี้ ในระยะแรกกลุ่มขุนนางโดยเฉพาะตระกูลขุนนางที่มีอำนาจในการควบคุมและจัดเก็บอยู่มาก ถึงขนาดที่ พ.ศ.2414 พระมหากษัตริย์ต้องทรงกู้ยืมเงิน 8 ล้านบาทจากตระกูลขุนนาง และเจ้าภาษีอากรสำคัญ แต่การแข่งขันที่วุ่นวายก็สิ้นสุดลงเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงควบคุมพระคลังโดยตรงใน พ.ศ.2453 หลังจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยลงใน พ.ศ.2426 ตามด้วยสมเด็จพระเจ้าพระยามหาบรมพิชัยญาติผู้น้องซึ่งควบคุมกรมพระคลัง ใน พ.ศ.2428 ตามลำดับ รายได้ของสถาบันกษัตริย์จึงเพิ่มมากขึ้น โดยก่อนหน้าการเข้าควบคุมการจัดเก็บภาษีนั้นมีการกรุยทางไว้ก่อนโดยใน พ.ศ.2410 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดระบบการบริหารเขตนครบาลเสียใหม่ ซึ่งมีขอบข่ายอยู่ในเขตราชธานี ใกล้เคียงกับเขตกรุงเทพมหานครในสมัยใหม่ การจัดระบบนี้ทรงนำการจัดแบ่งสายงานของระบบราชการในยุโรปมาใช้ เพื่อเป็นการฝึกและทดลองเพื่อหาระบบการบริหารแบบใหม่ที่จะนำมาใช้สำหรับประเทศ โดยเริ่มต้นจากการจัดตั้งกรมต่าง ๆ แล้วให้พระราชอนุชาและพระราชวงศ์ใกล้ชิดเป็นหัวหน้ากรมเหล่านี้ กรมที่จัดตั้งขึ้นก็เช่นในด้านการศึกษา กลาโหม มหาดไทย และยุติธรรม ใน พ.ศ.2420 ก็ทรงขยายระบบด้วยการปรับเปลี่ยนจากกรมมาเป็นกระทรวงของรัฐบาลกลางโดยใช้บุคคลซึ่งฝึกไว้ในระบบราชธานีมาแต่งตั้งเป็นเจ้ากระทรวงต่าง ๆ ในระบบรัฐบาลกลาง และในช่วงเวลานี้เองความคิดและการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องการกำหนดเส้นเขตแดนที่ชัดเจน แต่ก็เกิดโดยการผลักดันของอังกฤษตั้งแต่ พ.ศ.2360 และฝรั่งเศสเมื่อ 2390 (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539)

การขีดเส้นเขตแดนที่ชัดเจนของราชอาณาจักรนี้มิได้เกิดขึ้นโดยขาดความรอบคอบจากสถาบันกษัตริย์ในการที่จะรักษาอำนาจและดินแดนจากการคุกคามของชาติตะวันตก ในขณะที่จัดระบบบริหารเขตราชธานีอยู่ใน พ.ศ. 2410 อยู่ นั้น ราชสำนักกรุงเทพฯ ก็แต่งตั้งข้าหลวงต่างพระองค์เข้าไปดูแลเขตชายแดนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ไปพร้อม ๆ กันด้วย โดยตำแหน่งดังกล่าวเป็นตำแหน่งหน้าที่ทางการทหาร ระบบนี้ต่อมาเรียกว่า "เทศาภิบาล" (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539) ข้าหลวงที่แต่งตั้งจากราชสำนักกรุงเทพฯ เหล่านี้ค่อย ๆ บันทอนอำนาจของเจ้านายในท้องถิ่นให้คลอนแคลนลง เริ่มด้วยการเข้ายึดกุมการเก็บภาษีอากรท้องถิ่นเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการตั้งกองทหารในพื้นที่ ต่อจากนั้นมีการจัดระบบการบริหาร

ราชการท้องถิ่นใหม่ เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อย เวลามาผ่านไป เจ้าเมืองท้องถิ่นเดิมก็ถูกลดฐานะ เป็นเพียงเจ้าเมืองในนามเท่านั้น

รูปแบบของการปกครองตามลัทธิเทวราช (divine kingship) ที่พระมหากษัตริย์ได้รับการยกย่องโดยสมมติว่าเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระอิศวร หรือพระนารายณ์แบ่งภาคมาเลี้ยงโลกคือ มาปกครอง ที่ได้มาจากอินเดียกำลังปรับปรุงตัวของมันเอง ด้วยเหตุจากสถานการณ์ทั้งภายใน และภายนอกประเทศ ด้วยรูปแบบวิธีการปกครองของประเทศยุโรปที่กษัตริย์ไทยนำมาปรับใช้ เพราะแม้กษัตริย์ไทยในยุคต้นรัตนโกสินทร์จะประสบความสำเร็จในการกู้ชาติและตั้งเมืองหลวงขึ้นที่กรุงเทพรุ่นก็ตาม แต่การปกครองที่มีอยู่ซึ่งต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา นั้น มิได้ส่งผลให้สยาม ในขณะนั้นมีลักษณะของความเป็นรัฐประชาชาติ (nation-state) ตามความหมายที่แท้จริง ที่อำนาจของรัฐบาลกลางแผ่ไปอย่างทั่วถึง ทั้งจากปัญหาการคมนาคม และปัญหาจากระบบบริหาร ราชการที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งจะอำนวยให้เกิดการควบคุมที่แข็งแกร่งได้ ระบบ การปกครองแบบจตุสดมภ์อันเป็นมรดกการปกครองจากอยุธยา มีความเป็นระเบียบและชัดเจนใน การบริหารอำนาจหน้าที่ไม่เพียงพอต่อสภาพการขยายตัวภายในประเทศและต่อสภาพความ เปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่มีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อย ๆ จนนำไปสู่การปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ.2435 ในที่สุด (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูตร, 2532)

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยในรัชกาลของก่อนการปฏิรูปการปกครองนี้ยังก่อให้เกิด ความต้องการแรงงานขึ้นอย่างมาก ทั้งในหลวงรัชกาลที่4ยังโปรดให้ชาวจีนทำงาน สาธารณูปโภคอยู่เสมอ ตามพระราชประสงค์ให้จ่ายค่าแรงกรรมกรเพื่อให้งานลุล่วงไปโดยเร็ว โดย ไม่ต้องรอการเกณฑ์แรงงานไพร่ตามประเพณี การก่อสร้างทั้งหลายเริ่มมีแนวโน้มของการใช้ช่างจีน และงานก่อสร้างตกอยู่ในมือของคนจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ระยะเวลาจึงปรากฏมีการใช้เหล็กเป็นวัสดุ หลักในการก่อสร้างเพิ่มขึ้นด้วยเช่นการก่อสร้างสะพานต่าง ๆ อย่างไรก็ดี ประเพณีความเชื่อแบบ เดิมบางอย่างยังคงอยู่ เช่น ไม่นิยมสร้างอาคารหลายชั้น เพราะเชื่อว่าจะเกิดอัปมงคลหากเดินลอด ได้ถูกรื้อถอน โดยเฉพาะใต้บันได (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

3.2 ตัวอย่าง : ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูป

การปกครอง พ.ศ.2435

จาก "สารานุกรมเมืองโบราณเรื่อง ศาลา" (วิยะดา ทวงมิตร และคณะ, 2541: 134) นั้น แสดงข้อมูลให้เห็นว่าอาคารประเภท "ศาลา" นั้นเป็นอาคารที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานนับ

แต่สมัยสุโขทัย ซึ่งมีจารึกกล่าวถึงอาคารประเภทศาลาซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นศาลาที่สร้างขึ้นเป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา ดังเช่นในจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่กล่าวถึงศาลาที่ประดิษฐานพระพุทธรูปว่า "ในกลางป่าตาลนี้ มีศาลาสองอัน อันหนึ่งชื่อศาลาพระมาศ อันหนึ่งชื่อพุทธศาลา"

และมีใช้เพียงแต่เป็นสถาปัตยกรรมแบบพื้นฐานที่ใช้ประโยชน์ทางศาสนาเท่านั้น บทบาทต่อทางการเมืองการปกครองนั้น อาคารประเภทศาลาก็มีบทบาทมานานเช่นกัน ดังเช่นปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยาที่ว่า "ในพระบรมมหาราชวังอยุธยา มีศาลาลูกขุนใน และศาลาลูกขุนนอก เป็นที่พิจารณาพิพากษาคดีในเขตพระราชวังหลวง และมีใช้มีอยู่ในเขตพระราชวังหลวงเท่านั้น ส่วนในเขตพระราชวังหน้าซึ่งเป็นที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็มีอาคารศาลาหลายหลัง เช่น ศาลาลูกขุนวังหน้า ศาลาเวรของมหาดไทย กลาโหม กรมท่า กรมวัง กรมนา และกรมเมือง เป็นต้น (วิยะดา ทวงมิตร และคณะ, 2541: 136)

จากบทบาทของอาคารประเภทศาลาที่มีอยู่ในบทบาททางศาสนาและทางการเมืองการปกครองแล้ว อาคารประเภทศาลานั้นยังเกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคมในด้านอื่นอีกมากด้วยเช่น ศาลาพักผ่อน (ศาลาโรยทาน) ศาลาที่พัก เป็นต้น ดังนั้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ศาลาจึงมีปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทั้งในเมือง นอกเมือง ทั้งในเขตพระราชฐาน ในวัด ในหมู่บ้าน ในย่านชุมชน ริมฝั่งน้ำ และริมทางเดินระหว่างหมู่บ้านหรือเมือง (วิยะดา ทวงมิตร และคณะ, 2541: 140-1)

ดังนั้นแม้จะไม่มีหลักฐานที่ระบุชัดเจนถึงอาคารที่เรียกว่า "ศาลากลาง" ซึ่งมีใช้ "ศาลากลางย่าน" หากแต่หมายถึงอาคารที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรองรับอำนาจการปกครองในสมัยสุโขทัย อยุธยา และเรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ตาม ก็มีความเป็นไปได้ว่าน่าจะมีอาคารประเภท "ศาลากลาง" ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวมาอยู่บ้างแล้ว แต่อาจไม่มีความชัดเจนถึงความจำเป็นที่ "ต้องมี" และบทบาทของศาลากลางเองก็ไม่น่าจะโดดเด่นนัก เนื่องจากมักจะถูกรวมเอาไว้กับ "จวน" ของบรรดาเจ้าเมืองทั้งหลาย หลักฐานเท่าที่มีปรากฏถึงความเป็นกิจลักษณะที่เป็นทางการของ "ศาลากลางจังหวัด" นั้นมีเพียงบันทึกย้อนหลังเท่านั้น และก็ยังไม่ใช่ศาลากลางจังหวัด หากเป็นแต่เพียง "ศาลากลาง" ดังนั้น จากเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้ทรงพระนิพนธ์ใน "นิทานโบราณคดี" เรื่องเทศาภิบาล ที่เกี่ยวข้องกับศาลากลาง มีดังนี้:-

"ตามหัวเมืองในสมัยนั้นประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีศาลารัฐบาลตั้งประจำ สำหรับว่าราชการบ้านเมืองเหมือนอย่างทุกวันนี้ เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองของตน

เหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานีว่าราชการที่บ้าน ตามประเพณีเดิมบ้านเจ้าเมืองติดกับบ้านของคนอื่นเพียงที่เรียกกันว่า "จวน" เพราะมีศาลากลางปลูกไว้หน้าจวนข้างหน้าบ้านหลังหนึ่งเรียกว่า "ศาลากลาง" เป็นที่สำหรับประชุมกรรมการเวลามีการงาน เช่น รับท้องตราหรือปรึกษาราชการ เป็นต้น เวลาไม่มีการงาน ก็ใช้ศาลากลางเป็นศาลาชำระความ เห็นได้ว่า ศาลากลางก็เป็นแค่เดียวกับศาลาลูกขุนในราชธานีนั่นเอง เรือนจำสำหรับนักโทษก็อยู่ในบริเวณจวนอีกอย่างหนึ่ง แต่คงเป็นเพราะคุมขังได้มั่นคงกว่าที่อื่น ไม่จำเป็นจะต้องอยู่กับจวนเหมือนกับศาลากลาง

มีเรื่องปรากฏมาแต่ก่อนว่า ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเมืองเหนือเมื่อปี พ.ศ.2409 ทอดพระเนตรเห็นศาลากลางตามหัวเมืองชอมช่อจนทรงสังเวชพระราชหฤทัย ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินส่วนพระองค์ให้ซ่อมแซมเมืองละ 10 ชั่ง (800 บาท) เมืองไหนทำสำเร็จแล้วได้พระราชทานป้ายจำหลักปิดทองประดับกระจก ทำเป็นรูปเงินเหรียญรัชกาลที่ 4 ลายเป็นรูปพระมหามงกุฎแผ่น 1 รูปข้างอยู่ในวงจักรแผ่น 1 พระราชทานให้ไปติดไว้ ณ ศาลากลางซึ่งได้ทรงปฏิสังขรณ์ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปยังมีอยู่บางแห่งข้าพเจ้าได้ยืมมาจำลองรักษาแบบไว้ เดี่ยวนี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่มาภายหลังศาลากลางก็กลับทรุดโทรมนำทุเรศอย่างเก่า หามีแห่งใดเป็นที่สง่าผ่าเผยไม่ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเจ้าเมืองต้องสร้างจวนและศาลากลางด้วยทุนของตนเอง แม้แต่แผ่นดินซึ่งจะสร้างจวนถ้ามิได้อยู่ภายในเมืองมีปราการเช่นเมืองพิษณุโลก เป็นต้น เจ้าเมืองก็ต้องหาซื้อที่ดินเหมือนกับคนทั้งหลาย จวนกับศาลากลางจึงเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าเมือง เมื่อสิ้นตัวเจ้าเมืองก็เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ใครได้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่ถ้ามิได้เป็นผู้รับมรดกของเจ้าเมืองคนเก่าก็ต้องหาที่สร้างจวนและศาลากลางขึ้นใหม่ตามกำลังที่จะสร้างได้ บางทีก็ย้ายไปสร้างห่างจากจวนเดิมต่างฟากแม่น้ำ หรือแม้แต่จวนต่างตำบลก็มี จวนเจ้าเมืองไปตั้งอยู่ที่ไหนก็ย้ายที่ว่าราชการไปอยู่ที่นั่นชั่วสมัยของเจ้าเมืองคนนั้น ตามหัวเมืองจึงไม่มีที่ว่าราชการเมืองตั้งอยู่ประจำแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นนิจเหมือนอย่างทุกวันนี้ อันเพ็งมีขึ้นเมื่อจัดมณฑลเทศาภิบาลแล้ว"(กระทรวงมหาดไทย,สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542 : 15-6)

ทำให้อนุมานได้ว่าศาลากลางในช่วงเวลานี้มีลักษณะดังนี้คือ

- สร้างด้วยไม้เป็นหลักเพราะเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่มี ความคงทนมากนักในระยะยาว

- มีลักษณะเป็นห้องโถง เปิดโล่ง ไม่มีฝ้าผนังทั้งสี่ด้าน หรืออาจมีอยู่บ้างเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วย พื้นฐาน เสา และหลังคา เพื่อให้เป็นที่บังแดดฝน แต่ไม่เป็นที่อยู่อาศัยถาวร (ชุมศรี ศิวะยานนท์ และคนอื่นๆ, 2521 : 97)

- มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น และน่าจะเป็นงานที่สร้างโดยช่างพื้นบ้านในพื้นที่มากกว่าจะเป็นช่างหลวง

- เนื่องจากมีการย้ายที่ตั้งของจวนเจ้าเมือง เมื่อมีการพลัดเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองในแต่ละครั้ง อาคารศาลากลางในช่วงเวลานี้จึงไม่น่าจะมีขนาดใหญ่มากนัก เพราะไม่ต้องการความถาวรและจุดเน้นน่าจะอยู่ที่ตัวของ "จวน" ของเจ้าเมืองมากกว่า และแม้แต่จวนของเจ้าเมืองเองก็น่าจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปตามแต่ละภูมิภาคเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้แนวความคิดทางสถาปัตยกรรมที่เอื้อต่อตัวบทในช่วงเวลานี้ที่สุุดจึงน่าจะเป็นเรื่องของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)

สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น : แนวคิดแห่งตัวบท

รูปแบบสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมไทยนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะคือ (นิจุ หิญชีระนันท์, 2537)

1. แบบไทยประเพณีดั้งเดิม เช่น วัดและวัง
2. สถาปัตยกรรมอื่น ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย การอยู่อาศัยหรือเคหสถานซึ่งสร้างขึ้นตามความเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของกลุ่มชนในแต่ละภูมิภาค

ในสถาปัตยกรรมประเภทที่สองนี้เองที่เป็นพื้นฐานแห่งแนวคิดของตัวบทในช่วงเวลาหนึ่งของการศึกษาในครั้งนี้ สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนแต่ละบ้านเมืองนั้น ย่อมมีความแตกต่างกันไปเป็นรูปแบบเฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ พื้นที่ในที่ราบ ที่ลุ่ม ที่ลาด บนเขา หรือในน้ำ อันจะมีผลต่อการใช้วัสดุในการก่อสร้างให้มีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ อิทธิพลทางศาสนา อันหมายถึง ศรัทธา ความเชื่อ ถิ่นในแต่ละกลุ่มชนที่ก่อให้เกิดความคิดอ่านและการออกแบบ อิทธิพลทางด้านสังคม ในระเบียบและกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนด ยึดถือ และยอมรับกันให้เข้ากันได้กับความต้องการในทุก ๆ ด้าน และอิทธิพลทางด้านประวัติศาสตร์ ในแต่ละกลุ่มชน ความเป็นมาและความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มอื่นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน การค้าขาย การติดต่อ ย่อมทำให้เกิดการถ่ายทอดและถ่ายทอดลักษณะทางรูปแบบซึ่งกันและกัน นอกจากนี้แล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้มีความแตกต่างกันออกไป ก็คือ เรื่องประโยชน์ใช้สอย ขนบธรรมเนียมประเพณี และแนวความคิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผู้ออกแบบ (จารุณี อินเจิดฉาย และคนอื่นๆ, 2540 : บทนำ)

ดังนั้นแล้วสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของสยามหรือไทยในขณะนี้ ที่เป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกความเฉพาะตนเองของแต่ละภูมิภาคจึงปรากฏดังนี้ (จารุณี อินฉัตร และคนอื่นๆ, 2540)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยภาคกลาง

- มักตั้งชุมชนอยู่ริมน้ำและที่ดอน อันเนื่องมาจากความจำเป็นทางกิจกรรมและเกษตรกรรมเป็นปัจจัยสำคัญ

- ใช้เทคนิคก่อสร้าง 2 ลักษณะคือ เรือนเครื่องผูกที่ใช้วัสดุที่หาได้ง่าย ไม่เน้นความทนทานถาวร ก่อสร้างได้ง่ายไม่ซับซ้อน และเรือนเครื่องสับ คือเรือนที่ปลูกสร้างด้วยไม้จริง องค์กรประกอบโครงสร้างยึดติดกันด้วยการเข้าเดือย โดยอาศัยเป็นเครื่องยึดตรึงบ้างเล็กน้อย มีเทคนิคในการปลูกสร้างที่ซับซ้อนกว่าเรือนเครื่องผูกมีรูปแบบการปลูกสร้างสับต่อกันมาเป็นแบบประเพณีเรียกว่า เรือนไทย

- หากเป็นเรือนเครื่องสับหรือเรือนไทย จะเป็นเรือนสำเร็จรูป ประกอบด้วยโครงสร้างเป็นชิ้นสำเร็จ สามารถประกอบและรื้อถอนได้ในเวลา 1 วัน เพิ่มขยายขนาดได้

- โครงสร้าง เป็นโครงสร้างการรับน้ำหนักด้วยระบบเสาคาน ล้มสอปเฉียงเข้าหาจุดศูนย์กลางทั้งด้านสกัด และด้านยาว เพื่อเพิ่มความมั่นคงให้กับโครงสร้าง สามารถต้านทานกระแสลมและกระแสน้ำหลากได้ดี

- มีแบบแปลนพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

- มีหลังคาทรงสูง ลักษณะยอดแหลมเส้นหลังคาทอดอ่อนเหมือนทรงจอมแห นิยมใช้แฝกคา กระเบื้องดินเผาเป็นเครื่องมุง ไม่มีฝ้าเพดาน มีความลาดชันของหลังคาเพื่อระบายความร้อนและน้ำฝนให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่รั่วไม่ซึม รูปทรงหลังคาของเรือนไทยนับเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่โดดเด่น มีส่วนประกอบสำคัญคือ บันลม หน้าจั่ว และชายคา

สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นภาคเหนือ

- มีการตั้งชุมชนอยู่ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ หมู่บ้านป่าหรือชนบทที่เกือบจะตัดขาดจากโลกภายนอก หมู่บ้านภายในและรอบเมืองตลาด และหมู่บ้านในเขตเมือง

- แบ่งประเภทตามวัตถุประสงค์การก่อสร้างและรูปทรงได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ เรือนเครื่องผูกหรือเรือนไม้บัว (ไม้ไผ่) ที่สร้างได้ง่ายภายในหนึ่งวันหากมีวัสดุพร้อม เรือนไม้จริงหรือเรือนเครื่องสับสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้จริงทั้งหลัง บางท่านเรียกเรือนชนิดนี้ว่า เรือนกาแล เป็นของผู้มีอันจะกิน หลังคามุงกระเบื้อง ยกใต้ถุนสูง ลักษณะของไม้บ้านลมหลังคา ส่วนปลายยอดที่ไขว่กันเรียกว่า "กาแล" นิยมสลักลวดลายสวยงาม และอีกลักษณะหนึ่งคือ เรือนไม้จริงที่วิวัฒนาการรูปทรงมาจากเรือนกาแล ชาวบ้านเรียกเรือนแบบนี้ว่า "เรือนสมัยกลาง" ที่ประยุกต์เอารูปแบบของเรือนกาแล

อันถือเป็น "เฮือนบ่าเก่า" (เรือนโบราณ) ให้เข้ากับเทคนิคก่อสร้างและประโยชน์ใช้สอยแบบเรือนสากลยุคใหม่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เฮือนสมัย" (เรือนสมัยใหม่) ได้เป็นอย่างดี

- แขนของเรือนจะวางไปตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ซึ่งภาษาช่างเรียกว่า "วางเรือนขวางตะวัน" โดยหันด้านสกัด ซึ่งเป็นด้านหน้าจั่วไว้ทางทิศเหนือและใต้ สันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะอยู่ในแถบอากาศหนาวเย็นจึงวางแกนของอาคารให้ขวางตะวันรับแสงแดดเพื่อให้ความอบอุ่นแก่ตัวอาคาร

สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- มักตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณดังต่อไปนี้ 1. บริเวณที่ดอนที่น้ำท่วมไม่ถึง เนื่องจากสภาพดินที่น้ำท่วมได้ง่าย 2. บริเวณที่ราบลุ่ม สำหรับชุมชนที่ทำนาเป็นหลัก 3. บริเวณแหล่งน้ำ 4. บริเวณป่าละเมาะ ที่ใช้เป็นแหล่งอาหารสัตว์ของชุมชนได้ด้วย

- มีลักษณะรูปแบบของเรือนดังนี้ คุบหรือกระเด็บ ใช้เป็นที่พักหรือหลบแดดชั่วคราวยกพื้นหรือปลูกติดพื้น หลังคาทรงจั่ว เรือนเหี่ยวหรือเรือนสูง มักเป็นเรือนอาศัยชั่วคราวก่อนลงหลังถาวร สองลักษณะข้างต้นนี้จะเป็นเรือนเครื่องผูก เรือนเกย เป็นเรือนที่อยู่อาศัยอย่างถาวร โครงสร้างเป็นไม้จริง เป็นเรือนเครื่องสับ หลังคาทรงจั่ว

- มักมีจุดเด่นอยู่ที่ยอดแป้นลม (บันลม) และหน้าจั่ว

สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นภาคใต้

- มีลักษณะเรือน 2 ประเภท คือ เรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ

- ไม่ฝังเสาลงในดินแต่จะวางเสาทุกต้นบน "ต้นเสา" เนื่องจากมีสภาพภูมิอากาศที่มีฝนตกชุกตลอดปี มีความชื้นสูง การวางเสาบนต้นเสานี้จึงเพื่อป้องกันความชื้น แผลง อันเป็นสาเหตุของการผุกร่อนของเสา และนอกจากปัญหาเรื่องความทนทานต่อสภาพอากาศแล้ว การวางเสาบนต้นเสานี้ยังช่วยให้การเคลื่อนย้ายอาคารทำได้สะดวกอีกด้วย

- มีหลังคาเตี้ยและลาดชัน บางครั้งอาจทำปลายเสาเอนเข้าหากันเล็กน้อย เนื่องจากมักมีพายุจัด ลมแรง และฝนตกชุกเกือบตลอดปี ลักษณะดังกล่าวจะช่วยลดแรงปะทะของลมและระบายน้ำฝนได้อย่างรวดเร็ว

- มีลักษณะสังเขปของเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เห็นได้เด่นชัดดังนี้คือ ทำทรงเรือนขนาดไม่สูงนัก หลังคาติดบันลมแบบหางปลา มีผนังที่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า การปลูกสร้างใช้ระบบเสาและคาน (post and lintel) เช่นเดียวกับการปลูกสร้างอาคารทั่วไป นิยมใช้เสาทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส และอาจมีบ้างที่วางเสาเพียงสองเสาเข้าหากัน ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากที่อื่น

- ทรงของหลังคา พบว่าหลังคาทรงจั่วเป็นรูปทรงของหลังคาที่มีความเก่าแก่ที่สุด ซึ่งยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ในบางพื้นที่แถบภาคใต้ตอนบน ส่วนบริเวณภาคใต้ตอนล่าง มักทำหลังคาเป็นแบบปั้นหย่าและแบบบลานอ

หลังคาทรงจั่วคือหลังคาที่ทำเป็นรูปหน้าจั่วทรงสามเหลี่ยมตรงส่วนหน้าและส่วนหลังหรือตัวท้ายของหลังคา

หลังคาทรงปั้นหย่า คือหลังคาที่ส่วนหัวท้ายจะทำลาดเอียงขึ้นสอบเข้าด้านใน

หลังคาแบบบลานอ มีลักษณะผสมระหว่างหลังคาทรงจั่วกับทรงปั้นหย่า คือมีจั่วอยู่บนด้านตัดของหลังคาปั้นหย่า น่าจะเป็นแบบที่ชาวไทยมุสลิมนำมาจากประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของฮอลันดา เนื่องจากชายไทยมุสลิมใน 3 จังหวัดภาคใต้เรียกฮอลันดาว่า "บลานอ"

- มีความเชื่อที่ไม่นิยมปลูกเรือนขวางตะวัน หรือ "ขวางหวัน" คือหน้าจั่วทั้งสองหันไปทางทิศเหนือและทิศใต้ เพราะถือว่าเป็นการขวางโลกหาความเจริญมิได้ (จารุณี อินนิชฉาย และคนอื่น ๆ, 2540)

จากข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในแต่ละพื้นที่นั้น แต่ละภูมิภาคนี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่ร่วมกันอันเป็นประการสำคัญคือ กฎข้อเดียวของสถาปัตยกรรมพื้นที่นั้นนั่นคือ กฎของการสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมให้มากที่สุด สภาพแวดล้อมในที่นี้คือ วัสดุสตุในการที่หาได้ง่ายในพื้นที่หรือภูมิภาคนั้น ใช้องค์ความรู้ทางช่าง ทางการก่อสร้างที่มีอยู่ในภูมิปัญญาพื้นถิ่นในหมู่บ้าน ในชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับคติความเชื่อของชุมชน สอดคล้องกับสภาพบังคับและข้อจำกัดทางธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดคือการเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นประการสำคัญ โดยสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่สำคัญเหมือนกันอยู่ทุกภูมิภาคคือประโยชน์ใช้สอยนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้งานในสัดส่วนของขนาดร่างกายมนุษย์

3.3 ผู้แต่งตัวบท: ในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

จากบันทึกความที่ว่า "...เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองของตนเหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานีว่าราชการที่บ้าน ตามประเพณีเดิมบ้านเจ้าเมืองผิดกับบ้านของคนอื่นเพียงที่เรียกกันว่า "จวน" ...ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเมื่อปีพ.ศ.2409 ทรงทอดพระเนตรเห็นศาลากลางตามหัวเมืองซอมซ่อจนทรงพระสังเวชพระราชหฤทัย ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินส่วนพระองค์ให้ซ่อมแซมเมืองละ 10 ชั่ง เมืองไหนทำสำเร็จแล้วได้พระราชทานป้ายจำหลักปิดทองประดับกระจก ...แต่ต่อมาภายหลังศาลากลางก็

กลับทฤษฎีโทรมนำทุเรศอย่างเก่า ..เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเจ้าเมืองต้องสร้างจวนและศาลากลาง ด้วยทุนของตนเอง...เจ้าเมืองก็ต้องหาซื้อที่ดินเหมือนกับคนทั้งหลาย จวนกับศาลากลางจึงเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าเมือง..." (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542 : 15)

บันทึกความนี้แสดงให้เห็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องชัดเจนในฐานะผู้แต่งอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน คือ เจ้าเมืองของแต่ละเมือง และกษัตริย์ไทยในสมัยนั้นคือองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แต่อีกส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแต่งตัวบท (อาคารศาลากลาง) แม้จะอยู่ในฐานะของผู้แต่งโดยตรงแต่ก็หาปรากฏความชัดเจนในฐานะ "เจ้าของ" หรือ "ผู้แต่งตัวบท" ใด ๆ ไม่ ส่วนที่เหลือก็คือ "ช่าง" ในท้องถิ่นในแต่ละเมืองนั้น ๆ เอง

ในช่วงเวลานี้บทบาทของผู้แต่งจึงคาบเกี่ยวกันอยู่ระหว่าง ช่างในท้องถิ่น เจ้าเมือง และองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจตนาหรือความมุ่งหมายของผู้แต่งที่แต่ละฝ่ายนั้นน่าจะมียุทธวิธีดังนี้

ช่างในท้องถิ่น ฉลอง สมิตะมาน (2537) กล่าวถึงลักษณะสำคัญที่น่าสนใจของ "สถาปนิกไทยในอดีต" หรือ "ช่าง" ไว้ว่า

"สถาปนิกแต่ก่อนไม่เหมือนปัจจุบัน อ.ศิลป์เคยพาพวกเราเข้าไปดูงานในวัดพระแก้ว พอดูกันจนทั่วท่านก็ถามว่า เห็นชื่อสถาปนิกที่ผลงานใหม่ คำตอบก็คือ พวกเรายังไม่เห็นมีประสบการณ์หรือวิชาแก่กล้าก็ลงชื่อเป็นสถาปนิก เป็นผู้ออกแบบกันหว่า ในขณะที่คนรุ่นเก่าที่สร้างสรรคงานดี ๆ ท่านจะถ่อมเนื้อถ่อมตัว..."

แม้จากคำนี้จะมุ่งตรงไปยังบทบาทและเจตนาของ "ช่างหลวง" ในวังเป็นประการสำคัญ แต่ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในอดีตนั้นลักษณะของ "ปัจเจก" ต่อการแสดงตนเป็นเจ้าของผลงานทางสถาปัตยกรรมนั้นจะไม่มีค่านิยมที่จะปรากฏตัวแต่อย่างใด ยิ่งเป็นผลงานที่มีความเกี่ยวข้อง กับ "สถาบัน" ด้วยแล้วไม่ว่าเป็นสถาบันกษัตริย์หรือสถาบันศาสนา "ช่าง" ก็ยังมีความต้องการเพียงจะ "รับใช้" "เท่านั้น" เป็นการรับใช้ที่มุ่งหวังเพียงจะฝากฝีมือไว้กับวัตถุ มิได้ต้องการที่จะอวดความสามารถเป็นประการสำคัญ..." (โชติ กัลยาณมิตร, 2539 : 4) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้มีความเป็นไปได้สูงที่จะครอบคลุมไปทั้งช่างหลวงและช่างพื้นบ้านด้วย

อย่างไรก็ตามก็มีได้หมายความว่า ลักษณะของความเป็น "ผู้แต่ง" จะไม่มีปรากฏอยู่ในตัวบทของการศึกษาครั้งนี้เลย จากข้อมูลที่แสดงให้เห็นลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นจะทำให้ทราบได้ว่า งานออกแบบสถาปัตยกรรมใด ๆ ในชุมชนพื้นถิ่นนั้นมุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเป็นประการสำคัญ และนี่นับได้เป็นเจตนาของผู้แต่งประการหนึ่งที่อยู่ในส่วนของ "ช่างพื้นบ้าน"

และโดยที่สังคมในอดีตเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมที่มีความเป็นอยู่ใกล้ชิดกันฉันท์เครือญาติในชุมชนหรือแม้แต่ในเมือง ไม่มีผู้คนมากมาย ผู้คนในชุมชนจึงเรียกได้ว่าแทบจะรู้จักกันทั้งสิ้น ยิ่งในหมู่ผู้ที่มีอาชีพช่างเช่นเดียวกัน ย่อมจะรู้ฝีมือกันดีอยู่ (โชติ ภัณฑารักษ์, 2539 : 16) การไม่แสดงตัวเป็นเจ้าของ แสดงแต่เพียงฝีมือความสามารถเฉพาะตัวทางสถาปัตยกรรมจึงเป็นอีกเจตนาหนึ่งของผู้แต่งอย่างช่างพื้นบ้าน ฝีมือหรือความสามารถนั้นก็มักจะอยู่ในลักษณะของความสวยงาม ความปราณีตของชิ้นงาน มากกว่าจะเป็นเรื่องอื่นใด

ข้อที่ย้ำว่าไม่น่าจะมีเรื่องอื่นใดนอกเหนือไปจากการโชว์ฝีมือของช่างก็เพราะ "ตัวบท" หรือ "ศาลากลาง" นั้นเป็นของ "เจ้าเมือง" ผู้ออกเงินทุนและอำนวยความสะดวกในการจัดสร้างอยู่นั้นเองเจตนาของผู้แต่งจึงได้รับการแบ่งออกและถ่ายทอดมาจากเจ้าเมืองต่ออีกทอดหนึ่ง

เจ้าเมือง จากบันทึกของสมเด็จพระยาตากสินฯ นั้น แสดงให้เห็น "เจตนาของผู้แต่ง" ในส่วนของเจ้าเมืองได้เป็นอย่างดี ว่าเน้นเพียงแค่ประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ใช้สอยที่ไม่จำเป็นนัก เพราะแม้แต่ได้รับเงินพระราชทานเพื่อปฏิสังขรณ์ศาลากลางแล้ว สุดท้ายก็กลับมาเป็นศาลากลางที่ทรุดโทรมอย่างแต่ก่อนอีก และแม้ว่าไม่เน้นเรื่องความสวยงามแล้ว ในด้านของความคงทนถาวรเพื่อประโยชน์ใช้สอยก็ดูจะไม่สำคัญมากนักเพราะข้อจำกัดเรื่องกำลังทรัพย์ในการจัดสร้าง ระบบเวลาของการใช้งาน รวมถึงความจำเป็นของการใช้งานที่เน้นไปที่ "จวน" ของเจ้าเมืองเสียมากกว่า ศาลากลางในทัศนะของเจ้าเมืองนั้นน่าจะเป็นเพียง "ตัวบท" ที่ผู้แต่งเห็นว่าถ้าสะดวกจะแต่งเอาไว้ก็ไม่เสียหายอะไรนัก ไม่ใช่ตัวบทที่สำคัญกับใครอื่นนักดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์แนวคิดที่ได้จากศาลากลางในอดีตของสถาบันกรมพระยาดำรงฯ ในรายงานการศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542) ซึ่งสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ในการวางที่ตั้งของศาลากลางไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวกในการเดินทางของราษฎร เพราะขึ้นกับที่ตั้งของจวนเจ้าเมือง
2. รัฐไม่ให้ความสำคัญกับการปลูกสร้างศาลากลางแต่อย่างใด ที่ดิน งบประมาณในการ

ก่อสร้าง การดูแลรักษา ผู้เป็นเจ้าของต้องรับผิดชอบในการดำเนินการ และบริการจัดการเองทั้งหมด ความสง่างามใด ๆ ของอาคารสถานที่ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าเมืองนั้น

กษัตริย์ ซึ่งในช่วงเวลานี้ก็คือ องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 จากเจตนาของผู้แต่งในสองส่วนแรกคือ ช่างพื้นถิ่นที่น่าจะมีเจตนาอยู่สองประการคือ ตอบสนองการใช้งานเป็นประการแรก และแสดงฝีมือเฉพาะตัวเป็นอีกประการหนึ่ง มาถึงเจ้าเมืองที่เน้นความสะดวกในการใช้งานเป็นประการหลักมาถึง องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั้นมีบทบาทของ "เจตนาของผู้แต่ง" ขยายออกไปไกลกว่าทั้งในเรื่องจุดมุ่งหมายทางสถาปัตยกรรม และไกลกว่าทั้งในเรื่อง "พื้นที่" ของการใช้งาน เนื่องจากองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มิได้เห็นประโยชน์ใช้สอยของ "ศาลากลาง" หยุคอยู่ในพื้นที่หรือแค้ในชุมชนหรือในเมืองนั้น ๆ เท่านั้น ดังที่มีบทวิเคราะห์ไว้ดังนี้ (กระทรวงมหาดไทย,สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน,2542 : 17-8)

"พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเล็งเห็นถึงความสำคัญของเรื่องความสง่างามของศาลากลางจึงทรงพระกรุณาพระราชทานเงินส่วนพระองค์ให้ซ่อมแซมศาลากลางในสมัยนั้นเมืองละ 10 ชั่ง (800 บาท) เมืองไหนทำสำเร็จยังได้พระราชทานป้ายจำหลักปิดทองประดับกระจกเป็นรูปเงินเหรียญรัชกาลประจำพระองค์ให้ติดไว้ ณ ศาลากลางที่ได้ทรงปฏิรูปล้างขรณ์ ถือได้ว่าทรงดำเนินงานไว้เป็นตัวอย่างต่อชนรุ่นหลัง นับได้ว่าทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกล ในอันที่จะทำให้ประเทศไทยมีความทัดเทียมกับอารยะประเทศได้อีกประการหนึ่ง"

"ความทัดเทียมกับอารยะประเทศ..." ที่รายงานการศึกษาวิจัยดังกล่าวที่กล่าวถึงนี้ มีสาเหตุมาจากประการใดในฐานะผู้แต่งตัวบทศาลากลางของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อารยะธรรมตะวันตกได้มีบทบาททำให้ประเทศก้าวจากสยามเก่า (Old Siam) ไปสู่สยามใหม่ (new Siam) ในทุกวิถีทางโดยอธิบายไว้ดังนี้

"ระหว่างที่มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยนั้น ตรงกับช่วงเวลา que ประเทศมหาอำนาจตะวันตกกำลังเริ่มขยายอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัชกาลที่ 4 ขณะที่ทรงดำรงพระยศสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎและทรงผนวชอยู่ได้ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องชวนชาววัยเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ เพื่อที่จะได้เป็นทางไปสู่การศึกษาวิชาการต่างๆ ของประเทศตะวันตกต่อไป ขณะที่ประทับอยู่ที่วัดราชาธิวาส (วัดสมอราย) พระองค์ทรงคบค้าสมาคมกับบาทหลวงโรมันคาทอลิกซึ่งมีความเชี่ยวชาญในภาษาละติน ทรงศึกษาภาษาละตินจากบาทหลวงปัลเลอกัวซ์ (Bishop Pallegoix) ต่อมาในปีพ.ศ.2388 ขณะพระองค์ประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากมิชชันนารีอเมริกัน ชื่อ เจสซี แคลสเวลล์ (J. Caswell) ทรง

สนพระทัยในวิทยาการตะวันตกเป็นอย่างมากโดยเฉพาะทางด้านดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ทรงมีความรู้ในวิชาเหล่านี้อย่างกว้างขวาง นอกจากการศึกษาหาความรู้ทางวิชาการแล้ว พระองค์ยังทรงสนพระทัยความเป็นไปของสถานการณ์ของโลกจากมิตรชาวต่างประเทศและจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศที่ส่งมาจากเมืองใกล้เคียง เช่น สิงคโปร์ และปีนัง ความรู้ที่ทรงได้รับนี้ทำให้พระองค์ทรงมีความคิดเห็นก้าวหน้าและนำไปสู่การปรับปรุงบ้านเมืองเป็นแบบตะวันตก (westernization) เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ.2354 ประเทศไทยก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าเป็นแบบตะวันตก พระองค์ทรงได้รับพระเกียรติคุณว่าเป็นพระมหากษัตริย์ไทยองค์แรกและเป็นพระมหากษัตริย์องค์เดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเวลานั้นที่ทรงรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี การศึกษาหาความรู้อย่างกว้างขวางทั้งในด้านวิทยาการและความเป็นไปของโลกนี้เอง ทำให้พระองค์ทรงมีความคิดเห็นก้าวหน้าและทรงเล็งเห็นความจำเป็นสองประการประการแรกคือ วิทยาการและความเจริญตามแบบตะวันตก เป็นสิ่งที่น่าสนใจ มีประโยชน์ และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศในอนาคต จึงเป็นการสมควรที่ชาวไทยจะได้ศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ประการที่สองคือ ลัทธิจักรวรรดินิยมที่กำลังแพร่หลายมาซึ่งโลกตะวันออก เป็นสัญญาณเตือนให้ประเทศไทยได้ตระหนักว่า ถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องยอมรับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เพราะเป็นวิธีเดียวเท่านั้นที่จะดำรงเอกราชไว้ได้" (ไชแสง ศุขะวัฒน์, 2520 : 49-50)

ตัวอย่างที่สำคัญอันเป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในอิทธิพลตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นก็คือ การส่งเครื่องบรรณาการไปถวายพระราชินีอังกฤษ พระจักรพรรดิฝรั่งเศส และประธานาธิบดีอเมริกา เป็นต้น สิ่งของที่ส่งไปนั้นมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า คนไทยและเข้าใจในวัฒนธรรมตะวันตก เช่น พระบรมสาทิสลักษณ์ทรงเครื่องแบบตะวันตกประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงสร้างขึ้นเพื่อการนี้โดยเฉพาะ (ม.ร.ว.จักรกร จิตรพงศ์, 2540 : 91)

แต่ในขณะเดียวกันของศักราชที่ 4 ก็แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในเรื่องของวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ในบรรดาเครื่องบรรณาการที่ส่งไปนั้นมีได้มีเฉพาะเครื่องหมายการเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันตกดังพระบรมสาทิสลักษณ์ดังกล่าวเท่านั้น พระองค์ส่งความเป็นไทยโดยแท้ประกอบคู่กันไปด้วย เช่น เครื่องยศและเครื่องประกอบอิสริยยศ (ม.ร.ว.จักรกร จิตรพงศ์, 2540 : 91) กล่าวว่าเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินพระราชโบายที่จำเป็นจะต้องสอนให้ชาวต่างชาติเข้าใจไทยว่า แม้ความเชื่อต่อโลกของสองวัฒนธรรมจะแตกต่างกันในรูปพรรณสัณฐาน เช่น คนไทยไม่เคยคิดว่าโลกมนุษย์มีทรงกลม ล่องลอยโคจรไปในอวกาศรอบดวงอาทิตย์ แต่เชื่อว่าจักรวาลนั้นปรากฏทั้งหมดเป็นอัน

หนึ่งอันเดียวกัน โดยมีจุดศูนย์กลางเป็นเขาพระสุเมรุซึ่งสูงใหญ่และล่ำลึกจนเสียบทั้งสามภพในไตรภูมิ อันเป็นความเชื่อที่เป็นระบบแบบแผนสืบทอดต่อเนื่องกันมา ในขณะที่ตะวันตกคือปรัชญาอีกอย่างหนึ่งที่ปิดกั้นและปฏิเสธแนวความคิดที่แตกต่างไปจากของตนเอง จึงทรงมีพระราชดำริว่า ต้องเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์แห่งความเป็นไทยบางประการเพื่อแสดงให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจตลอดจนความมีน้ำใจกว้างของคนไทยในการยอมรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย หรือแสดงให้เห็นถึงปรัชญาอันสูงส่งของวัฒนธรรมไทยนั่นเอง

ตัวอย่างที่ชัดเจนของพระราชดำริดังกล่าวคือ ได้เริ่มมีพระราชดำริที่จะเริ่มการเปลี่ยนแปลงให้สังคมไทยสอดคล้องกับตะวันตกอยู่หลายประการ ส่วนสำคัญที่ชัดเจนคือการเปลี่ยนแปลงในเขตพระราชฐาน ในรัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างหมู่พระราชมณเฑียรสถานขึ้นในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมผสานกับจีน ที่กลุ่มพระอภิเนาว์นิเวศน์ เมื่อปี พ.ศ. 2396 ที่สร้างลักษณะสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก ซึ่งต่อมาได้ถูกรื้อถอนไปในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเหตุผลที่ได้ทรงมีพระราชดำริให้ก่อสร้างหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ให้มีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกนี้ ได้พระราชทานไว้ว่า มีพระราชประสงค์จะใช้รับรองชาวต่างประเทศที่เข้าเฝ้าในสภาพแวดล้อมที่เป็นแบบอย่างตะวันตก และใช้เป็นที่เก็บสิ่งของต่าง ๆ ที่ชาวต่างประเทศนำมาทูลเกล้าฯ ถวายโดยไม่ต้องไปวางปะปนกับสิ่งของที่เป็นของไทย และเช่นเดียวกัน ที่ถึงแม้จะมีการก่อสร้างอาคารสถานที่ในพระราชฐานเป็นแบบอย่างตะวันตกแล้ว วิถีชีวิตในพระราชสำนักของพระองค์และข้าราชการบริพารก็ยังคงรักษาประเพณีไทยไว้ได้อย่างแน่นแฟ้นตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง (ม.ร.ว.จักรรถ จิตรพงศ์, 2540 : 92) และนี่อาจเป็นเหตุผลได้ว่า เหตุใดความสง่างามของศาลากลางในพระราชดำริของพระองค์นั้นจึงมิได้มีการกะเกณฑ์เป็นหลักฐานที่มีกรอบชัดเจนว่าจะต้องปรากฏอยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใด นอกเสียจากมุ่งหมายจะให้พ้นจากความทรุดโทรมเท่านั้น อันใดนอกจากนั้นให้อยู่ในความสะดวกและทัศนะของผู้รับผิดชอบคือตัวเจ้าเมืองนั้น ๆ เอง พร้อมกับวงเงิน 10 ซึ่งที่ทรงพระราชทาน เพราะความเป็นไทยมิได้เป็นความต่ำต้อยทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด แต่ความเป็นไทยที่ทรุดโทรมต่างหากที่จะประกาศถึงความต่ำต้อย

3.4 ความเป็น "สัญญะ" จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435

กุญแจเข้าสู่ความหมายที่แท้ของศาลากลางในยุคนี้เริ่มจากความหมายที่ปรากฏอยู่ในเบื้องต้น คือ สุดทำยไม่ว่าจะได้รับเงินพระราชทานหรือไม่ ไม่ว่าจะชัตรีย์จะทรงให้ความสนพระทัยในสภาพของศาลากลางหรือไม่ และอย่างไรก็ตาม ศาลากลางไม่ใช่สิ่งสำคัญแต่อย่างใด การมี

แผ่นป้ายจำหลักที่ได้รับพระราชทาน หรือมีตราใด ๆ จากกษัตริย์ติดอยู่ ความสำคัญใด ๆ ก็ไม่มีอยู่กับอาคารศาลากลาง และในด้านตรงกันข้ามกันนั้น การไม่จำเป็นต้องให้ความใส่ใจ ไม่จำเป็นต้องมีศาลากลางหรือไม่จำเป็นต้องมีศาลากลางที่มั่นคง สวยงาม และเป็นหน้าเป็นตา เหล่านี้เองที่เป็นใจความหลักของความหมายจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางในยุคนี้ การไม่จำเป็นต้องมีศาลากลางเป็นกิจจะลักษณะแสดงถึงสิ่งใด

ตัวอาคารศาลากลางที่มีอยู่ในช่วงเวลานี้อิงอยู่กับลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสำคัญ หรือที่เรียกกันต่อมาในช่วงเวลาปัจจุบันว่า "สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น" ในขณะที่ความเป็น "สยาม" หรือความเป็น "ไทย" ไม่มีปรากฏอยู่ในความตระหนักของผู้คนในช่วงเวลานั้นแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงสิ่งที่พยายามสร้างให้เกิดขึ้น หรือให้มีอยู่ในลักษณะที่ชัดเจน ถาวร และร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ แต่ก็เป็นเพียงความพยายามเท่านั้น ซึ่งน่าสนใจที่จะถามต่อไปว่าเป็นความพยายามจากใคร

ในช่วงเวลาปัจจุบันที่ "แผนที่" เป็นสิ่งที่เรารู้จักกันดีของผู้คน เป็นความคุ้นเคยถึงการเข้าใจต่อมุมมองของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ในลักษณะของภาพรวม มองจากด้านบน เห็นความเกี่ยวข้อ เชื่อมโยง หรือห่างไกลกัน เห็นความเหมือนหรือแตกต่างกัน ในขณะที่แผนที่มาพร้อมกับวิทยาการโลกทัศน์แบบใหม่ ความรู้เรื่องอาณาเขต แผนที่จึงเรียกร่องทรัพยากรและสร้างทรัพยากรร่วมกันได้ ปัจจุบันการจะบอกว่ามีลักษณะร่วมกันตรงจุดไหน อาจบอกได้หลายประการและประการหนึ่งอาจบอกว่า อยู่ในเส้นรอบรูปแสดงอาณาเขตเดียวกัน แต่ในช่วงเวลานี้ความรู้เรื่องแผนที่ยังไม่มีอย่างกว้างขวาง ความเข้าใจต่อแผนที่ก็อยู่ในลักษณะที่ว่า นี่คือภูเขา ถัดจากนั้นไปเป็นแม่น้ำ ช่วงเวลาลักษณะนี้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบอกอะไร คำตอบเบื้องต้นก็คือวิธีการมองแผนที่และสิ่งที่มีอยู่ในแผนที่ในพื้นที่ของเขาเอง ช่วงเวลาแรกของศาลากลางบ่งบอกความพยายามที่จะครอบครองแผนที่ดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปเขียนเพิ่มเติมเสียใหม่

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมุ่งตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมมากที่สุด นี่คือใจความของมัน การตอบสนองประโยชน์ใช้สอยถือเป็นสัญญาณได้หรือไม่พิจารณาในแนวความคิดของ Charles Souder Price จากแนวคิดต่อเรื่องสัญญาณวิทยาของเขาที่มองหาที่มาในรูปลักษณะของสัญญาณว่ามันอ้างอิงอยู่กับสิ่งใด และในรูปแบบใด Icon, Index หรือ Symbol การมีหลังคาปั้นหย่าที่ครอบทั้งสี่ด้าน มีมุมชันต่ำ อาจสื่อถึงที่มาในแบบของทั้ง Index และ Symbol ที่ต้องเรียนรู้เหตุผลและตกลงที่จะรับรู้ร่วมกันของการปรากฏรูปทรงของสถาปัตยกรรมนั้น ต่อความพยายามและความสามารถในการต่อต้านสภาพอากาศและฝนตกชุก

ลมแรงอย่างภาคีโต้ได้ เช่นเดียวกันกับ การวางเรือนขวางตะวันของอาคารในภาคเหนือเพื่อแก้ไข ปัญหาสภาพอากาศที่ค่อนข้างหนาว จึงจำเป็นต้องรับแดดให้มากที่สุด การมีจุดมุ่งหมายตาม แนวการตีความมีความเป็นไปได้สูงที่จะเชื่อมโยงเข้ากันได้กับการมีความหมายมากไปกว่าตัวมัน เองของแนวสัญญาวิทยา เพราะมันแสดงถึงการมีอารยธรรมมีความรู้ในระดับหนึ่ง แตกต่างจาก การอยู่ถ้ำอย่างแน่นอน แต่การเชื่อมโยงดังกล่าวนี้ยังไม่สนิทเนียนนัก แม้จะรับได้ว่าการมีจุดมุ่ง หมายมีความต้องการอาจถือเป็นความหมายประการหนึ่งได้

นั่นคือแม้จะอิงอยู่กับแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ศาลากลางในช่วงเวลานี้ก็มีความเป็น สัญญาที่ชัดเจนกว่านั้นคือ มันมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดเชิงโครงสร้าง มันสะท้อนให้เห็น ความสำคัญของตำแหน่งในโครงสร้างที่มันอาศัยอยู่ คือแม้จะสร้างโดยฝีมือช่างพื้นถิ่น ศาลากลาง กับยุงข้าวหรือเรือนอาศัยของชาวบ้านทั่วไปก็ตอบสนองการใช้สอยที่แตกต่างกัน ด้วยจุดมุ่งหมาย ในการใช้สอยประโยชน์จากศาลากลางนั้น เป็นแบบแผนบังคับไปในตัวของมันเอง ให้มันต้องแตก ต่างไปจากบ้าน หรือยุงข้าว หรือวัด เช่น มันจำเป็นต้องเปิดโล่ง เพื่อแสดงถึงกิจกรรมอันเป็น สาธารณะ หรือเกี่ยวข้องต่อความเป็นสาธารณะ ลักษณะประการนี้สอดคล้องกับแนวคิดสัญญา วิทยาของ Ferdinand de Saussure ที่มุ่งหาว่าสัญญาเกิดขึ้นมาถ่ายทอดความหมาย และถูกถอด ความหมายออกมาด้วยลักษณะใด อย่างไร Saussure มีคำตอบเบื้องต้นว่าเป็นเพราะความ สัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่ทำให้มีตำแหน่งแห่งที่ที่แตกต่างกัน การแตกต่างกันทำให้แบ่งแยกจัดระบบ จัดกลุ่ม หาความเหมือน หรือไม่เหมือนกันได้ และนำไปสู่การมีความหมาย ในที่นี้ตำแหน่งที่ แตกต่างในโครงสร้างของรหัสทางความหมายของศาลากลางนั้นอยู่บนพื้นฐานของการมีความ แตกต่างจากรูปแบบการใช้งาน และการแสดงสถานะของเจ้าของ

ศาลากลางในยุคนี้มีความเป็นสัญญาเมื่อพิจารณาในลักษณะของประเด็น language/speech ในทางสัญญาวิทยาที่ปรากฏออกมาจากการตีความว่าอย่างไรบ้าง เราจะคิด ถึงlanguage ในฐานะของภาษาแห่งการก่อสร้างสิ่งอันปกป้องคุ้มภัยจากสภาวะธรรมชาติของ มนุษย์ และคิดถึง speech ในฐานะของสำเนียงพูดทางสถาปัตยกรรมที่ต่างกันไปตามบริบทและ จุดมุ่งหมาย

เมื่อปรากฏคำว่า "พื้นถิ่น" มันจะมีคู่ตรงข้ามที่แม้ไม่เอ่ยถึงก็จำเป็นต้องนึกถึง อาจเรียกว่า ความเป็นสากลจากลักษณะพื้นถิ่น ถ้ามองจากมุมมองของวิทยาการทางสถาปัตยกรรมผ่านแว่น ตาของสัญญาวิทยานั้น "ความพยายามสร้างสถาปัตยกรรมของมนุษย์ก็คือ language" และ "แต่ละสถาปัตยกรรมของชนเผ่าหรือรัฐชาติก็คือ speech" แต่ในขณะเดียวกัน speech

ก็อาจเป็น language ได้ นั่นหมายความว่า speech นั้น มี speech ระดับย่อย ๆ ลงไปอีกเมื่อแบ่งด้วยกฎเกณฑ์หรือด้วยลักษณะต่าง ๆ อาจเป็นพื้นที่ที่แตกต่างกันช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการใช้เกณฑ์ใดในการจำแนก

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเช่น ศาลากลางในช่วงเวลานี้ก็เช่นกัน เมื่อยังไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็คือ language ของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะมี speech ที่แยกย่อยออกไปอีกเช่น speech ของความเป็นส่วนตัวหรือสาธารณะ speech ของประเภทประโยชน์ใช้สอย วัด บ้าน หรือศาลา speech ของฐานะทางสังคมของสถาปัตยกรรมนั้นหรือของเจ้าของสถาปัตยกรรมนั้น และไม่จำเป็นต้องมี speech เดียวในสถาปัตยกรรมเดียว เราพิจารณาได้ดังนี้

ประการแรกคือ ความเป็นพื้นถิ่นของสถาปัตยกรรมนั้นมีลักษณะเป็น language มากกว่าจะเป็น speech เห็นได้จากที่เมืองศรีขรภูมิ 4 มีพระราชดำริ และพระราชทานเงินเพื่อปฏิสังขรณ์นั้น เพียงแต่เพื่อให้พ้นความทรุดโทรมเท่านั้น มิได้เพื่อให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในรูปแบบ ในช่วงเวลานั้นไม่มีสถาปัตยกรรมของสยาม มีแต่สถาปัตยกรรมของบางกอก ลานนา ลาว หรือมลายูเท่านั้น ในความเป็น language ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นบ่งบอกถึงคุณค่าประการหนึ่งคือ การไม่มีรูปแบบอื่นทางสถาปัตยกรรมมาแสดงคุณค่าที่ดูเหมือนหรือตั้งใจให้เหนือกว่าอย่างในศาลากลางยุคต่อ ๆ มาที่บางช่วงเวลาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นถูกลดค่าลงไปกลายเป็นเพียง speech

ประการที่สองคือ เมื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็น language แล้ว มันจึงมี speech ย่อย ๆ ของมันเอง speech แยกย่อยที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางในช่วงเวลานี้มีอะไรบ้าง speech แรกที่ปรากฏอยู่ในจุดมุ่งหมายของการใช้งานที่ทำให้ speech ของศาลากลางแตกต่างกับ speech ของบ้านในพื้นที่เดียวกัน ในท้องถิ่นนั้นในช่วงเวลาเดียวกันนั้นด้วย speech ของศาลากลางในช่วงเวลานี้คือ speech แห่งการใช้สอยประโยชน์เป็นสำคัญแต่ในเวลาเดียวกันนั้นประโยชน์ใช้สอยก็คือ language เช่นเดียวกัน และอาจพบ speech อื่น ๆ ร่วมอยู่ด้วยเช่น speech ของความมั่งมีหรือฐานะทางสังคมของผู้เป็นเจ้าของและแม้แต่ speech ของช่วงพื้นถิ่นนั่นเอง หรือกระทั่ง speech ขององครักษ์กาลที่ 4 ที่ปรากฏอยู่ในป้ายจำหลักและรูปตรา

ประการที่สามคือ การอยู่ร่วมกันของหลากหลาย speech ในศาลากลางในช่วงเวลานี้ มีลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่าง speech ในแบบที่ทั้งสนับสนุนต่อกันและกดทับกันเอง speech หลักของศาลากลางในช่วงนี้ ซึ่งเป็น language ไปด้วยในเวลาเดียวกัน คือ การใช้งาน

และหมายถึงการใช้งานเพื่อดำเนินกิจการสาธารณะภายในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ในขณะเดียวกันความสง่างามที่จะมีอยู่ในอาคารศาลากลางตามฐานะความมั่งมีของเจ้าเมือง ตามฝีมือของช่างพื้นถิ่นกับป้ายจำหลักและรูปตราที่จะได้รับพระราชทานนั้น เมื่อรวมกันเข้าจะเป็นฐานของการสนับสนุนประโยชน์ใช้สอยเพื่อกิจการสาธารณะในท้องถิ่นในพื้นที่ในเมืองนั้น ๆ แต่ระหว่าง speech ด้วยกันกลับมีลักษณะที่จะกดทับต่อกันและกัน เพื่อจะยกฐานะขึ้นมาเทียบเคียงการเป็นประโยชน์ใช้สอยซึ่งเป็นหน้าที่หลัก เป็น speech แรกที่ถือว่าอาจสำคัญเทียบเคียงได้กับ language บรรดาความสวยงาม ความประณีต การมีป้ายจำหลักและรูปตามที่ได้รับจากกษัตริย์ ร่วมกันก่อให้เกิดคู่ขนานกับการเป็นประโยชน์ใช้สอย ก็คือ ความมีสถานะที่แตกต่างจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยด้านอื่น ๆ ของกลุ่มอื่นในพื้นที่นั้นนั้น จุดมุ่งหมายของการที่มุ่งให้แตกต่างกันนั้นอาจตีความได้ว่า เพื่อสถานะที่เหนือกว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วยกันในรูปแบบอื่น

โดยสถานะที่มุ่งหมายจะให้เหนือกว่านั้นมีสาเหตุเชื่อมโยงอยู่กับ ทั้งฐานะและสถานะของผู้เป็นเจ้าของคือเจ้าเมือง ซึ่งสืบเหตุต่อเนื่องไปถึงลักษณะกิจกรรมหรือประโยชน์ใช้สอยที่ศาลากลางรองรับอยู่ การเป็นศาลากลางของเจ้าเมืองเหนือกว่าเป็นศาลาริมทางที่ชาวบ้านร่วมกันสร้าง อาจเป็นภาพที่อธิบายได้ชัดเจน ขณะเดียวกันชวนให้สงสัยต่อไปว่าความเป็นเจ้าเมืองเป็นที่สิ้นสุดของการรับรู้ในสถานะที่เหนือกว่าในพื้นที่นั้นแล้วหรือไม่ เพราะป้ายจำหลักและรูปตราขององค์รัชกาลที่ 4 นั้น เป็น speech ที่ทั้งส่งเสริมและกดทับฐานะของเจ้าเมืองในเวลาเดียวกัน ความสง่างามมีที่ท่าว่าจะขึ้นมาเทียบเคียงประโยชน์ใช้สอย

ผ่านพ้นจากเรื่องของ language/speech แล้ว ศาลากลางในช่วงเวลานี้มีลักษณะประการอื่นที่เชื่อมโยงสู่การเป็นสัญลักษณ์คือ การมีความหมายได้อีกหรือไม่ ก่อนจะมีการหาความหมายที่แก้ต่อไปอีกในระดับที่ลึกลงไป มีอะไรบ้างที่ควรพิจารณานอกจากแนวคิดเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ที่น่าสนใจคือสิ่งต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ คือบรรดาผู้แต่งทั้งหลาย ช่างพื้นถิ่น เจ้าเมือง และกษัตริย์ ที่น่าสนใจอีกคือ การมีหรือไม่มีป้ายจำหลักหรือรูปตราที่องค์พระมหากษัตริย์พระราชทานรวมทั้งบริบทแวดล้อมอยู่ในขณะนั้น

การวิเคราะห์ทางสัญลักษณ์วิทยานั้น เริ่มต้นที่การค้นหาสิ่งที่มีความหมายมากไปกว่าตัวมันเองเป็นจุดแรก บรรดาช่างพื้นถิ่นผู้สร้างศาลากลางทั้งหลาย เจ้าเมือง การมีป้ายจำหลักหรือไม่มีรูปแบบทางการเมืองการปกครองนั้นแสดงอะไรให้เห็นมากไปกว่าที่ตัวมันเองเป็นบ้าง ถ้าเริ่มต้นการวิเคราะห์ไปที่ช่างพื้นถิ่น เจ้าเมืองเป็นตัวอย่างอันดับแรก

เราจะพบว่า ในบรรดาประการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลานี้สะท้อนให้เห็นถึง "การให้คุณค่าในสังคม" การให้คุณค่านี้แสดงออกถึงรูปแบบการรับบางอย่างและปฏิเสธบางอย่าง แสดงถึงความไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีอยู่รอบตัว แสดงถึงตำแหน่งหรือการจัดวางความคิด พฤติกรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ผ่านทางการเรียกชื่อ ผ่านทางการให้หรือไม่ให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ผ่านทางการสังกัดหรืออิงอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ที่ชัดเจนเบื้องต้นคือ ศาลากลาง เป็นการแสดงออกและยืนยันถึงการให้คุณค่าในสังคม ผ่านทางการมีโอกาสและช่องทางของการเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางด้านต่าง ๆ ผ่านการที่จะเลือกให้สิ่งใดปรากฏหรือไม่ ปรากฏอยู่ในศาลากลาง เป็นเหมือนอนุสาวรีย์ของยุคสมัยและพื้นที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่งว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้างและเกิดขึ้นอย่างไร

ช่วงพื้นดินจึงเป็นเหมือนการบอกรสนิยมของความต้องการพื้นที่ บอกถึงรูปลักษณะที่เป็นไปของสังคมนั้น ๆ เช่นเดียวกับที่ไม้หรืออิฐบอกวิทยากรที่แตกต่างกันและความมุ่งหมายต่างกัน กษัตริย์บอกถึงรูปแบบการปกครอง บอกถึงสภาพปฏิบัติของการใช้อำนาจในสังคม เจ้าเมืองบอกถึงโครงสร้างและชนชั้นทางสังคม แผ่นป้ายจำหลักหรือรูปตราเป็นเสมือนใบรับรอง รับรองทั้งมาตรฐาน รับรองทั้งความเป็นพวกเดียวกัน และทั้งรับรองตัวของมันเองเมื่อมีผู้รับและยอมรับการรับรองนั้น ทั้งหมดนี้มีความหมายมากไปกว่าตัวมันเองทั้งสิ้น ผ่านในชื่อเรียกต่างกัน คำจำกัดความต่างกันเมื่อเรียกด้วยภาษาทางสัญญาวิทยา ตัวอย่างเช่น แผ่นป้ายจำหลักนั้นเป็นเสมือนความพยายามในกระบวนการของการ metonymy ของกษัตริย์ ไม่ว่าจะโดยเจตนาหรือไม่ แผ่นป้ายจำหลักนั้นถ่ายโอนเอาความหมายของอำนาจขององค์กษัตริย์เองไปปรากฏอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าราชอาณาจักรของพระองค์ แผ่นป้ายเป็นสัญญาที่ผ่านกระบวนการ Metonymy เช่นเดียวกับที่เจ้าเมืองเป็น ในขณะที่เดียวกันมันก็มีกระบวนการของ metaphor ปรากฏอยู่อย่างอ่อน ๆ นั่นคือ การที่หากใครไม่รู้ว่แต่ละแห่งของดินแดนนั้นสังกัดสิ่งใดอยู่ มีธรรมเนียม มีรูปแบบอะไรอยู่ในขณะที่ Metonymy แสดงการเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่ง (part) ของส่วนรวมทั้งหมด เช่นเป็นเมืองในราชอาณาจักร Metaphor อย่างอ่อนที่ปรากฏอยู่นั้นบอกให้รู้หรือเตือนให้รู้ว่าควรรับรู้อะไรที่อยู่ในลักษณะเดียวกันบ้าง อาจกล่าวได้ว่าในกระบวนการการถ่ายโอนความหมายนี้กำลังสร้างการรับรู้ต่อลักษณะความหมายอันหมายถึงพฤติกรรมที่ควรแสดงออกตอบโต้ต่อความหมายนั้นอยู่ด้วย

นั่นก็คือว่า ในขณะที่การมีเจ้าเมือง การพระราชทานแผ่นป้ายจำหลักหรือรูปตรา เป็นการพยายามถ่ายโอนความหมายในรูปของการเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร โดยกระบวนการ

Metonymy นั้น การเป็นส่วนหนึ่งนั้นก่อให้เกิดความหมายโดยตรงหรือความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) ไปในขณะเดียวกันด้วย คือการรู้ความหมายว่า เป็นเมืองใด ของใคร หรือแบบใด แต่ในขณะเดียวกันอีกนั้น เมื่อรู้ว่าสิ่งใดเป็นอย่างไรแล้ว ย่อมเป็นไปได้โดยอัตโนมัติที่จะสามารถเชื่อมโยง แบ่งแยก จัดกลุ่มสิ่งนั้นไว้กับกลุ่มของมันได้ ด้วยความเหมือนหรือความต่าง เราอาจยังไม่แน่ใจว่าควรปฏิบัติต่อเจ้าเมืองอย่างไรจนกว่าจะรู้ว่า เจ้าเมืองคนนั้นเป็นหนึ่งในเจ้าเมืองทั้งหลาย (part) ที่กษัตริย์รับรอง(whole)หรือไม่ นั่นคือ การรู้ว่ามันอยู่ร่วมกับสิ่งใดบ้าง อำนาจ ความมั่งมี หรือการดูแล มันเป็นการปรากฏของกระบวนการ Metaphor ที่อยู่ลึกลงไป และเช่นเดียวกันการรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของส่วนใดนั้นนอกจากเป็นความหมายโดยตรงแล้ว ยังก่อให้เกิดความหมายโดยนัย (Connotative meaning) ไปด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายโดยนัยนี้แตกต่างตามอัตวิสัย (subjective) ทั้งหมดนี้ผ่านกระบวนการเลือกและจัดลำดับให้ความสำคัญ อยู่ในอาคารศาลากลาง (Paradigmatic และ Syntagmatic)

และเมื่อมีความหมายจนถึงมีความหมายมากไปกว่าตัวมันเองแล้ว นั่นก็หมายความว่ามันผ่านกระบวนการรับรู้และแบบปฏิบัติทางสังคมแล้วเช่นกันด้วย (Code/Convention) ในที่นี้อาคารประเภทหนึ่งเรียกร่องการเรียงรู้ความแตกต่างจากยุ่งข้าว บ้าน และศาลาริมทาง ผ่านทางรูปลักษณะที่บอกการใช้สอยและความสง่างามทางสถาปัตยกรรมของมัน ที่ผนวกเอาการเรียนรู้ด้านอื่นไปพร้อมกันด้วย เช่น ความประณีตนั้นสร้างได้ด้วยช่างฝีมือดี ช่างฝีมือดีนั้นทำงานได้ด้วยลักษณะที่ว่าพึงพอใจที่ได้ทำ ได้รับการว่าจ้างที่ดี หรือได้รับคำสั่งให้ทำ ซึ่งรวมกันก็คือการเหนือกว่าทางสังคมด้วยการเงินหรืออำนาจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างรวมกัน ดังนั้น convention หรือ code หรือข้อตกลงร่วมกัน ที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางก็คือ การเรียกร่องให้เรียนรู้ความแตกต่างจากการใช้ประโยชน์เป็นความหมายแรก แต่เคลื่อนย้ายความหมายของอำนาจในการบริการสาธารณะนั้นเข้าสู่สถานะที่เหนือกว่า ดีกว่า ผ่านทางความสวยงามและประณีต เป็นรหัสของลักษณะที่เรียนรู้ได้ด้วยความเข้าใจต่อความแตกต่างทางสถานะในสังคม แต่ขอให้ตระหนักว่าถึงท้ายที่สุดแล้ว ศาลากลางในช่วงเวลานี้เหลือเพียงการกล่าวถึงเท่านั้น

แล้วความหมายที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2535 นี้คือสิ่งใด ในที่นี้ความหมายที่ปรากฏที่คั่นหามาแสดงได้นั้นคือ อำนาจในการปกครองดูแลท้องถิ่นหรือพื้นที่ที่ศาลากลางนั้นตั้งอยู่ เป็นอำนาจที่คนในพื้นที่รับรู้ถึงการแสดงออกถึงความเหนือกว่า รับรู้ถึงสิทธิในการควบคุมดูแลของเจ้าเมืองที่ชาวเมืองยอมรับ และสิ่งที่เจ้าเมืองจะมีหน้าที่ปฏิบัติให้กับชาวเมืองในทางกลับกันด้วย แต่ทั้งหมดเป็นเพียงการรับรู้มากกว่าอื่นใด เพราะไร้อำนาจที่จะเรียกร่องมากกว่าการรับรู้จากชาวเมือง ศาลากลางที่เป็นไม้ ย้ายตามการเปลี่ยนแปลง

เจ้าเมือง อยู่ในสภาพทรุดโทรม แม้ได้รับการช่วยเหลือจากกษัตริย์ แต่สุดท้ายก็กลับทรุดโทรมลงอย่างเก่าอีก บ่งบอกถึงการพยายามมีอำนาจควบคุมดูแลที่ไร้ประสิทธิภาพ เป็นสถานะเหนือกว่าที่พยายามสร้างขึ้นมาบนรากฐานของความไม่เข้มแข็งอย่างถาวรของระบบการเมืองการปกครองในเวลานั้น ในพื้นที่นั้น ๆ ที่มีศาลากลางทรุดโทรมตั้งอยู่ เป็นความไม่ประสบผลสำเร็จในจุดมุ่งหมายและประสิทธิภาพของระบบการเมืองอย่างที่ควรจะเป็น เป็นระยะเวลาที่ระบอบการเมืองอ่อนแอ มิใช่เรื่องของการที่ตัวบุคคลอ่อนแอ

ความหมายที่มากไปกว่าที่ปรากฏของศาลากลางในช่วงเวลานี้คือการไม่บรรลุจุดมุ่งหมายในประสิทธิภาพของระบอบการเมืองที่เป็นอยู่นั่นเอง เป็นความหมายที่ปรากฏอยู่บนความทรุดโทรมและเก่าแก่ระหว่างสองสิ่งที่ถือเป็นสัญญาณที่อยู่ตรงกันข้ามอย่างชัดเจน นั่นคือ รูปลักษณะสถาปัตยกรรมของแต่ละพื้นที่อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนกับป้ายจำหลักและรูปตราจากกษัตริย์ ทั้งคู่เป็นส่วนประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลานี้นั่นเอง และต่างก็ให้คุณค่าฝ่ายตรงข้ามกันในลักษณะที่ว่าฝ่ายของความเป็นพื้นถิ่นนั้นคือความทรุดโทรมไม่น่าดู ฝ่ายของป้ายบอกราชอาณาจักรเขตเดียวกันคือความไม่จำเป็น... ที่ต้องมี

เป็นเพราะว่ามันมีอำนาจทางความหมายในระดับที่กระตุ้นให้เกิดได้เพียงการรับรู้ในรูปแบบและวิธีการทางการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่มีอำนาจของความหมายไม่มากพอที่จะทำให้เกิดความยอมรับรูปแบบและวิธีทางการเมืองการปกครองอย่างที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งอำนาจของความหมายดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อประสิทธิภาพของรูปแบบและวิธีทางการเมืองการปกครองนั้น ๆ เอง

3.5 นัยจากสัญญาณ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย และผู้ครอบครอง

จากความหมายที่ถอดความผ่านแนวคิดเชิงสัญญาณวิทยาออกมาแล้ว แม้จะแสดงออกถึงความเกี่ยวข้องต่อสภาพที่ปรากฏของระบบการเมืองของสังคมไทยนั้น หากแต่เมื่อต้องพิจารณาพร้อมกับเรื่องของ "ความชอบธรรม" โดยอิงอยู่กับกรอบของแนวคิดของเศรษฐกิจการเมืองแล้ว เราจะอธิบายการมีความสัมพันธ์ระหว่างความหมายกับความเป็นจริงในสังคมไทยเพื่อค้นหาว่าใครคือผู้ครอบครองความหมาย ใครเป็นผู้ที่ครอบครองในการกำหนดให้ความหมายได้ดังต่อไปนี้

ช่วงเวลาแรกของศาลากลางจังหวัดหรือศาลากลางนั้น การที่ศาลากลางจังหวัดถูกปล่อยให้ทรุดโทรมนั้นเพราะมันแสดงถึงความเป็นสิ่งไม่จำเป็นที่จะต้องมีอยู่แต่อย่างใด ลักษณะความไม่

จำเป็นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิเสธต่อรูปแบบทางการเมืองการปกครองทั้งต่อรูปแบบและต่อกระบวนการ คือ ปฏิเสธทั้งกษัตริย์และตัวแทนของกษัตริย์อย่างเจ้าเมือง สาเหตุของการปฏิเสธนั้นก็เพราะว่าจุดมุ่งหมายของรูปแบบของระบบการเมืองที่นำโดยกษัตริย์ และประสิทธิภาพของกระบวนการที่อยู่ในบทบาทตัวแทนกษัตริย์อย่างเจ้าเมืองนั้นมีความขัดแย้งกันเอง และก่อให้เกิดสภาวะที่ไร้ประสิทธิภาพซึ่งไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะครอบครองอำนาจในการเลือกหรือไม่เลือกที่จะให้คุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสังคมได้ รูปแบบและกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่มีอยู่จึงปรากฏอยู่เพียงลักษณะของการรับรู้แต่ไร้ความชัดเจนในลักษณะของการยอมรับแต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันภาวะที่รูปแบบและกระบวนการใช้อำนาจอ่อนแอ และขาดประสิทธิภาพจากความขัดแย้งกันนี้เอง ก็ได้ทำให้ส่วนอื่น ๆ ของสังคมการเมืองอ่อนแอตามไปด้วย นั่นคือ แม้แต่ฝ่ายที่ปฏิเสธกษัตริย์และเจ้าเมืองอย่างผู้คนในภูมิภาคในท้องถิ่นก็มิอาจรักษาความมั่นคงในอำนาจของตนไว้ได้เช่นกัน ไม่มีฝ่ายใดได้ครอบครองอำนาจในการเลือกเลย

ซึ่งในขณะเดียวกันนั้น การครอบครองอำนาจในการให้ความหมายที่สามารถสื่อถึงการให้คุณค่าทางการเมืองการปกครองนั้น ก็สามารถสื่อถึงการครอบครองอำนาจในการผลิตในด้านอื่นได้เช่นกัน ในทางการเมืองเราผลิตการให้คุณค่าว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใด แล้วในด้านอื่นของการผลิตนั้นคือด้านของอะไร? เราจำเป็นต้องย้อนกลับไปที่ศาลากลางที่สร้างด้วยไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ช่างพื้นบ้านที่ทำงานด้วยใจรักมุ่งหวังจะฝากฝีมือไว้ให้เป็นที่กล่าวขาน เงิน 10 ชั่ง และรูปตราจากสถาบันกษัตริย์ ปรากฏอยู่ในราชอาณาจักรขนาดเล็กที่องค์กษัตริย์บริหารประเทศด้วยวิธีการต่อรองและประสานความร่วมมือ

ไม่เกินเลยไปนักที่จะกล่าวว่า ไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น กับช่างฝีมือ และความทรุดโทรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรกนั้นก็คือ ภาพสะท้อนถึงวิธีการผลิต จุดมุ่งหมายของการผลิตนั้น และประสิทธิภาพของวิธีการผลิตนั่นเอง วัสดุอุปกรณ์ที่มีการแปรรูปของกระบวนการที่ไม่ซับซ้อนแม้จะมีความละเอียดประณีตอยู่บ้าง เราผลิตเพื่อความพึงพอใจและไม่ใช่อำชีพ และเราไม่ต้องการระบบการผลิตหรือแลกเปลี่ยนที่เป็นกิจลักษณะจริงจัง สถาปัตยกรรมนั้นเป็นทั้งผลิตภัณฑ์และจุดมุ่งหมายของอารยธรรม ศาลากลางในช่วงแรกนี้บอกกับเราถึงอะไร ถ้าสถาปัตยกรรมของศาลากลางในยุคแรกมาปรากฏอยู่ในช่วงเวลาปัจจุบัน มันดูจะเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ แต่ในช่วงเวลาของมันเองมันบอกว่า มีอะไรให้ผลิต ผลิตอย่างไร และผลิตเพื่ออะไร มันเป็นการสรุปย่อเอาวิธีการผลิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตเพื่อยังชีพมากกว่าค้าขายไว้ในพื้นที่ใช้งานของมัน แล้วเงิน 10 ชั่งหายไปไหน?

เงิน 10 ซึ่งนั่นคือการบอกถึงผลการประเมินความสามารถของวิธีการผลิตที่มีอยู่ในพื้นที่หรือสังคมนั้น ๆ นั่นเอง และมันแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจกับการเมือง

เงิน 10 ซึ่งบอกผลการประเมินว่าอย่างไร? เมื่อมีการให้แสดงว่ามันยังขาด การขาดบ่งบอกถึงสภาวะของปริมาณที่ควรจะมีอยู่ทั้งหมด หรือความสามารถในการมีได้มากขึ้นกว่าเดิม เงิน 10 ซึ่งบอกแก่ผู้ทราบความเกี่ยวข้องว่าเพราะศาลากลางทรุดโทรม แต่ความหมายที่แท้จริงของมันคือการบอกว่า ศักยภาพของวิธีการผลิตในพื้นที่นั้นไม่เป็นที่พึงพอใจ และบอกต่อไปว่าด้วยเงิน 10 ซึ่งนั่น วิธีการผลิตควรจะมีการปรับปรุงตัวของมันเองอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ในขณะเดียวกันนั้น การประเมินที่เกิดขึ้นย่อมแสดงถึงมาตรฐานที่ควรมีอยู่ของการประเมิน และสภาวะที่ผลักดันให้มีการประเมินนั้นเกิดขึ้น โดยตัวมันเองลำพังวิธีการผลิตหนึ่ง ๆ ก็ไม่ต่างจากสัญญาะตัวหนึ่ง มันบอกคุณค่าและความหมายของมันได้ยากมากเมื่ออยู่เพียงลำพัง โดยปราศจากการเปรียบเทียบภายในความแตกต่างของโครงสร้าง การรู้ความหมายหรือลักษณะ รู้กระบวนการ จุดมุ่งหมายและประสิทธิภาพของวิธีการผลิตแบบหนึ่ง ๆ ได้นั้น ก็เพราะเรานำไปเปรียบเทียบกับวิธีการผลิตแบบอื่นนั่นเอง

การประเมินผลวิธีการผลิตที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะอยู่บนพื้นฐานของการประเมินจากฝ่ายใดหรือเพื่ออะไรนั้นจึงเป็นการบอกถึงสภาวะที่ในพื้นที่หนึ่ง ๆ มีวิธีการผลิตมากกว่าหนึ่งวิธีนั่นเอง ในช่วงเวลานี้ เงิน 10 ซึ่งนั่นมีที่มาจากสิ่งใด มองผิวเผินนั่นคือกษัตริย์ทรงพระราชทาน มองลึกลงไปอีกค้นหาสาเหตุของการพระราชทาน จุดมุ่งหมายขององค์กษัตริย์เกิดจากสิ่งใด มันเกิดจากผลลัพธ์และการเปรียบเทียบแล้วถึงความแตกต่างนั่นเองอะไรทำให้เกิดความแตกต่าง แผ่นดินสยามในขณะนั้นคงไม่มีที่ใด พิมพธน์บัตรใช้ หรือเซ็นสัญญาซื้อขายอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด เมื่อพิจารณาดูองค์กษัตริย์ที่อยู่ในฐานะหนึ่งในผู้แต่งตั้งบพ และบริบทแวดล้อมในขณะนั้น เราอาจฝากสัญญาะในเงิน 10 ซึ่งไว้กับสนธิสัญญาเบาริงได้

ในขณะที่ประเด็นของเงิน 10 ซึ่งต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับการเมืองนั้นเล่าเรื่องการละเล่นแบบงูกินหางโดยเริ่มต้นว่า เงิน 10 ซึ่งนั่นแสดงถึงความสัมพันธ์ที่อยู่ในลักษณะที่การเมืองพยายามควบคุมและแทรกแซงเศรษฐกิจ แต่เมื่อค้นหาสาเหตุต่อไปเราจะบอกได้ว่าเพราะบริบทของการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจนั่นเองที่กดดันให้ระบบการเมืองต้องปรับตัว เรา น่าจะได้ค้นหาต่อไป แต่เนื่องจากมันไม่ใช่ประเด็นหลักที่จะเป็นจุดจบถาวรของการนำไปอธิบายต่อใด ๆ ได้จึงละวางมันเสีย เพราะโดยแท้จริงแล้ว จุดเน้นไม่ได้อยู่ที่อะไรก่อนหรือหลังเป็นสำคัญ แต่อยู่ที่การค้นหาลักษณะการปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างเศรษฐกิจกับการเมือง

เพราะฉะนั้นคำตอบที่ค้นหาว่า ใครคือผู้ที่ครอบครองอำนาจอย่างแท้จริงของการให้ความหมาย หรือครอบครองความหมายที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางจังหวัดทั้งเปิดเผยและแอบแฝง เพื่อสร้างการรองรับต่อผู้ครอบครองนั่นเองในช่วงเวลาแรกของศาลากลางนี้ จึงมีใช้กษัตริย์หรือเจ้าเมือง หรือแม้แต่ชาวบ้านที่เป็นเสมือนพื้นที่ให้เกิดการผลิตใด ๆ ลงไปได้ และเป็นทั้งกำลังการผลิตในเวลาเดียวกันก็ยังมีใช้ฝ่ายที่อ้างได้ถึงชัยชนะที่แท้จริง เนื่องจากกลุ่มหรือฝ่ายที่ว่ามานี้ก็คือที่มาของสิ่งที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางช่วงแรกที่พังทลายลงไปทั้งสิ้น และกลายเป็นสิ่งที่ถูกครอบครองเสียเอง

ผู้ที่เข้าครอบครองอำนาจในการให้ความหมาย หรือคุณค่าอย่างไรของสิ่งใด ๆ นั้น ก็คือวิธีการผลิตแบบใหม่ที่มาพร้อมอย่างเป็นทางการพร้อมกับสนธิสัญญาเบาริงนั่นเอง ผู้ครอบครองความชอบธรรมหรืออันที่จริงก็คือควรจะมีผลอะไรและอย่างไรนั้นแท้จริงก็คือวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่เริ่มต้นกระบวนการของมันในช่วงเวลาแรกของศาลากลางด้วยการเปรียบเทียบให้เห็นถึงรูปแบบประสิทธิภาพที่ต่างกันของวิธีการผลิตระหว่างทุนนิยมผู้มาใหม่กับบุพกาลหรือเกษตรกรรมเพื่อยังชีพที่มีอยู่เดิมในสังคมไทย และก็คือวิธีการผลิตแบบทุนนิมนั่นเองที่ได้รับการยอมรับจากสังคมไป เป็นเสมือนการยอมรับว่าวิธีการผลิตแบบทุนนิมนั้นมีความชอบธรรมโดยปริยายที่จะสร้างความชอบธรรมในระดับย่อย ๆ และหลากหลายออกไป เพื่อรองรับการมีอยู่ของมันและพัฒนาตัวมันเอง กลายเป็น Myth ขนาดยักษ์ที่ผลิต Myth ระดับย่อย ๆ ออกมาอีก ส่งผลรุนแรงกว่าด้านที่เป็น code/convention อันเป็นข้อตกลงที่รับรู้ร่วมกันเสียอีก เพราะในความเป็น code/convention ของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมขึ้นอยู่กับภาระเน้นเรื่องการเพิ่มความสามารถในการผลิต และเพิ่มคุณค่าของความสัมพันธ์ในการผลิตซึ่งแสดงออกด้วยลักษณะเช่น การแบ่งงานกันทำ การผลิตที่อยู่บนพื้นฐานของความได้เปรียบ ข้อตกลงร่วมกันที่ชัดเจนเหล่านี้กลับทำให้เกิด Myth ที่กลืนเอามนุษยเข้าไปอยู่ในการครอบงำของวิธีการผลิตอย่างซับซ้อน

นั่นก็คือว่า บุคคล กลุ่ม ฝ่ายหรือสถาบันใด ๆ ที่มองเห็นเป็นรูปธรรมว่ามีอำนาจบังคับ ก่อให้เกิดการผลิตความหมายหรือความชอบธรรมใด ๆ อยู่ นั่น แท้จริงก็คือผู้ที่ถูกกระบวนการและจุดมุ่งหมายของวิธีการผลิตที่อิสระจากเจตนาของมนุษย์ ผลักดัน กระตุ้นและเร่งเร้าให้มีบทบาทเป็นไปต่าง ๆ นานา ภายใต้ไต่เถณฑ์กติกาที่โดยตัวของกระบวนการและจุดมุ่งหมายของวิธีการผลิตนั้น สร้างขึ้นมาอีกทีซ้อนทับกับกติกาที่มนุษย์ตกลงกันก่อนหน้านั้น และบทบาทที่ถูกวิธีการผลิตมีส่วนผลักดันให้เกิดขึ้นมา นั้นไม่ว่าจะอยู่ในรูปที่สนับสนุนหรือต่อต้าน ผลของบทบาทนั้นจะย้อนกลับไปสนับสนุนวิธีการผลิตนั้นอีกครั้งหนึ่ง

ถึงที่สุดแล้วการค้นหาคำความหมายในทางสัญวิทยาของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาแรกนั้น ก็คือการเริ่มต้นแสดงผลของการปะทะกัน ปฏิสัมพันธ์ต่อกันในพื้นที่หนึ่งซึ่งมีตั้งแต่สองวิถีการผลิตขึ้นไป ศาลากลางทำด้วยไม้ ด้วยฝีมือของช่างพื้นถิ่น ประดับด้วยรูปตราจากกษัตริย์ที่พังทลายในที่สุดนั้น คือการเริ่มต้นนับหนึ่งของกระบวนการสิ้นสุดของวิถีการผลิตแบบสังคมนิยมเกษตรบุพกาลของไทยเรา โดยผู้ที่เข้าครอบครองพื้นที่แทนในเวลาต่อมา คือผู้ที่เริ่มต้นนับให้ซึ่งก็คือวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีความแตกต่างจากแบบบุพกาลหรือการเกษตรที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความสอดคล้องต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของตน มาเป็นแบบที่มีศักยภาพของการผลิตมากและเปลี่ยนแปลงไม่เฉพาะแต่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเท่านั้น แต่รวมถึงประการอื่น ๆ อีกมากด้วย

จากคำความหมายแรก ๆ ที่ถอดความและตีความออกมาได้ว่า ศาลากลางนั้นเป็นภาพบอกถึงสภาวะความเป็นไปของระบบการเมืองไทยในสมัยนั้น เกิดอะไรขึ้น เกิดอย่างไร แต่เมื่อพิจารณาถึงลงไปอีกเรากลับพบ "สาเหตุ" ของความเป็นไปในระบบการเมืองการปกครองที่ว่านั้น มันเพิ่มความสามารถในการตอบคำถามว่าทำไมความสัมพันธ์ในระบบการเมืองการปกครองจึงเป็นเช่นนั้น และการเข้าครอบครองสาเหตุได้ก็ไม่ต่างอะไรไปจากการควบคุมความเป็นไปของระบบการเมืองได้ และเราจะใช้ความหมายทางสัญวิทยาที่ได้นี้ ไปถอดความเป็นคำความหมายทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง

การค้นหาคำความหมายด้วยแนวสัญวิทยานั้น พาเราเข้าไปสู่ความหมายที่แฝงอยู่ลึกลงไป ในสถาปัตยกรรมของศาลากลาง ในระดับของการแสดงการเริ่มต้นปะทะสัมพันธ์กันของสองวิถีการผลิต ระหว่างวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมในลักษณะชุมชนบุพกาลที่ผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลักกับการผลิตแบบอุตสาหกรรมในวิถีการผลิตอย่างทุนนิยมที่เน้นการเพิ่มมูลค่าผ่านวิธีการแลกเปลี่ยนเพื่อค้าขาย สองวิถีการผลิตที่ว่านี้เริ่มต้นปะทะสัมพันธ์ต่อกันอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อมีการทำสนธิสัญญาบาวริงในสมัยรัชกาลที่ 4 และการปะทะสัมพันธ์ต่อกันของสองวิถีการผลิตนี้เองที่เป็นตัวควบคุมบทบาทที่แท้จริงในการแสดงออกทางสัญวิทยาที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรก และอาจรวมถึงช่วงเวลาต่อมาด้วย หากเรายังยืนยันที่จะที่จะอยู่กับสิ่งที่ลึกที่สุดเท่าที่จะขุดค้นพบ

แต่ในความเป็นจริงแล้วความหมายที่อยู่ลึกที่สุด อาจไม่ได้เป็นความหมายที่ตอบคำถามได้ดีกับทุกคำถามในการที่จะสร้างความเข้าใจร่วมกันได้เสมอไป ในกระบวนการของการศึกษาค้นคว้านี้ก็เช่นเดียวกัน ซึ่งอย่างไรก็ดีด้วยการตีความนั้นเปิดโอกาสให้เราเคลื่อนย้ายการทำความเข้าใจต่อ

ตัวบทได้ หลังจากถล่มล้มลงไปแล้ว เราถอยออกมาเพื่อถอดความความหมายจากสัญญาออกมา ให้อยู่ในระดับและประเด็นที่ชัดเจนต่อการเข้าใจร่วมกัน ในสิ่งที่การศึกษาครั้งนี้ต้องการค้นหาคือ “ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย” ศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้บ่งบอกอะไรให้เราทราบได้บ้าง

อย่างทีอและตรงและสั้นที่สุดคือความหมายทางการเมืองส่วนแรกนั้น ส่วนหนึ่งสถาปัตยกรรมที่ปรากฏของศาลากลางในช่วงเวลาแรก บอกรูปแบบการปกครองของราชอาณาจักรสยามที่มีและใช้อยู่ในขณะนั้น คือการปกครองโดยองค์กษัตริย์ที่อิงอยู่กับลัทธิเทวราช (divine kingship) คือองค์กษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของอำนาจเด็ดขาดเหนือทุกสิ่งในราชอาณาจักรของพระองค์ (Absolute monarchy) ทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน รูปแบบของการปกครองของสังคมการเมืองไทยในขณะนั้น การมีอยู่ขององค์กษัตริย์ปรากฏผ่านสัญญาในรูปของป้ายจำหลักและรูปตราตราที่จะได้รับพระราชทานหากปฏิสังขรณ์อาคารศาลากลางตามรับสั่ง และจากเงินพระราชทาน 10 ซึ่งที่ทรงสนับสนุนคือความหมายประการแรกที่ส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรกสื่อความหมายออกมา อย่างน้อยก็ในลักษณะของความพยายามจะให้เกิดการตระหนักและยอมรับว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ ป้ายจำหลักบอกจุดเริ่มต้นของความหมายทางการเมืองก่อนจะกลับมาขยายความตัวของมันเองด้วยความหมายทางการเมืองอีกด้านหนึ่งในภายหลัง

“ความพยายามจะให้เกิด..” หมายความว่าอย่างไร นี่คือการที่สองของความหมายทางการเมืองที่ว่านั้น เพียงแต่มันไม่ได้บอกว่า “อะไร” แต่ขยายความว่า “อย่างไร”

ความหมายทางการเมืองส่วนที่สองนั้น อธิบายตัวมันเองเพิ่มเติมต่อไปว่า ลักษณะของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่องค์กษัตริย์จะทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินนั้น “ในความเป็นจริง” ของช่วงเวลาแรกนี้ “ไม่ได้เป็น” อย่างที่ควรจะเป็นตามรูปแบบของมันหรือตามที่ผู้ที่อยู่ในศูนย์กลางของอำนาจปรารถนาที่จะเป็น เพราะเพียงผ่านพ้นเขตของเมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯ ออกมาแล้ว กำลังและอำนาจในทางปฏิบัติจริงที่จะเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินขององค์กษัตริย์ก็กลับยิ่งลดน้อยลงตามระยะทางความห่างไกลจากเมืองหลวง และชัดเจนเพิ่มขึ้นในความไม่เป็นจริงของอำนาจเทวสิทธิ์ดังกล่าวเมื่อเพิ่มกันดารของพื้นที่เข้าไป เจ้าเมืองที่อยู่ในฐานะของตัวแทนต่างพระเนตรพระกรรณในการที่จะดูแลราชอาณาจักรของกษัตริย์ต้องหาซื้อที่ดินเองไม่ต่างจากไพร่ฟ้าทั่วไปเป็นการยืนยันประการหนึ่ง และการไม่มีสิ่งใดอันจะแสดงสังกัดหรือแสดงที่มาแห่งอำนาจของเจ้าเมืองนั้น ซึ่งประหนึ่งว่าเจ้าเมืองแต่ละเมืองนั้นมีอำนาจอยู่ในตัวเอง

และมีอำนาจได้ก็โดยตัวเจ้าเมืองเองอย่างไม่มีสิ่งใดเหนือกว่า ประหนึ่งว่าอำนาจของเจ้าเมืองนั้นไม่ต้องรับมอบจากที่ใดก็อีกประการหนึ่ง มันปรากฏผ่านอยู่ในการที่ไม่มีรูปตราใดๆเลยที่จะแสดงความเป็นเจ้าของจากสถาบันกษัตริย์ในช่วงเวลาก่อนหน้าการเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือขององค์รัชกาลที่ 4 นั้นเป็นเครื่องยืนยันถึงสภาพที่ว่า “...พระมหากษัตริย์ทรงมีอิทธิพลแบบหลวมๆ คือทรงบริหารอาณาจักรโดยทรงต่อรองและประสานความร่วมมือ...สร้างพันธมิตรกับเจ้าเมืองในแคว้นแคว้นต่างๆซึ่งก็ได้สวามิภักดิ์อยู่แต่กับกรุงเทพเท่านั้น...” (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539)

การพระราชทานป้ายจำหลักและรูปตราให้ไปติดประทับไว้ ณ ศาลากลางที่ทรงสนับสนุนการปฏิสังขรณ์ใหม่ในช่วงเวลานั้น จึงเป็นเหมือนความพยายามจากกษัตริย์ในการที่จะตอกย้ำและเตือนให้ควรตระหนักถึงอำนาจที่กษัตริย์มีและต้องการจะมีอยู่ในดินแดนแต่ละส่วนของราชอาณาจักรทั้งหมด แม้จะออกมาห่างไกลเมืองหลวงสักเพียงใดแต่ยังอยู่ในแผ่นดินเดียวกัน

ความหมายทางการเมืองสองประการแรกนี้ผนวกกรรมกันเข้าก็คือการสื่อให้เห็นว่า การที่รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานรูปตราและเงิน 10 ชั่ง เพื่อปฏิสังขรณ์ศาลากลางนั้นนอกจากเพื่อให้พ้นจากความทูดโทรมเป็นเบื้องต้นแล้ว ยังมีนัยยะของการแสดงตนของเป็นเจ้าของที่แท้จริงต่อชีวิตและแผ่นดินทั้งหมดทั้งปวงในแต่ละเมืองที่อยู่ในราชอาณาจักรเขตของพระองค์ด้วย ซึ่งหมายรวมถึงผลประโยชน์ใดๆอันจะเกิดจากการเป็นเจ้าของนั้นด้วย แต่เมื่อจำเป็นต้องแสดงความเป็นเจ้าของก็หมายความว่าสถานะหรือสิ่งที่ต้องการนั้นยังไม่ได้มา หรือยังไม่มั่นคง ไม่สม่ำเสมอ และมันเป็นไปได้ทั้งหมดในทุกลักษณะที่กล่าวมา อะไรเป็นสิ่งที่จะยืนยันและอธิบายการตีความนี้ได้บ้าง

ที่มาของการมีอยู่ของศาลากลาง ไม่ว่าจะมียุ่อย่างไรก็ตาม ทูดโทรมหรือโอโถง เป็นสิ่งที่อธิบายได้ถึงสถานะที่ยังไม่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แท้จริงของช่วงเวลาแรกนี้

เพราะแท้ที่จริงแล้วในช่วงเวลาแรกนี้ศาลากลางจะมีอยู่ได้หรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับ “เจ้าเมือง” ไม่ใช่องค์กษัตริย์แต่อย่างใด จะเห็นได้จากข้อมูลที่บอกให้ทราบว่ามีได้รับการสนับสนุนให้ปฏิสังขรณ์จากกษัตริย์แล้วก็ตามแต่สุดท้ายศาลากลางก็กลับทูดโทรมลงอีก ขณะที่ก่อนหน้านี้จะได้รับการสนับสนุนให้ปฏิสังขรณ์จากองค์กษัตริย์นั้นก็ปรากฏว่ามีอยู่บางเมืองที่มีศาลากลางที่ดูเป็นกิจลักษณะไม่ทูดโทรมแต่อย่างใด ขึ้นอยู่กับความมั่งมีที่แตกต่างกันของเจ้าเมืองแต่ละคนเป็นเจ้าเมืองที่อยู่ในช่วงเวลาก่อนการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน พ.ศ.2435 ก่อนที่ “สถาบัน”

กษัตริย์จะส่งคนของตนไปปกครองดูแลเองอย่างจริงจัง นั่นคือเป็นเจ้าเมืองที่ยังอยู่ในฐานะของ “ผู้กินเมือง”

เนื่องจากในขณะนั้นสภาวะความเข้มแข็งทางการเงินการคลังของกษัตริย์ยังไม่มีมากพอที่จะจ่ายค่าตอบแทนให้กับผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลบรรดาหัวเมืองต่างพระเนตรพระกรรณแทนองค์กษัตริย์ได้ อีกทั้งความยากลำบากของการเดินทางและความทุรกันดารของแต่ละพื้นที่หัวเมืองนั้นทำให้ไม่อยู่ในสภาพที่คุ้มค่าพอจะส่งคนของตนเองไปควบคุมดูแลเสียเอง การให้เจ้าเมืองอยู่ในฐานะผู้กินเมืองคือ ทำหน้าที่ควบคุมจัดการทั้งแรงงานและส่วนเกินจากผลผลิตที่ได้แทนองค์กษัตริย์ โดยให้หักส่วนหนึ่งไว้กับเจ้าเมืองเสียเองประหนึ่งการจ่ายเงินเดือนก่อนแล้วที่เหลือต่อจากนั้นจึงส่งมาที่ส่วนกลางหรือคือองค์กษัตริย์นั่นเอง ตามแต่จะตกลงกันไว้ในแต่ละเมือง สภาวะเช่นนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดความเข้มแข็งและเด็ดขาดในอำนาจกับกษัตริย์แต่อย่างใด

เพราะในขณะที่ผลประโยชน์ที่ศูนย์กลางอำนาจพึงจะได้จากบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ นั้นถูกหักไปตกอยู่กับเจ้าเมืองผู้กินเมืองเสียแล้วส่วนหนึ่ง ผลประโยชน์จากการค้าขายและการเก็บภาษีใดๆ ที่เก็บจากการมีกิจกรรมธุรกรรมในเขตเมืองก็ถูกควบคุมโดยกลุ่มขุนนางเสียด้วยอีกทางหนึ่ง สถานะขององค์กษัตริย์เวลาดังกล่าวจึงไม่อาจกล่าวได้ว่ามีอำนาจที่เด็ดขาดอย่างแท้จริง การเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินเหนือทุกสิ่งในราชอาณาจักรนั้นมีความเป็นจริงในนามมากกว่าในทางปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นการที่ศาลากลางในช่วงเวลาก่อนที่องค์รัชกาลที่ 4 จะเสด็จประพาสหัวเมืองนั้นไม่ได้รับความสนใจใส่ใจว่าจำเป็นต้องมีอยู่หรือไม่ และถ้าจะมีอยู่ควรจะมีอยู่อย่างไรหรือควรมีสิ่งใดประกอบสร้างอยู่ร่วมกันด้วยนั้น จึงเป็นสิ่งยืนยันสภาวะดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ว่ากระบวนการปกครองในแบบที่เป็นอยู่เดิมก่อนการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั้นไม่ได้อยู่ในสถานะที่จะส่งเสริมหรือก่อให้เกิดอำนาจที่เด็ดขาดและมั่นคงแก่กษัตริย์ในการที่จะแสดงสภาวะที่เป็นเจ้าของและอยู่เหนือทุกสิ่งในราชอาณาจักรแต่อย่างใด เชื่อมโยงและถอดความออกมาได้ตรงกับการวิเคราะห์ทางสัญวิทยาที่ได้ว่าความทรุดโทรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้ ไม่ว่าจะก่อนหน้าหรือหลังจากที่ได้รับพระราชทานเงิน 10 ชั่ง แสดงถึงการไม่บรรลุจุดมุ่งหมายในประสิทธิภาพของระบอบการเมืองที่เป็นอยู่

องค์กษัตริย์ซึ่งควรได้ครอบครองและเป็นเจ้าของต่อผลประโยชน์ใดๆ จากการเป็นเจ้าชีวิตเจ้าแผ่นดินกลับไม่สามารถจัดการควบคุมและจัดเก็บเอาสิ่งที่ต้องการได้เอง แต่กลับต้องพึ่งพาขุน

นางและเจ้าเมืองและนี่คือความหมายทางการเมืองประการที่สามที่อธิบายขยายความตัวมันเอง ต่อเนื่องจากสองความหมายแรก ซึ่งขณะที่ความหมายที่หนึ่งบอกว่า "อะไร" ความหมายที่สองบอกว่า "อย่างไร" ความหมายที่สามนี้ก็คือการอธิบายว่า "ทำไม" สภาวะทางการเมืองที่ปรากฏ อยู่ในความหมายที่สองจึงเกิดขึ้นได้

ความหมายทางการเมืองส่วนที่สามคือการตอบว่า เพราะว่ากระบวนการรองรับอำนาจ เด็ดขาดที่อย่างเจ้าเมืองและขุนนางกลับทำให้อำนาจของกษัตริย์นั้นไม่ได้ขาดเสียเอง กระบวนการใช้อำนาจมีความขัดแย้งต่อที่มาและจุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจคือความหมายคือนัยทางการเมืองของสังคมการเมืองไทยที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้

ยังมีอีกหนึ่งความหมายทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ร่วมกันกับทั้งสามความหมายที่ผ่านมา และเป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องตามลำดับของสภาวะที่เกิดขึ้น นั่นคือความพยายามแสดงความเป็นเจ้าของจากกษัตริย์ที่ปรากฏผ่านแผ่นป้ายจำหลักและรูปตราแสดงการอยู่ในแผ่นดินเดียวกันซึ่งหมายถึงการมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวกัน และแน่นอนว่ามันย่อมหมายถึงการมีอำนาจในการบังคับปกครองจากเจ้านายสูงสุดเดียวกัน

แต่ที่ศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้มีความน่าสนใจพิจารณาในประเด็นของความพยายามแสดงความเป็นเจ้าของจากองค์กษัตริย์ก็ตรงจุดที่ว่าอะไรคือสาเหตุของการแสดงออกและจุดมุ่งหมายที่แท้จริงที่ผลักดันการกระทำดังกล่าว

คำถามเกิดขึ้นว่าทำไมหรืออะไรที่ผลักดันให้องค์รัชกาลที่ 4 เสด็จประพาสหัวเมืองในรัชสมัยของพระองค์ การที่จะบอกว่าเพราะกษัตริย์มีความต้องการจะรวบรวมอาณาเขตและอำนาจให้แน่นชัดเพื่อรวบรวมผลประโยชน์จากการเป็นเจ้าของให้เป็นขึ้นเป็นอัน เพื่อความเข้มแข็งของกษัตริย์เองนั้นตอบได้ว่าใช่ และเราได้ตอบไปแล้ว แต่การตีความไม่ได้เพียงจะค้นหาว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นใครเป็นคนทำ โดยมีจุดมุ่งหมายอย่างไร แต่เพื่อค้นหาว่า อะไรที่ผลักดันการกระทำนั้นอยู่ สิ่งที่ผลักดันนั้นมีที่มาที่ไปอย่างไร และเพื่ออะไร เพราะการรวบรวมแผ่นดินให้อยู่ในราชอาณาจักรนั้น เป็นสิ่งที่กษัตริย์ไม่ว่าพระองค์ใดพึงกระทำอยู่เป็นปกติ และมันไม่น่าจะมีอยู่แค่นั้น

คำถามง่าย ๆ ก็คือว่าเหตุใดที่พระมหากษัตริย์สามพระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงไม่เคยมีการเสด็จประพาสหัวเมืองในทำนองเดียวกับที่องค์รัชกาลที่ 4 ทรงเสด็จ คำตอบคือการทำศึกสงครามในรัชกาลที่ 1 คำตอบคือระยะฟื้นฟูบ้านเมืองในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ซึ่งในรัชกาลที่ 3 นี้

เองที่การค้าขายกับต่างประเทศเริ่มมีความชัดเจนและทำรายได้เป็นอย่างดีเป็นกอบเป็นกำมากขึ้น ในขณะที่สภาวะการเข้ามาติดต่อสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตจากต่างประเทศทั้งจากตะวันออก และตะวันตกก็มีความจริงจังและเป็นทางการมากขึ้น ขยายวงกว้างของการติดต่อระหว่างประเทศมากขึ้น และแน่นอนว่ามีนัยยะของเรื่องผลประโยชน์ในการค้าขายต่อกันมากขึ้นด้วยไปพร้อมกันด้วย การเข้ามาใกล้ชิดในการติดต่อกันระหว่างชาติตะวันออกด้วยกันอย่างจริงจังนั้นแน่นอนว่าเน้นหนักไปในทางการค้าขาย แต่การเข้ามาของชาติตะวันตกนั้นนัยยะมากกว่าแค่การเผยแผ่ศาสนา การค้นหาเครื่องเทศหรือไม้หอม และคงไม่หยุดความพอใจอยู่แค่การซื้อข้าวกลับไปยังบ้านเมืองของตน แต่คือการล่าอาณานิคม

สรุปว่าคำตอบคือสภาวะที่กดดันจากภายนอกนั้นยังไม่ปรากฏชัดถึงการคุกคามอย่างชัดเจนในสามรัชกาลแรก ในขณะที่ในรัชกาลที่4นั้นน่าจะเรียกได้ว่าสยามประเทศโชคดีที่มีองค์กษัตริย์ที่มีบุคลิกภาพของความเป็นปราชญ์ เป็นนักวิชาการสูงยิ่ง และความรู้ภาษาต่างประเทศมากกว่าหนึ่งภาษาของพระองค์ การมีมิตรทางความรู้เป็นชาวต่างชาตินั้นทำให้พระองค์ตระหนักและเท่าทันในเหตุการณ์ภายนอกราชอาณาจักรสยามเขตของการเป็นเจ้าของชีวิตเจ้าแผ่นดินของพระองค์เอง

เราไม่อาจสืบค้นได้ว่ากรณีที่ทรงมีรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์ศาลากลางนั้น นอกจากเพื่อความเจริญสลายตาเมื่อมองดู และเพื่อให้พ้นจากความเสื่อมพระเกียรติที่หัวเมืองของพระองค์มีอาคารที่ทรุดโทรมเป็นที่ทำการ เป็นที่ว่าการของผู้ที่ถือว่าทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ นอกจากสองประการนี้แล้วมีเหตุผลอื่นใดอีกหรือไม่ ในรายงานการศึกษาวิจัยของสถาบันกรมพระยาดำรงฯ กระทรวงมหาดไทย (2542) นั้นกล่าวว่า เพื่อให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ในขณะที่เมื่อถอดความจากสัญญาเราก็พบจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกันทั้งโดยคุณสมบัติของสัญญาอย่าง ป้ายจำหลักและรูปตราที่มีความเหนือกว่าในสถานะเมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กลายเป็นสิ่งที่ถูกรับรองไปเสียเมื่อมีป้ายจำหลักและรูปตราปรากฏอยู่ร่วมกัน และจากที่กล่าวไปแล้ว เมื่อเพ่งมองไปที่องค์รัชกาลที่4ในฐานะของผู้แต่งตั้งตัวบท เราก็พบความเป็นไปได้สูงมากจากพระปรีชาสามารถของพระองค์เองที่ทันสมัยและลึกซึ้ง ตัวอย่างก็เช่นการการยกเลิกการกีดกันไม่ให้เข้าเฝ้า การส่งเครื่องบรรณาการไปต่างประเทศดังได้กล่าวไปแล้ว เราค้นพบความเป็นไปได้สูงมากที่จะมีจุดมุ่งหมายบางประการแฝงอยู่ในการสนับสนุนการปฏิสังขรณ์ศาลากลางขององค์รัชกาลที่4 เพียงแต่อาจยังปรากฏชัดในความเน้นหนักในทางปฏิบัติ และยังไม่สำเร็จในรัชสมัยของพระองค์เท่านั้นเอง

จุดมุ่งหมายบางประการที่ว่านั้นเราได้กล่าวไว้เป็นเบื้องต้นแล้วว่าเป็นความพยายามแสดงความเป็นเจ้าของ แต่ในช่วงเวลาที่อาณาเขตของราชอาณาจักรมีความแน่นอนมากขึ้น และว่างเว้นจากศึกสงครามภายในหรือแม้แต่จากภายนอกที่มีความใกล้เคียงทางดินแดนนั้น การแสดงความเป็นเจ้าของอาณาเขตไม่น่าจะมีน้ำหนักมากเท่ากับเรื่องที่มีการวิเคราะห์ทางสัญญาปะเราไปพบ คำถามก็คือถ้าหากรู้ว่าความคิดและความรู้ของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากเรานั้นเป็นอย่างไร และรู้ต่อไปด้วยว่าเรามีโอกาสสูงที่จะถูกคุกคามจากความแตกต่างที่มีที่ท่าว่าจะเข้มแข็งกว่านั้นเราจะทำอย่างไร ในที่นี้ความแตกต่างที่เข้มแข็งกว่ารู้กันดีว่าเป็นอิทธิพลของชาติตะวันตก

เพราะการค้าขายที่เฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นทำให้เกิดผลตามมาหลายประการในรัชสมัยของพระองค์ การค้าที่ทำให้คนเลือกที่จะมีสภาพชีวิตที่ดีกว่าการถูกควบคุมโดยหาทางหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานโดยไม่เกิดประโยชน์กับตนเองที่เป็นเจ้าของแรงงานนั้นแต่อย่างใด การที่เจ้าชีวิตของทุกชีวิตในแผ่นดินต้องจ้างกรรมกรชาวจีนในงานก่อสร้างหลายประการขององค์รัชกาลที่ 4 ย่อมชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงรอบรู้เท่าทันต่อสถานการณ์รอบตัวเพียงใด ว่าระบบการควบคุมชีวิตซึ่งหมายถึงการควบคุมแรงงานด้วยนั้นเมื่อปะทะเข้ากับวัฒนธรรมการค้าขายนั้นสิ้นคลอนเป็นอย่างยิ่ง มันไม่ได้ผลอย่างที่เคยเป็น และทราบกันดีว่าสถานะเช่นนี้แม้แต่ขุนนางก็ได้รับผลกระทบที่ไม่ต่างไปจากกันมากนัก และผลักดันไปสู่การเข้าควบคุมและจัดเก็บภาษีที่ขยายวงกว้างมากขึ้นทั้งประเภทภาษีและพื้นที่ควบคุมในที่สุด ในช่วงเวลาต่อจากนี้

สถานะที่กษัตริย์รับรู้และเข้าใจถึงสถานการณ์ภายนอกราชอาณาจักรที่มีวิวัฒนาการคุกคามจากอิทธิพลตะวันตก ในขณะที่ในราชอาณาจักรเองก็เกิดการแข่งขันกันเก็บภาษีระหว่างกษัตริย์กับขุนนางของพระองค์ สองประการนี้เกี่ยวข้องกับเป้าหมายหลักและรูปตรา และอธิบายอะไรต่อการพยายามแสดงตนเป็นเจ้าของ

คำตอบก็คือ การมีรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์ศาลากลางและพระราชทานป้ายจำหลักกับรูปตราอันเป็นการพยายามแสดงหรือยืนยันความเป็นเจ้าของนั้นมองผิวเผินแล้วมันมีสถานะของการเป็น "สาเหตุ" ประการเดียวเท่านั้น แต่เพียงเท่านี้ไม่อาจกล่าวได้ว่า "นี่เป็นการตีความ" เพราะลึกลงไปกว่านั้นการกระทำดังกล่าวเป็น "ผลลัพธ์" หนึ่งซึ่งองค์กษัตริย์แสดงออกมาถึงสถานะการตระหนักถึงอำนาจเด็ดขาดที่ไม่มีอยู่จริง อย่างที่กษัตริย์ควรมีและอย่างที่ได้อธิบายไว้ การกระทำดังกล่าวต่อศาลากลางจึงมีนัยยะของการตอบโต้ต่อสถานะที่ปรากฏอยู่ในความหมายประการที่สองและสามดังที่กล่าวมาแล้ว โดยมีสถานะการณ์จากภายนอกราชอาณาจักรที่องค์กษัตริย์ทรงได้รับรู้เป็นตัว

เปรียบเทียบที่ทั้งทำให้ยังตระหนักถึงอำนาจเด็ดขาดที่ไม่มีอยู่จริงและทั้งเป็นเหมือนตัวเร่งให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ที่รวดเร็วและรุนแรงมีนัยของวิธีการที่แตกต่างไปจากอดีตด้วย

การตระหนักว่าไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดจริงที่จะควบคุมและเป็นเจ้าของ ต่อกำลังแรงงานกำลังการผลิต และผลส่วนเกินจากการผลิต เมื่อยังต้องมีและพึ่งพาขุนนางกับเจ้าเมืองอยู่ การตระหนักว่าอำนาจที่มีอยู่เดิมนั้น เข้มแข็งไม่เพียงพอต่อการป้องกันการคุกคามจากภายนอกแสดงผลของการตระหนักและตอบโต้ออกมาผ่านศาลากลาง

ความหมายทางการเมืองส่วนที่สี่ จากลักษณะสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาแรกนี้ คือการแสดงหรืออย่างน้อยก็พยายามแสดงความเป็นเจ้าของ บัณฑิตและกำลังการผลิตทั้งหมดในราชอาณาจักร การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์วิทยาบอกแก่เราว่าในระดับที่มากกว่าการบอกกล่าวความหมายของตัวมันเองแล้ว สถาปัตยกรรมของศาลากลางนั้นคือการให้คุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ ไม่ว่าจะเป็นศักราชกาลที่ 4 จะทรงตั้งพระทัยหรือไม่อย่างไร การปฏิสังขรณ์ศาลากลางของพระองค์สะท้อนการให้คุณค่าทางการเมืองประการหนึ่งคือ การพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีกษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดนั่นเอง โดยใช้กลวิธีของการพยายามเตือนให้รู้ว่าไม่มีความเป็นจริงของอำนาจในขณะนั้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม อำนาจสูงสุดก็ยังเป็นของกษัตริย์ และกษัตริย์ก็พึงจะดำรงสภาพนั้นต่อไปอย่างป็นจริงเป็นจังมากกว่าที่ผ่านมา ป้ายจำหลักและรูปตราไม่ต่างจากการบอกว่า “บ้านของท่านคือบ้านที่ข้าอนุญาตให้ท่านอยู่ จงตระหนัก และทำการต่างๆแลให้ดี แล้วตอบแทนมาให้ เพื่อที่ท่านจะได้อยู่ในบ้านหลังนี้ต่อไป” ศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้แสดงถึงการเริ่มต้นการก่อตัวของความต้องการอำนาจเด็ดขาดอย่างสมบูรณ์แบบของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทางปฏิบัติจริงเพื่อตอบโต้กับสภาวะภายในที่ทั้งอำนาจและผลประโยชน์มีที่ท่าว่าจะถูกแบ่งปันและลดทอนโดยเหล่าขุนนางและเจ้าเมือง และเพื่อป้องกันและรักษาดินแดนและผลประโยชน์ของการเป็นราชอาณาจักรที่มีที่ท่าว่าจะถูกคุกคามจากสภาวะภายนอกไปพร้อมๆกันด้วย มันเป็นเหมือนการเตรียมการรวบรวมกำลังและเสบียงก่อนทำศึกสงคราม เป็นเหมือนการยืนยันเดิมพันที่หน้าตักของตนก่อนแข่งขันกับผู้อื่น

ความหมายประการที่สี่นี้ต่างไปจากความหมายสามประการแรกตรงที่ ในความหมายที่หนึ่ง สอง และสามนั้นความหมายเกิดจากความสัมพันธ์ที่กษัตริย์ ขุนนางหรือเจ้าเมือง และไพร่ฟ้าประชาชนที่ไม่ปรากฏตัวชัดเจนตอบโต้ต่อกัน ความหมายสามประการแรกนั้นเกิดจาก สภาวะของความสัมพันธ์ทางการเมืองในสังคมการเมืองไทย

แต่ความหมายประการที่สี่นี้ แม้จะยังหลีกเลี่ยงสภาวะของบริบทไม่พ้น แต่มีความชัดเจนในที่มาว่า เป็น "ความต้องการ" ของเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นจากทั้งหมด และพิเศษกว่าความหมายสามประการแรก ตรงที่ย้อนกลับไปครอบคลุมความหมายสามประการแรกมาไว้เป็นส่วนหนึ่งของมันเอง และแม้ในทางสัญญาวิทยาเราจะพบว่าไม่มีผู้ใดหรือฝ่ายใดที่ถือได้ว่าเป็นผู้แต่งที่ครอบครองความหมายอย่างแท้จริง เพราะที่บังการอยู่เบื้องหลังคือการปะทะสัมพันธ์ของสองวิถีการผลิต แต่ในระดับของความหมายทางการเมืองนี้เราค้นหาผู้แต่งที่ครอบครองความหมายได้ไม่ยากนัก เราพบผู้ครอบครองความหมายทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาแรกในความหมายประการที่สี่นี้เอง คือ กษัตริย์สยามในขณะนั้นนั่นเอง

ความหมายทางการเมืองประการที่สี่ที่รวมเอาสามความหมายก่อนหน้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของมันในฐานะที่มาและสาเหตุของตัวมันเองนั้น นอกจากจะบอกว่าจะมีความมุ่งหมายอะไรจากองค์กษัตริย์แล้ว ยังกำลังบอกถึงว่าอะไรคือความชอบธรรมในอำนาจที่สังคมการเมืองไทยหรือสยามในขณะนั้นยอมรับ

ความชอบธรรมคือสิ่งที่กษัตริย์มุ่งหมายจะได้มานั่นเอง อำนาจเด็ดขาดของการปกครองในแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แปลได้ว่าเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน แปลอีกต่อไปคือไม่มีอะไรอยู่พ้นอำนาจการครอบครอง แปลอีกต่อไปคือ ครอบครองได้มากที่สุดนั่นเอง การครอบครองให้มากที่สุดและแน่นอนว่าต้องไม่ใช่แค่ในนามแต่ต้องเป็นจริงในทางปฏิบัติด้วยนั้น แปลครั้งสุดท้ายได้ว่า ใครมีมากกว่าก็คือผู้ชนะ และสมควรที่จะมีอยู่ต่อไป ในอำนาจการปกครอง

เพราะการครอบครองได้มากกว่านั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นความเข้มแข็งกว่าได้ง่ายแล้วยังง่ายต่อการสร้าง "ความเชื่อ" ว่าไม่ควรตอบโต้และควรยอมรับเพื่อที่จะได้รับการแบ่งปันปันส่วนจากผู้ที่มีมากกว่า เพื่อที่จะได้รับการปกป้องดูแล ซึ่งก็ไม่ต่างไปจากการยอมตนให้มีเจ้าของ มันกววนย้อนกลับไปสนับสนุนความเชื่อเรื่องลัทธิเทวราชและอำนาจเด็ดขาดของสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกครั้ง

ศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้จึงเป็น "ตัวบท" ของ "ผู้แต่ง" อย่างองค์กษัตริย์สยาม ที่แต่งขึ้นเพื่อตอบโต้บริบททางการเมืองในขณะนั้น ด้วยความมุ่งหมายจะให้ความหมายที่ว่ากษัตริย์นั้นมีอำนาจอยู่จริง ๆ ซึ่งก็ควรจะมีต่อไปด้วยนั้น ได้รับการยอมรับ

การมีป้ายจำหลักและรูปตราจากกษัตริย์ติดประทับไว้ที่ศาลากลางที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ตามที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางในช่วงเวลาแรกนั้นนั้น จึงสรุปได้ว่า

ถึงที่สุดแล้วความหมายทางการเมืองจากสถาปัตยกรรมของอาคารราชการอย่างศาลากลางในช่วงเวลาแรกนี้ ก็คือความพยายามจากกษัตริย์สยามที่มุ่งแสดงให้เห็นประสิทธิภาพของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในระบอบการปกครองแบบดังกล่าวจะได้รับหากยอมรับการปกครองจากองค์กษัตริย์ โดยการยอมรับการมีอยู่ของอำนาจการเป็นเจ้าของทั้งชีวิตและแผ่นดินของกษัตริย์ แต่เป็นความพยายามที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใด ไม่มีผู้ใดที่ครอบครองทั้งชีวิตและแผ่นดินได้มากที่สุด ไม่ว่าจะกษัตริย์ ขุนนางหรือเจ้าเมือง และแม้แต่ผู้คนทั่วไปในสังคมสยามขณะนั้น ซึ่งหมายความว่าไม่มีผู้ใดได้ครอบครองความหมายทางการเมืองที่มีอยู่ในศาลากลางช่วงเวลาแรกนี้แต่อย่างใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

"ศาลากลางจังหวัด" ในบริบทการเมืองไทย ช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึงพ.ศ.2474

4.1 บริบทแวดล้อม: ในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึงพ.ศ.2474

ใน "แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทย" (สมภพ มานะรังสรรค์, 2536) นั้น ให้ภาพรวมโดยสังเขปของเศรษฐกิจเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าวไว้ว่า หลังจากรัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ โดยจัดตั้งกระทรวงขึ้น 12 กระทรวง แทนระบบการปกครองแบบเก่า (เวียง วัง คลัง นา) ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบบริหารราชการแผ่นดินในปัจจุบัน และกล่าวได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่งของการปฏิรูปดังกล่าวก็คือ การเน้นบทบาทและประสิทธิภาพของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่ส่งผลให้ฐานะทางการคลังของประเทศมั่นคงขึ้นมาก

ความเปลี่ยนแปลงที่ตามมากับความมั่นคงของระบบการคลังและการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินดังกล่าวก็คือ การขยายตัวเติบโตใหญ่ทางด้าน การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนทางด้านคมนาคมขนส่งทางบกทั้งทางรถไฟและถนน ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมากมายในช่วงนี้ และกล่าวได้ว่าตั้งแต่ช่วงกลางสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ศูนย์กลางของเมืองไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย หรือแหล่งธุรกิจได้เริ่มเคลื่อนตัวจากแม่น้ำขึ้นมาตั้งบนบก เพราะจนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี 2453 มีการตัดถนนต่าง ๆ เพิ่มขึ้นในกรุงเทพฯ ถึงกว่า 110 สาย และธุรกิจที่ตามมาพร้อมกับการตัดถนนสายใหม่ ๆ ก็คือ ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ (Real estate business) ด้านการลงทุนปลูกห้องแถวขายของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายขุนนางชั้นสูง

นอกจากนั้นแล้ว ในเรื่องของการคมนาคม นอกจากเส้นทางรถไฟและถนนแล้ว ยังมีการพัฒนาการสื่อสารและคมนาคมอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ อีก เช่น รถรางที่ใช้ไฟฟ้าเริ่มมีในปี 2437 การลงทุนด้านโทรศัพท์ที่เริ่มในปี 2429 ด้วยจำนวน 61 เครื่อง จนถึงปี 2449 มีผู้เช่าโทรศัพท์ใช้ 300 คน ปี 2468 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของรัชกาลที่ 6 มีผู้เช่าโทรศัพท์ 1,422 ราย และมีการติดต่อสายใช้วันหนึ่ง 16,528 ครั้ง

เมื่อออกจากกรุงเทพฯ มาพิจารณาถึงส่วนภูมิภาคนั้น การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินที่เกี่ยวกับภูมิภาคที่มีความสำคัญในช่วงนี้ก็คือ การนำระบบเทศบาลมาใช้ในปี 2437 มณฑลเทศาภิบาลที่จัดตั้งขึ้น 4 มณฑลแรกคือ มณฑลพิษณุโลก ราชบุรี ปราชินบุรี และนครราชสีมา โดยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้โอนราชการฝ่ายพลเรือนในหัวเมืองที่เคยขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหมและต่างประเทศ ให้มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว และกว่าจะจัดระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลได้ทั่วประเทศก็ต้องใช้เวลาจนถึงปี 2450 ทำให้ในปีนั้นไทยแบ่งการปกครองออกเป็น 18 มณฑลระบบเทศาภิบาลซึ่งเป็นการรวมอำนาจการปกครองส่วนภูมิภาคเข้าส่วนกลางในกรุงเทพฯ นี้ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นนครศูนย์กลาง (Primate City) ที่รวมเอาความเจริญต่าง ๆ เอาไว้ และดึงดูดทรัพยากรต่าง ๆ จากภูมิภาคเข้าสู่กรุงเทพฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น และเป็นต้นเหตุที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางการพัฒนาระหว่างกรุงเทพฯ กับภูมิภาคตราบเท่าทุกวันนี้

ความสัมพันธ์ติดต่อกันทางเศรษฐกิจระหว่างกรุงเทพฯ และมณฑลต่าง ๆ นั้น มีลำดับขั้นแตกต่างกันไปโดยมีปัจจัยอย่างน้อย 2 ประการเป็นตัวกำหนดคือ มีลักษณะกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย และมีเส้นทางคมนาคมขนส่งติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้ดี ก็จะมีกิจกรรมการค้าภายในมณฑลเอง และระหว่างมณฑลค่อนข้างมาก เช่นราชบุรีกับกรุงเทพฯ การลำเลียงสินค้าเข้ามาขายในกรุงเทพฯ ทำได้โดยอาศัยเส้นทางผ่านแม่น้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก แม่น้ำท่าจีน แล้วเข้าคลองภาษีเจริญสู่กรุงเทพฯ ซึ่งในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 เส้นทางดังกล่าวจะมีเรือบรรทุกข้าว ยาสูบ น้ำตาล นับเป็นจำนวนพันลำส่งสินค้าเข้ามาขายกรุงเทพฯ ตลอดปี ส่วนมณฑลที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น พิษณุโลกซึ่งมีกิจกรรมการผลิตที่คล้ายคลึงกับภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ทำนา ปลูกฝ้าย ยาสูบ อ้อย เมล็ดบัว ฯลฯ การค้ากับกรุงเทพฯ ก็ลดน้อยตามไปด้วย

ในด้านนโยบายการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาลหลังการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ปี 2435 นั้น ปรากฏว่า ก่อนปฏิรูปการบริหารฯ ในปี 2435 นั้น ได้มีการประกาศใช้พรบ.งบประมาณในปี 2433 แต่ไม่ได้รับการตอบสนองจากบรรดาเสนาบดีนัก เนื่องจากไม่เห็นความสำคัญและขาดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อการทำงานงบประมาณในลักษณะที่เป็นการวางแผนระยะยาวที่แท้จริง

ปี 2447 รัชกาลที่ 5 ตัดสินพระทัยกู้เงินจากต่างประเทศเป็นครั้งแรกเป็นเงิน 1 ล้านปอนด์ ปี 2449 กู้อีก 3 ล้านปอนด์ และกู้อีก 4 ล้านปอนด์ในปี 2451 เพื่อรองรับการวางโครงสร้างทางการคมนาคมภายในประเทศ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงประเภทของรายจ่ายในงบประมาณแผ่นดินที่ตั้งไว้ ปรากฏว่าตั้งแต่หลังปีปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินปี 2435 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายด้านป้องกันประเทศ การรักษาความสงบภายในและการคมนาคมมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายจ่ายด้านการป้องกันประเทศนั้นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ จนมีสัดส่วนถึง 23.13% ของรายจ่ายรัฐทั้งหมดในปี 2453 และเป็นรายจ่ายที่มีความสำคัญเป็นอันดับ 1 ในช่วง 2-3 ปีสุดท้ายของรัชกาลที่ 5 โดยรัฐบาลในขณะนั้นมีเหตุผลว่าลัทธิจักรวรรดินิยมที่กำลังล่าเมืองขึ้นอย่างกว้างขวางในขณะนั้น ได้ทำให้ไทยจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่กองทัพ ซึ่งต่อมาเกิดกบฏผีบุญในภาคอีสานและกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ รัฐบาลก็เห็นว่าควรเพิ่มความเข้มแข็งของกองทัพเพื่อรักษาความมั่นคงภายในประเทศด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้รายจ่ายเพื่อป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงภายในจึงมีสัดส่วนถึงเกือบครึ่งหนึ่งของงบประมาณรายจ่ายรวมในช่วงปีหลัง ๆ ของรัชกาลที่ 5 ขณะที่งบประมาณที่ใช้พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมีสัดส่วนต่ำกว่ามาก

เมื่อมาถึงช่วงเริ่มต้นรัชกาลที่ 6 จนถึงปีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ยากลำบากของเศรษฐกิจไทยตั้งแต่ปัญหาการขยายตัวของการส่งออกข้าวไทยลดลงตั้งตั้งแต่ปี 2453 อันเนื่องมาจากความผันผวนของกำลังผลิตภายในประเทศ และปัจจัยภายนอกที่เศรษฐกิจโลกตกต่ำจากสงครามโลก

ปัญหาจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราที่เนื่องจากปี 2468 ประเทศอังกฤษได้กลับไปใช้มาตรฐานทองคำ (Gold standard) ทำให้เงินปอนด์มีค่าแข็งขึ้น ไทยเองที่เชื่อมระบบเงินตราของตนเข้ากับระบบของอังกฤษจึงต้องใช้มาตรฐานทองคำตามอังกฤษไปด้วย เงินบาทของไทยจึงมีค่าสูงกว่าที่ควรจะเป็น ผลที่ตามมาพ่วงกับเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ประเทศคู่ค้าของไทยจึงหันความสนใจไปยังประเทศที่มีราคาสินค้าถูกกว่า ปัญหาคุณภาพของกำลังการผลิตที่นอกจากการคมนาคมขนส่งที่ด้อยประสิทธิภาพแล้ว การขาดแคลนแรงงานเนื่องจากไม่มีแรงจูงใจที่ดีพอจะกระตุ้นให้เกิดกำลังการผลิตได้ ทำให้การผลิตของไทยชะลอตัวซ้ำ

ประกอบกับหลังปี 2453 เป็นต้นมา รายจ่ายด้านราชสำนักสูงขึ้นเรื่อย ๆ และสูงกว่าประเทศอื่น ๆ เมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยต่อกันแล้ว ตัวอย่างเช่น ในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 งบฯ ด้านนี้สูงถึง 44% ของรายได้ของรัฐ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เกิดปัญหาการขาดดุลในงบประมาณทำให้ต้องนำเงินคงคลังไปชดเชย และแม้ว่าได้มีการตั้งคณะกรรมการองคมนตรี

ตรวจจัดงบประมาณการใช้จ่ายแผ่นดินขึ้นมาแก้ปัญหาการคลังของประเทศ แต่ก็แก้ไขปัญหาไม่สำเร็จ เพราะไม่สามารถตัดทอนรายจ่ายสำคัญคือ งบพระราชสำนักและงบป้องกันประเทศได้สำเร็จ

ปัญหาการคลังที่สั่งสมมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 ส่งผลให้ภาวะเศรษฐกิจในช่วงรัชกาลที่ 7 ต้องเขม็งเกลียวขึ้นไปอีกเมื่อต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลาย ๆ ประการ เช่น ถึงวาระที่จะต้องจ่ายหนี้เงินกู้ต่างประเทศที่รัฐบาลชุดก่อน ๆ ได้ก่อไว้ และต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจโลกตกต่ำ (Great Depression) ซึ่งซ้ำเติมปัญหาเศรษฐกิจของประเทศที่มีสภาพตกต่ำอยู่แล้วมากยิ่งขึ้นไปอีก และเมื่อพิจารณาให้ลึกกลงไปจากสภาวะทางเศรษฐกิจการเมืองของไทยในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว จะพบว่าไม่ใช่เฉพาะสภาวะภายนอกเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลงไป สภาพภายในก็เช่นกัน (ช้อยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูตร, 2532)

ย้อนกลับไปเริ่มต้นในสมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นระยะที่แนวความคิดทางการเมืองจากตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยในรูปธรรมอันเป็นผลลัพธ์ของความคิดลักษณะนี้อาจเห็นได้ชัดว่าเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว และเห็นต่อไปอีกว่า แม้จะช้ากว่าด้านอื่นแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็ยิ่งเกิดขึ้นได้อยู่ดี การเปลี่ยนแปลงครั้งที่ยิ่งใหญ่คือ การปฏิรูปการปกครองนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านการบริหารซึ่งเน้นหนักทางด้านองค์การฝ่ายบริหารมากกว่าอย่างอื่น การสร้างสถาบันทางการเมือง ข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่ยืดเยื้อหาข้อยุติไม่ได้มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 จากความพยายามในการสร้างสถาบันทางการเมืองซึ่งต้องการเป็นศูนย์อำนาจจากบุคคลเพียงคนเดียวมาสู่ความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างชนชั้นปกครอง แต่ก็ยังลงไปไม่ถึงการร่วมกันรับผิดชอบระหว่างชนชั้นปกครองต่อผู้ถูกปกครอง

ความคิดเห็นที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองให้ "ทันสมัย" ยิ่งขึ้น มิได้มีอยู่เฉพาะหมู่ผู้ปกครองประเทศเท่านั้น ราษฎรสามัญบางคนก็ได้รับความรู้ความคิดใหม่ ๆ อันเป็นผลจากการติดต่อกับโลกภายนอกก็เริ่มตั้งคำถามถึงความเหมาะสมของระบบการปกครองและความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงประเทศให้ทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ข้อเขียนของคนธรรมดา เช่น เทียนวรรณ มีพลังเพียงพอที่จะสัมผัสสถาบันที่ยิ่งใหญ่ให้รู้สึกได้

จากสภาพดังกล่าวนี้ทำให้เกิดสภาพที่สับสนมากกว่า แนวความคิดทางการเมืองอย่างตะวันตกนั้นจะเหมาะสมกับสภาพของไทยเพียงไรและอย่างไร ความไม่แน่ใจที่ก่อตัวท่ามกลางความสับสนนี้เป็นแรงดึงอยู่เฉียบ ๆ แต่หนักหน่วงเพียงพอที่จะทำให้นักคิดไทยต้องหันกลับเข้าหา

ค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมไทยดั้งเดิมเสมอ แสดงความชัดเจนที่จะไม่ดำเนินการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดอย่างรวดเร็ว หากแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นตอน

ความเป็นประชาธิปไตย ความเข้าใจต่อประชาธิปไตยยังไม่มากขึ้นทันทีทันใดและอย่างถ่องแท้ แต่ความคิดต่อความเป็นมนุษย์ในสังคมไทยมีมากพอที่จะให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมอย่างเช่น การเลิกทาส

เมืองจำลองประชาธิปไตยอย่างดุสิตธานีเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 6 แต่ก็เป็นธรรมชาติของประชาธิปไตยเช่นเดียวกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ การพยายามหยุดนิ่งเอาไว้ จำลองออกมา และทดลองใช้ ทำให้พัฒนาการของมันสะดุดหยุดลง การปกครองในระบบประชาธิปไตยที่คาดกันว่าจะเกิดในรัชสมัยของพระองค์ก็ยังไม่เกิด ที่เกิดขึ้นและรุนแรงชัดกว่าคือความต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงกว่าราษฎรทั่วไป จนถึงกับเกิดกบฏ ร.ศ.930 หรือที่เรียกกันว่ากบฏเก๊กเหม็ง

ด้วยโอกาสทางการศึกษาที่เปิดกว้างต่อราษฎรมากขึ้น ด้วยการเปิดโรงเรียนและส่งนักเรียนที่มีความสามารถออกไปเรียนในยุโรปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้จำนวนผู้ที่มีการรับเอาวัฒนธรรมและความคิดจากตะวันตกมีมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 7 นักศึกษาไทยในยุโรปเริ่มทยอยกลับกันมาเข้ารับราชการ ความรู้สึกเมื่อกลับมาบ้านเกิดทำให้มีการเปรียบเทียบความแตกต่างที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมือง นำไปสู่การปฏิวัติในปี พ.ศ.2475 รัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรก 10 ธันวาคม 2475 มิได้แสดงให้เห็นแต่ความรู้สึกนึกคิดอันรุนแรงเท่านั้นแต่บอกที่มาของมันว่า การปกครองแบบใหม่เกิดขึ้นจาก “ชนชั้นกลาง” ที่ได้รับการศึกษา “ชั้นสูง” มาอย่างดี

นอกจากเศรษฐกิจ นอกจากการเมือง ผู้คนในช่วงเวลานี้อาจจะโชคดีกว่าผู้คนยุคก่อนหน้านี้ในสยาม เพราะพวกเขาไม่ต้องใช้หนึ่งช่วงชีวิตเพื่อพบเห็นการเปลี่ยนแปลงของอะไรสักอย่างหนึ่ง หรือใช้หนึ่งช่วงชีวิตเพื่อพบเห็นอะไรแปลกใหม่เพียงไม่กี่ประการ ผู้คนในสยามยุคนี้มีชีวิตที่น่าสนใจกว่านั้น (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536) องค์รัชกาลที่ 5 พระมหากษัตริย์ของพวกเขาเสด็จประพาสต่างประเทศ เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีกษัตริย์ไทยพระองค์ใดได้มีโอกาสเช่นนี้ การกลับมาของกษัตริย์หนุ่มนำพาการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาให้เกิดขึ้น มีการส่งข่าวทางไปรษณีย์โทรเลขและโทรศัพท์ มีการประปา มีไฟฟ้า มีโรงพยาบาล มีกิจการโรงเรียนเด็ก โรงรับจำนำ มีธนาคารและอาคารหน้าตาแปลกจากเดิมที่ใช้เป็นที่ทำการของวิทยากรที่ไม่เคยมีมาก่อนในแผ่นดินสยาม เช่น กรมอุทกศาสตร์ พิพิธภัณฑสถาน โรง กษาปณ์ใหม่ โรงเรียนแผนที่ กรมท่อน้ำ หอสมุดแห่ง

ชาติ และการเข้ามาของชนต่างชาติเป็นจำนวนมาก และพวกเขาอาจรู้สึกที่ตัวเองช้าลงเมื่อพบ รถ (จีน) ลาก รถราง รถเมล์ และรถยนต์นั่งส่วนบุคคล

มาถึงรัชกาลที่ 6 องค์พระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งที่เชี่ยวชาญในศิลปวัฒนธรรม และ ความงามอย่างตะวันตก มีวงเวียนเกิดขึ้นเพื่อสร้างความว่างให้แก่พื้นที่ของบ้านเมือง เป็นการเว้น จังหวะการใช้สอยพื้นที่เพื่อความเป็นระเบียบและงดงาม เช่น การสร้างวงเวียน 22 กรกฎาคม การ สร้างสวนสาธารณะแห่งแรกที่ตำบลศาลาแดง ต่อมาคือสวนลุมพินี นอกจากความงามรัชกาลที่ 6 สานต่อเรื่องการศึกษา เกิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เกิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

ภาวะความตกต่ำทางเศรษฐกิจทำให้อำนาจรัชกาลที่ 7 ต้องประหยัดงบประมาณ ในรัชกาลนี้ การลากเส้นไม่ใช้การแบ่งแยกออกจากกันอีกต่อไป สะพานพระพุทธยอดฟ้าที่สร้างเนื่องในโอกาส การสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 150 ปี (ในปี พ.ศ.2475) ที่พาดผ่านแม่น้ำเจ้าพระยานั้น เชื่อมโยง กรุงเทพฯ และกรุงธนฯ ให้เป็นเมืองที่สามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยทางบก ช่วยให้เกิดความ เจริญอย่างสมดุลบนสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ในด้านสถาปัตยกรรมเป็นช่วงเวลาที่มีการว่าจ้างนายช่างสถาปนิกและวิศวกรจากยุโรป เช่น นายช่างชาวอังกฤษ ชาวเยอรมัน และชาวอิตาลีเข้ามาออกแบบอาคารเป็นจำนวนมาก แต่ถึง อย่างไรก็ตาม งานก่อสร้างส่วนใหญ่ยังคงต้องอาศัยช่างและแรงงานชาวจีนอย่างมาก การพัฒนาการ คมนาคมทางบกที่ดีขึ้นทำให้ความเจริญเคลื่อนย้ายจากแม่น้ำมาสู่ถนน ความเชื่อบางอย่างเช่น การเดินลอดใต้ถุนจะทำให้อัปมงคลลดน้อยลงไป เพราะสภาพบังคับทางการก่อสร้างและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และเพราะวังต่าง ๆ นิยมทำเป็นแบบฝรั่งมากขึ้น การลอกเลียนเอาอย่างจากผู้มี ฐานะจึงแพร่ขยายอย่างรวดเร็ว

4.2 ตัวบท: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474

หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือ "91 ปี มหาดไทย" เรื่องประวัติเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า เสด็จพอทรงกล่าวถึงกระทรวงมหาดไทยไว้ว่า "ท่านทรงชี้ที่ปลูกศาลากลางแทบทุกเมือง... การตั้ง เมืองท่านเล่าว่าโบราณเขาเอาที่มีน้ำและที่ราบทำนาได้เป็นหลัก และระยะเมืองก็เอาเกณฑ์ดินเดิน

แต่เข้าถึงเย็นในที่หยุดพัก ระยะทางจึงอยู่ในระยะ 60 กิโลเมตร ดังเช่น นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เป็นต้น ในสมัยของพระองค์ท่านเอาความสะดวกของราษฎรเป็นหลัก เช่น ถ้าทางน้ำเปลี่ยนใหม่ไม่สะดวกแก่การคมนาคม ราษฎรมักจะย้ายไปตามน้ำ ถ้าเลือกที่ได้ถูกต้องมันคงก็ย้ายเมืองตามไป ถ้าไม่ถูกต้องก็แก้ไขชี้แจงให้เข้าใจกัน เมืองสมัยนั้นคือ ศาลากลางอยู่ที่ไหน ที่นั่นคือเมือง สมัยนี้เห็นแต่เขาเรียกตลาดว่าเมืองกัน เหตุนี้ดอกกระมังจึงจำต้องมีหลักเมือง การเสด็จตรวจราชการของเสด็จพ่อขึ้นตอนเช้าราว 9 โมง เสด็จไปยังศาลากลาง (ซึ่งงานเต็มมือ เพราะกระทรวงอื่น ๆ ยังไม่มีคนพอจะออกไปตามหัวเมืองได้ จึงต้องฝากงานไว้กับมหาดไทย โดยมากมีกรมแร่ธาตุ กรมป่าไม้ อัยการ เป็นต้น) ศาล โรงตำรวจภูธร คุก แล้วแวะเยี่ยมตามวัดและพ่อค้าในตลาด" (กระทรวงมหาดไทย, 2542 : 16)

สิ่งที่สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงชี้ที่ปลูกสร้างไว้แทบทุกเมืองนี้ ที่กว่าร้อยปีผ่านมาคือสิ่งที่กระทรวงมหาดไทยในยุคปัจจุบันบอกกล่าวว่าเป็น "...เครื่องหมายแห่งการบอกเล่า ถึงการเรียนรู้ และเจริญเท่าทันอารยประเทศ..." (กระทรวงมหาดไทย, 2535 : 282) เครื่องหมายแห่งการบอกเล่าที่ว่านี้ บอกเล่าถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในหลายลักษณะ แต่อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน คือรูปแบบมาตรฐานของสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์แบบตะวันตกนั่นเอง

"รูปแบบสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์ตามแบบตะวันตก" ที่กระทรวงมหาดไทยหมายถึงนั้นคือ "..ยินยอมให้ชาวตะวันตกที่เป็นสถาปนิกออกแบบอาคารทั้งหลาย ตกแต่งอาคารตามศิลปะต้นแบบอย่างสมบูรณ์.. ยอมรับรูปแบบการวางผังแม่บทของสถาปัตยกรรมในหลักวิชาผังเมือง เช่น เน้นการออกแบบอาคารให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม รับรูปแบบของการวางผังสาธารณูปโภคและการสุขภาพตามแบบตะวันตก.. การกำหนดระเบียบบัญญัติการปลูกสร้างอาคารสาธารณะ รับแนวคิดการสร้างตัวอาคารให้มีความสัมพันธ์กับปริมาณพื้นที่ การคำนึงถึงภูมิสถาปัตยกรรมประกอบ เพื่อให้สถาปัตยกรรมนั้นเด่นเป็นสง่า อย่างเช่น การก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม หรือสถานที่ราชการ เช่น ศาลากลางจังหวัดของแต่ละจังหวัดที่กลายมาเป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบัน" (กระทรวงมหาดไทย, 2535 : 264)

สถาปัตยกรรมตะวันตก: แนวคิดแห่งตัวบท

จากการศึกษาของไขแสง ศุขวัฒน์ (2520) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2208-2475" นั้นพบว่า

1. ผู้ที่นำอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทยมี 2 ประเภท คือ ชาวตะวันตกซึ่งเป็นผู้นำเข้ามา และชาวไทยซึ่งเดินทางไปต่างประเทศและนำเอาเข้ามา
2. อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ได้ก่อให้เกิดสไตล์ของอาคารที่สร้างขึ้นในประเทศนี้ 5 สไตล์ด้วยกัน คือ
  - 2.1 สไตล์ที่แบบตะวันตกผสมกับแบบไทย
  - 2.2 สไตล์ตะวันตกที่ไม่แท้
  - 2.3 สไตล์ตะวันตกที่แท้
  - 2.4 สไตล์ไทยที่แท้ แต่การจัดที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารเป็นแบบตะวันตก
  - 2.5 สไตล์สมัยใหม่หรือสไตล์ร่วมสมัย

โดยจัดให้อาคารที่ถูกสร้างขึ้นในตอนต้นรัชกาลที่ 5 นั้นเป็นการเริ่มต้นสร้างอาคารสไตล์ตะวันตกที่แท้จริง แม้จะยังมีส่วนสัดต่างๆ ขององค์ประกอบของอาคารไม่ค่อยจะถูกต้องสมบูรณ์นัก และมามีพัฒนาการที่เป็นตะวันตกที่แท้จริงมากขึ้นเรื่อยมาในสมัยของรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ที่มีความเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งถือว่าเป็น "สากล" (universal)

สถาปัตยกรรมตะวันตก คืออะไร

การจะรู้ว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกคืออะไรนั้น การนิยามไม่อาจเป็นคำตอบที่ดีได้เท่ากับการเดินทางผ่านประตูที่บอกว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นอย่างไร

ในงานของวิจิตร เจริญภักตร์ (2543) เรื่อง "ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก: คริสเตียนตอนต้นถึงสมัยใหม่" กล่าวไว้ในบทนำว่า เมื่อค้นหาถึงจุดเริ่มต้นของลำดับขั้นตอนของสถาปัตยกรรมในจุดต่างๆ ทางด้านสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้น นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นด้วยสถาปัตยกรรมอียิปต์ที่มีรูปทรง (Form) เรียบง่ายตรงไปตรงมา และไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักในระยะเวลายาวนาน มีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ผนังหนาหนักและทึบตัน ทั้งเสาที่มีช่องไฟค่อนข้างถี่เพื่อขึ้นไปรับคานหินที่รองรับหลังคาแบนอีกทีหนึ่ง และที่เป็นจุดสูงสุดทางสถาปัตยกรรมของอียิปต์ที่รู้จักกันดี ก็คือ พีระมิด (Pyramid) งานสถาปัตยกรรมที่มีแนวความคิดสำคัญทั้งจากรากฐานของศาสนา ทศนคติต่อชีวิตในโลกหน้า และความมั่นคงในการปกครองขององค์ฟาโรห์ (Pharaoh)

ต่อเนื่องด้วยยุคสมัยของสถาปัตยกรรมกรีก ในขณะที่สถาปัตยกรรมของอียิปต์มีความที่บตันเป็นเอกลักษณ์ วิหารของกรีกกับตรงกันข้ามเพราะมันเป็นสมบัติของปวงชนที่รายล้อมด้วยทิวเสา (colonnades) ที่เปิดโปร่งเผยให้เห็นถึงความงามของเสาทั้งหลายที่รองรับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ประดับประดาด้วยงานประติมากรรมทั้งประเภทนูนต่ำและลอยตัว สิ่งสำคัญที่เป็นที่ยอมรับกันในวงการสถาปัตยกรรมก็คือ สถาปัตยกรรมของกรีกนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการมีรสนิยมทางศิลปะที่มีความยับยั้งชั่งใจ นำไปสู่บรรยากาศทางสถาปัตยกรรมที่กระจ่างชัด มีเส้นกรอบรอบนอกของอาคารที่ละเอียดอ่อน และพร้อมไปด้วยสัดส่วนทางเรขาคณิตที่สมบูรณ์แบบอย่างที่ปรากฏให้เห็นในยุคเฮเลนนิค (Hellenic)

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมตะวันตกชัดเจนและรุนแรงมากขึ้นด้วยเหตุผลในเรื่องของอำนาจเมื่อมาถึงยุคโรมัน สถาปัตยกรรมของกรีกในฐานะ "รูปแบบประจำชาติ" (National Style) ปิดฉากลงแต่เริ่มต้นขึ้นใหม่ในฐานะที่เป็นอิทธิพลและแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจแก่สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมโรมัน ตลอดจนศิลปะทุก ๆ แบบในยุคต่อ ๆ มา

สถาปัตยกรรมของกรุงโรมันนั้นได้รับอิทธิพลอย่างกว้างขวางจากศิลปะอีทรัสคัน (Etruscan) ที่ขาดแคลนวัสดุจำพวกหิน จึงจำเป็นต้องพัฒนาระบบการก่อสร้างด้วยอิฐขึ้นมาจากเกิดระบบโค้งและโวลท์ (Arch and Vault) คือหลังคาโค้งหรือสิ่งปกคลุมลักษณะรูปโค้ง แทนที่จะเป็นระบบเสาและคาน (Trabeated Style) และเมื่อสถาปนิกโรมันนำเอาระบบเสาของกรีกมาผสมผสานเข้ากับระบบโค้งของอีทรัสคัน ผลลัพธ์ที่ได้คือรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ซับซ้อนมโหฬาร ทิวเสาถูกพัฒนาให้ยิ่งใหญ่และสง่างามมากยิ่งขึ้น เพิ่มการประดับประดาประติมากรรมอย่างหรรหามากขึ้น สะท้อนความฟุ้งเฟ้อของราชสำนักโรมัน

แต่สิ่งที่พัฒนาสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นมีใช้การผสมผสานระหว่างระบบคานกับระบบโค้งอย่างที่เกิดในยุคของโรมันเท่านั้น วัสดุก่อสร้างใหม่ที่โรมันคิดได้คือ "คอนกรีต" นั้นทำให้ระบบคานผสมกับระบบโค้งอย่างที่โรมันทำนั้นเกิดขึ้นที่ไหนก็ได้ในโลกนี้ตราบที่โรมันจะบุกไปถึงคอนกรีต (concrete) ทำให้โรมันไม่ต้องมีภาวะจำยอมต่อวัสดุก่อสร้างประจำท้องถิ่นที่โรมันแผ่อำนาจไปถึง เพราะฉะนั้นสถาปัตยกรรมในรูปแบบที่สร้างกันในโรมจึงสามารถลอกเลียนแบบได้ทั่วทุกหนทุกแห่งในราชอาณาจักรโรมัน และกลายเป็นพื้นฐานสำคัญหรือแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจสำคัญของสถาปัตยกรรมยุโรปทั้งหมดต่อ ๆ มา

หลังจากที่อาณาจักรโรมันสิ้นอำนาจลง ในศตวรรษที่ 8 ทางยุโรปตะวันตกจึงเริ่มมีการรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง และต่อเนื่องมาในศตวรรษที่ 10, 11 และ 12 เกิดมีรูปแบบที่ "กระโดดไปทางโรมัน" จึงเรียกกันว่า สถาปัตยกรรมโรมันเนสค์ (Romanesque Architecture) พระเจ้าชาร์เลอมาญ (Charlemagne) อาจเป็นผู้เริ่มต้นการรื้อฟื้นขึ้นมาแต่ที่ทำให้การรื้อฟื้นนั้นอยู่ต่อไปได้ และพัฒนาไปอีกมากในเวลาต่อมาก็ด้วยพลังจากอำนาจของฝ่ายสงฆ์ ความกระตือรือร้นในศาสนาที่เสริมด้วยสงครามครูเสด (Crusades) เป็นแรงกระตุ้นสำคัญในวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมของยุคกลาง ซึ่งพัฒนาต่อเนื่องมาจากสถาปัตยกรรมโรมันเนสค์ และได้รับสมญาต่อมาว่าสถาปัตยกรรมโกธิค (Gothic Architecture) ที่มีความมั่งคั่งและอำนาจของฝ่ายสงฆ์รองรับอยู่

สถาปัตยกรรมโกธิคนี้มีลักษณะเด่นชัดอยู่ที่ "ระบบโค้งแหลม" (Pointed Arch) อันมีที่มาจากเทคนิควิทยาการการก่อสร้างระบบใหม่ที่น่าเอาหिनก้อนเล็ก ๆ มาประสมประสานเรียงต่อกัน โครงของโวลท์ในระบบ "Rib and Panel" (ซี่, ซี่โครง และกรอบผนัง, ลูกฟัก) ที่เป็นโค้งแหลมนั้นลอยสูงอยู่เหนือส่วนเนฟ (Nave) ซึ่งเป็นส่วนที่เป็นลานกว้างตรงกลางของอาคารนั้น ถูกยึดให้คงรูปและสมดุลย์อยู่ได้ด้วยเสาครีป (Bottress) และสะพานโค้งลอย (Flying Buttress) โครงสร้างลักษณะดังกล่าวนี้รองรับแรงถ่วง (Thrust) โดยตรงจากหลังคา ผนังจึงไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่รับน้ำหนักอีกต่อไป ทำให้สามารถบุด้วยหน้าต่างกระจกสี (Stained Glass) อันเบาบางเพื่อชักนำแสงสว่างที่ต้องการให้เข้าสู่ภายในอาคารให้ได้มากที่สุด

ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบโกธิคนี้ เพราะว่ามีมหาวิหารโกธิคทั้งหลายนอกเหนือจากการเป็นสถานที่เคารพบูชาและสำหรับประกอบพิธีกรรมในศาสนาแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษา ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์และระเบียบภาพ และยิ่งในยุคที่ยังไม่มีการผลิตสิ่งตีพิมพ์ได้ มหาวิหารโกธิคเหล่านี้ยังทำหน้าที่เสมือนเป็น "หนังสือประวัติศาสตร์" ของยุค ด้วยรูปสลัก งานประติมากรรม งานเขียนจิตรกรรมแผ่นหน้าต่างกระจกสี (Stained Glass Windows) ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เสมือนเล่าเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพระคัมภีร์ไปเบ็ดตั้งแต่ "the Creation" (การสร้างโลก) จนถึง "the Redemption" (การไถ่บาป) เท่านั้น มันยังเสมือนการบันทึกเรื่องราวตามลำดับขั้นตอนของเวลาที่เรารู้จักว่าพงศาวดาร (Chronicle) เกี่ยวกับเหตุการณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ของกษัตริย์และราชวงศ์ ขุนนาง พระ และปวงชนทั่วไป แต่เมื่อการล่มสลายของระบบการปกครองในรูปแบบ "Feudalism" มาถึงในต้นศตวรรษที่ 16 สถาปัตยกรรมโกธิคก็มาถึงจุดอวสานเช่นเดียวกับอารยธรรมของยุคกลางที่มันเป็นส่วนหนึ่ง

สถาปัตยกรรมตะวันตกก่อตัวขึ้นอีกครั้งในรูปแบบที่แตกต่างออกไปทั้งแนวคิดและรายละเอียดการตกแต่ง เริ่มต้นขึ้นที่เมืองฟลอเรนซ์ (Florence) ประเทศอิตาลี ซึ่งเป็นเมืองพาณิชย์กรรมที่รุ่งเรืองในสมัยนั้น โดยมีตระกูลเมดิชี (Medici) เป็นแกนนำ และโดยได้รับการกล่อมเกลาด้วยอุดมการณ์ต่าง ๆ จากงานนิพนธ์ของดานเต (Dante), เพตราซ (Petrarch) และบอคซัคคิโอ (Boccaccio) เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน อุดมการณ์และปรัชญาของปัญญาชนเหล่านี้ได้รับการเสริมด้วยการฟื้นฟูผลงานของนักปราชญ์และนักปรัชญากรีก และโรมันโบราณ เช่น เพลโต (Plato) และ วิตรูเวียส (Vitruvius) พร้อมกันนั้นปัจจัยอื่น ๆ ก็มีบทบาทสอดคล้องกันไปเช่น การมีอิสระเสรีมากขึ้นในการแสดงความคิดเห็นและการกระทำต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะเครื่องกีดขวางทั้งหลายโดยเฉพาะในด้านศาสนาที่เคยปิดกั้นได้ถูกทำลายลง และยังมีสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนกระบวนการสร้างองค์ความรู้ เช่น การคิดค้นระบบการพิมพ์ในกลางศตวรรษที่ 16 การนำเอาดินปืนมาใช้ในสงคราม เข็มทิศช่วยในการเดินเรือ

สถาปัตยกรรมโกธิค ยุคที่อยู่ใกล้เคียงก่อนหน้ายุคที่เรียกว่าเรอเนซองส์ (Renaissance) นี้ ถูกกลืนหายไปเพราะสถาปัตยกรรมเรอเนซองส์ (Renaissance Architecture) หวนกลับไปไกลกว่าโกธิค เพราะหันกลับมาถือพื้นฐานยึดถือประเพณีนิยมสถาปัตยกรรมของคลาสสิกโบราณแล้วนำเอารูปทรง (Form) ที่ปรับปรุงดัดแปลงแล้ว ตลอดจนระบบเสาประเภทต่าง ๆ โคมและโค้งวงกลม รวมทั้งรูปโฉมคลาสสิกอื่น ๆ กลับมาใช้ใหม่แทนโค้งแหลมโวลท์ที่มีโครงและรูปโฉมที่เน้นเส้นตั้งอย่างของโกธิค กระบวนการสถาปัตยกรรมใหม่นี้แพร่ขยายจากอิตาลี สู่อังกฤษ เยอรมัน สเปน เนเธอร์แลนด์ และในที่สุดก็ถึงอังกฤษที่สถาปัตยกรรมเรอเนซองส์มาล้ากว่าประเทศอื่น ๆ

การแผ่ขยายสถาปัตยกรรมเรอเนซองส์จากอิตาลีสู่ประเทศอื่น ๆ ในยุโรปนี้เองที่ก่อให้เกิดการบิดเบือนแปรผันไปจากประเพณีของรูปแบบเรอเนซองส์หลายแนวทางด้วยกัน เช่น แมนเนอร์ริซึม (Mannerism), บาโรค (Baroque), โรโคโค (Rococo) เป็นต้น ก่อนที่ทั้งหมดนี้จะจบลงเมื่อสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก (neoclassic Architecture) เริ่มต้นในปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 ที่มีวลีประจำยุคว่า "The Battle of the Styles" อันเป็นศตวรรษแห่งการฟื้นฟู (Revivals) ของรูปแบบต่าง ๆ อันนำไปสู่ "Predilection" ในนานารูปแบบสถาปัตยกรรมของสถาปนิกแต่ละยุค ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาวะของสังคมที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งความคิดความอ่าน อุดมการณ์และปรัชญาใหม่ ๆ ที่ส่งผ่านตัวมันเองจากการประดิษฐ์คิดค้นทางเทคนิควิทยาการต่าง ๆ ทั้งด้านอุตสาหกรรม วิศวกรรม และวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ออกมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนด้วยวิธีการก่อสร้างและวัสดุก่อสร้างใหม่ ๆ เช่น เหล็ก กระจก แผ่น ระบบก่อสร้างแบบใหม่ที่เรียกว่า "Prefabrication" เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เราอาจสรุปเอาลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์และแนวคิดที่รองรับรูปธรรมนั้น อยู่ของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ถือเป็นแนวคิดของตัวบทที่จะศึกษาในช่วงเวลาที่ 2 ของการศึกษา ในครั้งนี้คือ นับแต่หลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2479 โดยจะยึดเอาสถาปัตยกรรมตะวันตกในรูปแบบที่ปรากฏขึ้นในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ได้ดังต่อไปนี้ (เพ็ญสุภา สุขคตะ, 2543)

1. รูปแบบอาณานิคม(Colonial Style)

จุดเด่นอยู่ที่การใช้ช่วงโค้ง (arch) เรียงรายเป็นแถวต่อเนื่องกันไป (archade) โดยรอบอาคารเพื่อเปิดช่องทางทำให้ผู้สัญจรได้หลบใต้ชายคา เพราะเป็นลักษณะเด่นที่ง่ายต่อการรับรู้ และจดจำของช่างไทย ทรวดทรงอาคารที่มีลักษณะเตี้ย แหงเสาใหญ่เทอะทะ เนื่องจากฝีมือช่างยังไม่ชำนาญ และขาดความเข้าใจต่อทฤษฎีการออกแบบของตะวันตกที่เกี่ยวข้องต่อการกำหนดสัดส่วนและโครงสร้างให้สัมพันธ์กันในอีกลักษณะหนึ่งที่ต่างไปจากสถาปัตยกรรมไทย และไม่มีความสามารถในการคำนวณน้ำหนักและเลือกสรรวัสดุตามหลักมาตรฐานสากล การสร้างเสาให้ใหญ่ก็เพื่อลดความเสี่ยงต่อการพังลงมาของอาคารก่ออิฐถือปูนอันไม่แข็งแรงที่ช่างไทยถนัด ตัวอย่างอาคารประเภทนี้ในไทยเช่น หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระในปัจจุบัน ตึกแถวย่านตลาดเก่าที่ภูเก็ต สงขลา สาเหตุของชื่อเรียกคือ "รูปแบบอาณานิคม" (colonial Style) นั้นอิงตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์สากล เมื่ออำนาจการล่าอาณานิคมไปถึงที่ใดก็จะนำเอาวัฒนธรรมการก่อสร้างที่คุ้นเคยติดไปด้วย อาคารประเภทนี้จึงมิได้มีปรากฏอยู่แต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ใน จาการ์ตา ย่างกุ้ง ไช้ฉงฮง ฮานอย นิวเดลี ลิมา เม็กซิโกซิตี มาเก๊า ก็มีปรากฏอยู่เช่นกัน

2. รูปแบบซิโน-โปรตุเกส (Sino-Portugese or Chino-Portuguese)

ชื่อเรียกรูปแบบนี้บัญญัติขึ้นครั้งแรกเพื่อใช้เรียกอาคารตึกแถวร้านค้าที่เห็นเกลื่อนกลาดตามถนนในเมืองมาเก๊า มีลักษณะผสมระหว่างทรวดทรงโครงสร้างเป็นตึกแบบยุโรป ทว่าก่อสร้างโดยชาวจีนพื้นเมือง ทำให้เกิดการ "สร้างสรรคใหม่" ที่มีลักษณะแบบ "ท้องถิ่น" มากขึ้น ไม่เหมือนกับอาคารแบบตะวันตกแท้ ๆ ในประเทศโปรตุเกส จากนั้นก็ได้แผ่ขยายข้ามทะเลจีนใต้ ถูกนำมาใช้เรียกอาคารบ้านเรือนในมาเลเซีย โดยเฉพาะที่เกาะปีนังและสิงคโปร์ ในยุคล่าอาณานิคม โดยมากเป็นอาคารพาณิชย์กึ่งบ้านพักอาศัย (Shop-House) ซึ่งเมืองท่าสำคัญของไทยในขณะนั้น เช่น สงขลาและภูเก็ตก็อยู่ในรัศมีที่อิทธิพลของ "ซิโน-โปรตุเกส" แผ่ครอบคลุมมาถึงด้วย

อาคารประเภทนี้ในไทยมักถูกสร้างด้วย "ช่างจีน" ที่มีความถนัดในการก่อสร้างด้วย "ปูน" มากกว่า "ช่างไทย" ที่ถนัดงานไม้ มีลักษณะที่ตัวอาคารมีรูปทรงโอ่อ่า สง่างาม ตกแต่งด้วยสีฉูดฉาด มีการแต่งลวดลายดอกไม้พวงอุษะมาลัยห้อยระย้าโดยตัวต้วส่วนหางเลื้อยไปมาคล้ายการ

ตัวตัวอักษรจีน ตัวอย่างอาคารประเภทนี้ในเมืองไทยก็เช่น อาคารบางหลังในพระบรมมหาราชวัง โบสถ์ข้างตาคูร์สูต ตึกแถวบางตึกที่ภูเก็ต เป็นต้น

3. รูปแบบอิสลาม ศิลปะของแมกมัวร์ (Moresque Art)

ลักษณะเด่นของศิลปกรรมของอิสลามนั้นจะถูกสร้างขึ้นมากในกรอบความเชื่อที่ศาสนาอนุมัติเท่านั้น ด้วยข้อจำกัดทางศาสนาสถาปนิกมุสลิมจึงหาทางออกเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้สถาปัตยกรรมทั้งภายในและภายนอกดูอึดอัดแบนเรียบจนเกินไปด้วยการทำให้โครงสร้างอาคารมีความสลับซับซ้อนมีหยักมุมมากขึ้น ใช้วัสดุก่อสร้างให้มีความหลากหลายและเน้นลวดลายประดับประดาอย่างละเอียดลออ เพื่อประดับประดาในแทบทุกส่วนของอาคารมากเป็นพิเศษ จนทำให้ศิลปะอิสลามมีชื่อเรียกไปต่าง ๆ นานา เช่น "ศิลปะตกแต่งลวดลาย" หรือ "ศิลปะที่รังเกียจพื้นที่ว่างเปล่า" และที่ชาวตะวันตกนิยมเรียกกันว่า "ศิลปะของแมกมัวร์" ซึ่งไม่ได้หมายถึงแค่ชาวมัวร์ในอาฟริกาตอนเหนือเท่านั้น แต่ยังเป็นคำที่มีความหมายครอบคลุมไปถึงศิลปะของชาวมุสลิมชนเผ่าอื่น ๆ ได้แก่ อาหรับ เปอร์เซีย เตอร์ก มลายู ฯลฯ อีกด้วย

ศิลปะอิสลามในเมืองไทยมีกระจายให้เห็นทั่วไปตามชุมชนไทยมุสลิมในรูปแบบมัสยิดและกุโบร์ รวมทั้งประเภทเรือนคหบดี ที่พบเป็นกลุ่มก้อนได้แก่เรือนไทยอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล) โดยมากเป็นเรือนไม้ฉลุลวดลายมีอายุเก่าแก่ตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไปจนถึง 80 ปี ตัวอย่างของอาคารไทยที่สำคัญที่รับเอาอิทธิพลของรูปแบบอิสลามมานี้ก็เช่น พระที่นั่งอภิเศกดุสิต ในพระราชวังดุสิต และพระที่นั่งเทวราชสภารมย์ในพระราชวังพญาไท ที่แม้จะเป็นลวดลายที่ประยุกต์อย่างมากจนห่างไกลจากศิลปะอิสลามต้นแบบก็ตาม แต่ก็มีความชัดเจนถึงอิทธิพลของศิลปะดังกล่าวอยู่ทั้งภายนอกและภายในของตัวอาคาร ออกแบบโดย อันนิบาล ริก็อตติ (Annibale Rigotti 1870-1968) สถาปนิกชาวอิตาลี ที่เคยเดินทางไปศึกษาสถาปัตยกรรมอิสลามที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล (อิสตันบูล) ในตุรกี ก่อนจะมาทำงานให้ราชสำนักสยามในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงต้นรัชกาลที่ 6

4. ขนมปังขิงของวิคตอเรียกอธิค (Gingerbread of Victorian Gothic)

คำว่า "ขนมปังขิง" แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า "Gingerbread" เป็นคำที่ใช้เรียกลวดลายตกแต่งสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะหึ่งงอเป็นแฉกคล้ายขิง ตั้งแต่สมัยพระนางเจ้าวิคตอเรียที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักรเป็นต้นมา เริ่มต้นนั้น ขนมปังขิงจึงเป็นแค่ชื่อของลวดลายชนิดหนึ่งที่มีความนิยมสูงในสถาปัตยกรรมแบบวิคตอเรียกอธิคที่เน้นการผ่อนคลายเป็นชีวิตชีวา ปราศจากบรรยากาศแบบทางการ หรือดูคลาสสิกโดยปฏิเสธการนำเอา "กลิ่นอาย" ของความเป็นอาคารทางศาสนาอย่างเด็ดขาด ต่อมาลวดลายแบบขนมปังขิงพัฒนาจนห่างไกลไปจากศิลปะกอธิคดั้งเดิม

มากยิ่งขึ้น และได้รับความนิยมแพร่หลายจากอังกฤษไปสู่ยุโรปจนเมื่อการแผ่ขยายอารานิคมของ อังกฤษและฝรั่งเศสมาถึงแถบเอเชียและอาฟริกาด้วยวัสดุท้องถิ่นคือ "ไม้" ที่พบมากในแถบนี้ อาคารแบบวิคตอเรียนกอธิคจึงแพร่และพัฒนาอย่างรวดเร็ว

ลวดลายแบบขนมปังขิงในประเทศไทยนั้นมีทั้งที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวตะวันตกโดยตรง และที่รับผ่านมาจากชาวมุสลิมในภาคใต้ที่รับเอาการผสมผสานจากศิลปะตกแต่งของแขกมัวร์อยู่ บ้าง ตัวอย่างของอาคารประเภทนี้ก็เช่น พระที่นั่งวิมานเมฆ วังสวนปาริชาติ และพระราชวังบาง ปะอิน ที่สร้างขึ้นในสมัยร.5 อันเป็นช่วงเวลาที่ลวดลายขนมปังขิงในไทยพัฒนาถึงขีดสูงสุด และ เริ่มเสื่อมความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 ตามลำดับ

5. รูปแบบนีโอปัลลาเดียน (Neo Palladian Style)

ชื่อของนีโอปัลลาเดียน นั้นมาจากชื่อของสถาปนิกยอดเยี่ยมสมัยเรอเนซอง คือ อันเดรอา ปัลลาดีโอ (Andrea Palladio) ชาวเวนิสที่มีความรู้เข้าใจของในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมโรมันอย่างดี และนำมาหลอมรวมกับอิทธิพลของสถาปนิกใหญ่ร่วมสมัยกับเขาคือ "บรามันเต" และ "อัลแบร์ตี" จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะที่เรียบง่าย บริสุทธิ์ และปราศจากความงามอันไม่แน่นอน ดูสงบนิ่ง เน้น ความถูกต้องของเส้นและรูปทรง มีจุดเด่นอยู่ที่การดัดแปลงมุขที่ยื่นออกมาด้านหน้า ซึ่งเคยมี ขนาดต่ำและกว้างของสถาปัตยกรรมกรีก-โรมันโบราณให้มีความสูงสง่าและแคบเข้า แผ่นหน้าบัน ที่ประดับตัวอาคารก็มักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วที่เน้นเส้นแนวนอนของฐานล่างมากกว่าความสูง ทุกสิ่งทุกอย่างจะมีความงามอันสมบูรณ์ ตามหลักทฤษฎีสถาปัตยกรรมคลาสสิกที่กล่าวถึงความ งามที่มีการจัดแจงอย่างมีเหตุมีผล (Rational Organization)

"นีโอปัลลาเดียน" เข้ามาในไทยโดยสถาปนิกชาวอังกฤษตั้งแต่ปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 4 หากแต่ไม่ได้เข้ามาผ่านสหราชอาณาจักรโดยตรง แต่เป็นนายช่างที่เคยมีประสบการณ์การออกแบบ ที่ราชการได้กับประเทศเพื่อนบ้านของไทยแถบ สิงคโปร์ ชวา มลายู ปัตตาเวีย ฯลฯ มาก่อน

รูปแบบของสถาปัตยกรรมนีโอปัลลาเดียนนั้นเหมาะสำหรับอาคารราชการประเภท กระทรวง ค่าย โรงเรียน โรงทหาร หรืออาคารใดก็ตามที่ต้องการบรรยากาศเคร่งขรึมสง่างาม น่า เกรงขาม ไม่มีลายฉลุกระจุกกระจิกแบบขนมปังขิงมาประดับประดาให้ดูอ่อนหวาน อย่างมากอาจ มีแค่ลายปูนปั้นนูนต่ำระบายสีเป็นลายกนกใบไม้ หรือตรารัชกาลแผ่นดินอยู่ในกรอบหน้าบันอย่าง เรียบง่ายเท่านั้น

6. รูปแบบวิคตอเรียนเรอเนซอง (Victorian Renaissance)

ความเป็น "วิคตอเรียนเรอเนซอง" นั่นก็คือ การพัฒนารูปแบบของ "นีโอปัลลาเดียน" ที่ได้รับ ความสำเร็จอย่างสูงสุดในอังกฤษขณะนั้นมาทำให้ดูหรูหราโอ่อ่าขึ้น แต่ยังคงไว้ซึ่งความงามแบบ

คลาสสิกเช่นเดิม จุดเด่นที่สำคัญของ "วิคตอเรียนเรอเนซอง" อยู่ที่การเน้นความสง่างามของระนาบด้านหน้า ผังอาคารมักสร้างบนรูปตัว E คือมุข 3 หลัง วางอยู่ที่ปีก 2 ข้าง ข้างละ 1 หลัง และตอนกลางอีก 1 หลัง เป็นมุขประธานขนาดใหญ่ มุขทั้ง 3 ตอนเชื่อมเป็นหลังเดียวด้วยระเบียบขนาดยาว และมักตกแต่งผนังอาคารด้านนอกด้วยช่องเสาประดับกรอบหน้าต่างที่เรียงรายเป็นจังหวะอย่างงดงามได้สัดส่วน และไม่ซ้ำแบบในแต่ละชั้น ตัวอย่างของอาคารประเภทนี้ในไทยก็คือ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท นั่นเอง

7. นีโอเรอเนซอง (Neo Renaissance)

มูลเหตุของการเกิดนีโอเรอเนซองในสยามในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้ เนื่องมาจากการเข้ามาของช่างอิตาเลียนนั่นเอง รูปแบบ "นีโอเรอเนซอง" นั้นเน้นความตระหง่านของยอดโดมตอนกลางรายล้อมด้วยโดมรองขนาดเล็กดลหันกันไป ยอดโดมทรงคล้ายครึ่งวงกลมนี้จะประดับไว้ที่ตอนกลางในตำแหน่งประธานของอาคาร โดยมากวางบนผังจตุรมุขหรือผังรูปกากบาท ส่วนประกอบของ "โดม" ถูกแบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนบนสุดคือ "ยอดโดมประทีป" เปรียบเป็นช่วงแสงแห่งปัญญา ส่วนกลางคือตัวโดมซึ่งมองจากภายในจะดูคล้ายขอบวงโค้งของท้องฟ้า หมายถึงการยกใจให้สูงที่สูง ส่วนผนังภายนอกนั้นสามารถดัดแปลงไปในรูปแบบต่าง ๆ กัน

ปรัชญาของการเชิดชู "ยอดโดมโคมประทีป" ของสมัยเรอเนซองนั้นก็เพื่อต้องการเชิดชูปัญญาและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใดนั่นเอง อาคารที่สร้างด้วยรูปโดมแบบเรอเนซองอิตาเลียนที่พบในกรุงเทพฯ นั้นที่เด่นที่สุดคือ พระที่นั่งอนันตสมาคมเพียงแห่งเดียวเท่านั้น สาเหตุที่มีน้อยเนื่องจากความสิ้นเปลืองและความยุ่งยากในขั้นตอนการก่อสร้าง

8. บาโรค หรือ บาร็อก (Baroque)

Baroque ซึ่งคนไทยอ่านว่า บาโรค หรือ บาร็อก มาจาก Baroco "บาโรโก" ในภาษาโปรตุเกส แปลว่า "ไข่มุกบิดเบี้ยว" ความบิดเบี้ยวนั้นคือการบิดเบี้ยวไปจากกฎเกณฑ์ความงามแบบอุดมคติหรือคลาสสิกที่เคยกำหนดไว้ในสมัยเรอเนซองหรือสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกงานศิลปะและสถาปัตยกรรมในยุโรปเชิงบริภาษในช่วงที่ศิลปะเรอเนซองกำลังเสื่อมทรามและพบทางตันจากความที่ยกย่องลัทธิมนุษยนิยมยกย่องเฉพาะความงามที่ลงตัวแบบอุดมคติ เรียบง่าย และสมดุลงามานหลายศตวรรษ (ระหว่างศตวรรษที่ 14 ถึง 16) ศิลปะแบบบาโรคจึงก่อกำเนิดขึ้นจากอาคารที่เคยตกแต่งกรอบประตู-หน้าต่าง ซุ้มหน้าบัน ซี่ง คาน เสา ด้วยเส้นตรงเส้นฉาก กลายเป็นเส้นโค้งเส้นคด บิดเกลียวอย่างรุนแรง หน้าบันรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วของกรีก-โรมัน เปลี่ยนเป็น

ห้าเหลี่ยมหรือสามเหลี่ยมแบบต่าง ๆ ห่างไกลจากคติปรัชญาของเธอเนซงที่เน้นเหตุและผลมาก แต่ "เล่น" อยู่กับอารมณ์และกิเลสตัณหาของมนุษย์

"บาโรค" แพร่เข้ามาสู่เมืองไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เริ่มต้นที่อาคารที่สร้างด้วยช่างจีนแถวท่าเตียน เจริญกรุง สุริวงค์ เยาวราช จากความต้องการเลียนแบบฝรั่งของบรรดาพ่อค้าเชื้อสายไทย-จีน และต่อมาแผ่ขยายความนิยมเข้าสู่สถานที่ราชการอีกด้วย เช่น สภาอุณาโลมแห่งสยาม (ปัจจุบันคือกรมแผนที่ทหาร) โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ที่ผสมผสานเข้ากับหน้าจั่วแบบคลาสสิกที่เป็นหน้าบันประธาน

9. เรือนเครื่องไม้ของยุคอาณานิคม

จุดเริ่มต้นของอาคารประเภทนี้ในไทยเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อชาวต่างชาติได้รับสิทธิปลูกสร้างบ้านเรือนบนแผ่นดินไทย แต่ด้วยข้อจำกัดทางวัสดุการก่อสร้างนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยากและเสียค่าใช้จ่ายมากในการสั่งวัสดุอย่างตะวันตก เช่น หินอ่อน กระจก ปูนซีเมนต์ เครื่องกระจกต่าง ๆ จากประเทศแถบฮ่องกง สิงคโปร์ และจีน ค่าตอบของการก่อสร้างจึงอยู่ที่ "ไม้" ต่อเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เร่งพัฒนาเวียงวังให้ก้าวเข้าสู่ความเป็น "ศิวิไลซ์" ทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ ความสะดวกทั้งเรื่องช่างและวัสดุจึงทำให้ "เครื่องไม้" เสื่อมความนิยมไปด้วย จนกระทั่งตอนปลายรัชกาลที่ 6 อันเป็นช่วงที่อิทธิพลของอังกฤษ-ฝรั่งเศสบนแผ่นดินสยามลดน้อยลง ความจำเป็นที่ต้องใช้สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องประกาศตัวแสดงถึงความศิวิไลซ์จึงคลายตัวลง อาคารไม้แบบเรียบง่ายดูสภาพโปร่งตาจึงปรากฏขึ้นอีกครั้ง

อาคารเครื่องไม้แบบเรขาคณิตที่กลับมาอีกครั้งนี้เป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างรสนิยมแบบไทยกับประโยชน์ใช้สอยแบบตะวันตก ผู้ออกแบบเป็นชาวต่างชาติแต่รับราชการในสยามมานานจึงประยุกต์อาคารแบบตะวันตกให้เข้ากับรสนิยมและสภาพดินฟ้าอากาศของเขตรมรุ่ม สองสถาปนิกต่างชาติที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ แอร์โกล มันเฟรติ (อิตาลี) และเอ็ดวาร์ด เฮลีย์ (อังกฤษ) นั้นได้รับแรงบันดาลใจจาก "เรือนผูก" ของไทยภาคกลางที่เน้นโครงสร้างอาคารด้วยเครื่องไม้นำรูปแบบนั้นมาประยุกต์ใหม่ ใช้ดีด้วยไม้ยาว ๆ แบบถาวรเหนือ "ฝาปะกน" เพื่อช่วยระบายอากาศและเพิ่มความสามารถในการระบายอากาศนั้นด้วยบานประตูและบานหน้าต่างขนาดใหญ่

ลักษณะสังเขปของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่นำมาแสดงทั้งประวัติความเป็นมา พัฒนาการ แนวความคิดและจุดมุ่งหมายของการออกแบบ รวมจนถึงรูปธรรมของลักษณะทางสถาปัตยกรรมตะวันตกพื้นฐาน รวมทั้งที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เพื่อสร้าง

ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานต่อสถาปัตยกรรมตะวันตกว่าเป็นอย่างไร ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งใด ซึ่งท้ายสุดแล้วจะทำให้เข้าใจได้ว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกคืออะไร หรือคือลักษณะใดนั่นเอง

ตัวบทที่ปรากฏ

จากลักษณะความหมาย ที่มา และจุดมุ่งหมายของการตอบสนองต่อการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกนั้น ปรากฏเป็นรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมในอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474 ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (กระทรวงมหาดไทย, 2535)

1. ศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา

เป็นอาคารชั้นเดียวตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง สร้างเมื่อ พ.ศ.2449 ตัวอาคารก่ออิฐ ถือปูน ลักษณะอาคารแบบอาคารตะวันตกทั่วไป ด้านหน้ามีลักษณะการออกแบบเป็นพิเศษ การออกแบบตัวอาคารโปร่งแสง สว่าง และอากาศถ่ายเทได้ดี ประกอบด้วยมุขกลางและสองข้างเป็นส่วนมุขยื่นสมดุลกัน ส่วนที่ผสมผสานเข้ากับตัวอาคารคือ ลายฉลุไม้ที่สวยงามอยู่ด้านบนเหนือช่องเสารับกันสาดใต้หลังคาเป็นส่วนบอกถึงความเป็นศิลปะแบบไทยส่วนหนึ่ง หน้าต่างไม้สักเป็นบานเกล็ดช่วยถ่ายเทอากาศเมื่อปิดอาคาร ภายหลังจากการดูแลจริงจัง มีการนำไปหาประโยชน์โดยจังหวัดปล่อยให้พ่อค้าเช่าทำเป็นร้านค้า และถูกไฟไหม้ในที่สุด

2. ศาลากลางจังหวัดจันทบุรี

มีลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยเดียวกันกับศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา เพราะระยะเวลาห่างกันเป็นเวลา 10 ปี คือสร้างในปี พ.ศ.2455 หลังการจัดตั้งมณฑลมหาสารบุรีขึ้น โดยแยกจากมณฑลพายัพลักษณะอาคารเป็นอาคารชั้นเดียว แต่ยกพื้นสูงกว่าศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา ลักษณะอาคารด้านหน้าคล้ายคลึงกัน มีบันไดข้างสำหรับการเดินเข้าสู่ตัวอาคาร หลังคามุงกระเบื้องสีปูน ตัวอาคารทาสีขาว มีระเบียงหน้าเพื่อใช้ประโยชน์ใช้สอยติดต่อตลอดตัวอาคาร

3. ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี

เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสร้างเมื่อปี พ.ศ.2454 อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตกทรงปั้นหยา เป็นอาคารชั้นเดียว มีมุขกลาง ด้านหน้าเป็นเฉลียงโปร่งตลอด หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ พื้นไม้เนื้อแข็งช่วงที่ยกพื้นก่ออิฐถือปูนที่รอบตัวตึก

4. ศาลากลางจังหวัดราชบุรี

สร้างขึ้นเมื่อรัชสมัยของ รัชกาลที่ 6 ประมาณปี พ.ศ.2465 ปัจจุบันได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร และใช้เป็นพิพิธภัณฑสถาน เป็นอาคารชั้นเดียว ด้านหน้ามีมุขกลางทึบไม่โปร่ง ไม่มีระเบียงหน้าเหมือนของศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี หลังคาทรงปั้นหยา ด้านในมีส่วนโถงตรงกลาง-ตัวอาคารล้อมทั้งสี่ด้านมีระเบียงอยู่ด้านใน ลักษณะด้านหน้าของอาคารต่างจากศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี แทนที่จะเป็นรูปจั่วกลับเป็นทรงโค้งมนและมีรูปครุฑตรงกลางแทนที่จะเป็นตราแผ่นดิน

5. ศาลากลางจังหวัดนครพนม

สร้างเมื่อปี พ.ศ.2458 เป็นตึกสองชั้นก่ออิฐถือปูน มีรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบยุโรป การวางตัวอาคารหันหน้าไปทางแม่น้ำโขงตรงข้ามกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีมุขด้านข้างสองด้าน พื้นเรือนเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้องสีแดง เนื่องจากจังหวัดนครพนมเป็นเมืองชายแดนติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเดิมฝรั่งเศสยึดครองอยู่ ไทยจึงจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารที่ดูทันสมัยในเวลานั้น เพื่อเป็นการบอกเล่าว่าเมืองไทยมีความเจริญทางวัตถุไม่น้อยกว่าชาติตะวันตก

6. ศาลากลางจังหวัดเชียงราย

ลักษณะทางด้านสถาปัตยกรรม เป็นอาคารสองชั้น ก่ออิฐถือปูน มีลักษณะรูปแบบอาคารทึบ มีมุขกลาง รูปแบบอาคารแบบยุโรป มีลายนูนปั้น แบบอาคารตะวันตกทั่วไป ซึ่งไม่ได้เน้นในตัวลวดลายประกอบมากนัก แม้ว่าจะเป็นอาคารซึ่งสร้างในภาคเหนือ แต่ก็เป็นยุคสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ด้านการปกครองการบริหาร ไม่ได้รับอิทธิพลลานนาแต่อย่างใด รูปแบบอาคารจึงผิดแผกแตกต่างจากอาคารทั่วไป ปัจจุบันยังมีสภาพดีและยังใช้เป็นสถานที่ราชการ

7. ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่

ปัจจุบันได้ถูกบูรณะรักษาไว้เป็นอย่างดี เป็นรูปทรงอาคารแบบตึกฝรั่งตามยุคสมัยรัชกาลที่ 5-6 อาคารเป็นสองชั้นขนาดใหญ่ ด้านหน้าทึบ ด้านในมีเฉลียงรอบ ตัวอาคารเชื่อมกันทั้งสี่ด้าน ส่วนกลางเป็นสวนบริเวณ คล้ายกับศาลากลางจังหวัดภูเก็ต เข้าใจว่าคงสร้างในสมัยใกล้เคียงกัน ประกอบด้วยมุขกลางเดียว หน้าจั่วของตัวอาคารเป็นลายนูนรูปครุฑติดอยู่ มิได้เป็นตราแผ่นดินเหมือนศาลากลางจังหวัดอื่นที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน

8. ศาลากลางจังหวัดพังงา

เป็นอาคารชั้นเดียวยกพื้น ตัวเรือนยาวมีมุขด้านหน้า ตรงหน้าจั่วมีตราครุฑเป็นเครื่องหมาย มุขด้านหน้าเป็นซุ้มสามช่อง ด้านบนโค้งกลม สองด้านของซุ้มมีบันไดทางขึ้นเข้าตัวอาคาร ด้านหน้าเป็นระเบียบเปิดโล่งยาวตลอด ห้องทำงานอยู่เรียงรายด้านใน ไม่มีลวดลายตกแต่ง เหมือนอาคารจังหวัดอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน จากคำบอกเล่าว่าเป็นหัวเมืองห่างไกล ขาดแคลนช่างก่อสร้าง ช่างฝีมือในสมัยนั้นจึงค่อนข้างจะหายาก รูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปะตกแต่งจึงไม่ละเอียดลออมากนัก

9. ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต

เป็นอาคารไม้สองชั้น มีรูปแบบสถาปัตยกรรมค่อนข้างจะสมบูรณ์ ตลอดระเบียบเปิดทุก ด้านนั้นยังมีลวดลายฉลุไม้ประกอบตลอดแนวอีกด้วย ด้านหน้ามีจั่วเป็นส่วนเน้นของตัวอาคาร มีรูปครุฑเป็นสัญลักษณ์ การวางตัวอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านในจัดเป็นสวนบริเวณ การออกแบบทั่วไป ห้องทำงานจะโล่งโปร่ง ทำให้อากาศถ่ายเทได้เป็นอย่างดี ห้องต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่มีการประตู ช่องประตูแต่ละห้องจะเป็นส่วนเปิดทั้งสิ้น ความสวยงามของตัวอาคารนี้นอกจากลายฉลุไม้ตามยุคสมัย ซึ่งมีอายุเกือบหนึ่งร้อยปีแล้ว บันไดทางขึ้นจากชั้นล่างสู่ชั้นบนนั้น มีลวดลาย ราวบันไดซึ่งเป็นไม้และบัวหัวเสาอันงดงามเป็นแบบยุโรป สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2458

4.3 ผู้แต่งตัวบท: ในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474

ในการกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยหม่อมเจ้าพูนพิศมัยดิศกุล ที่ว่า "...ท่านทรงชี้ที่ปลูกศาลากลางแทบทุกเมือง..." (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542 : 16) ทำให้สันนิษฐานถึงผู้ที่จะเข้าข่ายในฐานะ "ผู้แต่ง" ได้อยู่ 3 ส่วนด้วยกัน โดยสันนิษฐานจากข้อประกอบที่ว่าอยู่ในช่วงเวลาที่มีการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 เกิดขึ้นแล้ว เพื่อค้นหาผู้ที่อยู่ในฐานะผู้แต่งได้ดังนี้ คือว่าแม้สมเด็จพระยาดำรงจะ "ทรงชี้ที่ปลูกสร้าง..." ดังกล่าวแล้ว ก็ไม่จำเป็นว่าท่านจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการสร้างตัวบทนั่นเอง และการที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถสั่งการให้มีการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ทั่วราชอาณาจักรในขณะนั้น ไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่จะกระทำโดยอิสระโดยปราศจากความเห็นชอบและรับรองจากผู้มีอำนาจสูงสุดในขณะนั้น สมเด็จพระยาดำรงฯ จึงเปรียบเสมือนเป็นผู้แต่งลำดับกลางจากผู้แต่งทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับตัวบทในเวลานี้ โดยผู้แต่งลำดับแรกนั้นคือองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งสมเด็จพระยาดำรงฯ กรมพระ

ยาดำรงฯ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และผู้แต่งลำดับหลังนั้นก็คือ กรมโยธิการ ซึ่งรับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง และก่อรูปเป็นกรมขึ้นในช่วงเวลาที่ 2 ของการศึกษานี้เอง โดยลักษณะบทบาทความเป็นผู้แต่งของแต่ละฝ่ายนั้นปรากฏอยู่ดังลักษณะต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อได้ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์นั้น องค์กรชกาลที่ 5 ยังทรงมีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา เท่านั้นเยาว์วัยเกินกว่าจะบรรลุนิติภาวะด้านการปกครอง จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะใช้เวลาที่ต้องรอคอยให้เป็นประโยชน์โดยการศึกษาวัฒนธรรมตะวันตก เพื่อให้ได้ความรู้ความเข้าใจถึงจิตใจของชาวตะวันตก ตลอดจนถึงการศึกษาค้นคว้าผลเสียของการที่ประเทศต่าง ๆ และเพื่อนบ้านของไทยที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาติตะวันตก ได้ทรงมีพระราชดำริจะเสด็จประพาสยุโรปตั้งแต่ต้นรัชกาล แต่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ทูลขอไว้ว่าสถานการณ์ยังไม่เหมาะสม ถึงกระนั้นก็ตามได้ทรงใช้เวลาห้าปีแรกของรัชกาลเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายใต้เลยไปจนถึงแหลมมลายู สิงคโปร์ ปีนัง บัตตาเวีย และชวาไปพลางก่อน การเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนี้นับเป็นเหตุการณ์สำคัญ เนื่องจากไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ใด ได้เคยเสด็จประพาสพ้นออกไปนอกพระราชอาณาเขต และไม่เคยมีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดที่ได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญในดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของชาติตะวันตกมาก่อน (ม.ร.ว.จักรวรรดิ จิตรพงศ์, 2540)

การเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนสิงคโปร์ภายใต้การปกครองของอังกฤษครั้งแรกนั้น มีผลต่อวัฒนธรรมไทยยิ่งนัก ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์ได้ถวายการต้อนรับอย่างสูงสมพระเกียรติยศ ด้วยการจัดงานสโมสรสันนิบาต งานจัดเลี้ยงอย่างเป็นทางการ งานเดินรำ และจัดให้ได้ทรงเยือนอาคารสถานที่ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย อาทิเช่น ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โรงเรียน โรงพยาบาล ศาล หน่วยดับเพลิง เป็นต้น ต่อจากนั้นได้เสด็จประพาสชวาในการปกครองของชาวต่างชาติ ได้ทอดพระเนตรโรงรางเทียมม้า หอการค้า สวนพฤกษศาสตร์ และสถานีรถไฟ เป็นต้น เมื่อเสด็จพระนิวัตินครในคราวนั้น ก็ได้โปรดเกล้าให้มีการเปลี่ยนแปลงบางประการในสังคมไทย เช่น การปรับปรุงการแต่งกายในพระราชสำนัก เปลี่ยนทรงผมให้สอดคล้องกับความนิยมของชาติตะวันตก เป็นต้น (ม.ร.ว.จักรวรรดิ จิตรพงศ์, 2540) แต่การเหล่านี้เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของการเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่จะตามมาในภายหลังเท่านั้น

การเสด็จประพาสต่างประเทศขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไซ้ว่าจะหยุดอยู่แค่เพื่อนบ้านใกล้เคียงเท่านั้น นอกจากการเสด็จประพาสชวาถึงสามครั้งใน พ.ศ.2413, 2439 และ 2444 แล้ว พระองค์ยังเสด็จประพาสอินเดียเมื่อ พ.ศ.2414 และเสด็จ

ประพาสยุโรปอีก 2 ครั้งด้วยกันคือ ในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ตามลำดับ โดยในการเสด็จประพาสยุโรปนั้นไม่เพียงแต่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับชาติต่าง ๆ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นแล้ว พระองค์ยังได้ทอดพระเนตรกิจการในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า การทหาร การปกครอง การศึกษา การคมนาคม และการก่อสร้าง เป็นต้น และได้ทรงนำมาปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นอันมาก (ไชแสง สุขะวัฒนะ, 2520 : 78-9) ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์นั้นมีชาวต่างประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเข้ามารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ในหน่วยงานที่ต้องพึ่งพาความรู้จากชาวตะวันตกเป็นจำนวนมาก เช่น ใน พ.ศ.2449 มีถึง 247 คน (มุสดี ทิพทัส, 2541 : 4)

ความสัมพันธ์กับนานาประเทศในยุโรปนั้นเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมขึ้นหลายด้าน เป็นต้นว่า การเลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า ดังในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน (วันเสาร์ แรม 3 ค่ำ เดือน 6 จุลศักราช 1242 พ.ศ.2423) ได้กล่าวถึงว่า "...วันนี้เปลี่ยนธรรมเนียมออกพิศใหม่ให้ยืนและนั่งเก้าอี้อย่างฝรั่ง..." รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ อีกเช่น การทหารที่สานต่อจากรัชกาลที่ 4 ให้จริงจังมากขึ้นโดยให้นายทหารชาวยุโรปเข้ามาจัดระเบียบการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือให้รัดกุมยิ่งขึ้น ด้านการศึกษาเช่นการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมคริสเตียนที่ต่อมากลายเป็นโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน การเปิดให้การศึกษาแก่สตรีโดยนางแฮเรียต เอ็ม. เฮารี ในพ.ศ.2418 ใช้ชื่อว่าโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง หรือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนอัสสัมชัญ เหล่านี้ที่ต่างก็ก่อตั้งโดยชาวตะวันตกทั้งสิ้น แต่ก็โดยการสนับสนุนและอนุญาตจากองค์รัชกาลที่ 5 ยังมีการเปลี่ยนให้เป็นอย่างตะวันตกมากขึ้นกว่าเดิมในรัชสมัยของพระองค์อีก เช่น ในด้านการแพทย์ เช่นการก่อตั้งโรงพยาบาลวังหลังที่ต่อมาก็คือ "ศิริราชพยาบาล" การวางระบบประปาที่เริ่มต้นในปีพ.ศ.2446 โดยวิศวกรสุขาภิบาลชาวฝรั่งเศส ที่สำเร็จเรียบร้อยต่อมาในรัชกาลที่ 6 (ไชแสง สุขะวัฒนะ, 2520 : 20-1)

ดังที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า การที่องค์รัชกาลที่ 5 ได้ทรงศึกษาวัฒนธรรมประเพณีของชาวตะวันตกตั้งแต่ทรงพระเยาว์นั้น ทรงบรรลุถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ชาวตะวันตกจะวินิจฉัยตัดสินความมีอารยธรรมของชนชาติอื่นบนพื้นฐานหรือมาตรฐานของอารยธรรมยุโรปเท่านั้น ไม่สามารถยอมรับวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีแนวทางไม่สอดคล้องกับแนวทางของตนว่าจะเจริญขึ้นเป็นอารยธรรมไปได้ (ม.ร.ว.จักรกรธ จิตรพงศ์, 2540)

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าการปรับเปลี่ยนในหลายสิ่งหลายอย่างนั้น องค์รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรักษาราชอาณาเขตให้รอดพ้นจากภัยของการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก แต่การเรียนรู้อารยธรรมตะวันตกขององค์รัชกาลที่ 5 นั้น มิใช่จะมีจุดประสงค์เพียงเตรียม

ตัวรับอิทธิพลของชาติตะวันตกเท่านั้น ในเวลาเดียวกันความเป็นตะวันตกที่พระองค์นำมาใช้ก็เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือถ่ายและดึงอำนาจกลับคืนมาจากเหล่าขุนนางและผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์เองด้วยอีกประการหนึ่ง พระองค์ใช้ความเป็นตะวันตกเข้ามาเป็นเสมือนนโยบายความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) นั่นเอง

เมื่อมีการผลักดันเปลี่ยนแผ่นดินจากรัชกาลที่ 3 เป็นที่ 4 ผู้นำของตระกูลขุนนางมีบทบาทกำหนดการสืบราชสมบัติเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์นั้น ขุนนางตระกูลขุนนางได้ช่วยก่อตั้งระบบเงินซึ่งได้กลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญของสยามประเทศในขณะนั้น รายได้จากอากรฝิ่นตกอยู่ในความควบคุมของกรมพระกลาโหม ซึ่งตระกูลขุนนางเป็นผู้ควบคุมระหว่างพ.ศ.2411-2416 ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ย้ายอากรเหล่านี้และรายได้อื่น ๆ จากความควบคุมของพระมหากษัตริย์ให้มาอยู่ภายใต้ความดูแลของกรมกองที่ตระกูลขุนนางมีอำนาจอยู่ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539 : 372)

การต่อสู้ทางการเมืองจึงมิได้มีแต่เฉพาะแต่ชาติตะวันตกเท่านั้น ความเป็นตะวันตกต่อองค์รัชกาลที่ 5 เร็วและนำมาปรับใช้นี้ พระองค์ยังนำมาเป็นเสมือนจุดแข็งที่มีความได้เปรียบเมื่อเทียบกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ในช่วงต้นรัชสมัยของพระองค์

กลุ่มของผู้นำของสยามประเทศในช่วงเวลานี้มีผู้แบ่งไว้ 3 กลุ่มด้วยกัน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูตร, 2532 : 11)

กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำกลุ่มสยามหนุ่มนี้ประกอบด้วยพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางหนุ่ม ๆ หลายคน รวมทั้งเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งเป็นน้องชายของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ด้วย เป็นกลุ่มของคนหนุ่มซึ่งเป็นชนรุ่นที่สองที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก (second westernized generation) เป็นผู้ที่ต้องการให้มีการปฏิรูปสังคมให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ

กลุ่มที่สองคือ พวกอนุรักษนิยม (Conservative Siam) ที่มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ และประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่ที่ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงหรือรวดเร็ว ต้องการรักษาสภาพเดิมของประเพณีไว้ให้มากที่สุด จะเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น เรียกได้ว่าเป็นนักปฏิบัตินิยม (pragmatist)

กลุ่มที่สาม คือกลุ่มสยามเก่า (Old Siam) เรียกได้ว่าเป็นพวกหัวโบราณ ประกอบด้วยขุนนางในระดับต่าง ๆ ที่เกรงกลัวความเปลี่ยนแปลงว่าจะมีผลกระทบต่อฐานะและตำแหน่งของตน

ต้องการอยู่แต่ลำพัง ไม่สนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับฝ่ายใด กลุ่มนี้มีลักษณะต่อต้านอารยธรรมจากตะวันตกมากกว่ากลุ่มอนุรักษนิยมเสียอีก มีกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงเป็นผู้นำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมาคมสยามหนุ่ม (Young Siam Society) ของพระองค์อาศัยความเป็นตะวันตกทำอะไรบ้างนั้น ก็เช่น การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในปี พ.ศ.2416 ที่ดึงเอาอำนาจการจัดเก็บภาษีจากเหล่าขุนนางเก่าทั้งหลายคืนสู่สถาบันกษัตริย์ ประกาศตั้งและตราพระราชบัญญัติ 2 ฉบับคือ พระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต (ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และพระราชบัญญัติปริวีเคาน์ซิล (ที่ปรึกษาในพระองค์) เมื่อปี พ.ศ.2417 เป็นต้น ซึ่งการเหล่านี้เป็นผลจากการเรียนรู้ระบบรูปแบบการปกครอง การจัดอำนาจทางการเมืองจากตะวันตกเป็นสำคัญทั้งสิ้น

แต่อย่างไรก็ตาม ความคิดทางการเมืองของพระองค์นั้นมิใช่จะนิยมตะวันตกไปทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงแสดงจุดยืนทางความคิดทางการเมืองของพระองค์อย่างชัดเจน "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี" ในประมาณปี พ.ศ.2448 ว่า "ข้าพเจ้าชอบใจแต่เพียงทางกลาง" เพราะทรงเห็นว่าบางสิ่งบางอย่างนั้นยังไม่เหมาะกับอุปนิสัยและสถานที่ เป็นอยู่ในขณะนั้นของสยาม การจะนำเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นแบบยุโรปมาใช้มันต้องยับยั้งชั่งใจ คิดถึงความเหมาะสมกับตนเองเสียก่อน และต้องอาศัยเวลา (ชียอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูตร, 2532)

การชอบใจแต่เพียงทางกลางขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พิจารณาผิวเผินแล้วอาจพบว่า เป็นแต่เฉพาะทางการเมืองการปกครองเท่านั้น ในทางศิลปะวัฒนธรรมนั้นมีความเป็นไปได้สูงที่พระองค์จะโน้มเอียงไปทางรสนิยมอย่างตะวันตก เช่น การก่อสร้างพระที่นั่งหรือตำหนักต่าง ๆ ในรัชสมัยของพระองค์เอง แต่หากพิจารณาให้ถ่วงถี่แล้ว จะพบว่าหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ดังการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมในปี พ.ศ.2450-2451 (พ.ศ.2450 น่าจะเป็นปีที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม โดยได้เสร็จไปทรงวางศิลาฤกษ์สร้างอาคารเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2451) ที่โปรดเกล้าฯ ให้นายช่างชาวอิตาลีชื่อ นายเอ็ม. ตามานโย (Mr. M. Tamanyo) เป็นผู้ออกแบบก่อสร้าง แต่ก็เพราะติดขัดที่นายช่างไทยที่จะสร้างพระที่นั่งตามแบบประเพณีไทยโบราณได้นั้นมีอยู่เพียงพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) ผู้เดียวเท่านั้น จึงทรงปริวิตกว่า จะดำเนินการไปได้ไม่ตลอดรอดฝั่ง หากเป็นดังนั้นแล้วกลับจะเสียพระเกียรติยศต่อนานาชาติได้ ดังที่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้บันทึกพระราชกระแสไว้ดังนี้

"พระองค์ทรงแสดงพระราชโสมนัสมาก ถึงแก่รับสั่งว่า ต่อไปข้างหน้าเราคงพากันดิฉันว่า สมัยจุลจอมเกล้าฯนี้ช่างโปรดศึกฝรั่งเสียจริง" (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในการกล่าวถึงสมเด็จพระยาดำรงฯ โดยหม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุลที่ว่า ".. ท่านทรงชี้ที่ปลูกศาลากลางแทบทุกเมือง..." (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542 : 16) ทำให้เรานับเอาสมเด็จพระยาดำรงฯอยู่ในฐานะของผู้แต่งตัวบทได้อย่างชัดเจนส่วนหนึ่ง ในฐานะผู้สนองพระบรมราชโองการในตำแหน่งเสนาบดีของกระทรวงมหาดไทย ที่ต้องรับผิดชอบในการสนองนโยบายปฏิรูปการปกครองขององค์รัชกาลที่ 5 ให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา

การวิเคราะห์ในรายงานการศึกษาของสถาบันดำรงฯ และสำนักนโยบายกระทรวงมหาดไทย (2542) นั้น แสดงผลการเกี่ยวข้องของพระองค์ต่อศาลากลางว่าเน้นไปส่วนของการกำหนด "ที่ตั้ง" เป็นประการสำคัญ ดังพิจารณาได้จากหลักการเลือกที่ตั้งของพระองค์ที่สรุปได้ 3 ประการคือ

1. เป็นบริเวณที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยและทำมาหากินของราษฎร หรือเหมาะแก่การสร้างบ้านสร้างเมือง
2. ความสะดวกในการเดินทางของราษฎรในพื้นที่
3. อยู่ในระหว่างกลางของเมือง ไม่ค่อนไปทางด้านใดด้านหนึ่ง (โดยใช้การเดินทางเท้าในสมัยนั้นเป็นเครื่องมือวัด)

หลักการดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นเจตนาผู้แต่งตัวบทของพระองค์ที่ทรงเน้นเรื่องประโยชน์ใช้สอยตามจุดมุ่งหมายของการให้มีอาคารศาลากลางขึ้นเพื่อให้บริการกิจการราชการสาธารณะแก่ราษฎรเป็นประการแรกและประการหลัก เจตนาผู้แต่งของพระองค์ปรากฏชัดผ่านที่ตั้ง ผ่านการวางตำแหน่งของตัวบทไว้ที่การใช้งาน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ.2435 ก่อนหน้านั้นเริ่มต้นด้วยการรับราชการเป็นทหารอยู่ในกรมมหาดเล็ก ตั้งแต่เป็นนายร้อย จนเป็นพันโทราชองครักษ์บังคับการกรมมหาดเล็กอยู่ระยะหนึ่ง แล้วต่อมาจึงเพิ่มรับราชการฝ่ายพลเรือนเมื่อตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ.2425 ปี พ.ศ.2430 ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ จนต้น พ.ศ.2433 เป็นอธิบดีกระทรวงธรรมการ แล้วจึงเข้าสู่ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระยาบรมราชโอรส ทรงบันทึกไว้ว่า "การที่ข้าพเจ้าต้องย้ายจากกระทรวงธรรมการไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าอยู่หัวมิได้ตรัสถามความสมัครของข้าพเจ้า หรือแม้แต่ตรัสบอกให้เตรียมตัวก่อนบางทีจะเป็นด้วยทรงสังเกตเห็นข้าพเจ้ารักกระทรวงธรรมการอยู่มาก ถ้าตรัสถามก็จะทูลขอตัวหรือขอให้ผ่อนผันไปต่าง ๆ จึงตรัสสั่งโดยไม่ไต่ถามทีเดียว แต่เมื่อมีพระบรมราชโองการประกาศเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องย้ายไปตามรับสั่งทั้งไม่ได้เตรียมตัว... กราบบังคมทูลปรับทุกข์ว่าตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ข้าพเจ้าก่อสร้างธรรมการมาใจข้าพเจ้าฝังอยู่แต่ในราชการกระทรวงนั้นนึกว่าถ้าโปรดให้อยู่ในกระทรวงธรรมการต่อไปคงจะสามารถจัดให้ดีขึ้นได้ แต่ราชการกระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าไม่ได้เคยเอาใจใส่ศึกษามาแต่ก่อน.. ถ้าไปพลาดพลั้งลงอย่างไรก็จะเสียพระเกียรติยศ ซึ่งทรงเลือกตัวข้าพเจ้าไป..พระเจ้าอยู่หัวตรัสตอบว่าในส่วนพระองค์ก็ทรงเชื่อแน่ว่าข้าพเจ้าคงจะสามารถจัดการกระทรวงธรรมการให้ดีขึ้นได้ แต่การบ้านเมืองซึ่งสำคัญกว่านั้นยังมีอยู่ บางทีข้าพเจ้าจะคิดไปไม่ถึง ด้วยต่างประเทศกำลังตั้งท่าจะรุกเมืองไทยอยู่แล้ว ถ้าเราประมาทไม่จัดการปกครองบ้านเมืองเสียให้เรียบร้อย ปล่อยให้หลวมอย่างเช่นเป็นอยู่ ข้าไปเห็นจะมีภัยแก่บ้านเมือง บางทีอาจจะถึงเสียอิสรภาพของเมืองไทยก็เป็นได้ ถ้าบ้านเมืองเสียอิสระแล้วกระทรวงธรรมการจะดีอยู่ได้หรือ การรักษาพระราชอาณาเขตด้วยการจัดการปกครองหัวเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยจึงเป็นการสำคัญกว่ามาก การนั้นตกอยู่ในหน้าที่กระทรวงมหาดไทยยิ่งกว่ากระทรวงอื่น เพราะหัวเมืองทั้งปวงขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทยโดยมาก... ซึ่งข้าพเจ้ามีความวิตกเพราะยังไม่คุ้นเคยกับราชการกระทรวงมหาดไทยนั้นก็ป็นธรรมดา แต่พอจะทรงช่วยได้ ตัวข้าพเจ้าก็เคยนั่งในที่ประชุมเสนาบดี คงได้สังเกตเห็นว่าพระองค์ต้องทรงเป็นภาระในราชการกระทรวงมหาดไทยยิ่งกว่ากระทรวงอื่นอยู่เสมอ จนทรงคุ้นเคยมานานแล้ว ถ้าข้าพเจ้ามีความลำบากอย่างไร ก็ให้ทูลปรึกษาหารือเป็นส่วนตัวได้ตามใจอีกโสดหนึ่ง..." (กระทรวงมหาดไทย, 2535 : 27-8)

ในส่วนของวิธีการทำงานของสมเด็จพระยาบรมราชโอรส นั้นทรงบันทึกไว้ว่า "เมื่อแรกข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ดูเหมือนคนทั้งหลายทั้งที่อยู่ในกระทรวงมหาดไทยและอยู่นอกกระทรวงมหาดไทย จะคอยดูกันมากกว่าข้าพเจ้าจะไปทำอย่างไร... แต่ก็ที่ข้าพเจ้าคิดว่ายังไม่จัดการงานอย่างใดจนเรียนรู้ราชการกระทรวงมหาดไทยเสียก่อนนั้น ไม่เป็นได้ดังคิด เพราะมีการบางอย่างซึ่งจำเป็นต้องจัดตั้งแต่แรกตามระเบียบกระทรวงเสนาบดีที่ทรงจัดใหม่... ข้าพเจ้าศึกษาหาความรู้กับทั้งบัญชาการมาด้วยกันราวสัก 6 เดือน จนเห็นว่ามีความรู้ราชการมหาดไทยในกรุงเทพฯ สันทัดพอจะบัญชาการได้โดยลำพังตัวแล้ว จึงเริ่มคิดศึกษาหาความรู้การปกครองหัวเมืองต่อไป แต่เห็นจำเป็นจะต้องออกไปเที่ยวดูตามหัวเมืองเอง ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย..." (กระทรวงมหาดไทย, 2535 : 37-9)

การไปเที่ยวดูตามหัวเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชครั้งนั้นเป็นเหตุให้พระองค์พบว่า "...เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปเมืองเหนือครั้งนั้น เจ้าเมืองที่ข้าพเจ้าไปพบโดยมากเป็น "ผู้ดีมีตระกูล" แต่มักเป็นชาวเมืองนั่นเอง ด้วยเป็นเทือกเถาเหล่ากอเจ้าเมืองคนก่อน ๆ ซึ่งได้ทำราชการประกอบกับทำมาหากินจนตั้งถิ่นฐานได้ในเมืองนั้น มีลูกถวายตัวเป็นมหาดเล็กก่อนแล้วขอออกไปรับราชการบ้าง หรือฝึกหัดให้ทำราชการในเมืองนั้นเองบ้าง จะได้รับสัญญาบัตรเป็นผู้ช่วยราชการ เป็นยกกระบัตร เป็นปลัด ใครดีก็ได้เป็นเจ้าเมืองในที่สุด เป็นแล้วก็อยู่ในเมืองนั้นจนตลอดชีวิต ลูกหลานจึงมีกำลังบางคนรับราชการสืบกันมา ข้าราชการที่ถิ่นฐานอยู่ในกรุงเทพฯ หากใครมีใครสมัครออกไปรับราชการหัวเมืองไม่ เพราะเกรงความลำบากในการหาเลี้ยงตัวดังกล่าวมาแล้ว ถ้าเป็นผู้ไปจากที่อื่นก็ต้องมีทุนรอนของตัวเอง หรือมิฉะนั้นก็ต้องได้เป็นชาย สูขอผู้มีกำลังพาหนะในเมืองนั้นจึงจะไปอยู่ได้ ยิ่งถึงขั้นกรมการขึ้นรองลงไป ต้องเลือกหาแต่พวกคฤหบดีในเมืองนั้นเองทั้งนั้น เพราะหาคนต่างถิ่นยาก" (กระจ่างมหาดไทย, 2535 : 40-1)

จากสภาพดังกล่าว และเมื่อทรงพบว่าไม่มี "ศาลารัฐบาล" ตั้งประจำ กอปรกับความมุ่งหมายที่จะยกเลิกวิธีการปกครองอย่าง "กินเมือง" ซึ่งก่อให้เกิดการใช้โอกาสในหน้าที่เปียดบังผลประโยชน์ได้ง่ายนั้น ส่งผลให้ "รัฐบาล" จำจะต้องให้เงินเดือนข้าราชการหัวเมืองให้พอเลี้ยงชีพ มิฉะนั้นก็ไม่มีใครเป็นเจ้าเมืองกรมการ ไซ้แต่เท่านั้น ยังสถานที่ว่าราชการเมืองก็ดี บ้านเรือนที่อยู่ของเจ้าเมืองกรมการก็ดี ล้วนเป็นสมบัติส่วนตัวเจ้าเมืองกรมการทั้งนั้น ความจำเป็นที่จะต้องจ่ายเงินหลวงเพิ่มขึ้น มีต่อออกไปจนถึงค่าสร้างศาลารัฐบาล และสถานที่ทำราชการอย่างอื่นขึ้นมาใหม่... ถ้าจะว่าต้องสร้างเมืองใหม่หมดทุกเมืองก็ไม่ผิดกับความเป็นจริง..." (กระจ่างมหาดไทย, 2535 : 42)

กรมโยธาธิการ ยุคเริ่มแรก (พ.ศ.2432-2455)

การรับเอาอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามาแพร่ขยายในสังคมไทยนั้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเมืองสมัยใหม่แบบตะวันตกมากขึ้น เริ่มต้นจากสังคมกรุงเทพฯ ที่เป็นศูนย์กลางราชธานี ให้มีความแตกต่างจากชนบทและหัวเมืองทั่วไป ก่อให้เกิดมาตรฐานและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัวทางกายภาพของเมืองขึ้นมารองรับ รัฐบาลได้อาศัยหน่วยราชการสำคัญในการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ นั่นคือ กรมโยธาธิการ ที่ต่อมาพัฒนาขึ้นมาเป็นกระทรวงโยธาธิการ และกรมสุขาภิบาลที่ถือกำเนิดในยุคหลังในสังกัดกระทรวงมหาดไทย กรมทั้งสองมีบทบาทร่วมกันพัฒนาเมืองในทางกายภาพ และถือเป็นต้นกำเนิดของกรมโยธาธิการในปัจจุบัน

กรมโยธาธิการ เป็นหนึ่งในหกกรมแรกที่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ทดลองจัดตั้งขึ้นตามระบบราชการแบบใหม่เมื่อ พ.ศ.2432 เพื่อปรับปรุงระบบราชการ ให้เป็นระบบเป็นหมวดหมู่หรือกรมกองเดียวกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารโดยกำหนดหน้าที่เฉพาะทางของแต่ละกรมกองแยกออกจากกันอย่างชัดเจน โดยให้กรมโยธาธิการนั้นทำหน้าที่ควบคุมและดำเนินการก่อสร้างงานโยธาทั้งหมด (กรมโยธาธิการ, 2541)

ต่อมาในปีพ.ศ.2435 อันเป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดระเบียบราชการแบบสมัยใหม่ด้วยการจัดตั้งระบบกระทรวงขึ้น ได้โปรดให้ตั้งกรมโยธาธิการขึ้นเป็นกระทรวงหนึ่งเช่นเดียวกัน โดยทรงกำหนดหน้าที่กระทรวงโยธาธิการให้ปฏิบัติงานช่างและก่อสร้างที่เกี่ยวกับการคมนาคมโดยให้ข้าราชการ "เป็นพนักงานที่ตรวจการก่อสร้าง ทำถนน ขุดคลอง และการช่างทั่วไปทั้งการไปรษณีย์โทรเลขหรือรถไฟจะมีสืบไปในภายหน้า" (กรมโยธาธิการ, 2541) อย่างไรก็ตาม การงานนี้ก็มิชอบเขตโดยความต้องการแทนที่ทั้งหมดอยู่ในเขตพระนครเท่านั้น งานโยธาที่เกี่ยวข้องกับตัวบทคือศาลากลางนั้นอยู่ในส่วนของกระทรวงมหาดไทยเป็นเบื้องต้นแล้วคืองานโยธาหัวเมือง

งานโยธาหัวเมือง ถือได้ว่าเริ่มขึ้นครั้งแรกในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ได้แก่การก่อสร้างและซ่อมแซมอาคารสถานที่ราชการ ถนน สะพาน คลอง เพื่อพัฒนาการคมนาคม ค้าขาย สำราชมรดกแผ่นดินที่ให้กับประชาชนจับจองที่ดิน งานระยะแรกจึงมีไม่มาก กรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการเพียงแต่ให้ความร่วมมือในการให้คำแนะนำการออกแบบ กำหนดงบประมาณหรือตรวจสอบงาน ด้วยการส่งพนักงานออกไปเป็นครั้งคราว (กรมโยธาธิการ, 2541)

พ.ศ.2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายต้องการให้มีหน่วยงานรับผิดชอบงานโยธาหัวเมืองโดยตรงทั้งหมด ดังนั้น พ.ศ.2443 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและเป็นทีไว้วางพระทัยใกล้ชิดของรัชกาลที่ 5 จึงเสนอให้ตั้งแผนกโยธาหัวเมืองขึ้นในกระทรวงโยธาธิการแบบเดียวกับศาลหัวเมืองในกระทรวงยุติธรรม แต่ยังไม่ได้ดำเนินการเนื่องจากกระทรวงโยธาธิการขาดแคลนบุคลากรด้านนายช่างโยธา จึงยังไม่มีกำหนดหลักเกณฑ์หน้าที่ขึ้นชัดเจน

พ.ศ.2444 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจึงได้ริ่ฟื้นการโยธาหัวเมืองในกระทรวงมหาดไทยขึ้นอีก ทรงกำหนดรูปแบบงานโยธาหัวเมืองให้มีวิศวกรประจำมณฑล จัดตั้งกองดูแลการโยธาหัวเมืองทั้งหมดโดยเฉพาะตั้งแต่การทำแผนที่กระทรวงมหาดไทย โฉนดรังวัด ถนน สะพาน

คลอง ตลอดจนก่อสร้างสถานที่ราชการยกเว้นการรถไฟ โดยระยะแรกนั้นทรงให้ความสำคัญกับงานรังวัดแผนที่ แต่ผลของการทดลองจัดตั้งงานโยธาหัวเมืองครั้งนั้นล้มเหลวเนื่องจากขาดการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความคลุมเครือในบทบาท ทำให้งานโยธาหัวเมืองมีความล่าช้า

สุดท้ายแล้วในยุคแรกของกรมโยธาธิการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอทางเลือกวิธีการบริหารงานโยธาหัวเมืองให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยผู้รับผิดชอบงานโยธาหัวเมืองระยะนั้น 4 แบบด้วยกัน ในครั้งนั้นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงตัดสินพระทัยเลือกให้การบริหารงานโยธาหัวเมืองอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงโยธาธิการ โดยกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่หน่วยงานโยธาหัวเมืองให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมโยธาธิการ ไว้ดังนี้

1. สร้างและรักษาทางบกและทางน้ำเพื่อประโยชน์ในการไปมาค้าขายของประชาชน
2. สร้างและซ่อมแซมสถานที่ ซึ่งรัฐบาลปลูกสร้างโดยให้หน่วยงานราชการนั้นเป็นผู้ขอพระบรมราชานุญาตและเบิกจ่ายในวงเงินไม่เกิน 8,000 บาท
3. เป็นหน่วยงานที่คิดจัดการโยธาทั่วราชอาณาจักร เช่น ทำถนน บำรุงทางน้ำ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการค้าออกแบบก่อสร้างเมือง ที่ว่าการอำเภอให้มีความงดงาม หรือถ้าหัวเมืองออกแบบเองก็ให้ส่งแบบเสนอต่อกรมโยธาธิการอนุมัติ
4. ถ้าเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เห็นควรตั้งพนักงานประจำมณฑลใด ก็ให้กระทำแบบเดียวกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่มีคลังหัวเมือง และให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลรับผิดชอบแทนเสนาบดีในกระทรวงโยธาธิการ ในขณะเดียวกัน ข้าหลวงเทศาภิบาลหากคิดริเริ่มงานโยธาใด ต้องแจ้งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการทราบ

ด้วยเหตุนี้ พ.ศ.2446 สมเด็จพระเจ้าฟ้าขุนนิสรานุกิตติวงศ์ จึงทดลองจัดการหัวเมืองขึ้นก่อนใน 4 มณฑล คือ ภูเก็ต นครราชสีมา นครไชยศรี นครศรีธรรมราช โดยให้ถือมณฑลภูเก็ต เป็นศูนย์กลางภาคใต้ จัดตั้งโยธาหัวเมืองขนาดใหญ่ มีวิศวกรชาวตะวันตกประจำ ส่วนนครราชสีมา และนครไชยศรี เป็นหน่วยงานโยธาหัวเมืองขนาดกลาง ยังไม่มีงานมากพอที่จะต้องใช้วิศวกร ให้มีเพียงพนักงานชาวไทยประจำถ้าจำเป็นก็ส่งวิศวกรจากกรุงเทพฯ ออกไปตรวจงานเป็นครั้งคราว เนื่องจากมีรถไฟไปมาสะดวก เช่นเดียวกับมณฑลนครศรีธรรมราช ที่ถ้าหากจำเป็นก็ใช้วิศวกรจากภูเก็ตมาช่วยได้ ส่วนมณฑลอื่นที่ยังไม่ได้จัดการขึ้น ให้กระทรวงโยธาเตรียมพนักงานกองพิเศษสำหรับออกไปตรวจและจัดการโยธาบางอย่างเป็นคราวไป

อย่างไรก็ตาม งานโยธาหัวเมืองก็ยังคงดำเนินการไปอย่างล่าช้าเนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ข้าหลวงโยธาธิการมณฑลส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก ทำให้ไม่เข้าใจโครงสร้างการบริหารงานว่าตนเองต้องอยู่ในสังกัดกระทรวงโยธาธิการ แต่ต้องปฏิบัติงานภายใต้ข้าหลวงเทศาภิบาล ทั้งในด้านการทำงานและงบประมาณ นอกจากนี้กระทรวงโยธาธิการเองก็ขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านวิศวกรรม ทำให้ไม่สามารถจัดหาบุคคลที่มีความรู้เหมาะสมกับงาน ที่ต้องเป็นผู้ที่คิดงานที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นได้ด้วย

ในทัศนะขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ส่วนของงานโยธาหัวเมืองที่ริเริ่มขึ้นใหม่และเป็นโครงการสำคัญของกรมนี้ ท่านเห็นว่าเป็นโครงการที่ไม่คุ้มค่าใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาล โดยเฉพาะเงินเดือนข้าหลวงโยธาธิการมณฑล ดังความเห็นที่วิจารณ์ต่อข้าหลวงโยธาธิการหัวเมืองชาวตะวันตกว่า "มีข้าหลวงโยธาฝรั่งที่มณฑลพายัพ นครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต สามกอง ๆ หนึ่งรัฐบาลต้องเสียเงินเดือนอยู่ราวปีละ 30,000 บาท คนพวกนี้ทำอะไรได้บ้าง มีแต่ว่าคอยฟังคำสั่งข้าหลวงเทศาฯ ถ้าข้าหลวงเทศาฯ คอยระวังให้การให้สมควรกับวิชาและเงินเดือนของเขา ก็ไม่สู้จะเปลืองนัก ถ้าไม่คอยเอื้อเพื่อคอยหางานให้ทำอันยี่เนี่ยก็ต้องอยู่เปล่า"

ส่วนข้าหลวงโยธาหัวเมืองและพนักงานอื่น ๆ แม้จะได้รับเงินเดือนน้อยกว่าก็ตาม แต่พบว่าทำงานไม่คุ้มเพราะการเขียนแบบที่ส่วนมากเป็นที่ว่าการมณฑลหรือที่พักข้าหลวง กรมโยธาธิการต้องเป็นฝ่ายเขียนแบบส่งไปให้จากกรุงเทพฯ ในลักษณะดังกล่าวนี้ งานของโยธาหัวเมืองจึงผ่านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบมาตลอดเวลาเนื่องจากปัญหาความไม่ลงตัวในการบริหารงานเมื่อขอบเขตของงานกระจายไปอยู่ในส่วนภูมิภาค ทั้งปัญหาเรื่องของบุคลากร งบประมาณการ "ฉ้อเงินหลวง" ในการก่อสร้าง การปรับปรุงระบบงานจึงมีอยู่เสมอมา และชัดเจนขึ้นเมื่อหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ.2475 เกิดขึ้นแล้ว

4.4 ความเป็น "สัญญา" จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลา

หลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 จนถึง พ.ศ.2474

ในบรรดาศาลากลางจังหวัดที่แบ่งช่วงเวลากการศึกษาเป็น 4 ช่วงเวลาแล้ว "หน้าตา" ของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครองนี้มีลักษณะที่แปลกออกไปจากช่วงเวลาอื่น เพราะแม้ว่าใน 2 ช่วงเวลาต่อจากนี้ การจัดผังพื้นที่และการวางโครงสร้างของรูปอาคารจะยัง

คงอยู่ในรูปแบบเดียวกับช่วงเวลาที่สองนี้ก็ยังตาม แต่ก็ปรากฏมีหน้าตาทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันออกไปกับยุคนี้ช่วงเวลานี้ ศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้มีรูปร่างและหน้าตาทางสถาปัตยกรรมเป็น "ตะวันตก" เป็นตะวันตกในช่วงเวลาก่อนที่จะกลายเป็น "สากล"

การแย่งชิงพื้นที่ทางความหมายที่แพ้ด้วยกันทั้งสองฝ่ายในช่วงเวลาแรก ส่งผลให้ในช่วงที่สองนี้ การเข้าครอบครองพื้นที่ทางความหมายมีวิธีการใหม่ที่ชัดเจนและรุนแรงมากขึ้น ป้ายจำหลักและรูปตราหายไปในรูปแบบเดิม แต่กลับมาในรูปแบบใหม่และเป็นฝ่ายที่กลายเป็นความหมายหลัก

กล่าวได้ว่าที่จริงแล้วศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้คือผลลัพธ์ของความพยายามจากผู้ที่อยู่ในฐานะของผู้แต่งในช่วงเวลาแรก และแน่นอนว่ามันแสดงความสำเร็จของการครอบครองความหมายทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมในอำนาจทางการเมือง ศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้แสดงอำนาจเด็ดขาดที่แท้จริงและสมบูรณ์ของสถาบันกษัตริย์ไทย

รูปธรรมที่ปรากฏคือ อาคารศาลากลางที่มีวิthyการออกแบบและก่อสร้างอย่างตะวันตก ตั้งแต่วัสดุที่ใช้จนถึงรูปแบบการตกแต่งเช่น การจัดวางตัวอาคารให้เข้ากับผังพื้นที่ เน้นความว่างของพื้นที่ด้านหน้าตัวอาคารเพื่อสร้างความสง่างามที่ไม่ต่างไปจากอนุสาวรีย์ แน่แน่นอนว่าการสร้างอนุสาวรีย์นั้นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของมันก็มาจากตะวันตกเช่นกัน อนุสาวรีย์นั้นเพื่ออะไรหากไม่ใช่การให้คุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้อยู่ในการรับรู้และจดจำอย่างพิเศษ ซึ่งในขณะเดียวกันมันโดดเด่นขึ้นมาได้ ก็ด้วยการกดทับบางอย่างไว้เช่นกัน

ประการแรกคือรูปตรา ในอาคารศาลากลางในช่วงเวลานี้ ความมุ่งหมายที่จะให้เกิดความรู้สึกถึงการอยู่และเป็นราชอาณาจักรเดียวกันยังมีปรากฏอยู่ผ่านทางรูปตรา ซึ่งในช่วงเวลานี้มีข้อที่น่าสังเกตที่ว่า รูปตราที่มีอยู่ที่ศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้มีนัยบางประการที่ต่างไปจากรูปตราของศาลากลางในช่วงเวลาแรกที่เป็นรูปเหรียญรัชกาลที่ 4 ที่มีพระมหามงกุฎ ที่เป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของรัชกาลที่ 4 กับรูปช้างเผือกอยู่ในวงจักร ซึ่งมีความสอดคล้องกับธงชาติในสมัยนั้น เปลี่ยนมาเป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินแทน หรือที่เรียกกันว่า "ตราอาร์ม" ซึ่งเป็นรูปตราของแผ่นดินโดยเฉพาะอันพึงจะมีปรากฏขึ้นในสมัยของรัชกาลที่ 5 (ดูตัวอย่างจากภาพศาลากลางหลังเก่าของจังหวัดสิงห์บุรี) นัยสำคัญที่ปรากฏเป็นถ้อยความอยู่ในรูปตราแผ่นดินนี้คือ คาถาภาษิตที่กำกับอยู่ในรูปตราที่ว่า "สพฺเพสฺส สงฺฆมฺมุตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสถาธิกา" ที่แปลได้ว่า "ความเป็นผู้พร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้ความเจริญสำเร็จ"

กับที่มีอยู่อีกหนึ่งตราคือ “พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์” หรือที่เรียกกันว่า “ตราครุฑ” ซึ่งมีปรากฏอยู่ที่ศาลากลางในช่วงเวลานี้เช่นกัน และมีปรากฏต่อมาอยู่ที่ศาลากลางทุกแห่งจนถึงปัจจุบันนี้ “ตราครุฑ” นี้มีที่มาจากหลังจากที่ใช้ตราอาร์มไปแล้วระยะหนึ่ง องค์กรชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริต่อรูปตราอาร์มนั้นว่า “เป็นฝรั่งไป” จึงโปรดเกล้าให้แก้ไขเปลี่ยนแปลง โดยนำเอาตราพระครุฑพ่าห์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยาทรงเคยใช้ มาปรับเปลี่ยนแก้ไข และได้รับการแก้ไขปรับปรุงอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 และใช้ต่อกันเรื่อยมา ซึ่งความแตกต่างระหว่างการแก้ไขในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นคือตราครุฑเดิมในสมัยอยุธยา นั้นมีพระนารายณ์ทรงครุฑที่หยุดนาครหรือจับนาคเอาไว้ด้วย เมื่อแก้ไขจึงตัดเอานาคออกไปเพื่อความงามของรูปตรา และการแก้ไขอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้นก็คือให้มีอยู่แต่ครุฑ โดยไม่มีรูปพระนารายณ์แต่อย่างใด (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2538) การใช้รูปตราที่แตกต่างกันนี้มีความน่าสนใจอยู่แต่จะเป็นอย่างไรนั้น จะยกไว้ไปตีความเมื่อถอดความออกมาเป็นความหมายทางการเมืองแล้ว

แต่ที่หายไปจากช่วงเวลาแรกคือ การเป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่น กลายเป็นอาคารรูปแบบตะวันตกเข้ามาแทนที่ แม้จะในรูปแบบตะวันตกที่หลากหลายกันไป แต่ในกระแสดความหมายเดียวกันคืออย่างตะวันตก เสมือนกับจะเป็นการบอกว่า ความเป็นพื้นถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะภูมิภาคนั้นขัดแย้งต่อการรวมกันเป็นราชอาณาจักรเดียวกัน การมุ่งหมายจะเป็นแผ่นดินเดียวกันโดยยอมรับให้มีความแตกต่างทางเอกลักษณ์ที่หลากหลายมาอยู่ร่วมกันนั้น มีแต่จะทำให้ทรุดโทรมลงไปด้วยกันทั้งคู่ทั้งต่อศูนย์กลางและภูมิภาค ไม่เกิดประโยชน์กับฝ่ายใด การประณีประนอมกับความแตกต่างของแต่ละพื้นที่นั้นไม่ใช่วิธีการที่ต้องใช้อีกต่อไปเมื่อมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเข้มแข็งกว่าและไม่ใช่วิธีที่ควรใช้เมื่อบ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน

ช่วงเวลานี้สิ่งที่ปรากฏเป็น “สัญลักษณ์” คือสิ่งใดบ้าง ประการแรกเรายังคงเห็น รูปตราในแบบที่ต่างกัน แต่อยู่ในทิศทางของความหมายประการเดียวกันคือ อยู่ในแผ่นดินเดียวกัน มีพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน “เป็นหมู่เหล่าเดียวกัน” ไม่ว่าจะจากตราอาร์มหรือตราครุฑ

ประการที่สองลักษณะทางสถาปัตยกรรมนั้นเป็นอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นที่ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี ศาลากลางจังหวัดนครพนม หรือศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นที่ใดที่ก่อสร้างศาลากลางจังหวัดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้ ไม่มีกาแล หน้าบัน กลายเป็นอย่างบาโรคหรือไม่ก็วางแบบผังอาคารแนววิคตอเรียนเรอเนซองส์ ความหมายจากสัญลักษณ์ประการที่สองนี้คือ ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่เฉพาะที่ห่างไกลและแตกต่างกันอย่างไร แต่อยู่ในบริบทเดียวกัน นั่นคือการมี “มิตร” หรือ “ศัตรู” คนเดียวกัน อันเนื่องมาจากสาเหตุของความจำเป็นที่ต้อง

ปรากฏอาคารที่เป็นตะวันตกนั้นเองที่บ่งบอกอยู่ และจากความหมายของสัญลักษณ์ที่อยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกนี้เองที่ย้อนกลับไปสนับสนุนความหมายของสัญลักษณ์แรก การย้อนกลับไปสนับสนุนความหมายของสัญลักษณ์นั้นคือการสร้างสัญลักษณ์ประการที่สามขึ้นมา

ประการที่สาม คือการลดคุณค่าของความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหรืออันที่จริงคือการพยายามทำให้สูญหายไปนั่นเอง ไม่มีความแตกต่างอะไรอื่นอีกที่ต้องแบ่งแยกและระแวงระวังต่อกันภายในเมื่อ “เป็นหมู่เหล่าเดียวกัน” แล้ว แต่สัญลักษณ์ประการที่สามนี้แสดงผ่านอะไร แต่เรายังไม่จำเป็นต้องพบในทันที

เริ่มมาจากหากวิเคราะห์ในแนวสัญลักษณ์วิทยาแล้วนั้น เริ่มต้นที่รูปตราของศาลากลางในยุคนี้แม้จะยังอยู่ในกระบวนการแบบ Metonymy ซึ่งคือการเลือกเอาส่วนย่อยส่วนหนึ่ง (part) มาเป็นแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (Whole) ซึ่งสิ่งที่ต้องค้นหาทางสัญลักษณ์นั้นก็คือ เหตุผลของการเลือกอะไรหรือสิ่งไหนมาเป็นสัญลักษณ์แทนส่วนรวมทั้งหมด เราทราบแล้วว่าในช่วงเวลาแรกของศาลากลางนั้นเหตุผลคือการแสดงตนในอำนาจของการเป็นเจ้าของจากสถาบันกษัตริย์ และเราทราบเช่นกันว่าการนำเสนอเหตุผลในคราวนั้นได้ไม่ได้รับการตอบรับที่ชัดเจนแต่อย่างใด

เพราะจากในช่วงเวลาแรกนั้น ส่วนที่เป็น part ของทั้งหมดของสถาบันกษัตริย์นั้นไม่ได้แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า สถาบันกษัตริย์นั้นจะก่อให้เกิดหรือไม่เกิดอะไรบ้าง ทำให้การเข้าถึงความหมายไม่ชัดเจนถ้วนทั่วและถาวร อีกทั้ง part จาก whole เอง สถาบันกษัตริย์ไม่ได้ก่อให้เกิดความแตกต่างไปจาก part ของเจ้าเมืองเช่น ความมีฐานะดีหรือความเหนือกว่าทางสังคมแต่อย่างใด การตอบรับทางความหมายแม้จะมีอยู่ก็ไม่ปรากฏว่าฝ่ายใดที่ได้รับการเลือก ความหมายที่มีอยู่ทั้งโดยตรง (Denotative meaning) คือประสิทธิภาพการดูแลจากกษัตริย์ หรือความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือการยอมรับในอำนาจของกษัตริย์นั้น ต่างก็ไม่ชัดเจนและรุนแรงพอที่จะสร้าง Myth หรือความเชื่อในความหมายใดความหมายหนึ่งที่แลดูโปร่งใสเป็นธรรมชาติ แต่ที่จริงแล้วแฝงความหมายอื่นอยู่เบื้องหลังไปในตัวอันเป็นผลมาจากการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม (culture) ในอันที่จะทำให้ความหมายนั้นมีพลังที่จะพลวัตตัวมันเอง เพื่อพัฒนาคุณค่าของความหมายของมันได้ยังคงอยู่ในวัฒนธรรมได้ต่อไป

เพราะ part ในยุคแรกอย่างรูปตรานั้นก็คลืนเข้าไปกับวัฒนธรรมเดิมที่เป็นเรื่องปกติอยู่แล้ว ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดชาวเมืองคือเจ้าเมืองมิใช่กษัตริย์ การมีตราอยู่ในอาคารอันอยู่ในจวนเจ้าเมืองหรืออยู่หน้าจวนเจ้าเมืองอย่างศาลากลางยุคแรกนั้น กลับยกเอาสถานภาพของเจ้าเมืองให้ยิ่งแน่ชัดใน

ความพิเศษและเหนือกว่า จึงทำให้ถูกสถานภาพของผู้กินเมืองกลืนหายไป กระบวนการที่มุ่งจะแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกัน ถูกสิ่งที่เข้มแข็งหรือมีสถานภาพที่ชัดเจนและมีผลกระทบถึงต่อตัวประชาชนซึ่งมีอยู่เดิมแล้ว ดุดเข้ามาเสริมฐานะทางสังคมของตนเองให้สูงและแน่ชัดมากขึ้น เพราะมันยังอยู่ในกระแสวัฒนธรรมและกระบวนการทางการให้ความหมาย ให้คุณค่า และอำนาจในรูปแบบเดิม แต่ความเข้มแข็งของอำนาจในพื้นที่นั้นเจ้าเมืองเข้มแข็งกว่ากษัตริย์ ทำให้แนวคิดจากสถาบันกษัตริย์อ่อนแรงทางความหมายและความมุ่งหมายลงไป

ซึ่งเมื่อมาถึงช่วงเวลาที่สองนี้แม้ตราแผ่นดินหรือตราอื่นใดจากสถาบันกษัตริย์จะไม่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาภาษาหลักของความมุ่งหมายเลยก็ตาม แต่สัญลักษณ์ที่สองในช่วงเวลานี้คือ "สถาปัตยกรรมสไตล์ตะวันตก" นั้น ถอนรากถอนโคนอิทธิพลในพื้นที่ความหมายนั้นๆ ออกไปด้วยความแตกต่างอย่างชัดเจน เป็นเสมือนการเลือกใช้ Paradigm ใหม่ในการจัดรูปความหมาย รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในแบบที่ แปลกจากความเคยชิน นี้มีส่วนอย่างมากต่อการสร้าง Myth ที่ปัจจุบันยังคงหลงเหลืออยู่ในสังคมไทยคือ Myth แบบ Westernization

แน่นอนว่าความเข้มแข็งของสถาบันกษัตริย์มาก่อนการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกตามหัวเมือง สถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นปรากฏขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายของการมี "อารยธรรม" ที่ไม่ต่างจากผู้บุกรุกคุกคามในขณะนั้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างตะวันตกนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสภาวะแวดล้อมแก่ชาวสยามในขณะนั้นด้วยตนเองในการที่จะเริ่มปฏิบัติสิ่งใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตประจำวันหรือรูปแบบการเมืองการปกครองการบริหารบ้านเมืองอย่างใหม่ ๆ แล้วก็เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนี้เองที่เป็นรูปธรรมยืนยันถึงผลสำเร็จและผลที่จะสำเร็จหากยินยอมที่จะรับเอาการอยู่ในแผ่นดินเดียวกัน มีกษัตริย์องค์เดียวกัน ในระหว่างที่กระบวนการเพื่อแสดงถึงประสิทธิภาพในการบริหารด้านอื่น ๆ นั้นอาจต้องใช้เวลาานานกว่าในการพิสูจน์ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าความถึงการรอเพียงหนึ่งปีหรือสิบปีในกษัตริย์พระองค์เดียว แต่คือการรอคอยที่ยอมรับว่ารูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นให้ผลดีไม่ว่าจะเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในกษัตริย์พระองค์ใดก็ตาม ในขณะที่ Paradigm เดิมอย่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสร้างผลของความรู้สึกเช่นนี้ได้ยาก

การเข้ามาปรากฏของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงเวลานี้นั้นมีความซับซ้อนในลักษณะของสัญลักษณ์อยู่มากมาย ในการเริ่มต้นรู้จักหน้าตาของสถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงเวลานี้นั้น เปรียบเสมือน symbol นั่นคือมันมิได้บอกว่าเป็นเพียงแค่ชนชาติที่แตกต่างกัน แต่พวกเขาสิ่งต่าง ๆ มากมายในด้านวิทยาการความแปลกตาและแปลกใหม่เข้ามาด้วย สถาปัตยกรรมตะวันตก

กลายเป็น สัญลักษณ์(symbol) ของการมีสนิยมอย่างผู้ที่เจริญแล้วและทันสมัย ซึ่งยังคงมีอิทธิพล มาจนถึงทุกวันนี้ และความคิดอย่างตะวันตกซึ่งแสดงถึงความทันสมัย (Modernization) และมี สถานะที่ดีกว่าและสูงกว่าเพราะความทันสมัยอย่างตะวันตกในช่วงเวลานั้นเชื่อมโยงเข้ากับพระ มหากษัตริย์เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง และผู้ที่อยู่ในศูนย์กลางของอำนาจและความเจริญเท่านั้น

ในสายตาของชาวบ้านธรรมดาทั่วไปมองไม่เห็นว่หลังคาอย่างตะวันตกที่มีมาจากกรุป ทรงของอะไร เป็นเช่นเดียวกับหลังคาทรงจอมแหของไทยภาคกลาง ที่มีที่มาจากกรรนำแหไปซึ่ง โยงเอาไว้เมื่อไม่ใช้หรือไม่ มันไม่ใช่ icon เพราะในช่วงเวลานั้นไม่มีอะไรให้เชื่อมโยงให้เห็นความ เหมือนกับสถาปัตยกรรมตะวันตกได้ แต่อาจเป็น icon ได้หากชาวบ้านผู้นั้นได้เคยเห็นบ้านเรือน หรืออาคารอย่างตะวันตกมาก่อน และจดจำเอาไว้เสมือนเป็นการมองรูปถ่าย สถาปัตยกรรมตะวัน ตกเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นส่วนผสมระหว่าง index กับ symbol เสียมากกว่า ชาวบ้านกำลังถูกกระตุ้น ให้เรียนรู้ และปรับตัวเองเสียใหม่ไปพร้อมๆกัน

เมื่ออยู่ในลักษณะดังกล่าวนี้ ศาลากลางในช่วงเวลานี้จึงเท่ากับสร้าง “สำเนียง”ใหม่ (speech) ของอำนาจ การปกครอง และแน่นอนว่าหมายถึงการแบ่งปันผลประโยชน์กันแบบ ใหม่ด้วย speech ใหม่ขึ้นมา แต่ในขณะเดียวกัน สำเนียงใหม่หรือกระบวนการใหม่(speech)นี้ก็ ละทิ้ง ความเคยชิน หรืออันที่จริงคือที่มาของอำนาจในการปกครอง (language) แบบเดิมไปด้วย ในขณะที่ language เดิมนั้นคือไม้ กระเบื้องดินเผา หรืออาจมีก้ออิฐถือปูนอยู่บ้าง ใช้ช่างชาวไทย ในการออกแบบและก่อสร้าง และมี speech แตกต่างออกไปตามพื้นที่เฉพาะและการใช้งาน แต่ language แห่งใหม่นี้เรียกร่องเอาหน่วยย่อยอย่าง ช่างฝรั่ง ช่างจีน การคำนวณโครงสร้างอาคาร แบบใหม่ การจัดวางผังแบบใหม่ วัสดุที่แตกต่าง ดังนั้น แม้จะมุ่งเน้นทั้งประโยชน์ใช้สอยและ ความงาม แต่ speech แบบใหม่ที่รวมสองประการที่ว่าไว้ด้วยกันนี้ก็ปฏิเสธที่จะใช้ language แบบเดิม หรืออันที่จริงคือมันใช้ language แบบเดิมไม่ได้อีกต่อไป speech ใหม่ใน language ใหม่ นี้ ก่อให้เกิดรหัสแห่งการเรียนรู้สัญลักษณ์ (code/convention) ระบบใหม่หรือคือการทำ ความเข้าใจ ต่อการใช้อำนาจทางการปกครองเสียใหม่ที่ชัดเจนและรุนแรงกว่าเดิม

กระบวนการทางการเมืองการปกครอง(speech) แบบใหม่นี้แสดงตนชัดเจนผ่านผัง อาคารรูปสมมาตรที่ประหนึ่งสะท้อนอยู่ลึก ๆ ถึงการแสดงสัญลักษณ์ว่าคุณสมบัติประการหนึ่งของ กระบวนการทางการเมืองการปกครองใหม่นี้ คือการสร้างคุณสมบัติและเท่าเทียมกัน speech แบบใหม่อย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกในอาคารของราชการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด ของรหัส การเรียนรู้การปฏิบัติและการสร้างความเข้าใจแบบใหม่ เป็นการสร้าง language และ speech ใน

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ เพื่อหวังผลถึงการเรียนรู้ห้ระบบใหม่แทนที่จะสร้างรหัสเสียก่อนเป็นอันดับแรกและเพียงประการเดียว ดังนั้น “รหัส” ทางการเรียนรู้ต่ออำนาจทางการเมืองใหญ่ ๆ แบบใหม่อย่าง “การปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” “การเลิกทาส” “การจัดระบบภาษีแบบใหม่” นั้นกลับถูกผลักดันให้ใช้งานได้ในอีกทางหนึ่งด้วย language และ speech อันเป็นเหมือน “รหัส” เล็ก ๆ อย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกเหล่านี้เอง

การทำงานได้ของระบบรหัสใหม่นี้เองที่เป็นเสมือนอนุสาวรีย์ทางการเมือง มันดีกว่าอนุสาวรีย์ตรงที่นอกจากมิไว้ให้รับรู้ทางการเมืองมองเห็นและจดจำแล้ว มันยังมีอำนาจในตัวอย่างอย่างเป็นรูปธรรม มีชีวิตของมันเองผ่านระบบการทำงาน การบริหารงานสาธารณะแผนใหม่ ในพื้นที่เดิม และตรงจุดนี้เองเราจะมองเห็นสัญญาณประการที่สามที่ไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนในคราวแรก ลักษณะประการที่สามคือการถือครองกรรมสิทธิ์ในตัวอาคารและที่ดินของสถาบันกษัตริย์ การเป็นราชอาณาจักรตาม กระบวนการในการใช้อำนาจ(speech)แบบเก่านั้นให้อำนาจและสิทธิ์ต่าง ๆ แก่กษัตริย์ได้แต่เพียงในนามเท่านั้น เมื่อต้องการให้สัญญาณแรกบรรลุจุดมุ่งหมายถึงการรวมเข้าเป็นแผ่นดินเดียวกัน ก็ต้องเปลี่ยนสัญญาณในลักษณะที่เป็นวิธีการเสียใหม่

speech แบบเดิมคือการประนีประนอม ยอมรับการมีอยู่ ในพื้นที่เฉพาะที่ที่แตกต่างกัน หรือที่จริงคือผู้มีอำนาจเดิมในพื้นที่นั้นใช้ไม่ได้ผล เมื่อไม่ได้ผลจึงเปลี่ยนวิธีการเสียใหม่ คือใช้ speech แบบใหม่ที่อยู่นอก Paradigm กันเสียคือการจัดรูปการปกครองและการบริหารเสียใหม่ โดยอิงอยู่กับความเป็นตะวันตกที่ ก่อให้เกิดสัญญาณประการที่สามคืออำนาจในการครอบครองที่เป็นระบบและชัดเจน เป็นรูปธรรม สัญญาณประการที่สามหรืออำนาจในการถือครองนี้เป็นทั้งผลลัพธ์ของ speech ใหม่และเป็นspeech ย่อย ๆ ลงไปอีกในเวลาเดียวกันเพื่อสนับสนุน speech หลักของมันเองอีกที่

ความสัมพันธ์ระหว่าง speech ที่มีอยู่ในช่วงเวลานี้แตกต่างไปจากในช่วงเวลาแรกอย่างเห็นได้ชัด คือเป็นความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดลักษณะที่สอดคล้องและไหลเวียนกันอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ speech ในช่วงเวลาแรกนั้น แม้จะมีที่มาจาก language เดียวกัน อย่าง สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์คือองค์สมมติเทพ ดูแลราชอาณาจักรของพระองค์กลับไม่เกิดผลที่ทำให้บรรลุเป้าหมายของระบบการเมืองแต่อย่างใด ในขณะที่ speech ของช่วงที่สองนี้เป็นการเชื่อมโยงระหว่าง speech ที่อยู่นอก Paradigm กัน ทางวัฒนธรรมแต่เมื่อนำมาเลือกและจัดลำดับการวางอำนาจในแต่ละส่วนของโครงสร้างการเมืองการปกครองเสียใหม่

กลับส่งผลสอดคล้องกันเป็นอย่างดี และทำให้เกิดสัญญาณใหม่ ๆ ตามมาดังเช่นที่สัญญาณประการที่สามเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้

และสัญญาณประการที่สามซึ่งก็คืออำนาจในการถือครองกรรมสิทธิ์นี้เองที่เป็นเหมือนกับ อนุสาวรีย์ เพราะในขณะที่อยู่ในพื้นที่ทั้งพื้นที่จังหวัดและพื้นที่ของความหมายนั้น มั่นคงของเชิดชูและยำให้จดจำถึงบางสิ่งซึ่งในที่นี้คือความสามารถในการปกครอง บริหาร และนำพาประเทศด้วยองค์ความรู้แบบใหม่ที่กษัตริย์เลือกใช้คือ รูปการปกครองอย่างตะวันตกหรือคล้ายตะวันตกที่ส่งผ่านและกลายมาเป็นคุณสมบัติติดตัวของคนจากส่วนกลางที่สถาบันกษัตริย์ส่งมาปกครอง การเน้นให้เห็นความสำคัญของคนจากส่วนกลางนี้สร้างความลึ้มและลดคุณค่าคนในพื้นที่นั่นเอง บริบทในพื้นที่นั่นเอง เอกลักษณะของพื้นที่นั่นเอง ไปพร้อม ๆ กันในอีกด้านหนึ่ง มันแสดงให้เห็นผ่านถึงที่ว่างด้านหน้าก่อนเข้าถึงตัวอาคารศาลากลางที่กลายเป็นมาตรฐานที่ต้องมีเพื่อความสง่างามของอาคารศาลากลางในยุคต่อ ๆ มา พื้นที่ว่างด้านหน้านั้นมองไม่เห็นว่ามีอะไรนอกจากความว่าง แต่ที่จริงมันเสมือนการไว้อาลัยให้กับเอกลักษณ์พื้นที่ถิ่นที่ต้องหายไปนั่นเอง

คำถามคือ แล้วความหมายทางสัญญาณวิทยาที่ปรากฏจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลานี้คืออะไร และอย่างไร เราตอบได้ผ่านสัญญาณสามประการหลักที่เกิดขึ้น คือ

สัญญาณประการแรก คือการมุ่งให้เป็นแผ่นดินเดียวกันในรูปตราแผ่นดินที่ปรากฏอยู่ที่อาคารศาลากลาง

สัญญาณประการที่สองคือความเจริญและทันสมัยอย่างตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบวิทยาการและสไตล์ทางสถาปัตยกรรมของตัวอาคารศาลากลางอย่างตะวันตกที่พวกเขาวิธีการและแนวความคิดอย่างอื่นในแบบตะวันตกเข้ามาด้วย เช่นความสามารถของการผลิตของระบบการเมือง หรือคุณค่าความเป็นมนุษย์ มันหมายถึงผลลัพธ์ที่จะได้รับจากการยอมรับสัญญาณประการแรก หรืออันที่จริงคือ การยอมใช้ “รหัส” ทางการเมืองการปกครองร่วมกันตามข้อเสนอของเจ้าของสัญญาณประการแรก

สัญญาณประการที่สามคือ อำนาจในการครอบครองและอ้างสิทธิ์ผ่านทางความเป็นเจ้าของที่ดินและอาคารของกษัตริย์ รวมถึงการปล่อยว่างในพื้นที่ด้านหน้าของตัวอาคาร

สัญญาณทั้งสามนี้รวมกันเป็นความหมายหลัก คือ การแสดงตัวอย่างให้เห็นผลของการเลือกข้างว่าจะได้รับผลอะไรและอย่างไร อันเป็นความพยายามต่อเนื่องมาจากช่วงแรกที่ยังไม่ได้รับการตอบรับที่ชัดเจน เนื่องจากตัวความพยายามเองก็ไม่ชัดเจนเช่นกัน ในขณะที่ช่วงที่สอง

เป็นความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าทางการเมืองผ่านทางรูปแบบที่ถูกเลือกและถูกตัดออกไปพร้อม ๆ กัน มันบอกว่าควรจะให้ใครเลือก และใครที่จะเป็นผู้เลือกนี้ กลายเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดไป ทั้งๆที่ที่มาของความสำคัญดังกล่าวคือสิ่งที่ถูกเลือกนั่นเอง มันกลายเป็นการถ่ายโอนความหมายที่ให้คุณค่าทั้งหมดไหลลื่นไปอยู่ที่ผู้เลือก กลายเป็น Myth ที่กลบ first order ของตัวมันเองเสียมิดชิด

ความเป็น myth อย่างนี้เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้นนั่นคือ เมื่อการปรากฏการยอมรับในอำนาจของกษัตริย์ หรืออำนาจของส่วนกลาง นั่นคือการปฏิเสศที่จะทำให้ตนเองเท่าเทียมหรือมีค่าเพียงพอที่จะเก็บรักษา นั่นคือการปฏิเสศอำนาจที่จะดูแลตนเองโดยไม่รู้ตัว เหตุเพราะว่าความเจริญ ความทันสมัยนั้นอยู่ที่ศูนย์กลาง มาจากองค์กษัตริย์ที่มีความสามารถในการเข้าถึงภาวะดังกล่าวได้ดีกว่าผู้คน ไม่ว่าใครในสวนภูมิภาค เป็นสัดส่วนที่แปรผกผันกับการยอมรับอำนาจจากสถาบันกษัตริย์

อาคารอย่างตะวันตกที่หรูหรา แปลกตา ดูมั่นคงและทำให้เกิดพื้นที่ใช้สอยแบบใหม่อีกมากนั้น เป็นหลักประกันคุณภาพในการบริหารและปกครองประเทศของสถาบันกษัตริย์ผ่านสิ่งที่กษัตริย์ทรงเลือกผ่านคนที่กษัตริย์ทรงเห็นชอบ และผ่านการเลือกในรูปแบบอื่นอีกมาก แต่เหมือนกันในประการหลักคือผ่านทางสถาบันกษัตริย์ที่รับประกันผลของการเข้ามาอยู่ในแผนที่เดียวกัน ศาลากลางที่เคยทรุดโทรมเมื่ออยู่ในความดูแลของเจ้าเมืองที่กินเมืองนั้นอยู่ กลับหรูหรา มั่นคง แข็งแรง แน่นอน(ในที่ตั้ง)และถาวร เมื่อมาอยู่ในกรรมสิทธิ์และการดูแลของสถาบันกษัตริย์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของมันแสดงความหมายออกมาโดยมีความต่อเนื่องจากช่วงเวลาแรกในประเด็นที่ว่า ประสิทธิภาพของรูปแบบหรือของระบอบการเมืองการปกครองของสังคมไทยในสมัยนั้น เป็นผลโดยตรงกับการยอมรับให้ใครหรือกลุ่มใดเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการเลือกรูปแบบ วิธีการ และจุดมุ่งหมายของระบบการเมืองเป็นสำคัญ โดยมีสิ่งที่ถูกเลือกนั่นเองที่ส่งเสริมคุณค่าทางการเมืองยอมรับต่อผู้เลือก

สัญญาณในช่วงเวลาที่สองคือความหมายที่แสดงการประสบผลสำเร็จของสถาบันกษัตริย์ในการครอบครองความหมายของพื้นที่ในการใช้สัญญาณ ซึ่งไม่ต่างไปจากความสำเร็จในการครอบครองสิ่งอื่นในสังคมการเมืองสยามที่กษัตริย์สยามครอบครองได้เช่นกันในช่วงเวลาที่สองนี้

4.5 นัยจากสัญญา : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย และผู้ครอบครอง

ในช่วงเวลาแรกนั้นเราแสดงความเชื่อมโยงระหว่างสภาวะสัญญาของศาลากลางกับสภาวะทางบริบทของสังคมการเมืองไทยไว้ผ่าน วัสดุในการก่อสร้างอย่างไม้ ช่างพื้นถิ่น รูปตราจากกษัตริย์ และเงินพระราชทาน 10 ชั่ง ก่อนที่จะเข้าสู่การถอดความเป็นความหมายทางการเมืองต่อไปนั้น อะไรคือความเชื่อมโยงกันที่มีอยู่จริงระหว่างสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญญาของศาลากลางในช่วงเวลาที่สอง กับสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ปรากฏเป็นบริบทแวดล้อมตัวบทอย่างศาลากลางอยู่ การเข้าถึงความหมายทางการเมืองในช่วงเวลาที่สองนี้จะแตกต่างไปจากช่วงเวลาแรกอยู่บ้างตรงที่เราจะไม่เริ่มต้นด้วยการทดลองแทนค่าสมการทางสังคมศาสตร์เสียก่อนดังเช่นช่วงเวลาแรกที่ได้ถอดความไปแล้ว แต่จะเข้าสู่ความสัมพันธ์กับบริบทที่มีอยู่จริงตามขั้นตอนของการตีความ

ประการแรก ประตูของการถอดความนั้นเริ่มต้นที่ “รูปตรา” ตราที่มีอยู่นั้นยังคงอยู่ในความหมายที่ไม่แตกต่างไปจากความหมายในช่วงเวลาแรก คือยังอยู่ในจุดมุ่งหมายของความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยการยอมรับในอำนาจจากกษัตริย์ แต่ก็มีบางประการที่เพิ่มเติมเข้ามา คือไม่ใช่พระราชลัญจกรประจำพระองค์ แต่เป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ไม่ว่าจะตราอาร์ม หรือว่าตราครุฑ คำถามก็คือแล้วแตกต่างกันอย่างไร เพราะในสายตาของพสกนิกรไทยในช่วงเวลานั้น ไม่น่าจะแตกต่างกันนักในการรับรู้ในประเด็นหลักต่อรูปตราประการต่างๆที่ปรากฏอยู่ ว่าเป็นรูปตราขององค์พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจประหนึ่งเทพจุติลงมาปกครอง รูปตราไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ยังคงได้รับความเคารพนบถที่ไม่แตกต่างไปจากที่จะปฏิบัติต่อองค์กษัตริย์ ความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดใดๆในรูปตราคือการบอกความแตกต่างระหว่างแต่ละรัชกาลเท่านั้น แต่เมื่อเปลี่ยนจากตราประจำพระองค์ที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามรัชกาลมาเป็นตราแผ่นดิน ซึ่งในระยะแรกเป็นตราอาร์มแล้วต่อมาจึงเป็นตราครุฑนั้น คือจุดหลักในการพิจารณาต่อรูปตราว่าเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยอย่างไร

คำว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์” ในความรับรู้ของสังคมการเมืองไทยนั้น ไม่เคยได้รับการคัดค้านและไม่เห็นด้วยแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกัน พระมหากษัตริย์ไทยนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นที่เคารพของพสกนิกรในประเทศ อย่างที่ยากจะหากษัตริย์ของประเทศใดที่จะได้รับการยอมรับจากประชาชนของตนได้มากเท่า แต่ ประเด็นก็คือคำว่า “สถาบัน” ที่ใช้กันในคำพูดและการระลึกถึงอย่างที่เป็นอยู่จนกลายเป็นความเคยชินไปแล้วในสังคมไทยทุกวันนี้ เริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ช่วงเวลาใดที่

องค์พระมหากษัตริย์ไทยกลายเป็น "สถาบัน" ช่วงเวลาใดที่ภาวะปัจเจกมีกำลังอำนาจมากและมากพอที่จะเปลี่ยนตัวเองมาเป็นสถาบันได้ และยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน

การ "เปลี่ยน" จากพระราชลัญจกร "ประจำพระองค์" มาเป็นพระราชลัญจกร "ประจำแผ่นดิน" คือคำตอบของคำถามดังกล่าว การเปลี่ยนรูปตราที่ได้รับพระราชทานจากองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งคือองค์รัชกาลที่ 5 ในช่วงเวลาที่สองของศตวรรษนี้ คือการเริ่มต้นและยืนยันในความเข้มแข็งในพระราชอำนาจของกษัตริย์ ที่มีมากพอที่จะลบสถานะที่แตกต่างและเปลี่ยนแปลงจากภาวะปัจเจกมาเป็นสถาบัน

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตบางประการที่ว่า "การเปลี่ยน" ที่ว่านี้ขึ้นอยู่กับอะไรบ้าง เราทราบว่า การเปลี่ยนเป็นตราครุฑนั้นเพราะองค์รัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริว่า "เป็นฝรั่งไป" ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็น "ตราครุฑ" เมื่อเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลของศตวรรษนี้ เราพบอะไรบ้าง

ตราอาร์มกับตราครุฑนั้น "เชื่อมโยงกับช่วงเวลาที่สองของการสร้างศตวรรษนี้แต่ละจังหวัด" ในช่วงเวลาที่สองของศตวรรษนี้รูปตราบอกเราได้ว่าศตวรรษนี้ใคร่สร้างก่อนและหลัง และแต่ละแห่งที่สร้างในช่วงเวลาที่เหลื่อมล้ำกันอยู่นั้นบ่งบอกภาวะจากผู้สร้างด้วยว่ามุ่งจะตอบโต้กับอะไรบ้างและตอบโต้ได้อย่างไร

ในขณะที่ศตวรรษนี้จังหวัดสิงห์บุรีในช่วงเวลานี้เป็นตราอาร์ม ศตวรรษนี้ในเวลาเดียวกันนี้ของจังหวัดเชียงใหม่ และพังงาคือตัวอย่างของศตวรรษนี้ใช้ตราครุฑ เราทราบว่า การแบ่งเขตมณฑลเทศาภิบาลนั้นเริ่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2437 โดยมีมณฑลปราจีนบุรี ราชบุรี พิษณุโลก และนครราชสีมา และเมื่อเปิดแผนที่ดูจะพบว่ามันครอบคลุมทั้งสี่ทิศทางรอบกรุงเทพฯ แต่กับบอกได้อีกอย่างว่าไม่ได้ไกลเกินพื้นที่ของเมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯ มากนัก

ไม่ยากนักที่จะบอกว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น การควบคุมดูแล และเป็นเจ้าของนั้นทำได้ง่ายกว่าเสมอกับสิ่งที่อยู่ใกล้ๆ การค้าขายสินค้าและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ระหว่างกรุงเทพฯ กับมณฑลราชบุรี เป็นเครื่องยืนยันได้ มีพื้นที่ซึ่งมีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นมากเพียงใด รายได้ที่เจ้าของพื้นที่จะได้รับก็มีมากขึ้นเท่านั้น และไม่ใช่เฉพาะการค้าขายเฉพาะที่มองเห็นและมีอยู่แล้วเท่านั้น การมีมณฑลเทศาภิบาลเกิดใหม่ครบทุกทิศทางรอบเมืองหลวงมิใช่แค่ความหมายของการเป็นปราการของศูนย์กลางอำนาจอย่างกรุงเทพฯ เท่านั้น อีกด้านหนึ่งคือการเป็นประตูที่จะเปิดหนทางของการครอบครองและควบคุมให้มากขึ้นเช่นกัน การควบคุมไม่ว่าจะยากง่ายเพียงไรก็ต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่ใกล้

ตัวก่อน ตราแผ่นดินที่แตกต่างกัน ในรูปของตราอาร์มกับตราครุฑนั้นจึงบอกถึงลำดับการได้รับ “ความใส่ใจ” จากศูนย์กลางอำนาจที่มีช่วงเวลาแตกต่างกัน แสดงลำดับการและองค์ประกอบ คร่าวๆของการเป็น “สถาบัน” ของพระมหากษัตริย์ไทยไปพร้อมๆกัน ซึ่งบอกถึงสภาวะของความเข้มแข็งของรัฐไทยในช่วงเวลานั้นว่าขึ้นอยู่กับองค์ประกอบและบริบทใดบ้าง

แต่ความ “เป็นฝรั่งไป” ของตราอาร์มดังที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรินั้นหมายความว่าอย่างไร ทั้งที่ตราอาร์มนั้น เริ่มสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เอง คำตอบก็คือทั้งบริบทและความจำเป็นในการใช้ตราอาร์มนั้นเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะเพียงแค่นี้ก็ไม่ใช่เป็นทางการของตรา นี้ ก็บอกได้ถึงมูลเหตุและที่มาของการใช้และไม่ใช้ตรานี้ การส่งเครื่องบรรณาการขององค์รัชกาลที่ 4 ไปยังมหาอำนาจตะวันตกนั้น เกิดขึ้นในวันเวลาที่อำนาจคุกคามจากภายนอกยังไม่มุ่งหมายที่จะแสดงท่าทีที่โจ่งแจ้งที่จะยึดครอง ในขณะที่เดียวกัน สภาพภายในประเทศก็ยังคงมองหาหนทางไม่เห็นว่าจะมีกุศโลบายอย่างไรในการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถานะของกษัตริย์เอง สองความกดดันนี้ มีความสัมพันธ์ต่อกัน และเด่นชัดรุนแรงมากขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ทั้งก่อนการขึ้นครองราชย์และหลังจากนั้น

ในตราอาร์มนั้นจะประกอบไปด้วยลายกลางที่เป็นรูปเครื่องขัตติยราชอิสริยยศ มีเครื่องหมายสำคัญต่างๆรวมกันอยู่ คือ พระมหาพิชัยมงกุฏ จักร ตรี โล่ ไอยราพต ช้างเผือก กฤษ พระมหาสังวาลนพรัตน์ พระสายสร้อย เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ฉัตรตั้งมีราชสีห์และคชสีห์ ประคอง ฉลองพระครูยและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ พร้อมทั้งคาถาภาษิตดังที่ได้กล่าวไปแล้ว สิ่งที่มีอยู่ในตราอาร์มนั้นเป็นอื่นไปไม่ได้นอกจาก สิ่งอันกษัตริย์ควรมีอยู่จากสถานะของการเป็นกษัตริย์ เราทั้งประเทศทราบดีว่าสิ่งอันพระมหากษัตริย์ควรมีนั้น “มีอยู่จริง” ตามพระราชดำริของพระองค์ ตัวอาคารศาลากลางที่เป็นอย่างตะวันตกนั้นคือตัวแปรในการอธิบาย

โดยทั่วไปการจัดตั้งหรือราชการพิพัฒน์เพื่อจัดระบบการเก็บภาษีเสียใหม่ ให้เข้าสู่ท้องพระคลังมากขึ้น และลดความเข้มแข็งทางการเงินของขุนนางลงนั้น รวมทั้งการประกาศเลิกทาสซึ่งมีที่มาจากแนวความคิดต่อความเป็นมนุษย์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในราชอาณาจักรสยาม แต่ได้รับเอามาจากชาติตะวันตก ที่ทั้งลดความเข้มแข็งในกำลังคนของขุนนาง ทั้งเพิ่มอำนาจทางการเมืองและการปกครอง ทั้งเป็นการเพิ่มกำลังการผลิตภายในรัฐให้มากขึ้นด้วยนั้น นำพาไปสู่ความชอบธรรมเพียงพอในการปฏิรูปราชการแผ่นดินที่เสมือนกับการถ่ายเอาอำนาจที่ไปตกอยู่กับขุนนาง และบรรดาเจ้าเมืองกลับมาสู่กษัตริย์อย่างแท้จริงนั้น เป็นจุดเริ่มต้นของการอธิบายวิธีการรวบรวม

อำนาจขององค์พระปิยมหาราชเสมอ ในการศึกษาคั้งนี้ก็เช่นกันที่ไม่ปฏิเสธและหลีกเลี่ยงชุดของคำอธิบายที่ว่านั้น

เพราะชัดเจนอยู่ว่าการตั้งงบประมาณในการก่อสร้างอาคารราชการตามหัวเมืองเป็นจำนวนวงเงินไม่เกิน 8,000บาท ของกรมโยธาหัวเมือง จากที่องค์รัชกาลที่ 4 เคยพระราชทานในการลักษณะเดียวกัน จำนวน800บาท นั้นมีที่มาจากผลของชุดของคำอธิบายดังกล่าว ตราอาร์มก็เช่นกัน มันคือสัญลักษณ์ของการนำเอาความเป็นสมัยทั้งปวงที่องค์กษัตริย์หนุ่มได้พบเห็นและเรียนรู้มา นำมาปรับใช้เพื่อแสดงความแตกต่างจากกลุ่มอำนาจเดิมอย่างขุนนางและเจ้าเมือง อีกทั้งยังแสดงความแตกต่างจากที่กษัตริย์แต่ละพระองค์ก่อนหน้านี้ทรงเป็นมาด้วย

ตราอาร์มเป็นหนึ่งในกระบวนการทางสัญลักษณ์ที่อิงอยู่กับกรอบคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่ เช่นเดียวกับที่ใช้กรอบหรือแนวคิดเรื่องความเป็นสมัยใหม่ในด้านอื่นๆ เช่นกระบวนการทางการบริหาร กระบวนการทางการปกครอง ไม่แตกต่างไปจากกระบวนการทางการเงินการคลังแบบใหม่ที่ใช้ผ่านหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อตอบโต้กับกลุ่มอำนาจเดิมในประเทศอย่างขุนนางและผู้ที่อิงอยู่กับแนวอนุรักษนิยม เป็นหนทางที่มีอยู่และไม่ต่างจากภาวะจำยอมให้ต้องเลือกใช้ในเมื่อมีความอาวุโสน้อยกว่า อ่อนแอกว่าทั้งกำลังทางการเมืองการปกครองและทางเศรษฐกิจ และก่อนที่ภาวะความเป็น “อย่างฝรั่ง” นั้นจะขยายตัวและเปลี่ยนสถานะมาเป็น “อย่างศัตรู” ที่ปรากฏชัดเมื่อภายหลังและกลับมีที่ท่าว่า จะคุกคามต่อพระราชอำนาจและราชอาณาจักรของพระองค์เสียเอง จากภาวะที่ความเป็นฝรั่งนั้นหลังไหลกันเข้ามาในประเทศ

แล้ว “ตราครุฑ” บอกอะไร? รัชกาลที่ 5 มีรับสั่งว่าตราอาร์มนั้นเป็นฝรั่งไป จึงมีพระราชดำริให้แก้ไข โดยนำเอาตราพระครุฑพ่าห์เดิมจากสมัยอยุธยาามาแก้ไข อธิบายเรื่องราวอย่างง่าย ๆ ได้ว่าหมดความจำเป็นจากสภาพบังคับที่ต้องมีความแตกต่างจากกลุ่มอำนาจเดิมภายในประเทศ เพราะอำนาจทางการเมืองการปกครองอยู่ในความควบคุมของกษัตริย์อย่างสมบูรณ์แบบแล้ว แต่ที่ต้องลดความเป็นฝรั่งลงไปในนั้น ก็เพื่อสร้างความแตกต่างในเรื่องที่มาและคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่า ความเจริญ ความทันสมัย และการมีอารยธรรม กระบวนการทางการมุ่งสู่ความเป็นสมัยใหม่ให้ผลที่น่าพอใจ รายได้และความมั่นคงในอำนาจ ราชอาณาจักรเขตที่แน่นอน เป็นทางการ และเป็นที่มาของผลประโยชน์ที่เป็นกอบเป็นกำ มิใช่มีแค่ส่วยภาษีและเครื่องบรรณาการที่มาอย่างเป็นครั้งคราวและไม่สม่ำเสมอ

การเปลี่ยนจากตราอาร์มมาเป็นตราครุฑนั้นยังอยู่ในแนวความคิดเรื่องการยืนยันความเข้มแข็งที่มีอยู่จริงของอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ได้เปลี่ยนไปจากช่วงเวลาแรก ส่วนที่เปลี่ยนไปคือนัยที่ว่าต้องการเน้นหนักความหมายที่ว่านี้ไปที่ผู้ใดหรือกลุ่มหรือฝ่ายใดให้รับรู้ มองลำดับแรกตราครุฑนั้นดูจะมีความเป็นไทยมากกว่าตราอาร์มอยู่จริง อย่างน้อยมันก็แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์ที่รุ่งเรืองและยาวนานของอยุธยา ที่อยู่ในการระลึกถึงของผู้คนในราชอาณาจักรสยามอยู่เสมอ ครุฑจึงน่าจะเป็นความเป็นไปได้ถึงการยืนยันในการมีความเจริญและอารยธรรมที่ไม่ได้ด้อยไปกว่าใคร ใครในที่นี้อาจหมายถึงชาติตะวันตกที่จ้องจะล่าอาณานิคมในเอเชีย ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า “ไร้ความเจริญและไร้ความสามารถของอารยธรรมที่มากพอจะพัฒนาทรัพยากรให้แก่มนุษย์ชาติ”

แต่ที่จริงการใช้ตราครุฑไม่ได้มุ่งเพื่อจะแสดงต่อชาวตะวันตกแต่อย่างใด เพราะการมุ่งจะล่าอาณานิคมนั้น ไม่ได้สนใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของดินแดนแต่อย่างใด ไม่ได้พร้อมจะให้คุณค่ากับวัฒนธรรมที่แตกต่างแต่อย่างใด ต้องการแต่ดินแดน ทาส อำนาจการควบคุม และผลประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น เท่านั้น ไม่มีอะไรมากกว่านี้ ความหมายที่แท้จริงของตราแผ่นดินทั้งสองแบบนั้น มีเป้าหมายที่ต้องการ “สื่อสารเพื่อมุ่งหวังการยอมรับ” ในอำนาจของกษัตริย์อยู่ที่ “ชาวสยาม” ไม่ใช่ขุนนาง ไม่ใช่เจ้าเมือง และไม่ใช่มหาอำนาจตะวันตกที่ก้มหน้าก้มตาอ่านข้อความแสดงความชอบธรรมในการยึดครองดินแดนที่ตัวเองไม่ได้เกิดแต่อย่างใด

ตราแผ่นดินที่ปรากฏ ทั้งตราอาร์ม และตราครุฑ นั้นสุดท้ายแล้วคือ “นโยบายทางการเมืองที่แสดงเป้าหมายของการนำพาประเทศ” ที่กษัตริย์สยามนำเสนอผ่านกระบวนการทางสัญลักษณ์อย่างแบบคายนั่นเอง ความเป็นสยาม เป็นไทย และเป็นไท ที่ปรากฏอยู่ในตรา ครุฑนั้นชัดเจนที่สุดว่ากลุ่มเป้าหมายที่ต้องการสื่อสารความหมายนั้นคือกลุ่มใด

เพราะแม้ว่าการถ่ายโอนอำนาจนั้นจะต้องเผชิญกับการต่อต้านและความไม่ยินยอมอย่างเจี๊ยบๆจากกลุ่มอำนาจเดิมอย่างเจ้าเมืองและขุนนาง แต่ที่มาของการมีความเข้มแข็งในอำนาจนั้นอยู่ที่ใครครอบครองกำลังผู้คนได้มากกว่า ซึ่งก็คือผู้คนในราชอาณาจักรเลือกที่จะให้ฝ่ายใดเป็น “เจ้านาย” ตราแผ่นดินอย่างตราอาร์มหรือตราครุฑ จึงแสดงความหมายที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในประเด็นเรื่อง “นโยบายทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์ไทย” ที่มีพลวัตตอบโต้ปฏิสัมพันธ์ต่อทั้งบริบทภายในและภายนอกประเทศในเวลาเดียวกัน

ตราอาร์ม นั้นมีใจความของความหมายของนโยบายอยู่ที่คาถาภาษิตที่ว่า “ความเป็นผู้พร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้ความเจริญสำเร็จ” โดยชนผู้เป็นหมู่นั้นหมายถึงการขึ้นตรงต่อกษัตริย์ ผ่านทางคนของกษัตริย์ที่ส่วนกลางส่งมา ไม่ใช่เจ้าเมือง ไม่ใช่ขุนนาง และความเจริญสำเร็จนั้น ก็ไม่ต่างไปจากความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าที่แล้มา สิ่งที่อยู่ในตราอาร์มที่แสดงสิ่งอันกษัตริย์พึงมีนั้นถ่ายทอดย้อนกลับไปเป็นสิ่งที่พสกนิกรจะได้รับเช่นกัน หากสนับสนุนสิ่งที่กษัตริย์เลือกมา และสิ่งที่องค์กษัตริย์ใช้ก็คือการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากทางยุโรปที่ทรงส่งผู้ใกล้ชิดไปเรียนรู้มาเพื่อสร้างแนวทางใหม่ในการปกครองบ้านเมืองและนำพาประเทศให้พ้นจากภาวะแรกของการถูกยึดครองจากมหาอำนาจตะวันตก ตราอาร์มนั้นจึงไม่แตกต่างไปจากกระบวนการหนึ่งของ “นโยบายมุ่งสู่ความทันสมัย” ในช่วงเวลาที่ประเทศกำลังถูกคุกคามด้วยข้อกล่าวหาว่าล่าหลัง

ตราครุฑ นั้นสะท้อนถึงการโหยหาอดีต อยู่ชยาในความรับรู้ของชาวสยามในขณะนั้นคงไม่ต่างไปจากโลกในอุดมคติ ที่เจริญรุ่งเรือง และเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ การเป็นอดีตนั้นมีผลดีต่อการรับรู้ ตรงที่มันหยุดนิ่งแล้วและรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง ในภาวะที่บ้านเมืองคับขัน การย้อนไปหาอดีตที่มีจุดจบที่แน่นอนแล้วไม่ต่างไปจากการเตือนให้ตระหนักถึงบทเรียนบางอย่างที่ควรนำกลับมาใช้แก้ไขและปรับปรุงปัจจุบัน เป็นการเตือนว่าหากปรารถนาความรุ่งเรืองอย่างชยชยานั้น จะต้องไม่จบแบบเดียวกับกรุงศรีอยุธยา เตือนในเวลาที่มีการรุกรานไม่ได้มาชายแดนทิศตะวันตก แต่มาจากโลกฝั่งตะวันตก อยุธยาแตกด้วยสาเหตุใด กรุงเทพและสยามจะต้องไม่ซ้ำรอยเดิม ในแง่นี้ตราครุฑที่ปรากฏ และชัดเจนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ก็ผนวกเอาอุดมการณ์ชาตินิยม อย่างชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ไว้ได้อย่างแนบเนียนและกลมกลืน ไม่ต่างจากสีของธงไตรรงค์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน ตราครุฑจึงไม่แตกต่างไปจาก “นโยบายรัฐชาตินิยม” ที่เริ่มก่อตัวขึ้น จากภาวะสองประการคือ สภาวะที่อำนาจภายในมีความเข้มแข็งมากพอจะชี้นำอะไรสักอย่างเพื่อประโยชน์ของอำนาจนั้นเองประการหนึ่ง และจากสภาวะที่มีความคุกคามจากภายนอกอันเนื่องมาจากความต้องการยืนยันความเข้มแข็งจากชาติที่ไม่มั่นใจในอำนาจของตนอีกประการหนึ่ง ซึ่งประการหลังนี้เป็นทัศนคติส่วนตัวของผู้ตีความที่มองผ่านทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่ชาติที่แตกต่างเหล่านั้นให้กำเนิดและยอมรับกัน

ในแง่นโยบายทางการเมืองแล้วองค์กษัตริย์มีความชอบธรรมเพียงพอที่จะกำหนดแนวนโยบายใดๆออกมาได้ แต่ไม่จำเป็นเสมอไปที่นโยบายนั้นจะได้รับการตอบรับในทิศทางที่ผู้ออกนโยบายต้องการ สองรูปตราแผ่นดินที่แตกต่างกันแสดงสภาวะทางนโยบายที่แตกต่างเช่นกันแต่ก็ยังคงอยู่ในแนวทางเดียวกันคือสนับสนุนกษัตริย์ขึ้นสู่สภาวะความเป็นสถาบัน คือในขณะที่ยังมีตราอาร์ม

นั่นมีความเป็นตะวันตกอยู่สูง รูปตรานั้นสอดคล้องกับการช่วงเวลาเริ่มต้นรวบรวมอำนาจคืนกลับมาจากบรรดาขุนนาง เจ้าเมือง และเจ้าภาษีแบบเก่าด้วยระเบียบการบริหารแบบใหม่ที่เป็นอย่างตะวันตก เพื่อสร้างความแตกต่างในคุณค่าทางการเมือง ตราครุฑนั้นสะท้อนและสอดคล้องกับความมั่นคงในอำนาจที่มีอยู่จนถึงจุดที่จะผนวกเอาอดีตอันรุ่งเรืองอย่างกรุงศรีอยุธยาที่อยู่ในความรับรู้ของผู้คนทั่วไปในสังคมมาเป็นส่วนหนึ่งของกษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ นั่นคือตราอาร์มแสดงนโยบายที่ทำให้กษัตริย์ได้อำนาจทางการเมืองการปกครองมา และตราครุฑแสดงนโยบายการรักษาอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์

แต่ก่อนจะเข้าสู่ความหมายทางการเมืองจากสัญญาประชาการที่สองนั้น ไม่ควรลืมว่ายังมีความหมายบางประการที่ยังมีอยู่ในรูปตรา จากคำถามในช่วงแรกที่ว่า ทำไมจึงต้องเปลี่ยนรูปตรา? การเปลี่ยนนั้นนอกจากจะตอบสนองต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วเราถอดความมาเป็นความหมายทางการเมืองอย่างไรได้บ้าง การเปลี่ยนตราหมายถึงการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ขึ้นอยู่กับสิ่งใดหรือหลักการใด ความต้องการเข้าสู่ภาวะที่มีความทันสมัย หรือความต้องการเป็นรัฐชาติที่เข้มแข็ง อาจใช่แต่ก็ดูเหมือนมีสิ่งอื่นเป็นที่มาของมันอีกทีหนึ่ง และที่จริงความมุ่งหมายทั้งสองประการไม่อาจสำเร็จได้หากขาดสิ่งที่เชื่อมโยงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงรูปตรา สองลักษณะในหนึ่งช่วงเวลา คำตอบของการเปลี่ยนแปลงรูปตราคือการเชื่อมโยงไปสู่ความเป็นจริงทางเศรษฐกิจการเมืองของสังคมสยามในขณะนั้น ว่าอยู่บนพื้นฐานของการ “ปฏิรูป”

เพราะไม่ว่าการเป็นสมัยใหม่ หรือการเป็นรัฐชาตินั้นจะส่งผลดีไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ก็จะไม่ได้รับการยอมรับให้เกิดขึ้น และแน่นอนว่าปราศจากผลสำเร็จ หากกระทำอย่างรวดเร็ว ตรงไปตรงมาซึ่งแน่นอนว่าย่อมต้องแฝงลักษณะของความรุนแรงที่ง่ายต่อการเกิดปฏิกิริยาต่อต้านนโยบายสองประการที่ว่านั้นอย่างแน่นอน สิ่งต่างๆอันเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรูปแบบของป่าที่ค่อยๆ ล้อมเมืองเข้ามา เกิดในชั้นเวลาที่เป็นลำดับต่อเนื่องและสอดคล้องกัน เกิดในหลากหลายด้านพร้อมๆกันมากกว่าจะมุ่งเน้นชัดเจนเพียงด้านใดด้านหนึ่งเช่น การเมือง หรือเศรษฐกิจ หรือสังคม หากแต่เกิดอย่างสอดคล้องกันไป ลักษณะที่ว่านี้คือการยืนอยู่บนนโยบายทางการเมืองใช้อำนาจในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป มุ่งเน้นการมีอำนาจแท้จริงในระยะยาวมากกว่าการหักหาญเอาในเวลาสั้นๆที่ง่ายต่อการถูกต่อต้านและแย่งชิง รูปตราที่เปลี่ยนแปลงแสดงลักษณะทางการเมืองประการที่สามของมันคือ “นโยบายปฏิรูป”

สรุปคือ จากรูปตราและการเปลี่ยนแปลงรูปตรา เราพบนโยบายทางการเมืองสามประการด้วยกันคือ

1. รูปตราอาร์มนั้นแสดงนโยบายมุ่งเน้นความทันสมัย
2. รูปตราครุฑนั้นแสดงนโยบายมุ่งเน้นความเป็นรัฐชาติ
3. การเปลี่ยนแปลงรูปตราแสดงนโยบายการใช้อำนาจในแนวทางของการปฏิรูป และทั้งหมดนี้รวมกันแปลเป็นความหมายทางการเมืองได้ดังนี้

ความหมายทางการเมืองส่วนแรกของศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้คือ การใช้รูปตราแผ่นดินที่แตกต่างกันนั้น สะท้อนให้เห็นถึง “ความสามารถในด้านการกำหนดแนวนโยบายทางการเมือง” ให้เหมาะสมกับบริบททางการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งความสามารถในการกำหนดนโยบายนี้เองเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สภาวะความเป็นกษัตริย์นั้นขยายตัวจากความเป็นปัจเจกมาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญของสังคมไทย

ประการที่สอง ประจักษ์ของการถอดความเรื่องนโยบายนั้นต่อเนื่องและรองรับไว้ได้ด้วย**ตัวอาคารอย่างตะวันตก** สัญลักษณ์ที่สองที่มีจุดเน้นทางความหมายในเชิงสัญลักษณ์อยู่ที่ความเจริญ และทันสมัยอย่างตะวันตกนั้น ไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่ต้องมีทุกอย่างตามที่ชาติตะวันตกมีนั่นคือ ผลแสดงความสำเร็จของการปรับตัวเองเข้าสู่ภาวะทันสมัยได้แต่อย่างใด ประเด็นไม่ได้อยู่ที่มีหรือไม่มีความเป็นตะวันตก และไม่ได้อยู่ที่มีมากน้อยแค่ไหน เพราะมีเช่นนั้นแล้วบรรดาอาณานิคมทั้งหลายซึ่งมีความเป็นตะวันตกมากกว่าสยามประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว ก็เฝ้าอ้างด้วยความภูมิใจได้ว่า เป็นผู้ที่เจริญมีอารยธรรมที่ทันสมัยกว่าเพราะมีความเป็นตะวันตกมากกว่า อย่างน้อยก็ชื่อเรียกตนเอง หรือภาษาที่ใช้ หรือธงชาติตะวันตกที่ปักอยู่เหนือดินแดนของตน

แต่ความสำคัญนั้นอยู่ที่ไม่ว่าจะอยู่ในภาวะความกดดันจากการคุกคามเพียงใด การที่ “ได้เลือก” หรือการทำให้ตนเองยังมีโอกาสได้เลือกที่จะมีหรือไม่มีสิ่งใดในความเป็นตะวันตกนั้นต่างหากที่เป็นผลสำเร็จ การเป็นอย่างตะวันตกนั้นไม่ใช่ความสำเร็จ แต่การใช้ความเป็นตะวันตกให้เป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นตะวันตกไปทุกกระเบียดนิ้วนั่นเองที่เป็นความสำเร็จและเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ประเด็นของความหมายทางการเมืองจากสัญลักษณ์ประการที่สองนี้ การเลือกได้นั้นมีที่มาจากอะไร คำตอบคือสิ่งที่มากกว่าเพียงแค่การเลียนแบบได้เหมือนเท่านั้น คำไข่เข้าสู่ความหมายทางการเมืองของสัญลักษณ์ประการที่สองนั้นอยู่ที่ “องค์ความรู้”

เราตีความว่ารูปตราเกี่ยวข้องกับนโยบายทางการเมืองการปกครอง และหากนโยบายคือการตัดสินใจว่าจะเลือกทำหรือไม่ทำสิ่งใดและอย่างไรนั้น ตัวอาคารอย่างตะวันตกก็คือสิ่ง หรือกระบวนการรองรับและสนับสนุนการตัดสินใจเลือกดังกล่าว เชื่อมโยงอย่างเต็มที่ที่สุดก็อย่างที่เร

เห็นว่าอาคารนั้นรองรับรูปตราอยู่ ในทางการเมืองมีสิ่งใดหรือกระบวนการใดรองรับและสร้างความชอบธรรมให้กับสิ่งที่กษัตริย์ทรงเลือกกระทำ ตัดเรื่องสมมติเทพออกไปก่อนเพราะที่จริงคือผลที่เกิดขึ้นจริงต่อจากนี้ การใช้อำนาจความรู้ที่ว่านี้

เริ่มที่การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินถือเป็นนโยบายชนิดหนึ่งทางการเมืองการปกครอง แต่อะไรก่อนหน้านี้ที่รองรับนโยบายนี้คือ “ความเข้มแข็งทางการเงินการคลังของกษัตริย์” อะไรเป็นที่มาของความเข้มแข็งทางการเงินที่ว่า “หอรัษฎากรพิพัฒน์และการจัดระบบการจัดเก็บภาษีเสียใหม่” อะไรเป็นสิ่งรองรับหอรัษฎากรและระบบภาษีแบบใหม่ อะไรทำให้กษัตริย์หนุ่มต่อต้านบรรดาขุนนางหัวเก่าของพระองค์ได้ “ความรู้” นั่นเอง ในที่นี้มีความรู้ทั้งสองส่วนคือความรู้ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกับบริบทของตน กับอีกส่วนคือความรู้ที่จะตอบโต้กับบริบทนั้น

ในที่นี้ไม่มีใครที่ฉลาดกว่าใคร แต่ที่ขุนนางหัวเก่าด้านการตั้งอำนาจขององค์ปิยมหาราชไม่ได้ นั่นเพราะโอกาสในความรู้ส่วนที่สองนั้นรัชกาลที่ 5 ได้รับโอกาสมากกว่า จากข้อมูลที่ได้แสดงให้เห็นไว้ในส่วนของทั้งบริบทและผู้แต่ง รัชกาลที่ 5 หลุดพ้นจากสภาพที่กดดันได้ทั้งที่ขุนนางของพระองค์เองก็ได้รับความกดดันนั้นด้วยแต่หลุดออกมาไม่ได้ นั่นก็เพราะพระองค์มีความรู้ในส่วนที่สองมากกว่ากลุ่มขุนนาง ความรู้นั้นมากกว่าการเห็นหรือได้รับสัมผัสในทางใดทางหนึ่ง รัชกาลที่ 5 พิสูจน์ให้เห็นได้เป็นอย่างดี เช่นความสำคัญของการประกาศให้มีการเลิกทาสนั้น ไม่ได้อยู่ที่ทรง “ให้เลิก” เพียงอย่างเดียวที่สำคัญ หากแต่ยังอยู่ที่การรู้ว่าควรเลิกทาสโดย “ให้เลิกอย่างไร” และพร้อมกันนั้นหรือต่อจากนั้น จะมีกระบวนการทั้งทางการเมืองและทางสังคมรองรับปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างและชนชั้นในสังคมอย่างไร

ความรู้ส่วนที่สองนั้นเป็นทั้งเครื่องมือและคำตอบ นั่นคือ การเข้าถึงองค์ความรู้แบบใหม่ ที่ต้องมีทั้งเพื่อรองรับกระบวนการทางการเมืองการปกครองแบบใหม่ เพื่อสร้างอำนาจแบบใหม่ในการควบคุมเป็นเจ้าของของผลผลิตไปพร้อมกัน กษัตริย์ไทยใช้ความสามารถและโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้แบบใหม่ควบคุมอำนาจทางการเมืองการปกครอง

ทุกสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สองของศตวรรษที่สิบเก้านี้แท้ที่จริงมีองค์ความรู้แบบใหม่อย่างตะวันตกเป็นพื้นฐานรองรับทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเลิกทาสที่มีที่มาจากความรู้และความคิดต่อเรื่องค่าความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน สาธารณูปโภคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นถนน ทาง ไฟฟ้า โทรศัพท การคมนาคมที่มีที่มาจากเทคนิควิทยาการอย่างตะวันตก การจัดระบบที่มาของนโยบายสาธารณะ กฎหมาย และอำนาจทางการเมืองตัดสินใจทางการเมือง อย่าง “...เคาน์ซิล”

ทั้งสองที่องค์รัชกาลที่ห้าทรงแต่งตั้ง คือ “ปรีวีเคาน์ซิล” และ “เคาน์ซิลออฟสเตต” นั้น ชื่อเรียกนั้น บอกว่าไม่ได้มีที่มาจากความรุ่งเรืองในสมัยอยุธยาแน่นอน รวมทั้งการตั้งโรงเรียนและสถานพยาบาลแผนใหม่ที่จัดตั้งโดยชาวต่างชาติ แต่แน่นอนว่าโดยความอนุญาตและการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์

อาคารอย่างตะวันตกของศาลากลางในช่วงเวลานี้ นั้น ข้อมูลจากส่วนของตัวบทและผู้แต่ง ทำให้ทราบว่าคุณออกแบบมาจากส่วนกลางที่มีนายช่างตะวันตกรับราชการอยู่ และส่งแบบมาให้แต่ละหัวเมืองจัดการก่อสร้างซึ่งก็โดยการควบคุมดูแลใกล้ชิดจากช่างตะวันตกที่สังกัดส่วนราชการ อย่างเป็นทางการโยธาหัวเมืองซึ่งช่างเองก็ไม่มีมากพอต้องรอพิมพ์ ส่งตัวกันระหว่างแต่ละมณฑลการปกครอง แต่เราก็ทราบต่อไปได้ว่าอาคารนั้นถึงอย่างไรก็ยังขาดรายละเอียดตามแบบกำหนด เพราะขาดช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญการก่อสร้างแบบตะวันตก (ดูรายละเอียดที่ศาลากลางจังหวัดพังงา) เป็นที่ยืนยันได้ถึงสภาวะของสังคมการเมืองไทยที่กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนองค์ความรู้ อาคารอย่างตะวันตกยืนยันภาวะดังกล่าวได้ด้วยการเชื่อมโยงเข้ากับตัวอย่างของสภาวะจริงที่เกิดขึ้นกับสังคมการเมืองไทยในขณะนั้นคือ การเกิดของมหาวิทยาลัยอย่างจุฬาลงกรณ์และธรรมศาสตร์ ไม่ต่างไปจากที่เงินพระราชทาน 10 ชั่งที่บอกการปะทะกันทางเศรษฐกิจ

การเกิดของมหาวิทยาลัยไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น คือเป็นผลจากการเรียนรู้และตระหนักในอำนาจขององค์ความรู้ของตะวันตก ระบบบริหารที่เรียนรู้จากยุโรปทำให้เกิดการปฏิรูประบบราชการ ทำให้เกิดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล นำมาสู่การเกิดจัดให้มีศาลากลางที่เป็นกิจลักษณะ ที่รองรับการปฏิบัติงานตอบสนองอำนาจของกษัตริย์ไม่ใช่เจ้าเมือง กระบวนการทางอำนาจแบบใหม่นั้นเตือนให้รู้ว่าคนที่มีความรู้แบบเก่านั้นไม่ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานราชการแบบใหม่แต่อย่าง

เราจะเห็นได้จากประเภทงานที่หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุลกล่าวไว้ว่ามีทั้ง งานป่าไม้ งานทรัพยากรธรณี และงานทางกระบวนการยุติธรรม ประเภทงานเหล่านี้เพียงความรู้ในชุมชนที่มีการสอนอยู่เดิม ไม่ว่าจะที่วัด หรือบ้านอันเป็นแหล่งขององค์ความรู้เดิมของคนในสังคมนั้นไม่อาจตอบสนองได้ หรือหากได้ก็ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก การปฏิเสศความแตกต่างของอำนาจพื้นถิ่นให้ได้ผลดีนั้นทางหนึ่งคือการปฏิเสศสิ่งที่ผลักดันอำนาจนั้นอยู่ องค์ความรู้แบบเดิมที่อาศัยการถ่ายทอดด้วยกระบวนการความสัมพันธ์ภายในชุมชน จึงถูกลดค่าลงไปเป็นเพียงโอกาสของการเข้าสู่องค์ความรู้ใหม่ที่เหนือกว่าอย่างมหาวิทยาลัยที่ผลิตความรู้ขึ้นเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่อยู่เบื้องหลังเท่านั้น มหาวิทยาลัยเกิดขึ้นกระบวนการเข้าแทนที่และลดคุณค่าระหว่างสององค์ความรู้ก็เกิดขึ้น และต้องไม่ลืมว่ามหาวิทยาลัยของไทยนั้นเริ่มต้นจากสถาบันกษัตริย์

เราทราบกันดีว่าที่มาของการเกิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น คือโรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่จะผลิตบุคคลที่มีองค์ความรู้แบบใหม่ไปรองรับการปฏิรูประบบราชการที่เป็นแบบใหม่เช่นกัน การเกิดของมหาวิทยาลัยอย่างจุฬาลงกรณ์และธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการสร้างความเป็นเจ้าขององค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทางการเมืองที่แสดงความเป็นเจ้าของวิถีการผลิตในสังคม แหล่งความรู้เดิมเช่น วัดหรือชุมชนทั้งถูกปฏิเสธและถูกลดค่าลงไป ผู้ที่จะมีอำนาจและเข้าสู่กระบวนการทางการเมืองการปกครองได้ มิใช่เพียงอ่านออกเขียนได้อีกต่อไป หากแต่ต้องรู้อย่างที่สุดสอดคล้องกับวิถีการผลิตที่เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงไปแล้ว การเริ่มต้นค้าขายและปฏิสัมพันธ์กับโลกทำให้องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมต้องเปลี่ยนแปลง และใครที่เป็นเจ้าขององค์ความรู้แบบใหม่ก็พาตัวเองไปกับวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงได้ และแน่นอนว่าทำให้ง่ายต่อการมีอำนาจทางการเมืองด้วยเช่นกัน

มีตัวอย่างเล็กๆที่ขยายความเป็นไปได้ของการเชื่อมโยงดังกล่าวว่า องค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นจริงและสำคัญต่อการเข้าถึงการมีส่วนร่วมได้เสียในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมสยามในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่จริง ก็คือเรื่องของการวางระบบประปาในสมัยรัชกาลที่ 6 ระบบประปานั้นสะท้อนความสามารถในการเคลื่อนย้ายการใช้พื้นที่ในการดำรงชีวิตและประกอบกิจการต่างๆที่เริ่มต้นที่จะแตกต่างไปจากเดิม จากที่ต้องเน้นพื้นที่ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำเป็นสำคัญ เพื่อใช้เป็นที่ทรัพยากรในการผลิตและเส้นทางการคมนาคม ความรู้ใหม่ๆอย่างเรื่องระบบประปานั้นทำให้การกำหนดพื้นที่อิสระจากสภาวะบังคับทางธรรมชาติได้มากขึ้นและส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้เช่นกันประปาสถาปัตยกรรมทำให้เกิดธุรกิจแบบใหม่ได้เช่น ธุรกิจจอสั่งหรือมัทพ์ ที่เป็นพื้นฐานต่อการค้าขายอีกต่อหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนทำให้เกิดชุมชนที่ไม่ได้มีรูปแบบเฉพาะชุมชนเกษตรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

คำอธิบายสนับสนุนการมีองค์ความรู้อย่างตะวันตกในการที่จะทำให้มีอำนาจในการครอบครองผลผลิตอันนำไปสู่การมีอำนาจทางการเมืองนั้น พิสูจน์ได้จากกรณีการเคลื่อนไหวของบุคคลธรรมดาอย่าง “เทียนวรรณ” นั่นเองเพราะสิ่งที่ผลักดันเทียนวรรณให้ดำเนินการต่างๆในทางการเมืองของเขานั้น คือการได้เรียนรู้ประการต่างๆอันมีที่มาจากความเป็นตะวันตกเช่นเดียวกัน องค์ความรู้ของตะวันตกนั้นทำให้มีอำนาจในการเข้าสู่กระบวนการควบคุมและเป็นเจ้าของผลผลิตที่ได้จากสังคม แต่อีกด้านหนึ่งความรู้ที่ว่านั้นก็ทำให้เกิดอำนาจที่จะต่อต้านได้เช่นกัน ประเด็นความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่าง “เจ้า” กับ “สามัญชน” นั้น ไม่ได้อยู่ที่ “อย่างไทย” หรือ “อย่างตะวันตก” แต่อยู่ที่ระดับของความเป็นตะวันตกที่ต้องการแตกต่างกันต่างหาก การดำเนิน

การทางการเมืองของเทียนวรรณต่อกษัตริย์ไม่ได้แตกต่างในใจความหลักจากการดำเนินการทางการเมืองของกษัตริย์สยามต่อมหาอำนาจแห่งอาณานิคมแต่อย่างใด ต่างไปก็เฉพาะกลวิธีเท่านั้น

และข้อเสนองานของเทียนวรรณนั่นเองที่ย้ำให้เห็นว่าองค์ความรู้อย่างตะวันตกและสิ่งอันเกิดจากองค์ความรู้ที่นั่นนั่นเองจะก่อให้เกิดความเจริญแก่ชาติบ้านเมือง เพียงแต่ความเจริญของเทียนวรรณกับกษัตริย์ต่างกันเพราะเทียนวรรณนั้นปราถนาให้ราษฎรนั้นมีความสามารถในการเข้าถึงความเจริญนั้นได้ด้วยตนเองไม่ใช่ผ่านการคัดเลือกมามอบให้จากผู้ใด ซึ่งเท่ากับว่าจะเป็น การลดทอนการมีอยู่ของอำนาจสูงสุดของกษัตริย์นั่นเอง ในขณะที่ความเจริญของสถาบันกษัตริย์นั้นยังไม่เห็นความเหมาะสมของการเข้าถึงความเจริญด้วยตนเองของราษฎรในช่วงเวลานั้นแต่อย่างใด ข้อพิสูจน์ก็คือการเกิดเมืองจำลองประชาธิปไตยอย่างดุสิตธานีที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนมากกว่าปรากฏในการเรียนรู้และความทรงจำของผู้คน

การมีอาคารอย่างตะวันตกนั้นมีที่มาหนึ่งจากความพยายามป้องกันประเทศจากการล่าอาณานิคม ด้วยการแสดงให้เห็นความเจริญทางอารยธรรมและวัตถุที่ไม่ได้ยิ่งหย่อนและแตกต่างไปจากชาติตะวันตกแต่อย่างใด แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยืนยันในการเข้าถึงสิ่งอันมีค่าต่อการควบคุมอำนาจทางการเมืองไปพร้อมกันด้วย ความเป็นตะวันตกที่มีอยู่ในตัวอาคาร เป็นทั้งที่มาแห่งอำนาจและเป็นทั้งวิธีการใช้และรักษาอำนาจไปพร้อมกัน อำนาจในที่นี้คืออำนาจในการเข้าถึงผลผลิตและทรัพยากรอันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจนั่นเอง อำนาจคือการที่มีองค์ความรู้เพียงพอและเท่าทันที่จะตอบโต้กับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเองและต้องการตอบโต้ต่อทั้งบริบทภายในและภายนอกเป็นความรู้ส่วนที่สองที่กษัตริย์สยามในขณะนั้นมีความสามารถในการเข้าถึง และความสามารถในการเข้าใจและควบคุมได้มากกว่า และนี่เองที่เป็นสิ่งอันเป็นพื้นฐานของการก่อเกิด “นโยบายทางการเมือง” จากสถาบันกษัตริย์ ที่ไม่ใช่ก่อเกิดเพียงประการเดียวหากแต่เป็นสิ่งอันคอยประคับประคองและสร้างความต่อเนื่องให้เกิดขึ้นกับนโยบายที่ว่ำนั้นด้วย แล้วสรุปเป็นความหมายทางการเมืองได้ว่าอย่างไร

ก่อนจะสรุปเป็นความหมายทางการเมืองเราจำเป็นต้องย้อนกลับมาที่ประเด็นที่ทางรัฐศาสตร์จะเชื่อถือได้ก็ต่อเมื่อมันแสดงให้เห็นชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเป็นรูปธรรมอย่างไร เราไม่จำเป็นต้องตีความหรือแทนค่าอะไรอีก เพราะชัดเจนอยู่แล้วว่าองค์ความรู้ใหม่ที่กล่าวมานั้นในทางรัฐศาสตร์เรียกว่าการปฏิรูปราชการแผ่นดิน แปลอีกก็คือ “ระบบราชการแบบใหม่” นั่นเอง

ความหมายทางการเมืองส่วนที่สองของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้คือตัวอาคารอย่างตะวันตกนั้นแสดงความสามารถของกษัตริย์ไทยในการเข้าถึงและเป็นเจ้าขององค์ความรู้ใหม่ที่เป็นที่มาของความเจริญและทันสมัย ซึ่งความเจริญและทันสมัยนั้นกลายเป็นคุณสมบัติของกษัตริย์ไปพร้อมกัน และกลายเป็นที่มาของความชอบธรรมในการกำหนดนโยบายทางการเมืองจากสถาบันกษัตริย์เอง ความชอบธรรมของการกำหนดนโยบายทางการเมืองมีที่มาจากระบบราชการแบบใหม่ที่พระมหากษัตริย์ใช้ในการบริหาร

ประการที่สามของสัญญาะคือการถือครองกรรมสิทธิทั้งต่อที่ดินและตัวอาคารศาลากลาง ในทางความเป็นจริงแล้วการถือครองทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวเชื่อมโยงอยู่กับประการใดในทางการเมือง จากการเข้าถึงองค์ความรู้แบบใหม่ที่เอื้อต่อกระบวนการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองในสัญญาะประการที่สอง ที่เป็นพื้นฐานของสัญญาะประการแรกคือนโยบายทางการเมืองสามประการคือปฏิรูป ทนสมัย และความเป็นรัฐชาติ สัญญาะประการที่สามถอดความโดยตรงจากการเป็นเจ้าของอำนาจทำให้ความหมายในพื้นที่ทางสัญญาะ ได้ออกมาเป็นผลลัพธ์ของสองประการแรก การถือครองนั้น แสดงถึงอำนาจเด็ดขาดสมบูรณ์แบบทางการเมืองการปกครองที่พระมหากษัตริย์ไทยได้รับจากการดำเนินการทางการเมือง การถือครองแสดงผลสำเร็จของกระบวนการรวบรวมอำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่มีอะไรอื่นที่ลึกซึ้งไปกว่านี้แล้ว แต่หากไม่น่าเชื่อถือในระดับที่เพียงพอส่วนหนึ่งของบริบทในช่วงเวลานี้เป็นข้อพิสูจน์ได้ ไม่ใช่การรวบรวมภาษีที่ประสบความสำเร็จในการครอบครอง แต่เป็นอำนาจในการใช้จ่ายภาษีและรายได้ที่มีอยู่ต่างหาก งบประมาณด้านความมั่นคงที่เพิ่มมากขึ้นยืนยันการป้องกันการสูญเสียอำนาจทั้งจากภายในและภายนอก งบประมาณของพระราชสำนักที่มีสัดส่วนที่มากพอควรนั้นก็พิสูจน์ได้อีกทางหนึ่งโดยไม่จำเป็นต้องขยายความไปมากกว่านี้ การเกิดกบฏเก็กเหม็งในรัชกาลที่ 6 กับการตัดลดงบประมาณส่วนพระองค์ที่ชัดเจนในรัชกาลที่ 7 นั้นเชื่อมโยงให้เห็นได้ถึงประเด็นของการใช้อำนาจจากสถาบันกษัตริย์ผ่านเรื่องของงบประมาณ อำนาจ และความมั่นคง แต่ที่ทำให้การถือครองนั้นได้รับการยอมรับให้คงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลบางประการ

ในที่นี้มีความเกี่ยวข้องกับทางสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกอยู่คือ ระยะทางการเดินด้วยทางไม่เกินหนึ่งวันหรือ 60 กิโลเมตรที่จะเข้าถึงที่ตั้งของศาลากลางอันเป็นที่ตั้งของตัวเมืองที่สมเด็จพระยาดำรงเป็นผู้เลือกนั้น ความแน่นอนของตัวเมือง ความแน่นอนของสถานที่ที่เน้นความสะดวกของผู้คนในเมืองเป็นอันดับแรก การเริ่มต้นของการได้รับการนึกถึงที่ประชาชนได้รับไม่ต่างไปจากหลักประกันที่บ่งบอกว่าเป็นผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากระบบราชการแบบใหม่ เป็น

ระบบการทำงานที่มองเห็นมากกว่าภาษีและผลประโยชน์ของรัฐบาล แต่เป็นระบบที่มองเห็นประชาชนเป็นส่วนหนึ่งที่จะขาดและละวางไปเสียมิได้

ถึงที่สุดแล้วความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้ คือการแสดงผลสำเร็จของสถาบันกษัตริย์ไทยในการรวบรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางที่มีกษัตริย์เป็นผู้ควบคุมอย่างแท้จริง โดยผ่านกระบวนการการนำเสนอนโยบายทางการเมืองในลักษณะต่างๆ ที่รองรับการปฏิบัติให้เกิดขึ้นจริงได้ด้วยระบบราชการแบบใหม่ ที่ปฏิรูปขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในการสร้างอำนาจการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**"ศาลากลางจังหวัด" ในบริบทการเมืองไทย ช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2522**

5.1 บริบทแวดล้อม: ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนถึง พ.ศ. 2522

ในงานของผาสุก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539) ได้ให้ความเห็นที่น่าสนใจไว้ว่า แม้ว่าบทบาทของกษัตริย์ภายใต้ระบบนี้จะถูกเปลี่ยนแปลงไปใน พ.ศ.2475 แต่โครงสร้างและอุดมการณ์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงอยู่เรื่อยมา โดยมีบทบาทกดดันแรงกดดันให้มีการกระจายอำนาจและเปิดทางให้ระบอบรัฐสภาประชาธิปไตยมาโดยตลอด

การคงอยู่ของโครงสร้างและอุดมการณ์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นอยู่ในลักษณะที่แม้ท่าทีของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จะดูเหมือนเป็นจุดสิ้นสุดของระบบกษัตริย์ทั้งหมด แต่ในกลุ่มพลังของกระบวนการใหม่ที่เข้าแทนที่สมบูรณาญาสิทธิราชย์เองก็นำพลังอื่น ๆ เข้ามาคุกคามระบอบราชการที่ยังคงอยู่แม้กษัตริย์จะหมดอำนาจไปแล้วก็ตาม บทบาทในเวทีการเมืองของพ่อค้าที่กำลังรุ่งเรือง นักคิดที่ท้าทายอำนาจรวมศูนย์ ผู้ใช้แรงงานที่มีการจัดตั้งและประชาชนต่างจังหวัดที่เรียกร้องให้รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมต่างจังหวัด การเรียกร้องกระตุ้นให้ระบอบราชการป้องกันตัวเองอีกครั้ง กลางทศวรรษ 2490 ฝ่ายกองทัพและข้าราชการพลเรือนเริ่มกระบวนการฟื้นฟูอำนาจระบอบราชการและฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ขึ้นใหม่ เพื่อให้ระบอบราชการครอบงำระบบการปกครอง กระบวนการฟื้นฟูนั้นหมายถึงการใช้กำลังปราบปรามผู้ที่คัดค้านเป็นเวลากว่าทศวรรษ ในการต่อสู้ที่เกิดขึ้นนั้น ทหารประจำการเข้ามามีบทบาทเป็นสถาบันแกนกลางควบคุมประชาชน กองทัพภาคที่ 1 รุ่งเรืองขึ้นจนมีอำนาจสูงสุดในระบบรัฐบาล นายกรัฐมนตรีกลายเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของผู้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งผาสุก (2539) เรียกว่า กองทัพบกกลายเป็นรัฐภายในรัฐ

ผาสุก ยังได้อธิบายต่อไปว่า ความสำเร็จของความพยายามจากรัฐภายในรัฐดังกล่าวถึงขีดสูงสุดของความสำเร็จในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั่นคือ พระมหากษัตริย์ทรงมิใช่สมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป แต่ทรงเป็นแหล่งที่มาของอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจนี้ถูกมอบให้ระบอบราชการและโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้กับกองทัพผู้มีบทบาทพิเศษในฐานะเป็นผู้พิทักษ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์จากการคุกคามทั้งภายในและภายนอก

รัฐธรรมนูญกำหนดบทบาทของสถาบันผู้แทนภายในโครงสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชนี้ แต่สถาบันผู้แทนต่าง ๆ ถูกปราบปรามอยู่เสมอ ด้วยเหตุที่ว่า สถาบันเหล่านี้นำไปสู่สิ่งที่เป็นภัยต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผู้ที่สนับสนุนสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของระบบราชการมองว่า นักการเมืองที่มีอำนาจจากความมั่งคั่งหรือจากที่ประชาชนสนับสนุนมีความด้อยกว่าในทางจริยธรรมเมื่อเปรียบเทียบกับอำนาจที่มาจากสถานภาพการเป็นข้าราชการรับใช้พระมหากษัตริย์ ในช่วงที่มีการฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพและระบบราชการใช้สื่อสารมวลชนสมัยใหม่สร้างเสริมและปรับอุดมการณ์พระมหากษัตริย์แห่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ให้เป็นอุดมการณ์นำหลังจากที่โครงสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชถูกทำลายในเหตุการณ์ พ.ศ.2516-2519 การรณรงค์นี้ทวีความเข้มข้นขึ้น ผู้ใดเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชถือว่าเป็นเสมือนความพยายามโค่นล้มชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงถือว่าเป็นกบฏ ไม่มีศาสนา ชั่วร้ายและไม่เป็นไทย

สำหรับในด้านเศรษฐกิจนั้น ฌ็อง-ฌัก กอ็องซ็อง (1755-1834) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการผลิต (Mode of Production) อย่างกว้างขวางแต่อย่างใด อิทธิพลของระบบศักดินา นายทุนจักรวรรดินิยม และอิทธิพลของขุนนาง นายทุนจีน ภายใต้บารมีของขุนนาง ยังคงครอบคลุมระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยต่อมาอย่างมั่นคง โดยเฉพาะนายทุนต่างชาติ นายทุนขุนนาง นายทุนคนจีนภายใต้บารมีขุนนางกลับเข้มแข็งเติบโตขึ้นอีก และเป็นช่วงเวลาในการเริ่มเข้ามาของญี่ปุ่นที่ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจเข้ามาในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว

ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2488-2500 จักรวรรดินิยมรายใหม่อย่างญี่ปุ่นก็เพิ่มบทบาท เพิ่มอิทธิพลของตนในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว จนจักรวรรดินิยมรายเก่าคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และประเทศในยุโรปอื่น ๆ ต้องถอยอิทธิพลลงไปมาก ขณะเดียวกันก็ได้เกิดชนชั้นนายทุนที่แสวงประโยชน์ร่วมกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อ พ.ศ. 2481 เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ขึ้นมามีอำนาจ ได้นำลัทธิผู้นำหรือลัทธิ "เผด็จการชาตินิยม" มาใช้กับสังคมไทย จอมพล ป. สนับสนุนญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อได้สถาปนารัฐเผด็จการชาตินิยมขึ้นมาแล้ว จอมพล ป. ก็พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับระบบเผด็จการชาตินิยมของตนด้วย จึงพยายามลดอำนาจทางเศรษฐกิจของคนต่างชาติและสร้างระบบเศรษฐกิจชาตินิยมขึ้นมาโดยการสร้างรัฐวิสาหกิจที่ควบคุมโดยรัฐ กีดกันคนต่างชาติไม่ให้มีอิทธิพลในรัฐวิสาหกิจนั้น โดยการจัดตั้ง

"บริษัทไทยนิยม" ขึ้นมา จากนั้นก็ค่อย ๆ ขยายจัดตั้งบริษัทจังหวัดต่าง ๆ ขึ้นมา ทุกจังหวัดให้ส่งออกสินค้าผ่านบริษัทจังหวัด บริษัทจังหวัดส่งมาให้บริษัทไทยนิยม บริษัทไทยนิยมส่งออกไปยังบริษัทจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ

ในขณะเดียวกันในช่วงเวลาที่ซ้อนเหลื่อมกันอยู่นั้นช่วง พ.ศ. 2484-2488 ประเทศไทยตกอยู่ในสถานการณ์ของสงครามโลก ด้านหนึ่งรัฐบาลไทยโดยจอมพล ป. ร่วมกับฝ่ายอักษะ (เยอรมัน-ญี่ปุ่น-อิตาลี) อีกด้านหนึ่งขบวนการเสรีไทยร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร และเมื่อสงครามสิ้นสุด อักษะแพ้ รัฐบาลสหรัฐกลับให้การรับรองขบวนการเสรีไทย รับรองว่าการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับพันธมิตรนั้นไม่ใช่เป็นการกระทำของคนไทยส่วนใหญ่ ประเทศไทยจึงไม่ใช่ผู้แพ้สงคราม จากจุดนี้เองที่สหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับประเทศไทย และสามารถแผ่อิทธิพลครอบคลุมประเทศไทยได้มากที่สุด ยิ่งกว่าลัทธิจักรวรรดินิยมใด ๆ ในยุคต่อมา เพราะหลังจาก พ.ศ.2488 แล้ว นายทุนอเมริกัน รัฐบาลอเมริกัน และคนอเมริกัน เข้ามามีอิทธิพลกับประเทศไทยมากกว่าที่อังกฤษเคยมีเสียอีก

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีประเด็นที่น่าสนใจเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจไทยดังนี้ ปี 2493 รัฐบาลไทยโดยจอมพล ป. ได้เจรจาทำความตกลงกับอเมริกัน มีประเด็นสำคัญเช่น เรื่องที่ประเทศไทยต้องให้ความสะดวกแก่อเมริกันในการใช้ฐานทัพบก เรือ อากาศ ตลอดจนการบุกเบิกทางเศรษฐกิจ และเชื่อมสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เรื่องที่นายทุนพาณิชย์ที่เป็นคนจีนได้มีการจัดตั้งรวมกลุ่มกันขึ้นมาเป็นสมาคม เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของพวกตน เช่น สมาคมพ่อค้าสุรา (พ.ศ.2499) สมาคมธุรกิจการโรงแรมและการท่องเที่ยว (2490) เรื่องที่นายทุนชาวจีนเชิญผู้มีอำนาจมาเป็นประธานบริษัท โดยให้ค่าตอบแทนอย่างน่าพอใจแก่ผู้เป็นประธาน เช่น บริษัทการเงินเอเชียทรัสต์ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นธนาคารเอเชียทรัสต์) เชิญพลเอก เผ่า ศรียานนท์ ไปเป็นประธานบริษัท เรื่องที่ปี พ.ศ.2487 กรรมกรไทยทั่วทุกสาขาอาชีพได้ร่วมกันจัดตั้ง "สหบาลกรรมกรกลาง" (Central Union of Labour - CUL) และรัฐบาลรับรองเมื่อปี 2490 หรือที่เรียกกันว่า "สหอาชีพกรรมกรแห่งประเทศไทย" ซึ่งต่อมา จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ก่อตั้งองค์การกรรมกรขึ้นมาอีกองค์การหนึ่ง เรียกว่า "สหบาลกรรมกรไทย" ปี 2494 เปลี่ยนเป็นสมาคมกรรมกรไทย (Thai National Trades Union Congress) สมาคมแห่งนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือทำลายสหอาชีพะที่พรรคสหชีพที่เป็นพรรคที่นายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าพรรคสนับสนุนอยู่ และถือเป็นฝ่ายตรงข้ามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ขณะนั้น สมาคมกรรมกรไทยมีสมาชิกประมาณ 70,000 คน เมื่อเห็นว่าสมาคมนี้มีสมาชิกมากพอที่จะอ้างได้ว่าเป็นศูนย์กลางกรรมกรได้แล้ว จอมพล ป. ก็สั่งจับผู้นำสหอาชีพฯ ในข้อหาหมิ่นการกระทำเป็นคอมมิวนิสต์ และตอนนั้นพรรคสหชีพก็สลายตัวลง สหอาชีพฯ ไม่มีแรงสนับสนุนเมื่อรัฐบาลทำการกวาดล้างสหอาชีพฯ ก็ถึงการแตกดับ

ต่อมาเมื่อปี 2500 พลโท สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ยศในขณะนั้น) ได้ทำการรัฐประหารขับไล่ จอมพล ป. ออกนอกประเทศ จากนั้นระบบเผด็จการเบ็ดเสร็จก็ถูกนำมาใช้ องค์กรกรรมกรต่าง ๆ ถูกทำลายหมด พลิกระบบทุนนิยมไปอีกรูปแบบหนึ่ง ในยุคนี้มีนโยบายตรงข้ามกับยุคเผด็จการชาตินิยม เพราะมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ ห้ามมิให้กรรมกรรวมตัวกัน เปิดโอกาสให้นายจ้างนายทุนกำหนดสภาพการจ้างเอาได้ตามใจชอบ ปี 2503 รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน โดยเน้นการให้สิทธิพิเศษแก่นักลงทุนต่างประเทศ เช่น ลดภาษีนำเข้าวัตถุดิบ ลดภาษีส่งออก ให้นำกำไรออกนอกประเทศได้ สินค้าใดที่นักลงทุนต่างประเทศนำเข้ามามีผลผลิตภายในประเทศแล้ว รัฐบาลจะตั้งกำแพงภาษีนำเข้า สิทธิพิเศษเหล่านี้ทำให้ "ทุนอุตสาหกรรม" เติบโตอย่างรวดเร็ว มีการตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจ และปี 2504 รัฐบาลก็ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (2504-2509) เนื้อหาทั่วไปคือการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ พัฒนาอุตสาหกรรมสนับสนุนให้เอกชนประกอบธุรกิจอย่างเต็มที่ เน้นการเพิ่มรายได้ประชาชาติ ไม่เน้นการกระจายรายได้ ในช่วงเวลาของจอมพล สฤษดิ์นี้ เพื่อรับรองการพัฒนาอุตสาหกรรมต่าง ๆ รัฐบาลจึงได้ทำการกู้เงินจากต่างประเทศมาสร้าง infrastructure เช่น ถนน เขื่อน ไฟฟ้า ประปา โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนกั้นน้ำนั้น จุดประสงค์ประการสำคัญคือ การผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำเพื่อใช้ในภาคอุตสาหกรรม และอีกส่วนหนึ่งใช้เพื่อการเกษตร เมื่อมีสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทยช่วงนี้มากมาย

แล้วเมื่อมาถึงในช่วง พ.ศ.2516-2524 นั้น หลังจากเหตุการณ์ที่ 14 ตุลาคม 2516 แล้ว เสถียรภาพของกลุ่มขุนนางขุนศึกต้องสั่นคลอนไปในระดับหนึ่ง ธุรกิจที่เคยอยู่ภายใต้บารมีของกลุ่ม ถนนอม ประภาส ก็หลุดจากบารมีของ ถนนอม ประภาส จนต่อมาเหล่าธุรกิจนั้นเองกลับสร้างบารมีอิทธิพลได้เหนือกว่ากลุ่มขุนนางหรือกลุ่มอำนาจรัฐเสียอีก อิทธิพลของธุรกิจเหล่านี้กลับใช้ฐานทางการเมืองอย่างพรรคการเมืองเป็นตัวส่งผ่านการขยายตัวทางธุรกิจนั้นเสียเอง

ผาสุก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539) อธิบายในช่วงนี้ว่า เมื่อธุรกิจเอกชนเข้มแข็งและเจริญเต็มที่ พวกเขาเริ่มเห็นว่า การเป็นพันธมิตรกับนายพลมีประโยชน์น้อยลง นักธุรกิจไม่พอใจที่ต้องแบ่งผลกำไรให้กับนายพล ยิ่งระบบเศรษฐกิจมุ่งสู่การส่งออกอุตสาหกรรม นัก

ธุรกิจยิ่งพึ่งแรงสนับสนุนจากฝ่ายทหารน้อยลง แม้ว่าบรรดานายพลจะยังเป็นสัญลักษณ์ของเสถียรภาพทางการเมือง แต่ก็มีจุดอ่อน เนื่องจากเป็นปัจจัยทำให้นักลงทุนต่างชาติไม่ยอมมาลงทุนในประเทศไทย แนวโน้มของนายพลที่จะใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาการเมืองยังมีผลต่อการส่งออกและต่อธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งเคยทำกำไรให้นักธุรกิจไทยมากมาย ทศวรรษ 2510 ธุรกิจเอกชนผลักดันให้ปรับเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นระบบรัฐสภาประชาธิปไตย เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวเองเข้าควบคุมกำหนดนโยบายได้ แรงดันนี้หดหายไปเมื่อเกิดปัญหาช่วง พ.ศ.2519 แต่หวนกลับมาใหม่อีกครั้งจาก พ.ศ.2523 เป็นต้นมา นักธุรกิจสนับสนุนการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ การก่อตั้งพรรคการเมืองและการจัดตั้งกลุ่มลือบบีรัฐบาล ส่งตัวแทนหรือตัวเองลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นส.ส. และพร้อมที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี พวกเขาเข้ามาเขียนนโยบายเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการส่งออก ปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของการเมืองระหว่างประเทศ ปรับปรุงนโยบายแรงงานเพื่อช่วยให้เศรษฐกิจเมืองมีอุปทานแรงงานอย่างต่อเนื่อง

5.2 ตัวบท: ลักษณะทางสถาบันตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถึงพ.ศ.2522

ในคำประกาศของคณะราษฎรหลังจากที่ยึดอำนาจสำเร็จในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 มีข้อความอธิบายถึงสาเหตุของการปฏิวัติ ซึ่งเน้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการแก้ปัญหาของประเทศว่า

"...กษัตริย์ยังคงทรงอำนาจอยู่เหมือนเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์ และคนสอดพลไว้คุณงามความดีให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎรปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต... ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษ... ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้ว่าการตกต่ำในการเศรษฐกิจและการผิดเคืองทำมาหากิน... รัฐบาลของกษัตริย์เห็นอกุศลหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ การแก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาล... มิได้ปกครองเพื่อราษฎร... รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส... ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์"(ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2539 : 430)

หากคำประกาศดังกล่าวนี้เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับตัวบทที่จะศึกษาคืออาคารศาลากลางจังหวัดแล้วอาจจะยังไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนว่าทั้งสองสิ่งนี้มีความเกี่ยวข้องและเป็นเหตุเป็นผลต่อกันอย่างไร ความเข้าใจอาจง่ายและชัดเจนขึ้นด้วยคำถามที่ว่า ถ้าหากจะต้องกล่าวหาว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีปัญหา มีความบกพร่อง และไม่ดีพอจะอยู่ในพื้นที่เดิมที่เราที่เป็นสิ่งใหม่จะเข้าไปทด

แทนในพื้นที่เดิมนั้น เราจะทำอย่างไร คำตอบของคณะกรรมการไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ และไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตามคือ การทำให้ "แตกต่าง" ออกไปจากเดิม ความน่าสนใจอยู่ตรงประเด็นที่ว่า ความแตกต่างที่คณะกรรมการเลือกมาใช้ และกลุ่มที่สืบทอดต่อมาจากคณะกรรมการไม่ว่าจะด้วยลักษณะสนับสนุนหรือต่อต้านนั้นเลือกมาใช้คือการหยิบ "ของเก่า" มาปิดฝุ่นให้เสียใหม่อีกครั้ง คำถามต่อมาคือ "ของเก่า" ที่ว่านั่นคืออะไร ในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อดัชนีที่จะศึกษา

ในงานวิจัยของสันตส์ก์ อาจสาคร เรื่อง "แนวทางการกำหนดที่ตั้ง การจัดผังบริเวณ และการจัดพื้นที่อาคารศาลากลาง" (2528) กล่าวถึงตัวบทในช่วงเวลานี้ว่า "สำหรับอาคารศาลากลางเป็นอาคารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักทำการของจังหวัด มีการจัดทำเป็นแบบมาตรฐานเช่นเดียวกับอาคารราชการอื่น ๆ ในจังหวัด รูปแบบของอาคารศาลากลางมีการพัฒนามาตามลำดับจากอาคารศาลากลางในระยะแรกที่มีรูปทรงตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ความสูงอาคารตั้งแต่ชั้นเดียวถึง 2 ชั้น มาเป็นอาคารศาลากลางทรงไทยที่มีความสูงอาคารตั้งแต่ 2 ชั้นถึง 5 ชั้น ขนาดของอาคารศาลากลางกำหนดขึ้นจากอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการที่จัดรวมที่ทำการไว้ภายในอาคารศาลากลางตามแบบมาตรฐานของอาคารศาลากลางที่มีการจัดทำขึ้น..."

แม้งานศึกษาวิจัยของสันตส์ก์ก็จะมีขึ้นในช่วงปีพ.ศ.2528 อันเป็นช่วงเวลาที่อยู่ในช่วงที่ 4 ของการศึกษาตัวบทที่จะกล่าวถึงในลำดับต่อไป แต่ก็มี การแสดงความคาบเกี่ยวที่น่าสนใจอยู่ตรงที่แสดงให้เห็นถึงข้อต่อของ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นกับอาคารศาลากลางระหว่าง "...ตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก.. มาเป็นอาคารศาลากลางทรงไทย" ข้อต่อดังกล่าวนี้เองที่เป็นประเด็นที่ทำการศึกษาค้นคว้าให้มุ่งความสนใจอยู่ว่าเกิดอะไรขึ้นจนเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลง ความสนใจนี้เชื่อมโยงกับคำถามข้างต้นในเรื่องของวิธีการเข้าแทนที่นั่นเอง แต่ส่วนอื่นใดทั้งหมดควรจะทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นี้เสียก่อนว่า "ทรงไทย"...นี่คืออะไร

ก่อนหน้าที่สถาปัตยกรรมตะวันตกจะเข้ามามีบทบาทอยู่ในสังคมไทยดังในช่วงเวลาที่ 2 ของการศึกษานี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะคือ (นิจ หิณชิระนันท์, 2537)

1. แบบไทยประเพณีดั้งเดิม เช่น วัดและวัง
2. สถาปัตยกรรมอื่นที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย การอยู่อาศัยหรือเคหสถานซึ่งสร้างขึ้น

ตามความเหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของกลุ่มชนในแต่ละภูมิภาค

"ทรงไทย" ที่ปรากฏกับอาคารศาลากลางที่สันท์สก์ (2528) กล่าวถึงนี้มีที่มาจาก "ลักษณะร่วม" บางประการที่สถาปัตยกรรมไทยทั้งสองรูปแบบมีอยู่เช่นเดียวกัน และเป็นสิ่งที่กลุ่มอำนาจใหม่ที่เข้ามาแทนที่สถาบันกษัตริย์เลือกที่จะใช้เป็น "ความแตกต่าง" จากลักษณะเดิมที่สถาบันกษัตริย์ในช่วงรัชกาลที่ 5-7 เลือกใช้ คือในขณะที่บริบทแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปและอยู่ในลักษณะคุกคามนั้น สถาบันกษัตริย์เลือกที่จะมีปฏิริยาออกมาในลักษณะผสมผสานและยอมรับกับบริบทหรือความคุกคามนั้นด้วยการแสดงความไม่แตกต่างกับบริบทและผู้ที่อยู่ในลักษณะคุกคาม ต่อมาโดยขอละไม่กล่าวถึงว่าไม่ว่าผลลัพธ์ของปฏิริยาของสถาบันกษัตริย์ไทยนั้นจะเป็นที่พอใจและยอมรับของกลุ่มใดบ้างนั้น หรือได้ผลเพียงไร กลุ่มอำนาจใหม่ที่แทนที่สถาบันกษัตริย์ก็เลือกที่จะแสดงปฏิริยาต่อบริบทขณะนั้นด้วยการแสดงความแตกต่าง ความแตกต่างในที่นี้มีทั้งต่อกลุ่มอำนาจเดิมคือสถาบันกษัตริย์ และแตกต่างต่อบริบทแวดล้อมที่มีอยู่ในขณะนั้น

นั่นคือ สถาบันกษัตริย์ไทยในช่วงรัชกาลที่ 5-7 เลือกที่จะผสมผสานกับความเป็นตะวันตก แต่กลุ่มอำนาจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ว่าจะโดยเจตนาอย่างน้อยแค่ไหนก็ตามเลือกที่จะกลับไปเป็น "ไทย" และดูประหนึ่งว่าอำนาจใหม่นี้จะปรารถนาความเป็นไทยยิ่งกว่ากษัตริย์ไทยด้วยซ้ำไป ไม่ว่าจะ เป็นในรูปแบบใดของความเป็นไทยก็ตามที

แต่ไม่ว่าจะพยายามย้อนกลับไปหาความเป็นไทยมากอย่างไรก็ตามที่ สิ่งที่ทำให้กลุ่มอำนาจใหม่นั้นบรรลุเป้าหมายในการแสดงออกถึงความเป็นไทยได้อย่างที่ต้องการ กลับเป็นสิ่งที่ เป็นผลมาจากบริบทที่รับเอาอิทธิพลตะวันตกเป็นสำคัญ นั่นคือในขณะที่กำลังสร้างรูปแบบการปกครองประเทศไทยขึ้นมาใหม่ด้วยแนวคิดทางการเมืองอย่างตะวันตกนั้น กลุ่มอำนาจใหม่ก็กำลังย้อนกลับไปสร้างสถาปัตยกรรมไทยด้วยวัสดุ วิธีการ และความรู้ในทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมอย่างตะวันตกเช่นเดียวกันด้วย สถาปัตยกรรมที่เคยเป็นไทยได้ด้วยไม้ ปูนปั้น กระเบื้องเผา ก็กลับเป็นไทยอีกด้วยคอนกรีต เหล็กเส้น และกระเบื้องซีเมนต์โมเนีย ที่ทำมาจากซีเมนต์ผสมผ่านกระบวนการขึ้นรูปด้วยความร้อนและแรงอัด

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลา 3 ของการศึกษา จึงมีลักษณะดังนี้

1. ความเป็นมาตรฐานของระบบราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับสูง เนื่องจากเป็นงานออกแบบของทางราชการส่วนกลางที่มอบหมายให้กรมโยธาธิการรับผิดชอบออกแบบทั่วราชอาณาจักร มีแบบอย่างที่ทำไว้เป็นมาตรฐาน เนื่องจากปริมาณงานมาก แต่มีเวลาในการออกแบบน้อย ทั้งยังมีข้อจำกัดทางนโยบายจากรัฐบาลจำกัดอยู่อีกประการหนึ่งเป็นสำคัญ (มุสดี ทิพทัส, 2539)

2. มีมาตรฐานตามการออกแบบคือมาตรฐานชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ที่มีขนาดเล็กใหญ่ตามระดับความสำคัญของจังหวัด (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536 : 158)

3. กฎหมายกำหนดให้ที่ตั้งของศาลากลางอยู่ในบริเวณส่วนของการจัดการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบของเทศบาลเมือง กำหนดให้เรียกอำนาจที่เป็นที่ตั้งของศาลากลางว่าอำเภอเมืองจากความจำเป็นในการประสานงาน และความสะดวกในการเดินทางมาติดต่อราชการของประชาชน โดยนอกจากอาคารศาลากลางแล้วภายในเขตเทศบาลที่เป็นที่ตั้งของศาลากลางจะยังมีอาคารที่ทำการของส่วนราชการอื่น ๆ ด้วย เช่น ที่ว่าการอำเภอเมือง สำนักงานเทศบาลเมือง ศาล หรือที่ทำการองค์การบริหารส่วนจังหวัด (สันทัศน์ก์ อาจสาคร, 2528 : 1)

4. ลักษณะองค์ประกอบสำคัญที่ต้องมีในการกำหนดผังบริเวณ ต้องมีสององค์ประกอบคือ ตัวอาคารศาลากลางประการหนึ่ง และลานรัฐพิธีอีกประการหนึ่ง โดย “กำหนดให้ลานรัฐพิธีเป็นพื้นที่โล่งด้านหน้าศาลากลาง สำหรับใช้ประกอบรัฐพิธีและประชุมประชาชน” โดยถือว่าพื้นที่ลานรัฐพิธีเป็นองค์ประกอบที่เป็นสัญลักษณ์ของผังบริเวณศาลากลางจังหวัดใช้พื้นที่ลานรัฐพิธีสำหรับประกอบกิจกรรมในรัฐพิธีเช่นเดียวกับที่กิจกรรมในรัฐพิธีที่จัดขึ้นที่กรุงเทพฯ ในขณะเดียวกันขนาดของลานรัฐพิธีซึ่งเป็น “พื้นที่เว้นว่างเพื่อช่วยส่งเสริมให้เกิดความสง่างาม” แก่อาคารศาลากลางด้วย (สันทัศน์ก์ อาจสาคร, 2528)

5. มีรูปแบบและการจัดแปลนที่อิงรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกผสมผสานกันระหว่างการใช้แนวโมเดิร์นเป็นหลัก ซึ่งเป็นแนวทางสถาปัตยกรรมที่กำลังมีอิทธิพลต่อวงการสถาปัตยกรรมทั่วโลก (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2539) แต่ก็ยังรักษาสไตลการวางแปลนพื้นฐานแบบปุนนภพ (Renaissance) ขนานแท้และดั้งเดิมนั่นเอง คือการยึดเส้นแกน (Axis) เป็นหลักโดยจากเส้นแกนจะมีการสมดุลงแบบตราซึ่งตุลาการเป็นหลักใหญ่ ห้องที่เกิดขึ้นจะถูกบังคับด้วย Solid และ Void อัน “เป็นผลสืบมาจากความต้องการของรูปโฉมภายนอกก่อนอื่นใด” (แสงอรุณ รัตกลีกร, 2540)

6. วัสดุหลักในการก่อสร้างคือ คอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้หลังคากระเบื้องซีเมนต์ สั่งทำพิเศษจากบริษัทปูนซีเมนต์ไทย เป็นกระเบื้องชนิดลอนเล็ก อัดตรงขายคาให้มีความโค้งเล็กน้อยให้ได้ตามลักษณะของผืนหลังคาไทย และใช้วิธีการก่อสร้างอย่างตะวันตกเพื่อความสอดคล้องกับวัสดุที่ใช้ (มุสดี ทิพทัส, 2539) อย่างเช่น ระบบเสาและคานารับน้ำหนัก เป็นต้น

7. มีแนวความคิดหลักที่อิงอยู่กับเรื่องเอกลักษณ์ของชาติ (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536 : 46) จึงมีลักษณะของการรักษารูปแบบ "วัด" กับ "วัง" อย่างสถาปัตยกรรมไทยโบราณหรือไทยประเพณีเอาไว้ แต่พัฒนามาจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณีอีกขั้นหนึ่ง ด้วยการพยายามดัดแปลงแต่งเติมหรือลดทอนในส่วนขอรายละเอียดปลีกย่อยเพื่อไม่ให้ดูเป็นไทยเดิมมากเกินไป มี

จุดเด่นอยู่ที่การหยิบยืมหลังคาทรงจั่วมาใช้แล้วปิดปลายปั้นลมด้วยคอนกรีต (เพ็ญสุภา สุขคตะ, 2544 : 61)

8. ประกอบด้วยมุข เพื่อให้เกิดหน้าบันที่มีการตกแต่งหรือติดตราของส่วนราชการ และมีการตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของอาคารตามลักษณะไทย เช่น มีการตกแต่งหัวเสามุขและเสาอิงผนังที่ประยุกต์จากกลีบบัววงกล (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536: 61)

สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์: แนวคิดแห่งตัวบท

วิมลสิทธิ์ (2539) กล่าวไว้ในการอภิปรายเรื่อง "เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย สำหรับอาคารทางราชการและอาคารสาธารณะฯ ถึงสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ว่า เป็นแนวทางของงานสถาปัตยกรรมที่เกิดจากความตั้งใจ และมันมีแนวโน้มที่จะมีลักษณะเสแสร้งอยู่ โดยยกตัวอย่างเอากรณีสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ที่เกิดจากนโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าเกิดจากความตั้งใจรวบรัดให้มีลักษณะไทยเฉพาะรูปลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นหลัก และยังไม่ถึงการจัด space แบบไทยและส่วนที่เป็นนามธรรม อีกทั้งเจตนาในการสร้างยังไม่เป็นอิสระจากข้อกำหนดของเงื่อนไขทางการเมือง วิมลสิทธิ์ไม่ได้บอกว่ารัฐบาลหรือการเมืองเข้ามาบีบบังคับในน้ำหนักของความเกี่ยวข้องที่มากเกินไปต่อวงการและงานออกแบบสถาปัตยกรรมของชาติ แต่กล่าวว่าควรปล่อยให้มีความอิสระในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (ไม่ใช่ไฟไหม้ฟาง) โดยรัฐมีส่วนอยู่ฐานะที่เป็นผู้สร้างจิตสำนึกด้านเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมของชาติ แน่แน่นอนว่าเขาไม่ได้กล่าวเลยว่า การเป็นผู้สร้างจิตสำนึกนั้นส่วนหนึ่งสามารถทำได้และควรทำได้โดยการควบคุม

การกล่าวถึงสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ในลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่ทำให้เข้าถึงความเป็นไทยประยุกต์ที่อยู่ในงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะในตัวบทของการศึกษาคั้งนี้มากนัก แต่ก็มิควรปล่อยให้สับสนลึกลงไปได้ว่าแนวคิดสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์นั้น มีลักษณะของการผสมผสานระหว่างแนวคิดในงานสถาปัตยกรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของมันเองระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นตะวันตก

ความเป็นไทยนั้นจากลักษณะที่ปรากฏอยู่ที่ความเป็นไทยแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีมากกว่าไทยพื้นถิ่น เพราะความเป็นไทยประเพณีในแบบของ "วัง" กับ "วัด" นั้นเข้าถึงได้ง่ายและชัดเจนกว่าในการรับรู้ มากกว่าไทยพื้นถิ่นซึ่งเรียกร้องเอาการเรียนรู้และเข้าใจต่อบริบทที่แยกย่อยออกไปอีกเป็นอย่างมากในระดับเบื้องต้นของการทำความเข้าใจจักความเป็นไทย ซึ่งไม่ใช่การทำ ความเข้าใจต่อความเป็นไทยที่เป็นอีกประเด็นหนึ่งต่างหาก

ขณะที่ความเป็นตะวันตกที่นำมาใช้นั้น ไม่ใช่โดยสไตส์การตกแต่งประดับประดาเฉกเช่น ในช่วงเวลาที่สองที่ผ่านมาของตัวบทอีกต่อไป ความเป็นตะวันตกในช่วงเวลานี้สัดเอาแบบบาโรคทิ้งไป ปฏิเสธชิโน-โปรตุเกส และแน่นอนว่าไม่มีสไตส์อาณานิคมอีก เป็นความพยายามที่จะปฏิเสธรูปแบบภายนอกอย่างตะวันตกอย่างที่เคยเป็นมาโดยหยาบย้อมเอามาใช้เฉพาะวัสดุอุปกรณ์ และวิถีวิทยาในการก่อสร้าง แต่โดยเหตุใดก็แล้วแต่ด้วยวัสดุวิธีการอย่างตะวันตกก็ได้เป็นอิสระต่อความคิดทางสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยสิ้นเชิง เพราะในขณะนั้นสถาปัตยกรรมตะวันตกพัฒนาตัวมันเองอีกครั้ง

แนวคิดของสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์จึงมีที่มาจากการอาศัยวัสดุอุปกรณ์ วิถีวิทยาการ และความคิดบางประการของสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่มาประกอบสร้างความเป็นไทย และความเป็นไทยที่ว่ามีที่มาจากความเป็นไทยแบบไทยโบราณหรือไทยประเพณีนั่นเอง แต่อะไรคือสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่ หรือที่เรียกกันต่อมาว่า "สถาปัตยกรรมสมัยใหม่" และอะไรคือสถาปัตยกรรมไทยประเพณีทั้งสองรูปแบบนี้มีแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมในลักษณะใดเป็นปรัชญาของมันเอง

คดีจักรวาล: ปรัชญาแห่งสถาปัตยกรรมไทยประเพณี องค์ประกอบที่หนึ่งของสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์

นิจ หิญชีระนันท์ (2537) กล่าวถึงสถาปัตยกรรมไทยประเภทวังซึ่งเขามองเห็นว่าเป็นสถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ว่า ท่านผู้ใหญ่เล่าไว้เป็นข้อสังเกตว่า พระที่นั่งต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังนั้นมีความแตกต่างกับพระตำหนักในประการที่ว่า พระตำหนักเป็นที่ประทับธรรมดา เช่นเดียวกับบ้านคนทั่วไป ส่วนพระที่นั่งถือกันว่าเป็นปราสาทที่สถิตของพระผู้เป็นเจ้าของ โดยมีความหมายของพระที่นั่งเป็นสมมติเทวราชเปรียบดังพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหนือยอดเขาพระสุเมรุ นามของพระที่นั่งหลายองค์จึงตั้งขึ้นให้รับกับองค์พระอินทร์ เช่น พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นต้น

และแม้จะมีหลายความคิดเห็นที่ยอมรับกันว่า "คติไตรภูมิ" ที่ปรากฏอยู่ใน "ไตรภูมิอภินิหาร" หรือ "ไตรภูมิพระร่วง" นั้นมีอิทธิพลชัดเจนที่สุดต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีอิทธิพลของคติ แนวคิดและปรัชญาอื่นอีกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ในที่นี้สามารถแบ่งออกได้ 3 ประการดังนี้ (ธาดา สุทธิธรรม, 2542 : 127-8)

1. คติทางพุทธศาสนา

นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ศาสนาพุทธนิกายหินยานหรือเถรวาทเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือ และเมื่อสถาปัตยกรรมที่สำคัญในอดีต ล้วนสร้างขึ้นภายใต้ความเคารพนับ

ถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนาผู้ออกแบบจึงได้นำคติสำคัญทางพุทธศาสนามาเป็นเกณฑ์ในการออกแบบ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อความคิดทางศาสนามาปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมก็เชื่อว่า จะมีที่มาจากฝ่ายหินยานเท่านั้น ยังรวมเอาจากมหายานเข้าไปด้วยเช่นเรื่องของมหาชมพูบดีสูตร และสุชาวดีสูตรอันเป็นที่ประทับของพระอมิตาภพุทธ

2. คติทางศาสนาฮินดู

คติทางศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ได้แสดงออกมาเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ในสถาปัตยกรรมไทย เนื่องจากช่วงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชาวเขมรซึ่งนับถือศาสนาฮินดูและปกครองดินแดนสุวรรณภูมิก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาปกครอง แล้วพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะตัว ที่อาศัยรูปแบบต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์ และรูปสัตว์หิมพานต์ในชมพูทวีปมาเป็นเครื่องแสดงออกสัญลักษณ์ดังกล่าว เช่น ครุฑ นาค และสิงห์ เป็นต้น

3. คติในลัทธิเทวราช

มาจากการที่อารยธรรมอยุธยาได้รับเอาคติความเชื่อในลัทธิเทวราชมาจากชาวเขมรโดยมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพประดุจพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในเทวโลก สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์บนยอดเขาสิเนรุบรรพต (เขาไกรลาสหรือเขาพระสุเมรุ) ดังนั้นสถาปัตยกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์จึงได้ตอบสนองของความเชื่อในคติในลัทธิเทวราชอย่างเด่นชัด ในขณะที่สถาปัตยกรรมของคนสามัญย่อมไม่อาจใช้สัญลักษณ์เหล่านี้ จึงเป็นการก่อสร้างที่เรียบง่ายและมุ่งเน้นเพียงเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและมีความงามตามสมควร

อย่างไรก็ตาม คติทั้งสามประการนี้ไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดทั้งในเรื่องของช่วงเวลาและเนื้อหาสาระของความคิด ตรงกันข้ามกลับมีความสอดคล้องกันเป็นอย่างยิ่งในใจความหลักที่มีผลต่อสถาปัตยกรรมไทยไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการวางผังเมือง การออกแบบอาคาร กลุ่มอาคาร และการออกแบบที่ว่าง นั่นคือเรื่องของคติต่อจักรวาล เพราะไม่ว่าจะเป็นเรื่องของจักรวาลทางพุทธศาสนา ฮินดู นั้นมีใจความหลักเดียวกันว่า "...โลกไม่ใช่มีโลกเดียว จักรวาลไม่ได้มีจักรวาลเดียว..." เพียงแต่จักรวาลย่อยทั้งหลายนั้นอยู่รวมกันได้

"ไตรภูมิภค" หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "ไตรภูมิพระร่วง" นั้น คือหลักฐานอันดีของการหลอมรวมกันทางความคิดเรื่องคติจักรวาลระหว่งพุทธกับฮินดูซึ่งที่จริงมีที่มาจากต้นเค้าเดียวกัน เข้าด้วยกันเพื่อรองรับสถาบันกษัตริย์ไทยที่ตั้งอยู่บนรากฐานความเชื่อที่พระมหากษัตริย์ทรงสถิตอยู่ในโลกมนุษย์ในฐานะสมมติเทพ (ม.ร.ว.จักรวาล จิตรพงศ์, 2540 : 84)

แต่ก่อนหน้าที่สังคมไทยจะรับคติความเชื่อเรื่องภูมิจักรวาลแบบใด ๆ มา สังคมไทยมีระบบและความเชื่อพื้นฐานคือ ลัทธินับถือผี เรามีระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับเทวดาและจักรวาลที่เป็นระบบท้องถิ่นของตัวเอง ทางด้านโบราณคดีและศิลปกรรมที่ปรากฏออกมานั้น เป็นคติความเชื่อในเรื่องของหลักเมือง หลักบ้าน อันเป็นแม่บทของการวางผังหมู่บ้านซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะความเชื่อภูมิจักรวาลระบบท้องถิ่นที่เคยมีอยู่เช่นเดียวกัน (สน สีมาตรง, 2537)

"ไตรภูมิภค" เกิดขึ้นในประมาณ พ.ศ.1888 โดยพระราชนิพนธ์ของพญาสิทธิราชย์รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงสุโขทัย (ม.ร.ว.จักรรถ จิตรพงศ์, 2540 : 86) และถึงที่สุดแล้วแก่นแกนของ "จักรวาล" นี้ก็หมายถึง แบบแผน-แผนภาพ (Diagram) หรือโครงสร้างอันหนึ่งที่สัตว์โลกมาอาศัยอยู่นั่นเอง ไตรภูมิจึงไม่ใช่ตัวกำหนดโครงสร้างที่จะมีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม แต่เป็นโครงสร้างของจักรวาลที่จารึกไว้ในไตรภูมินั่นเอง อันมีที่มาหลักจากพุทธเถรวาทนั่นเอง ซึ่งจะสรุปให้เห็นเป็นโครงสร้างโดยย่อดังนี้ (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2526)

"จักรวาลหนึ่ง ๆ จะมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนจักรวาล ตามทิศทั้ง 4 มีทวีปตั้งอยู่ 4 ทวีป คือ ด้านทิศตะวันออกมีบุพพิเทททวีป ด้านทิศตะวันตกอมรโคยานทวีป ด้านทิศเหนืออุตตรกุรุทวีป และทิศใต้ คือ ชมพูทวีป เป็นทวีปเดียวอันเป็นแดนเกิดของพระพุทธเจ้าและเป็นปากทางไปสู่เขาพระสุเมรุ นอกจากนี้ในระหว่างทวีปทั้ง 4 ยังมีอนุทวีปแทรกอยู่ด้วย รอบเขาพระสุเมรุมีทิวเขาล้อมไว้ 7 ชั้น คือ ทิวเขายุคคุณธร อสิณธร กรวิก สุกัสณ เนมินทร วินันตกะ อัสดรรณ ทิวเขาแต่ละชั้นจะลดมิติลงไปถึงหนึ่งตามลำดับเสมอ และในระหว่างทิวเขาแต่ละชั้นจะคั่นด้วยทะเลสีทันดร ต่อจากเขาอัสดรรณจึงเป็นขอบกำแพงจักรวาล เขาพระสุเมรุนี้นอกจากจะเป็นแกนของจักรวาลแล้ว ในระดับที่อยู่เหนือสมุทร ตั้งแต่ที่อยู่ของพญาครุฑขึ้นมา ก็จะเป็นเรือนอาศัยของกามภูมิส่วนหนึ่งคือสวรรค์ทั้งหก จาตุมหาราช ดาวดึงส์ มายา ดุสิต นิมารดี และปรินิมิตวสวดี"

ดังนั้น อาคารหรือสิ่งก่อสร้างใด ๆ ในรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีที่อิงอยู่กับสถาบันพุทธลักษณะและสถาบันกษัตริย์จึงต่างมีความสมบูรณ์ในตัวเองในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลหนึ่ง ๆ เป็นจุลจักรวาลในตัวเอง สัญลักษณ์นี้มีทั้งรูปทรงและองค์ประกอบร่วมกันอย่างเป็นสากล คือการใช้แกนตั้งและแกนราบเป็นตัวกำหนดศูนย์ของอาคารในลักษณะที่เป็นโครงสร้างจุลจักรวาลของตัวเอง (Microsom) ที่ในเวลาเดียวกันนั้นอยู่ในแกนเดียวกันกับจักรวาลใหญ่ (macrosom) ในระดับต่าง ๆ ซึ่งก็คือการอยู่รวมกันในผังบริเวณเดียวกันอย่างเป็นระบบนั่นเอง

ระบบความเชื่อดังกล่าวนี้จะถูกแปลงเป็นผังทางสถาปัตยกรรม ถ้าคิดตามผังจริง ๆ จะต้องเป็นรูปวงกลมและมีสัดส่วนของทวีปต่าง ๆ แต่ในทางสถาปัตยกรรม แปลงเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสบ้าง สี่เหลี่ยมผืนผ้าบ้างแต่จะมีหน่วยที่เป็นประธานอยู่ตรงกลาง (สน สีมาตรง, 2537) ในขณะที่เดียวกัน การนำคติต่าง ๆ เหล่านี้มาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมของช่างไทย มิได้ยึดติดในแบบแผนจนเกินกว่าเหตุ แต่ใช้เป็นหลักการกว้าง ๆ ให้สามารถสร้างสรรค์เต็มแต่งได้ (ม.ร.ว.จักรวรรดิ จิตรพงศ์, 2540 : 87)

จากคติไตรภูมิที่มีอิทธิพลทัศนคติต่อชีวิตนี้เอง การจัดวางชีวิตให้อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้องเหมาะสมของจักรวาลเพื่อตอบสนองต่อปรัชญาของพุทธศาสนาเมื่อนำมาประกอบเข้ากับบริบทการก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในไทย เช่น วัสดุอุปกรณ์ อนุสัยของผู้คน วัฒนธรรมและศิลปต่าง ๆ ช่างไทยได้ดีความออกมาเป็นลักษณะของศิลปอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของสถาปัตยกรรมไทย 3 ประการด้วยกัน (โชติ ภัลยาณมิตร, 2539 : 22) คือความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว ลักษณะ 3 ประการข้างต้นนี้เองที่ช่างไทยจะต้องสื่อผ่านออกมาด้วยวัสดุและวิธีการก่อสร้าง

อย่างไรก็ตามที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงหนทางโดยสังเขปเท่านั้น การจะเข้าถึงปรัชญาของสถาปัตยกรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมไทยประเพณีนั้นจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อไตรภาคในงานสถาปัตยกรรมไทย

1. ยอดอาคาร ไม่ว่าจะเป็นส่วนสูงอันเรียวแหลมหรือจะเป็นผืนระนาบอันสูงชัน ต่างก็เป็นส่วนยอดหรือหลังคาของอาคาร มิใช่เพื่อตอบรับกับภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ทั้งกันแดดกันฝน ยอดอาคารนี้เป็นส่วนที่ชัดเจนมองเห็นได้แต่ระยะไกล จึงมีหน้าที่พิเศษใช้เป็นสัญลักษณ์ของตัวอาคารทั้งหลายได้ และเป็นส่วนซึ่งแสดงออกด้านความงามของตัวอาคารโดยรวมได้เป็นอย่างดี

2. ตัวอาคาร ได้แก่ ส่วนที่เป็นห้องซึ่งเข้าใช้ทำประโยชน์ได้ต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็ห้องนอน ห้องอาหาร ห้องโถงพระโรง ส่วนต่าง ๆ นี้มักจะมีผังของห้องรูปสี่เหลี่ยม ยกเว้นแต่ตัวอาคารประเภทสถูปเจดีย์ ซึ่งส่วนของคัมภีร์หรือครรรภธาตุจะมีผังเป็นรูปกลมและที่ป็นส่วนใหญ่ ตัวอาคารจึงเป็นส่วนแสดงออกซึ่งประโยชน์ใช้สอยอันเป็นหน้าที่หลักของตัวอาคาร และมักเป็นส่วนที่ถูกยกลอยให้พ้นจากระดับพื้นดินขึ้นไป

3. ฐานอาคาร ความเด่นชัดสง่างามของอาคารแม้จะอยู่ที่ยอดของอาคาร แต่ฐานที่ยกตัวอาคารให้สูงขึ้นไปอย่างได้สัดส่วน ช่วยเสริมให้ความงามของอาคารเปล่งชัดยิ่งขึ้นได้มิใช่น้อย ฐานอาคารไม่จำเป็นต้องพิจารณาเฉพาะฐานแท่งตันเสมอไป อาจเป็นฐานใต้ถุนโปร่งโล่งก็ได้ เช่น ใต้ถุนสูงของเรือนทั่วไป ฐานอาคารเกิดจากความจำเป็นที่ดีแก่ตัวอาคารด้วย ความสูงที่ต่างกันของ

อาคารยังใช้อธิบายฐานะที่แตกต่างกันของเจ้าของอาคารด้วย เช่น พระราชฐานส่วนที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน มักจะยกให้สูงกว่าระดับที่อยู่ของราษฎรโดยทั่วไป ทั้งระดับพื้นเรือนแต่ละส่วนยังสะท้อนถึงลำดับความสำคัญที่แตกต่างกันด้านการใช้สอยด้วย เช่น พื้นห้องนอนย่อมสูงกว่าพื้นห้องน้ำหรือระเบียง เป็นต้น

ซึ่งการแบ่งสถาปัตยกรรมเป็นไตรภาคเช่นนี้ก็เพื่อความสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องไตรภูมิและมงคลได้เป็นอย่างดีอีกด้วย และจากลักษณะ 3 ประการของสถาปัตยกรรมไทยที่ว่าควรมีความสงบนิ่ง ความเบา และความลอยตัว ที่จะแสดงออกผ่านกรรมวิธีและการเลือกใช้วัสดุ การก่อสร้างต่าง ๆ ในลักษณะสังเขปที่กล่าวไปแล้วนั้น เมื่อมาพิจารณารวมกับเรื่องของไตรภาคที่มุ่งจะพิจารณาให้สอดคล้องกับเรื่องของไตรภูมินั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีส่วนเปรียบเสมือนกฎระเบียบเพื่อควบคุมดูแลให้ความคิด ความเชื่อเรื่อง "โลกที่แตกต่างกันตามลำดับชั้น" อย่างคติไตรภูมินั้นยังคงอยู่ในโลกสถาปัตยกรรมที่รับใช้ผู้คนหรือกลุ่มที่รับเอาความเชื่อดังกล่าวไว้

สิ่งที่จะทำให้ยอมรับความแตกต่างของโลกและชีวิต ยอมรับความแตกต่างในคุณค่าและความวิจิตร ความโอ้อ่า ระหว่างอาคารสถาบัน อาคารสาธารณะ อาคารของเจ้านาย กับอาคารของสามัญชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ยอมรับในความแตกต่างของฐานานุรูปตามที่สัมพันธ์กับฐานานุศักดิ์ ก็คือการไม่ฝ่าฝืนแม่บทหรือ "ฉันทลักษณ์" ในงานสถาปัตยกรรมไทย คือความมีวินัยตามพื้นฐานของบุคลิกภาพ (วิมลสิทธิ์ หรือบางกูร, 2539) นั่นก็คือเรื่องของฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรม ซึ่งเปรียบเสมือนทั้งประตูทางเข้าและออกจาก "ไตรภูมิ" โลกที่แตกต่างกันนั้นในเวลาเดียวกันนั่นเอง

ฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมไทย

ทัศนะต่อเรื่อง "ฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมไทย" นี้ นิจ หิฎฐิระนันท์ (2537) ให้สถานะของมันเป็นสำนึกร่วมกันของสังคมโดยมิพักต้องกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมา เป็นอย่างที่เราเรียกว่า "Unwritten Rules" ซึ่งขยายความต่อไปว่าเป็นประหนึ่ง "ระบบกิริยามารยาท" ทางสถาปัตยกรรมของไทยนั่นเอง และระบบกิริยามารยาทนี้ก็เพื่อให้รู้จัก "ที่ต่ำที่สูง" ซึ่งในที่นี้นำไปสู่ชีวิตทัศน์ในการดำรงชีวิตของสังคมไทยในขณะนั้น ๆ ว่า ฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมไทยประเพณีนี้ ซึ่งมักมีปรากฏชัดอยู่ในสถาปัตยกรรมของอาคารประเภท "วัง" และโดยเฉพาะอาคารประเภท "วัด" นั้นสะท้อนให้เห็นว่ามีความคิดที่ว่า "ชีวิตของคนเป็นของชั่วคราว ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป บ้านก็เช่นเดียวกัน ถือเป็นของชั่วคราว หรืออย่างดีก็เป็นเพียงกิ่งดาวร ย่อมเก่าแก่ ทลุดโทรมไปเป็นธรรมดา แม้ถูกไฟไหม้ก็สร้างใหม่ได้ง่าย ๆ... แต่วัด อันประกอบด้วยโบสถ์ วิหารการเปรียญ ปรากฏ

เจดีย์ ฯลฯ ถือเป็นถาวรวัตถุที่สร้างอุทิศไว้ในพระศาสนา โดยความเลื่อมใส ศรัทธา และตั้งใจที่จะให้สรวงงามวิจิตรบรรจง ด้วยความเคารพในฐานานุศักดิ์..." เน้นอนว่าเมื่อเรื่องของ "ฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรม" นี้ มีที่มาจากทัศนคติต่อชีวิตอันได้รับอิทธิพลอย่างมากจากศาสนา สถาบันกษัตริย์ของไทยอันเป็นกำลังหลักในการสนับสนุนศาสนารวมเข้ากับความคิดแบบเทวราชจากอิทธิพลของพราหมณ์ก็รับเอาเรื่องของฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมนี้มาใช้ด้วยกันได้อย่างสอดคล้องยิ่งกับสถานะและเป้าหมาย

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2525) แสดงทัศนะที่ทำให้เกิดความเข้าใจในการดำรงอยู่ของฐานานุศักดิ์แห่งสถาปัตยกรรมไทยชัดเจนขึ้นว่า "เป็นเรื่องที่อาจกล่าวได้สนิทปากว่าดับสูญไปจากความสำนึกของผู้คนเป็นจำนวนมากในปัจจุบันเสียแล้ว..." อันเนื่องมาจากสภาวะของสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการยอมรับฐานะบุคคลในสังคมตามระเบียบศักดิ์ดินนามาเป็นยอมรับฐานะบุคคลซึ่งเป็นผู้มีสิทธิและเสรีภาพตามระบอบรัฐธรรมนูญ ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทยนั้นสูญสิ้นไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงและความเชื่อในระบอบการปกครองแห่งสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ในทัศนะของจุลทัศน์จึงสรุปความหมายของฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทยว่า หมายถึงการแสดงฐานะและความสำคัญของบุคคลในสังคมให้ปรากฏโดยอาศัยรูปแบบและศิลปะลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องสื่อความหมาย หรือประกาศฐานะแห่งศักดิ์นั้นตามลำดับแห่งความสำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับอยู่ในสังคมสมัยก่อน

"Functionalism" แนวคิดแห่งสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่ (สถาปัตยกรรมสมัยใหม่) องค์ประกอบที่สองของสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์

วลีหนึ่งที่คุ้นหูกันดีในปัจจุบัน วลีที่ว่า "Form Follows Function" นั้นเป็นที่ทราบและมักถูกใช้กล่าวถึงอยู่เสมอเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรออกแบบไม่ว่าในสิ่งใดในยุคปัจจุบัน แต่อาจมีไม่กี่คนที่ทราบว่า หลุยส์ เฮนรี ชัลลิวแวน (Louis Henry Wullivan, 1856-1924) สถาปนิกชาวอเมริกันผู้มีชื่อเสียงเป็นผู้กล่าวไว้ ชัลลิวแวนเป็นทั้งสถาปนิกหัวหน้าของปลายศตวรรษที่ 19 และเป็นทั้งฟังก์ชันลิสต์ในเวลาเดียวกัน เขาอธิบายความหมายของวลีดังกล่าวไว้ 3 ประการด้วยกัน ที่อาจจะทำให้จำกัดขอบเขตความหมายของ/สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้ แต่เราควรจะทราบถึงที่มาของสถาปัตยกรรมที่ได้ชื่อว่า "สมัยใหม่" เสียก่อนว่ามันเป็นมาอย่างไร

อันที่จริงแล้วในยุคที่เราเรียกว่า "สมัยใหม่" นี้ เป็นยุคที่ยังไม่มีมโนทัศน์สำคัญประจำยุค (Key Concept) ที่จะเปรียบได้กับ "การเกิดใหม่ของคลาสสิกโบราณ" เช่น ในสมัยเรอเนซองส์ เป็นยุคที่ในด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมนั้นยังไม่มี "รูปแบบประจำยุค" (period Style) ที่เด่นชัดออก

มาจริง ๆ มีแต่ความต่อเนื่องของ "กระบวนกร" (Movements) และ "กระบวนกรตอบโต้" (Countermovements) อยู่ตลอดเวลา มีแต่ "isms" ต่าง ๆ มากมาย ที่แผ่ขยายไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในลักษณะรวมตัวกันหรือแข่งขันตอบโต้กัน แต่ยังไม่ถือว่ามี "isms" ใดเป็นผู้ชนะเด็ดขาด แม้จะมีนักประวัติศาสตร์บางท่านต้องการที่จะให้ "การปฏิวัติ" (Revolution) เป็นมโนทัศน์ประจำยุคอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกระทันหันและบางครั้งก็รุนแรงมาก ซึ่งจะว่าไปแล้วก็เป็นลักษณะของโลกสมัยใหม่โดยทั่ว ๆ ไป แต่การยอมรับมโนทัศน์นี้ร่วมกันก็ยังไม่ครอบคลุมถ้วนทั่ว (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543) ทั้ง ๆ ที่หากถามคำถามที่ว่า "สถาปัตยกรรมสมัยใหม่" คืออะไรโดยขอเป็นคำตอบอย่างง่าย ๆ จากสถาปนิกทั่วไปก็มักจะได้รับคำตอบว่า "เป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมสถาปัตยกรรม" แต่คำพิงการปฏิวัติอุตสาหกรรมอาจไม่ใช่คำตอบที่ดีเพียงคำตอบเดียวที่เพียงพอจะทำให้เกิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้ หากละทิ้งธรรมชาติประการหนึ่งของมนุษย์ที่ยังคงพยายามอยู่ตลอดเวลาที่จะค้นหา "อัตลักษณ์" (identity) ให้แก่ตนเองและยุคสมัยของเขา

เริ่มที่ประเด็นของ "การปฏิวัติ" (Revolution) อันอาจถือได้ว่าเป็นสภาพแวดล้อมที่ประทับประคองส่งเสริมและรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ให้คงอยู่ได้นั้นเสียก่อน โลกสมัยใหม่เริ่มต้นด้วยการปฏิวัติ 2 ประเภท คือ (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543)

- การปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial Revolution) ซึ่งเริ่มต้นในอังกฤษ ประมาณปี ค.ศ.1720 และชัดเจนด้วยการคิดค้นประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำขึ้นมาหมุนแรงมนุษย์

- การปฏิวัติทางการเมือง (Political Revolution) เช่น การปฏิวัติในฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ภายใต้เรื่องใหญ่คือ "ประชาธิปไตย" (Democracy)

การปฏิวัติทั้ง 2 ประเภทนี้ นำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงมาสู่โลกสมัยใหม่ แม้ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมขณะเริ่มต้นจะเป็นไปอย่างช้า ๆ ไม่รวดเร็วกระทันหันแบบการปฏิวัติทางการเมืองก็ตามที่

เนื่องจากการปฏิวัติประเภทแรกคือ "การปฏิวัติอุตสาหกรรม" นั้น มีผลกระทบต่อมวลมนุษย์และวิวัฒนาการของศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนสังคม วิถีชีวิตและความคิดความอ่านของมนุษย์อย่างมหาศาล วิวัฒนาการทางด้านเทคนิคที่ทำให้การผลิตสิ่งต่าง ๆ จากมือมาเป็นระบบอุตสาหกรรมซึ่งผลิตทีละจำนวนมาก ๆ เมื่อตอบสนองความต้องการของประชากรที่ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้สามารถเพิ่มอัตราการผลิตมากขึ้นอีกหลายเท่าตัว และที่สุดสามารถเปลี่ยนโฉมหน้าทวีปยุโรปจากระบบศักดินาและเกษตรกรรม (Feudalism) มาเป็นระบบทุนนิยม (Capitalism) และประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งก็คือ "ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม" (Industrial

Capitalism) แบบใหม่ ที่ไม่ได้จำกัดขอบเขตของ "ทุน" (Capital) ไว้ที่เรื่องของเงินทั่ว ๆ ไปเท่านั้น แต่ทุนนิยมแบบนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองเสียก่อน ดังที่อังกฤษทำได้ก่อนใครอื่นจากระบบศักดินาแบบเก่าที่มีทาสติดที่ดิน เมื่อศักดินาพังทลาย แรงงานติดที่ดินจึงเข้าสู่ระบบในโรงงานอุตสาหกรรม อังกฤษทำได้สำเร็จในศตวรรษที่ 17 ทำให้เกิดมีเสรีภาพ มีประชาธิปไตย มีรัฐสภา ตามมาอีก 100 ปี ในฝรั่งเศสเมื่อปี ค.ศ.1789 ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมจึงเริ่มต้นในอังกฤษก่อนแล้วแผ่ขยายไปในยุโรปตะวันตก คือ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฮอลแลนด์ เบลเยียม สหรัฐอเมริกา และแคนาดา

การปฏิวัติอุตสาหกรรมนำสิ่งหนึ่งตามมาด้วย นอกเหนือจากระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมคือเกิดมีลักษณะของ "สังคมรวม" หรือ "สังคมเมือง" เกิดขึ้นเป็นเมืองใหญ่ ๆ ที่มีคนอาศัยอยู่แออัด เนื่องจากคนจากชนบทละทิ้งไร่นามาอยู่ใน "สังคมรวม" นี้ ความเปลี่ยนแปลงที่ตามมาคือเกิดมีชนชั้นใหม่คือ "ชนชั้นกฏุมพี" (Bourgeois) หรือชนชั้นกลางที่มีบทบาทอำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมือง และเกิดคู่ตรงข้ามของชนชั้นอีกคือ "ชนชั้นกรรมมาชีพ" หรือกรรมกรผู้ใช้แรงงานที่มักจะไม่พอใจสภาพของตน และมักมีการขัดแย้งระหว่างชนชั้นอยู่ตลอดเวลา

ท่ามกลางความขัดแย้งนั้น การขยายตัวของสังคมมิได้หยุดรออยู่แต่ที่ใดคุณมากขึ้นอย่างรวดเร็ว การที่เมืองขยายตัวออกไปนั้นก่อให้เกิดปัญหาตามมา เช่น ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาโรคระบาด ปัญหาสาธารณสุขไม่พอเพียง และปัญหาที่ดิน การสร้างอาคารสูงเพื่อให้คุ้มค่าที่ดินจึงตามมาด้วยการก่อสร้างอาคารระฟ้า (Skyscrapers) นี่คือผลกระทบชัดเจนของการปฏิวัติอุตสาหกรรมประการหนึ่งที่มีต่อสถาปัตยกรรม แต่ยิ่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดตึกสูงชันมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในสังคมมากขึ้นเท่ากัน สภาพเช่นนี้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์และทฤษฎีทางการเมืองแบบใหม่ ๆ จึงผลักดันตัวเองออกมาเพื่อเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหา

การปฏิวัติทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวยังคงมีอยู่ในปัจจุบันทั้งในด้าน "Industrialization" และในด้าน "Democracy" ทั้งสองประการมีรากฐานมาจากประการเดียวกันคือ การเริ่มต้นมาจาก "Idea of progress" ที่ครั้งหนึ่งเคยเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกี่ยวข้องกับศาสนาเท่านั้น จึงจะไร้อารมณ์และศรัทธาจากมนุษย์ได้ (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543) จะว่าไปแล้วนี่ก็คือ "isms" สองประการที่หล่อเลี้ยงและเป็นบริบทของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่

ก่อนจะมาเป็น "Form Follows Function" นั้น ประวัติศาสตร์ของกระบวนการ (Movements) หรือ "isms" มีอีกสองประการที่สำคัญคือ นีโอคลาสสิกซิสม์ (neoclassicism) และ

โรมันติคิซึม (Romanticism) ที่ครอบคลุมระยะเวลาประมาณ 1 ศตวรรษ คือตั้งแต่ปีค.ศ.1750 ถึง 1850 โดยประมาณทั้งสองประการนี้ เดิมทีเดวิดจัดว่าเป็นคนละเรื่อง หรือไม่เกี่ยวข้องกันเลย กล่าวคือ นักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนนั้นคิดว่า "Romantic Movement" เป็น "Countermovement" ของ Neoclassicism แต่ในปัจจุบันมีความเห็นว่ามันเกี่ยวของสัมพันธ์กัน (วิจิตร เจริญภัคตร, 2543)

นีโอคลาสสิกิซึม (neoclassicism) หมายถึง การฟื้นฟู (Revival) คลาสสิกโบราณคือกรีก และโรมันขึ้นมาใหม่ แต่โรแมนติคิซึมไม่ได้หมายถึงการฟื้นฟูรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดโดยเฉพาะ แต่หมายถึงเจตคติของจิตใจ (Attitude of Mind) ที่อาจแสดงออกได้หลายวิธีการ เพราะฉะนั้นโรแมนติคิซึมจึงเป็นมโนทัศน์ที่กว้างกว่า และยากที่จะอธิบายให้คำจำกัดความที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม การอธิบายถึงต้นรากของมันเสียก่อนจะนำไปสู่ความเข้าใจดีขึ้น กล่าวคือคำว่า "Romantic" หรือ "Romanticism" นั้นเริ่มในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 เมื่อเกิดความนิยมเรื่องราวการผจญภัยที่ลึกลับตื่นเต้นของวงการวรรณกรรมเกี่ยวกับยุคกลางของยุโรป เช่น เรื่องราวของพระเจ้าอาเธอร์ (King Arthur) เป็นต้น การที่คนในสมัยนั้นเกิดความสนใจในอดีตของยุคกลางที่ถูกทอดทิ้งมานาน และเป็นอดีตแสนไกลนี้เป็นอาการ (Symptom) ที่สะท้อนถึงความรู้สึกนึกคิด หรือเจตคติของจิตใจของคนในการที่จะต่อต้านระบบกฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับกันขณะนั้น ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือต่อต้านศาสนาและคติความเชื่อถือต่าง ๆ ที่คนทั่วไปนับถือ รวมทั้งต่อต้านคุณค่าต่าง ๆ ที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม การต่อต้านนี้มีรากฐานมาจากความต้องการที่จะได้ประสบการณ์ร่าอารมณ์ (Emotional Experience) ความร่าอารมณ์นี้จะต้องรุนแรง (intense) อย่างไรก็ตามเป้าหมายของพวกโรแมนติคก็คือ ต้องการขจัดทุกสิ่งทุกอย่างที่กีดขวางไม่ให้กลับไปสู่ "ธรรมชาติ" (Nature) อันเป็นสิ่งที่ไม่มีขอบเขตจำกัด พวกโรแมนติคบูชาอิสรภาพ พละกำลัง ความรัก ความรุนแรง (Violence) นิยมกรีกและยุคกลางอันลึกลับ หรือถ้าจะกล่าวกันอย่างจริงจัง ๆ แล้ว เขาบูชาหรือนิยมอะไรก็ตามที่จะกระตุ้นให้เขาเกิดปฏิกิริยาตอบโต้ทางอารมณ์ นั่นคือเขาเหล่านั้นบูชา "Emotions" นั่นเอง (วิจิตร เจริญภัคตร, 2543)

ในด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ศิลปินและสถาปนิกโรแมนติคต้องพึงรูปแบบ (Style) แต่เมื่อเขาต่อต้านระบบกฎเกณฑ์ที่เชื่อถือปฏิบัติกันเป็นประเพณีในขณะนั้น เขาจึงรังเกียจการพึงรูปแบบที่ยอมรับกันในสมัยนั้น รูปแบบที่เขาต้องการจะพึงจะต้องเป็นรูปแบบที่มาจากอดีตที่ไกลแสนไกลโพ้น ด้วยเหตุนี้โรแมนติคิซึมจึงนิยมการฟื้นฟู (Revival) การค้นพบใหม่ และนำกลับมาใช้ใหม่ของรูปทรง (Form) ในอดีตที่ไม่เป็นที่นิยมกันในสมัยนั้น ดังนั้น นีโอคลาสสิกิซึม หรือการนำเอารูปแบบของคลาสสิกโบราณคือ กรีกและโรมัน กลับมานิยมใช้ใหม่จึงเป็นแง่มุม (Aspect) หนึ่ง

ของโรแมนติกชิสม์ เพราะว่า ตั้งแต่ปีค.ศ.1750 เป็นต้นไปถึงปีค.ศ.1800 โดยประมาณ การฟื้นฟูคลาสสิกเป็นสิ่งที่นิยมมากที่สุดและมีความสำคัญที่สุด (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543)

สัญญาณเริ่มต้นของการกำเนิดโรแมนติกชิสม์เกิดขึ้นในอังกฤษก่อน ประมาณปีค.ศ.1720 กว่า ๆ ในขณะที่สถาปัตยกรรมหรรษาตระการตาแบบบาโรคกำลังเป็นที่นิยม โรแมนติกชิสม์ไปฟื้นฟูเอาปาลลาดีโอหรือปัลลาเดียน (Palladian Revival) ที่มีรูปแบบของอาคารที่มีลักษณะกระชับตัวเรียบง่ายตรงไปตรงมา และเป็นรูปทรงเรขาคณิต การฟื้นฟูปัลลาเดียนในครั้งนี้ถือเป็น *"Antithesis"* ของรูปแบบบาโรคโดยตรง สำคัญกว่านั้นคือ สิ่งที่ทำให้รูปแบบของอาคารแบบปัลลาเดียนในยุคนี้ต่างจากคลาสสิกในยุคก่อน ๆ ที่ผ่านมานั้น ไม่ได้อยู่ที่รูปโฉมภายนอกของสถาปัตยกรรม แต่อยู่ที่เจตนาารมณ์ (Motivation) ของผู้สร้างและสถาปนิก ที่ต้องการจะแตกต่างจากบาโรคที่พวกเขาเห็นว่า เป็นสถาปัตยกรรมจอมปลอม ฉะนั้นการนำเอาปัลลาเดียนหรือคลาสสิกโบราณมาใช้ในนั้นจะเป็นการเสริมบารมีเป็นเหตุผลสำคัญ และเมื่อมีเหตุผลนั้นก็เป็นที่ถือว่า "Natural" กว่าบาโรคจอมปลอมดังกล่าว ฉะนั้นหลักการที่อยู่เบื้องหลังนี้คือ "Rationalism" ที่เป็นหลักการหนึ่งหรือรูปแบบหนึ่งของศิลปะสถาปัตยกรรมโดยยึดถือความมีเหตุผลเป็นหลัก และเราอาจเรียกว่ามันเป็น "Style of Reason" ก็ได้ ซึ่งต่อมาหลักการทำนองนี้ ในศตวรรษที่ 19 และ 20 เรียกว่า "Functionalism" (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543)

"Functionalism" เป็นทัศนคติหรือหลักการที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประการหนึ่ง ซึ่งหมายความว่าอาคารออกแบบสถาปัตยกรรมต้องยึดถือหน้าที่ใช้สอยของอาคารเป็นหลัก โดยที่ "รูปทรง" (Form) ภายนอกต้องสะท้อนถึงหน้าที่ใช้สอยภายในและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ควรแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของมันอย่างชัดเจน รวมทั้งองค์ประกอบทางด้านโครงสร้างและวัสดุ สถาปนิกที่มีคตินิยมในรูปแบบ Functionalism จะเป็นกลุ่มที่นิยมชมชอบรูปทรงเรขาคณิตอันก่อกำเนิดจากหน้าที่ใช้สอยและเป็นรูปทรงที่เรียบง่ายตรงไปตรงมา เช่น ทรงกลม ทรงกระบอก ทรงลูกบาศก์ เป็นต้น โดยปราศจากเครื่องตกแต่งประดับประดาสถาปัตยกรรมหรือถ้าจะมีก็เฉพาะที่จำเป็นจริง ๆ (วิจิตร เจริญภักตร์, 2543 : 242) สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ จะต้องเป็นการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่ไม่มีแนวโน้มที่จะระบุได้ว่าเป็นผลงานของสถาปนิกคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ (Impersonality) นอกเหนือจากว่ามันเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมในยุคราว ๆ ปี ค.ศ.1800 เท่านั้น คือพยายามให้มีลักษณะสากลของยุคนั้น ๆ มากกว่า หลักการนี้เป็นสิ่งที่เราทราบดีว่าเป็นที่ยอมรับกันใน "รูปแบบสากล" (International Style) ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เริ่มต้นเมื่อปี ค.ศ.1920 กว่า ๆ

ทั้งหมดนี้คือที่มาโดยสังเขปของสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่ หรือสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ คือที่มาของ "Form Follows Function" ที่ซัลลีแวนอธิบายไว้สามประการว่า "Form" อาจ "Follows Functional" ในแง่หน้าที่ใช้สอยของอาคาร จะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม รูปแบบของอาคารจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมภายในที่อาคารนั้นห่อหุ้มอยู่ คือความหมายแรกต่อมาคือ "Form" อาจ "Follows Function" ในแง่ของโครงสร้างและวัสดุที่ใช้ก่อสร้างโดยไม่ปิดบังซ่อนเร้นหรือบิดเบือน และสุดท้ายความหมายคือ "Form" อาจ "Follows Function" ในแง่ของสุนทรียภาพที่แตกต่างจากโรงเรียนหรือโรงงาน เป็นต้น

5.3 ผู้แต่งตัวบท: ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2522

คำกล่าวของ ร.7 ที่ว่า "ข้าพเจ้ายอมสละอำนาจของข้าพเจ้าให้แก่ราษฎรทั้งปวง แต่ไม่สมัครที่จะสละอำนาจให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือคณะใดคณะหนึ่ง เว้นแต่จะรู้แน่ว่าเป็นความประสงค์ของประชาชนอันแท้จริงเท่านั้น"

"...รัฐธรรมนูญจึงไม่เป็นสิ่งที่ต้องสักการะจนถึงกับเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทำให้จึงต้องปล่อยให้ลักษณะการณ์อันไม่น่าพึงพอใจให้คงอยู่ต่อไป การที่จะเคารพรัฐธรรมนูญด้วยรูปเทียนและโดยไม่ปฏิบัติตามความมุ่งหมายและความประสงค์อันแท้จริงของรัฐธรรมนูญนั้นก็เท่ากับเป็นการเล่นตลก"

"...วิธีการอันดีเยี่ยมในอันที่จะป้องกันไม่ให้เกิดกบฏขึ้นได้นั้น ก็โดยการดำเนินการปกครองอย่างดีและโดยกำจัดข้อไม่พอใจต่าง ๆ เสีย มิใช่โดยวิธีปราบปราม..." (ชยอนันต์ สมุทวณิช และ ชิตติยา กรรณสูต, 2532 : 301) ไม่ปรากฏว่าองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในด้านโหราศาสตร์ หรือแม้แต่ดาราศาสตร์แต่อย่างใดเลย แต่พระราชดำรัสของพระองค์ที่ยกมานี้ก็ประหนึ่งตั้งคำทำนาย และอาจมีหลายคนที่รู้สึกถึงความแม่นยำ

ในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 นั้น สถาบันกษัตริย์ไทยลดบทบาทลงไปเป็นอย่างมากทั้งต่อทางเศรษฐกิจและการเมือง และบทบาทที่เกี่ยวข้องต่อตัวบทคือ อาคารศาลากลาง ก่อนการเริ่มต้นการปฏิวัติโดยคณะราษฎรนั้น ในรัชสมัยอันสิ้นขององค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ผนวกเข้าด้วยฐานะอันทรุดโทรมของพระคลัง ทำให้การบริหารบ้านเมืองในรัชกาลนี้ดำเนินไปด้วยความฝืดเคืองอย่างยิ่ง จนถึงขั้นต้องทรงตัดและลดงบประมาณรายจ่ายของประเทศลง เหลือเพียงครึ่งหนึ่งเมื่อเทียบกับสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อเป็นเช่นนี้ สภาพอาคารอย่างหรูหราของบ้านเมืองจึงยุติลง เปลี่ยนเป็นสภาพที่สะท้อนความจำเป็นและความประหยัดของบ้านเมืองขึ้นแทนที่ งาน

สถาปัตยกรรมสำคัญในรัชสมัยนี้จึงมีเพียงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อเชื่อมกรุงเทพฯ และกรุงธนฯ เนื่องจากโอกาสการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 150 ปี (ในปี พ.ศ.2475) สะพานนี้ได้ชื่อว่า "สะพานพระพุทธยอดฟ้า" (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

เมื่อบทบาทความเป็นผู้แต่งที่เกี่ยวข้องอยู่ในตัวบทคืออาคารศาลากลางของสถาบันกษัตริย์ลดน้อยลงไปจนแทบจะเรียกได้ว่า ปราศจากความเกี่ยวข้องใด ๆ โดยเจตนา นั้น บทบาทความเป็นผู้แต่งของตัวบทในเวลานี้จึงน่าจะถูกแทนที่ด้วย "คณะราษฎร" ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่ควบคุมและมีบทบาทในอำนาจทางการเมืองสูงในระยยะเวลาดังกล่าว แต่ปรากฏว่าบทบาทในด้านสถาปัตยกรรมอันจะเกี่ยวข้องต่อตัวบทนั้น เว้นช่วงหายไปนับสิบปี ก่อนจะมาปรากฏอีกครั้งในช่วงของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่พยายามสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมผ่านกระบวนการและตัวกลางต่างๆ เช่น การจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ.2485 เป็นต้น (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีชื่อและสกุลเดิมว่า แปลก ชิตตะสังคะและได้นำราชทินนามมาใช้แทนนามสกุลเดิม นิยมลงนามด้วยอักษรย่อ ดังนั้นคนทั่วไปจึงรู้จักในนามของ "จอมพล ป. พิบูลสงคราม" เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในคณะราษฎร ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสองสมัยคือสมัยแรกระหว่าง พ.ศ.2481-2487 สมัยที่สองระหว่าง พ.ศ.2491-2500 เป็นผู้ที่คนไทยจะนึกถึงตามมาทันทีไม่ว่าในแง่ใดภายหลังที่นึกถึงคำขวัญที่ว่า "เชื้อผู้นำชาติพ้นภัย" (ฉวีงาม มาเจริญ และคณะอื่น ๆ, 2538)

จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นนับได้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่มีชีวิตของการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 การก้าวจากฐานะทางสังคมของบุตรเกษตรกรจนเป็นนายกรัฐมนตรี สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดี ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การปฏิรูปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น สร้างระบบราชการแผ่นดินใหม่ในรูปของการตั้งกระทรวงทบวงกรม รวมทั้งการมีทหารประจำการ ซึ่งการจะได้ข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนในระบบใหม่จะต้องมาพร้อมกับการศึกษาในระบบใหม่ และสิ่งที่ตามมาด้วยคือคุณสมบัติในเรื่องของ "ความสามารถ" มิใช่จำกัดอยู่เฉพาะ "ชาติกำเนิด" แต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น คนที่ "อยู่ไกลปืนเที่ยง" อย่างเด็กชายแปลก ชิตตะสังคะ ก็ถูกความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงนั้น "ดูด" เข้ามาสู่รัศมีของศูนย์กลางแห่งอำนาจ พูดังๆ ก็คือ หากมิได้มีการปฏิรูป 2435 แปลก ชิตตะสังคะ ก็อาจจะดำรงชีพเกษตรกรเช่น บิดามารดา หากมิได้มีการปฏิรูป

2435 ก็มีได้มีโอกาสเข้ารับราชการ มิได้รับทุนไปศึกษาต่อในต่างประเทศเป็น "การชุบตัว" (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544)

นายกรัฐมนตรีคนที่ 3 ของไทยนี้ เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองในฐานะผู้นำนายทหารชั้นผู้น้อยที่เข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในขณะที่ยังมีตำแหน่งเป็น "หลวงพิบูลสงคราม" เป็นนายทหารที่ได้ที่ 1 จากการของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก จากลูกเกษตรกรกลายเป็นนักเรียนทุนกระทรวงกลาโหมได้ไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศสในปีพ.ศ.2467 อยู่ในฝรั่งเศส 3 ปีก่อนที่จะเดินทางกลับในปี พ.ศ.2470

ระหว่างที่อยู่ในฝรั่งเศส จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้าร่วมวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยได้เป็นหนึ่งในเจ็ดของผู้ก่อการชุดแรกที่ประชุมกันที่กรุงปารีสเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2469 และในช่วงประมาณ 5 ปีเมื่อกลับมาถึงเมืองไทย จนถึง 24 มิถุนายน 2475 ได้เป็นผู้นำของ "นายทหารชั้นผู้น้อย" บทบาทของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในวันที่ 24 มิถุนายน อาจจะไม่เด่นชัดนักเมื่อเทียบกับ "นายทหารชั้นยศสูง" อย่างเช่น "สามทหารเสือ" สามนายพันเอกในขณะนั้น คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิอัคเนย์ แต่จากการเป็นแกนกลางของ "นายทหารชั้นผู้น้อย" และการวางตัวค่อนข้างเป็นกลางในช่วงของความขัดแย้งระหว่าง "คณะราษฎร" ปึกของพระยาพหลฯ กับรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา ทำให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม มิได้ถูกเพ่งเล็งว่าจะเป็นอันตรายต่อฝ่ายอนุรักษนิยมแต่อย่างใด

จวบจนกระทั่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่ง "ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ" ในช่วงวิกฤติการณ์ก่อนการรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 บทบาทของจอมพล ป. ในการเป็นตัวหลักของการทำรัฐประหาร 2476 และการปราบ "กบฏบวรเดช" ในปีเดียวกันที่เป็นผู้บัญชาการในการปราบกบฏ ทำให้บทบาททางการเมืองและการเมืองเด่นชัดขึ้นเป็นอย่างมาก และได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลของพระยาพหลฯ ในปี 2477 เมื่ออายุได้เพียง 37 ปีและอยู่ในตำแหน่งนี้จนกระทั่งก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี

การขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีของ จอมพล ป. นั้นเกิดขึ้นเมื่อนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ตัดสินใจที่จะไม่รับตำแหน่งนายทหารอีกต่อไป ในขณะที่สถานการณ์ภายนอกของการเมืองระหว่างประเทศนั้น อยู่ในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่สองใกล้จะระเบิดขึ้นทุกที จอมพล ป. ขณะนั้นเป็นนายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งกำลังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จึงได้รับการเสนอชื่อเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมต่อสภาผู้แทนราษฎร และได้รับการสนับสนุนด้วยคะแนนเสียงอย่างสูง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีที่ดำรงตำแหน่งยาวนานกว่านายกรัฐมนตรีไทยคนใด ๆ คือรวมทั้งหมด 15 ปีกว่า เมื่อรวม 2 ช่วงเวลาของการดำรงตำแหน่งเข้าด้วยกัน โดยในช่วงแรกคือ พ.ศ.2481-2487 นั้นเมื่อดำรงตำแหน่งนายกฯ มีอายุเพียง 41 ปี เมื่อ พ.ศ.2481 ด้วยความหนุ่ม บทบาททางการเมืองจึงฉับไว และอยู่ในลักษณะของการรุกทางการเมือง มากกว่าการตั้งรับอย่างแข็ง การสร้าง "พลัง" ลัทธิชาตินิยม-ลัทธิทหารขึ้นมาอย่างเด่นชัด ซึ่งนักการเมืองในยุคต่อ ๆ มาแม้จะกล่าวได้ว่า มิได้นิยมชมชอบต่อลัทธิชาตินิยมที่จอมพล ป.พิบูลสงครามสร้างขึ้นมากก็ตาม แต่ก็ต้อง "เล่นเกม" ที่จอมพล ป. ได้วางรากฐานเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเสรีนิยม อนุรักษ์นิยม หรือกระทั่งฝ่ายที่มีแนวคิดทางการเมืองที่จัดว่าเป็น "ซ้าย" อย่างสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ก็ตาม

เกมที่ว่าของจอมพล ป. ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็น "นักการเมือง par excellence" เกมของจอมพล ป. คืออะไร? จอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นดำเนินนโยบาย "การสร้างชาติ" ในลักษณะของ "ลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหาร" และ "เศรษฐกิจลัทธิชาตินิยม" เช่น ปลุกจิตสำนึกของความเป็นไทยต่อต้านการครอบงำเศรษฐกิจของคนจีน เรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส และทำที่สุดเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สองในฝ่ายของอักษะ แต่กลับมิได้มีชะตากรรมเช่นเดียวกับพันธมิตรเช่น ไตโจของญี่ปุ่น ฮิตเลอร์ของเยอรมัน และมุสโสลินีของอิตาลีแต่อย่างใด กลับสามารถแก้ตัวหลุดมาได้จากฐานะอาชญากรสงครามด้วยประเด็นของ "ความรักชาติ" นักการเมืองผู้ประกาศเปลี่ยนชื่อของประเทศจาก"สยาม" เป็น "ไทย" เมื่อปี พ.ศ.2482 นี้คือผู้ที่กล่าวไว้ว่า (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544)

"ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมั่นอยู่คือ พระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอนที่มีอยู่คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีความมั่นคง ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น และพระมหากษัตริย์ยังเป็นเด็กเห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี" คำถามก็คือ นายกรัฐมนตรีคนที่ 3 ของไทยคนนี้ยึดถืออะไรเอาไว้บ้างนอกจากลัทธิผู้นำที่มีตนเองเป็นแกนกลาง" (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544:137)

สิ่งสำคัญที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามชี้ให้ประชาชนเห็นคือ สมัยของทำนองนั้นเป็นสมัยของ "สังคมใหม่" และ "การสร้างชาติ" (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544) 6 เดือนแรกของการอยู่ในตำแหน่งเริ่มต้นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ทางการเมืองไทยขึ้น เช่น การเปลี่ยนวันชาติจากวันเฉลิมพระชนมพรรษามาเป็นวันที่ 24 มิถุนายน เปลี่ยนชื่อประเทศ วังศิลาฤกษ์เพื่อสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่กลางถนนราชดำเนิน วางหมุดที่ระลึกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ณ

ลานพระบรมรูปทรงม้า และต่อมามีเพลงชาติใหม่ที่เป็นชาตินิยมมากขึ้น รวมถึงการออกประกาศ "รัฐนิยม" 12 ฉบับในช่วงระหว่าง 2482-2485 ที่ครอบคลุมตั้งแต่การเรียกชื่อ ภาษาที่ใช้ การแต่งกาย ไปจนถึงกิจประจำวันของคนไทย

ในด้านสถาปัตยกรรมนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการสถานที่ทำงานของหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ และเพื่อเชิดชูเอกลักษณ์ของชาติตามนโยบายรัฐนิยม รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สร้างกลุ่มอาคารราชการเพิ่มขึ้นสองข้างของถนนราชดำเนินนอกในช่วงปีพ.ศ.2495-2500 เป็นอาคารที่ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโดยกรมโยธาเทศบาล (ชื่อในสมัยดังกล่าว) โดยได้พยายามสนับสนุนความผันทางการเมืองของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ด้วยงานสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ โดยได้ออกแบบอาคารเป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์สำหรับเป็นที่ทำการของกระทรวงเกษตร กระทรวงการสหกรณ์ กระทรวงวัฒนธรรม และอาคารไทยประยุกต์อื่น ๆ อีกเช่น อาคารที่ทำการกรมศิลปากร อาคารศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม อาคารศาลากลางจังหวัดปัตตานี เป็นต้น (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นผลมาจากนโยบายการวัฒนธรรมที่รัฐบาลได้แถลงไว้ว่า "รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการวัฒนธรรม ทั้งในทางคติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ และสธรรม ให้เป็นประเพณีประจำชาติยิ่งขึ้น (กรมศิลปากร กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2500) โดยใช้ลักษณะวิธีการผ่านทางสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ดังนี้

1. ค้นคว้า ดัดแปลง รักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติที่มีอยู่
2. ค้นคว้า ดัดแปลง และกำหนดวัฒนธรรมที่ควรรับไว้หรือปรับปรุงต่อไป
3. เผยแผ่วัฒนธรรมแห่งชาติให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. ควบคุม และหาวิธีปลูกฝังวัฒนธรรมแห่งชาติเข้าใจจิตใจของประชาชนจนเป็นนิสัย
5. ให้ความเห็น รับปรึกษา และปฏิบัติการตามความมุ่งหมายของรัฐบาลในกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติ

กับวัฒนธรรมแห่งชาติ

แต่เชื่อว่านักเรียนทุนกระทรวงกลาโหมอย่างนายกรัฐมนตรีนคนที่ 3 ของไทยคนนี้จะสามารถกำหนดได้ว่าวัฒนธรรมหรือความเป็นไทยนั้นเมื่อปรากฏอยู่ในด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรมแล้วนั้น จะมีหรือควรมีอยู่ในลักษณะใด นายกรัฐมนตรีนผู้สร้างลัทธิชาตินิยมจึงต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในด้านที่เกี่ยวข้องมารับช่วงต่อไป จอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงต้องแบ่งปันบทบาทในภาคปฏิบัติของความเป็นผู้แต่งตัวบทส่วนหนึ่งไปให้กับผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมและแน่นอนว่าผู้เชี่ยวชาญนั้นจะต้องอยู่ในระบบที่อำนาจควบคุมและสั่งการได้

สถาปนิกไทยในระบบราชการไทย

ความต้องการอาคารสาธารณะเพื่อรองรับกิจการด้านต่าง ๆ ของรัฐบาลนั้นสำเร็จได้ด้วยปัจจัยสำคัญคือ "สถาปนิก" ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินนั้น "สถาปนิก" หรือผู้เชี่ยวชาญการก่อสร้างนั้นคือชาวตะวันตกเป็นสำคัญ แต่เมื่อภาวะที่งบประมาณของประเทศถดถอย กษัตริย์ไทยผู้ซึ่งรับเอาภาวะความถดถอยทั้งทางพระคลังและความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์จึงต้องหาทางแก้ไข ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ.2468 เป็นต้นมาที่ปัญหาการคลังเกิดขึ้น บวกเข้ากับวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในพ.ศ.2472 ที่รุนแรงและยาวนาน จึงทรงพยายามตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก ทรงยุบตำแหน่งที่ปรึกษาและข้าราชการชาวต่างประเทศลงเกือบทั้งหมด โดยด้านสถาปัตยกรรมนั้นก็เช่นเดียวกัน แต่ก็ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็มีสิ่งมาทดแทน อันเป็นผลมาจากตอนต้นของรัชสมัยรัชกาลที่ 7 นักเรียนไทยที่ออกไปศึกษาต่อต่างประเทศเริ่มกลับเข้ามารับราชการ สำหรับวิชาสถาปัตยกรรมนั้นมีนักเรียนไทยไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และนักเรียนไทยที่ไปศึกษาต่างประเทศนี้ก็เป็นพื้นฐานที่สำคัญของสถาปนิกไทยในเวลาต่อมา

สถาปนิกไทยที่ได้รับการศึกษาสถาปัตยกรรมแผนใหม่ อันเป็นแนวทางสากลนี้ ในยุคเริ่มแรกหรือยุคบุกเบิกได้แก่ ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤษดากร พระสาโรชรัตนนิมมานก์ อาจารย์นารถ โพธิประสาท ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและวางรากฐานการศึกษาสถาปัตยกรรมใหม่ในประเทศไทย ม.จ.สมัยเฉลิม กฤษดากร ม.จ.โวฒยากร วรวรรณ ม.จ.ประสมสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ นายจิตรเสน อภัยวงศ์ หลวงบุรกรรมโกวิท และอาจารย์ศิววงศ์ กุญชร เป็นต้น ส่วนช่างสถาปนิกไทยที่ออกแบบงานสถาปัตยกรรมไทยแผนเดิม และประกอบอาชีพโดยการถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้จากประสบการณ์นั้น นอกจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แล้ว ก็มีบรรดาศิษย์ของพระองค์ท่าน เช่น พระยาเทวาทินมิตร พระพรหมพิจิตร หลวงวิศาลปกรม เป็นต้น (มุสดีทิพทัส, 2535 : 26-7)

และจากเหล่าสถาปนิกไทยที่สำคัญเหล่านี้เอง ที่เป็นพื้นฐานของการวางแนวคิดทางสถาปัตยกรรมให้แก่สถาปนิกไทยในรุ่นต่อ ๆ มา โดยเมื่อรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเริ่มจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นเพื่อศึกษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทย มีการก่อสร้างอาคารที่ทำการของรัฐบาลขึ้นอย่างรีบเร่ง เพื่อสนองนโยบายชาติยุคใหม่ จึงก่อให้เกิดรูปแบบของอาคารที่ผสมระหว่างการจัดเนื้อที่ใช้สอยอย่างตะวันตก แต่ใช้หลังคาทรงสูงแบบไทยเป็นสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรมแบบไทยในสมัยนั้น โดยใช้วัสดุก่อสร้าง และวิธีการก่อสร้างเท่าที่มีในช่วงเวลานั้น เป็นจุดเปลี่ยนของงานสถาปัตยกรรมที่ใช้รูปแบบตะวันตกแบบสากล มาสู่การเริ่ม

ประยุกต์ลักษณะดั้งเดิมของไทยเข้าประกอบกับการจัดเนื้อที่ใช้สอยแบบสากล แต่อาจเป็นด้วยการนำเอาลักษณะเฉพาะของไทยมาประยุกต์นั้นเป็นเพียงการนำส่วนประกอบบางส่วน เช่น บัวหัวเสาและทรงหลังคามาใช้ ทำให้รูปแบบของอาคารโดยรวมยังไม่ประสานกันได้เท่าที่ควร (มุสดี ทิพทัส, 2535 : 77-8)

ในรูปแบบดังกล่าวนี้ จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมไทย ให้เห็นว่า "การทำอาคารจั่วทรงสูงแล้วจะถือว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยยังไม่ถูกต้อง เพราะการทำรูปแบบไทยจะต้องมีสัดส่วนบัวเชิงเสา กับบัวปลายเสาไม่เหมือนกัน ถ้าไม่มีความเข้าใจพอ ใส่มิฉะนั้นจะทำให้เกิดความเสียหายได้ บัวฐานของอาคารทรงไทยมีขนาดส่วนที่พอเหมาะกะกับขนาดส่วนของมนุษย์อยู่แล้ว ช่างไทยจึงมีวิธีย่อเป็นฐานย่อเก็จ ซึ่งสามารถควบคุมขนาดส่วนได้" (มุสดี ทิพทัส, 2539)

แนวการออกแบบในลักษณะดังกล่าวนี้แม้จะเริ่มต้นในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็ยังเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ตกทอดมาในระบบราชการไทยอย่างยาวนาน จอมพล ป. ดวง ยศสุนทร ซึ่งรับราชการในกรมโยธาธิการตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2496-2521 ได้รับนโยบายในการออกแบบอาคารของราชการที่กรมโยธาธิการรับผิดชอบอยู่ เช่น อาคารที่ทำการรัฐบาลและศาลว่า "...จะต้องเป็นจังหวัดรูปแบบไทยประเพณี และหลังคาทรงไทยไม่ประยุกต์เลย ถ้าเป็นหลังคาโครงสร้างคอนกรีตก็ประยุกต์นิดหน่อย มีใบระกา มีเสา บัวหัวเสาประยุกต์ เหมือนอย่างหอประชุมธรรมศาสตร์... องค์ประกอบไทยที่ใช้ก็มีหน้าจั่ว หน้าบัน หัวเสา หลังคาที่ต้องสีเขียว"

อย่างไรก็ตาม งานออกแบบในลักษณะนี้สถาปนิกในกรมโยธาธิการเองก็มีความคิดเห็นที่น่าสนใจประกอบด้วย ชัชวาลย์ พริ้งพวงแก้ว สถาปนิกที่เริ่มรับราชการในแผนกสถาปัตยกรรมของกรมโยธาธิการในช่วง พ.ศ. 2507-2508 มองเห็นว่า "การทำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยมีข้อจำกัดเยอะ" ทำให้การออกแบบมีข้อบังคับทางด้าน function ไม่ทำให้เกิด function ที่ดี... ได้แต่ความสง่าอย่างเดียว แต่สนองประโยชน์ได้ไม่ครบถ้วน" ทั้งนี้เพราะลักษณะของผังพื้นที่และการขึ้นรูปทรงภายนอก จะถูกกำหนดด้วยแกนกลาง ตำแหน่งทางเข้าหลักและเส้นทางสัญจรติดต่อกภายใน ทำให้สถาปนิกไม่มีทางเลือกมากนักในการออกแบบผังเนื้อที่ใช้สอยในอาคารรูปแบบอื่น ๆ ได้ (มุสดี ทิพทัส, 2539 : 587)

5.4 ความเป็น "สัญญา" จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ.2522

หากเริ่มต้นที่ประเด็นของ "การเลือก" กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้สิ่งที่ถูกเลือกไม่ได้คล้ายตัวลงหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก กระแสของความเป็นตะวันตกยังคงมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ในสังคมไทย เราแต่งกายอย่างเป็นทางการเป็นสากลมากขึ้น ใช้ชีวิตในรูปแบบของตะวันตกมากขึ้น รับเอาความเป็นตะวันตกมาในชีวิตตั้งแต่เรื่องใหญ่อย่างรูปแบบการเมืองการปกครอง จนกระทั่งเรื่องเล็กๆ อย่างธรรมเนียมทางด้านความบันเทิง แต่แม้สิ่งที่ถูกเลือกจะยังไม่เปลี่ยนในเนื้อหาหลัก กลับมีสิ่งอื่นที่เปลี่ยนแปลงไป นั่นคือใครจะเป็นผู้เลือก? คำถามนี้แตกต่างอย่างไรกับช่วงเวลาที่สองที่ค้นหาผู้เลือกอยู่เช่นกัน?

ในช่วงเวลานี้รูปแบบของผังอาคาร การตกแต่ง การใช้สอยประโยชน์จากพื้นที่ในอาคารมี ความเป็นตะวันตกอย่างชัดเจนและกระชับตัวมากขึ้น แต่ตราแผ่นดินแบบตราอาร์มหายไปอย่างถาวร และตราครุฑเข้ามาอยู่แทนในพื้นที่หน้าบันของตัวอาคาร ครุฑอันเป็น "พาหนะ" ของเทพในตำนาน วางตนเองในตำแหน่งที่เคยมีตราของสมมติเทพประทับอยู่ ในขณะที่ความเป็นตะวันตกกลับเป็นฐานให้ครุฑนั้น ส่วนหลังคาอันเสมือนส่วนที่ปกป้องฐาน ปกป้องตัวอาคาร เป็นการปกป้องที่อีกทางหนึ่งมีไว้เพื่อเชิดหน้าชูตานั้น เป็นหลังคาทรงไทย ที่แปลงมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เรียกชื่ออาคารที่มีลักษณะของการผสมผสานในลักษณะนี้คือ ตัวอาคารอย่างตะวันตก ตกแต่งรายละเอียดและหลังคาอย่างไทยว่า "สถาปัตยกรรมของไทยประยุกต์"

อาคารแบบไทยประยุกต์นี้เกิดจากนโยบายของผู้นำทางการเมืองในขณะนั้นคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่มีนโยบายสร้างชาติในลักษณะของลัทธิชาตินิยมเป็นนโยบายหลักก่อนจะตามมาด้วยลักษณะของชาตินิยมแบบเชื้อผู้นำชาติพันธุ์ การพยายามดึงเอารูปแบบไทยมาใช้นี้ก็เพื่อสร้างความแตกต่างจากการมีระบบการปกครองที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งการใช้อำนาจของกษัตริย์ในช่วงดังกล่าวนี้อยู่ในลักษณะที่เป็นตะวันตกแทบทุกด้านของวัฒนธรรมเพียงแต่น้อยต่างกันเท่านั้น แต่ในขณะที่แม้จะมีปัญหาภายในประเทศด้วยภาวะความล้มเหลวของการใช้อำนาจโดยกษัตริย์ แต่ประเด็นของการให้ความยอมรับและจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ยังคงมีน้ำหนักอยู่มาก การมีอาคารแบบไทยประยุกต์จึงเสมือนเป็นการบอกอยู่ในที่ว่า แม้กลุ่มอำนาจใหม่จะได้อำนาจมาด้วยการทำปฏิวัติอันเสมือนเป็นการกระทำที่ทำให้ระคายเคืองต่อได้เบื้องพระยุคลบาทนั้น แต่ก็เป็นการกระทำที่มีเจตนาดี เพื่อที่จะรับใช้สถาบัน

กษัตริย์แทนรูปแบบเดิมที่ทำงานสนองพระกรุณาธิคุณได้ไม่มีประสิทธิภาพมากนักนั่นเอง การบอกกล่าวโดยนัยที่อาจไม่เจตนาและไม่ยอมรับหากถูกถามนี้ บอกผ่านสัญญาะ 5 ประการ

สัญญาะ 5 ประการที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลานี้ของอาคารศาลากลางจังหวัดก็คือ **ประการแรก**รูปตราที่เปลี่ยนไปจากตราแผ่นดิน เป็นตรารูปครุฑพาวะของพระนารายณ์ภายในสามเทพสูงสุดของศาสนาฮินดูที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดเทวราชาในประเทศไทย เป็นการเปลี่ยนเป็นตราครุฑอย่างถาวรและสมบูรณ์แบบหลังจากที่ช่วงเวลาที่สองที่ผ่านมามีความคาบเกี่ยวกันอยู่ระหว่างการเลือกใช้ตราทั้งสองที่ปรากฏอยู่ร่วมกันในช่วงเวลาเดียวกัน**ประการที่สอง**คือสัญญาะของความเป็นตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในตัวอาคารเช่นเดียวกับช่วงเวลาที่สองคือก่อนหน้าการปฏิวัติ พ.ศ.2475 เพียงแต่มีลักษณะที่พัฒนาจากความเป็นตะวันตกในรูปแบบของชาติต่าง ๆ มาเป็นแนวทางที่เป็น “สากล” มากขึ้น **ประการที่สาม**คือรูปทรงของหลังคาและส่วนตกแต่งอาคารที่ประยุกต์มาจากแนวสถาปัตยกรรมไทยประเพณีอย่างในอาคารประเพณีวัดหรือวัง และมีกลิ่นอายของความเป็นพื้นถิ่นทางสถาปัตยกรรมอยู่บ้างในบางพื้นที่จังหวัดแต่ก็พบน้อยมาก **ประการที่สี่**คือการถือครองตามอำนาจของกฎหมาย การมีอยู่ของกฎหมายในช่วงเวลานี้มีความแตกต่างจากการมีอยู่ของกฎหมายที่เคยมีอยู่ก่อนหน้าก็คือในช่วงเวลานี้ทางทฤษฎีและการกล่าวอ้างนั้นมีอยู่ว่าจะไม่มีสิ่งใดอยู่เหนือกฎหมายไปได้ และสัญญาะประการสุดท้ายอันมีที่มาจากความไม่ประสบความสำเร็จของงานโยธาหัวเมืองในช่วงเวลาที่สองของศาลากลาง ที่กลายมาเป็นสัญญาะ**ประการที่ห้า**ในช่วงเวลานี้ คือรูปแบบของอาคารที่ถูกกำหนดจากส่วนกลางโดยสมบูรณ์แบบ ที่ชื่อทางราชการของกรมโยธาธิการเรียกว่า “มาตรฐานชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก”และ “มีหน้าตาเหมือนกันทั่วประเทศ” ซึ่งไม่ว่าจะอยู่ในชั้นใดก็ตามก็ไม่ได้มีความแตกต่างในสัญญาะทั้งสี่ประการที่ผ่านมาแต่อย่างใด อาจเรียกว่าสัญญาะสี่ประการก่อนหน้านี้ แท้ที่จริงคือส่วนขยายของสัญญาะประการสุดท้ายที่นับได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการสร้างแบบเรียนแห่งการจดจำอัตลักษณ์ของศาลากลางให้กับประชาชนในสังคมไทยได้รับรู้และจดจำ ซึ่งในที่นี่ไม่ได้รวมการมีความเข้าใจประกอบไปด้วยแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาในแนวทางสัญญาะวิทยาแล้วเกิดอะไรบ้างในทางความหมายที่ปรากฏของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้ ตามที่กล่าวนำไว้ข้างต้น มีการแทนที่ที่เกิดขึ้น แต่การแทนที่นี้อยู่ในลักษณะใด เราอาจกล่าวโดยย่อว่า การเข้ามาคลุมอาคารทรงตะวันตกด้วยหลังคาทรงไทยนั้นแสดงให้เห็นหรือมุ่งจะให้เห็นว่า ระบบการเมืองไทยมีความสามารถในการเรียนรู้วิทยาการและองค์ความรู้ทางการเมืองการปกครองและการบริหารอย่างตะวันตก เป็นการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพบริบทของสังคมไทยได้ มีความสามารถในการ

พิจารณาและเลือกใช้วิธีวิทยาการอย่างตะวันตกมากขึ้น ซึ่งในขณะที่เดียวกันนั้นเองมันบ่งบอกอยู่อีกด้วยว่า การตามอย่างตะวันตกนั้นไม่ใช่วิธีที่เหมาะสมและถูกต้องที่จะทำไปได้โดยตลอด และไม่ใช่ใครก็ทำได้โดยไม่ต้องดูว่ามีความสามารถหรือไม่ ไม่ใช่อีกต่อไปที่จะเป็นใครก็ได้ที่จะเป็นอย่างตะวันตก แต่ต้องมีการพิจารณาผู้เลือกใช้ด้วยจากที่เคยพิจารณาเพียงแต่ว่าจะเลือกอะไรเป็นประการสำคัญเท่านั้น มันหมายถึงอะไร? หากมิใช่การปฏิเสธความสามารถในการเลือกใช้ language และ speech จากสถาบันกษัตริย์ที่ประสบปัญหาความไม่สม่ำเสมอในความสามารถของสถาบันเอง ลักษณะดังกล่าวนี้คือการยื้อและแย้งกันอยู่ระหว่างความหมายโดยอรรถ หรือความหมายโดยตรง (denotative meaning) ที่ต้องแสดงความเคารพและเทิดทูนองค์กษัตริย์ กับความหมายโดยนัย (connotative meaning) ที่มุ่งจะปฏิเสธอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ ที่ปรากฏอยู่ร่วมกันได้ในหนึ่งสัญญา ระบบของรหัสความหมาย (code/convention) กำลังเปลี่ยนตัวมันเอง Myth เดิมกำลังถูกต่อต้าน คำถามคือการต่อต้านนี้มีที่มาจากใคร? หรือสิ่งใด?

ผลลัพธ์ที่ปรากฏผ่านการยื้อแย้งความหมายในตัวมันเองของสัญญาใดสัญญานี้หนึ่งนี้คือ พลวัตของระบบรหัสและข้อตกลง ที่เปลี่ยนแปลงตามบริบทแวดล้อมของสังคมนั่นเอง ระบบรหัสหรือข้อตกลงร่วมกันในการใช้สัญญานั้นอิงอยู่กับระบบวัฒนธรรม แม้จะมีข้อมูลชัดเจนว่ามีตัวบุคคล กลุ่มบุคคล พยายามเปลี่ยนแปลงระบบวัฒนธรรมนั้น แต่จะดูตื่นเขินเกินไปที่จะกล่าวว่าเพียงลำพังใครคนใดหรือกลุ่มใดจะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมได้ ต้องเพิ่มความน่าเชื่อถือว่าด้วยการตั้งคำถามว่า ถ้าหากมีความชัดเจนในเบื้องต้นถึงที่มา ที่เป็นเพียงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลแล้วต้องถามว่าทำได้อย่างไร วิธีการใด เราจะได้คำตอบที่ว่า ด้วยวิธีการทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกันนั่นเอง เมื่อด้านสองด้านตรงกันข้ามมีตัวกลางแล้ว เราจะตระหนักได้ว่า แท้จริงแล้ววัฒนธรรมกำลังเปลี่ยนแปลงตัวมันเอง โดยมีวัฒนธรรมเดิมเป็นกระแสหลักอยู่ด้านหนึ่ง มีบุคคลคั่นเป็นตัวกลางอยู่ทั้งสนับสนุนและต่อต้านต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม และอีกด้านก็คือด้านตรงกันข้ามหรือด้านอื่นของวัฒนธรรมหลักที่มีอยู่เดิมนั่นเอง เป็นการต่อสู้ระหว่าง myth กับ counter Myth ที่ปรากฏผ่านการยื้อแย้งทางความหมายในตัวเองของสัญญาใดสัญญานี้หนึ่งนั่นเอง ในที่นี้สัญญาชุดใหญ่คือ อคาราศาลากลางทองไทยประยุกต์ที่มีความผกผันกันระหว่างหลังคาทรงไทยกับตัวอาคารอย่างตะวันตก

แต่อย่างไรก็ตาม การขัดกันเองของความหมายย่อในในความหมายหลักที่ปรากฏนั้นมีผู้คัดเลือกให้เป็นไปอยู่คือ "ครุฑ" นั่นเอง ในทางสัญญาครุฑเป็นอะไร? เรารู้ว่ามันเป็นสัตว์ที่ไม่มีอยู่ในโลกจริงแต่มีอยู่ในความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ที่อิงอยู่กับความเชื่อทางศาสนาและจักรวาล ในตำนานนั้นครุฑเป็นพาหนะรับใช้ของเทพผู้ปกครองดูแลโลกมนุษย์ ในความเป็นจริงเรามีพระมหากษัตริย์

เป็นประหนึ่งเทพที่จุติมาจากอีกจักรวาลหนึ่ง สถานะความเป็นเทพหรือประหนึ่งเทพของกษัตริย์ไทยนั้น ไม่ว่าจะถึงจุดที่มากที่สุดหรือลดต่ำลงมาอยู่บ้าง ก็เป็นหนึ่งในรหัสหลักทางความหมายของวัฒนธรรมไทยอยู่เสมอ ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบริบททางการเมือง แต่ข้อตกลงร่วมกันที่เป็นหลักของวัฒนธรรมที่เทิดทูนกษัตริย์ยังคงอยู่ ครุฑจึงเป็นเหมือนกับความพยายามในกระบวนการถ่ายโอนความหมายระหว่างกระบวนการทางการเมืองแบบใหม่กับจุดสูงสุดเดิมในอำนาจอย่างสถาบันกษัตริย์ มาไว้ในตัวความหมายของมันเองในเวลาเดียวกัน ครุฑเป็น part ของ whole ทั้งระบบการเมืองแบบใหม่กับจุดมุ่งหมายทางการเมืองแบบเก่าที่อยู่ในคติความเชื่อเรื่องไตรภูมินั่นเอง และเมื่อมาถึงตรงจุดนี้เราจำเป็นต้องค้นหาแสดงให้ได้ว่าอะไรคือ Myth และอะไรคือ counter Myth

myth ในความหมายของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดนั้น เพิ่งจะมาปรากฏในช่วงเวลาที่สองที่ผ่านมาก็คือก่อนการปฏิวัติ 2475 นั่นเอง myth ที่ก่อตัวขึ้นมาได้ควบคู่กันไประหว่างความเป็นสมัยใหม่อย่างตะวันตกและความสามารถของสถาบันกษัตริย์ไทยโดยไม่มี counter myth ที่ชัดเจนมากนัก นอกจากความไม่ยอมรับความเป็นตะวันตกที่ปรากฏกระจายอยู่บ้างในสังคมไทย และมีอยู่แม้แต่ในสถาบันกษัตริย์เองก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า myth ในช่วงเวลานั้นผ่านมานั้นแยกกันไม่ออกระหว่างความเป็นสมัยใหม่กับสถาบันกษัตริย์ไทย

แต่ในช่วงเวลานี้ myth เดิมที่ว่าคือการแยกไม่ออกระหว่างความเป็นสมัยใหม่กับสถาบันกษัตริย์นั้น กำลังพัฒนาการตัวมันเองอีกครั้ง เมื่อความเป็นสมัยใหม่นั้นกระจายตัวออกจากสถาบันกษัตริย์และศูนย์กลางอำนาจเก่าอย่างเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางไปสู่กลุ่มอื่นที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มธุรกิจ กลุ่มชนชั้นใหญ่ ๆ ที่เกิดขึ้น อีกทั้งความเป็นสมัยใหม่นี้หลากหลายเสียจนการควบคุมจากศูนย์กลางเดิมนั้นติดตามไม่ทันและควบคุมไม่ได้ รูปการเช่นนี้ด้วย myth ที่กระจายตัวออกไปสร้าง myth ใหม่ ๆ แยกย่อยออกไปอีกตามบริบทของมัน จึงกลายกลับมาเป็น counter myth ที่ชี้ให้เห็นหรือพยายามชี้ให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์ไทยในช่วงเวลานั้นไร้ความทันสมัยอีกต่อไป ซึ่งก็หมายถึงมีประสิทธิภาพไม่เพียงพอทั้งในตัวของสถาบันกษัตริย์เองที่จะรักษาความมั่นคงเอาไว้และต่อภายนอกคือการเลือกใช้ความทันสมัยอย่างมีความสามารถนั่นเอง อะไรคือ counter myth ในช่วงเวลานี้? คำตอบคือการต่อต้านศูนย์กลางที่ขาดความสอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ เพราะความเป็นสมัยใหม่ในช่วงเวลานี้คือโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงอำนาจ ในขณะที่สถาบันกษัตริย์เดิมนั้นยังต้องพึ่งพาเรื่องของชาติกำเนิดอยู่เป็นหลัก แต่เกิดอะไรขึ้นต่อจากนั้น

นั่นก็คือในขณะที่กำลังดำเนินการนโยบายอย่างชาตินิยมอยู่นั้น แม้จะมีความตั้งใจรวมเอาวัฒนธรรมให้เป็นระบบระเบียบมากขึ้น แต่การเลือกหยิบเอารูปทรงหลังคาของไทยประเพณีมาประยุกต์ใช้เพื่อสื่อความหมายถึงการมีชาติร่วมกัน โดยพยายามแสดงให้เห็นว่าทั้งหลังคาทรงไทย ทั้งตราครุฑนั้นคือ สิ่งอันยึดถือร่วมกันของคนในประเทศเพื่อจะควบคุมดูแลกระบวนการทางการเมืองแบบใหม่ที่ปรากฏผ่านตัวอาคารแบบตะวันตกที่เป็นสากลมากขึ้นนั้น ตัวของ counter myth เองกลับไม่สามารถเข้าถึงหรือเป็นส่วนหนึ่งในความหมายที่เลือกมาใช้ เพราะความหมายของหลังคาทรงไทยประเพณีที่เชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นอยู่กับสถาบันศาสนาและสถาบันกษัตริย์เสียมากและชัดเจนแน่จึงเพิ่มเติมอะไรอื่นให้ตัวมันเองอีกได้ counter myth จึงเลื่อนไหลลงมาอยู่ในความหมายของครุฑได้ชัดเจนเสียกว่า ทั้งที่ต้องการมากกว่านั้นแต่ก็ยังลั่นอยู่โดยตัวของมันเอง

ความหมายโดยนัยที่จะเข้าสู่สภาวะสมัยใหม่ที่มีการเข้าถึงอำนาจทางการเมืองโดยเท่าเทียมกันอย่างปราศจากข้อจำกัดเรื่องชาติกำเนิดโดยปฏิเสธสถาบันกษัตริย์นั้น ยังไม่เป็นอิสระจากความหมายโดยตรงที่แสดงออกมาเพื่อขจัดปัญหาที่ตัวของ counter myth เองก็แก้ไขและสลัดให้หลุดไม่ได้ ความเชื่อเรื่องจักรวาลที่แตกต่างและการวางตำแหน่งของตนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความแตกต่างตามสถานะของตำแหน่งในจักรวาลของตนที่ปรากฏชัดอยู่ในไตรภูมินั้น ไม่ปรากฏชัดอย่างเลื่อนลอยจากสภาพวัฒนธรรมในสังคมแต่อย่างใด และความหมายโดยตรงนั่นเองที่บังคับให้ครุฑต้องเทินหลังคาของความเชื่อเรื่องจักรวาลที่แตกต่างสถานะที่แตกต่างไว้บนปีกทั้งสองข้างของมันเอง counter myth อย่างครุฑนั้นไม่อาจขึ้นถึงจุดสูงสุดของการบังคับใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองอย่างชัดเจนได้ ยิ่งพยายามยิ่งมีแรงต้านจากความพยายามเกิดขึ้น สิ่งที่ทำให้ครุฑไม่อาจอยู่ในอำนาจการควบคุมที่แท้จริงคืออะไร ก็คือที่มาของครุฑ ที่มาของ counter myth นั้นเอง

ที่มาของ counter myth ที่ปรากฏเป็นสัญลักษณ์ในลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้ก็คือ ตัวอาคารแบบตะวันตกที่กลายเป็นสากลไปแล้วนั่นเอง เพราะ counter myth อย่างครุฑนั้นเกิดจากความพยายามให้เกิดสภาพสมัยใหม่ขึ้นในระบบรหัสซึ่งก็คือในสังคมนั่นเอง เมื่อ counter myth อย่างครุฑจะต่อต้าน myth อย่างสถาบันกษัตริย์นั้น จึงต้องแตกต่างจาก myth แต่ยิ่งต่อต้านวิธีการของ counter myth ก็ไม่แตกต่างไปจาก myth เดิมเท่าไรนัก เพราะ counter myth กลับไปเน้นในการรวมกันเป็นหนึ่งเดียวที่ตายตัวและปฏิเสธความแตกต่าง ดังนั้น ไม่ว่าจะรวมกันเป็นราชอาณาจักรเดี่ยวโดยนับถือและอยู่ใต้พระมหากษัตริย์คุณของกษัตริย์องค์เดียวกันนั้น จึงไม่แตกต่างในแกนหลักไปจากการรวมกันเป็นชาติเป็นรัฐที่มั่นคงด้วยการมีเอกลักษณ์เดียวกันและร่วมกันแต่อย่างใด เมื่อวิธีการในการเข้าถึงจุดมุ่งหมายและลักษณะ

ของจุดมุ่งหมายนั้นไม่แตกต่างกันมากนักระหว่าง myth กับ counter myth ในขณะที่ที่มาของความยกย่องของ counter myth ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมและการเมืองแบบใหม่นั้นแท้จริงแล้วมีจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่ง

เพราะความตะวันตกที่กลายเป็นความเป็นสากลนั้นก็ปรับความหมายของมันเช่นกัน คือ ในความเป็นตะวันตกแบบเดิมนั้นสะท้อนถึงอำนาจของชาติตะวันตก อำนาจของอารยธรรมอย่างตะวันตกที่แยกเป็นชาติ ๆ ไป เช่น บาโรคของฝรั่งเศส วิตตอเรียนเรอเนซองส์ของอังกฤษ ที่มีที่มาจากศักยภาพของมนุษย์ในชนชาติของเขาหรือชนชาติที่เรียนรู้อารยธรรมของฝรั่งเศส หรืออังกฤษ หรือมหาอำนาจชาติตะวันตกอื่น ๆ อีก แต่เมื่ออยู่ในช่วงเวลานี้ความเป็นตะวันตกก้าวข้ามจาก “ความเป็นชาติ” ไปสู่ “ความเป็นสากล” ที่ “ไม่ว่าที่ใดก็อาจมี” อาคารที่ใช้สอยประโยชน์ได้โดยมีรูปแบบที่ไม่ต่างกันมากนัก มันสะท้อนถึงการให้คุณค่ากับความเป็นสากลในศักยภาพของมนุษย์ ไม่ใช่อังกฤษ หรืออเมริกาที่มีศักยภาพในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ความเป็นผู้มีอารยธรรมไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่ที่เรื่องของชาติแต่เพียงประการเดียวอีกต่อไป แต่ขยายตัวมันเองมามีจุดเน้นอยู่ที่ความเป็นมนุษย์ และเป็นอย่างที่มีมนุษย์มี “สิทธิและเสรีภาพ”ที่จะเป็นได้ มันมีความมุ่งหมายของการขจัดสภาพอาณานิคมออกไปด้วยความเป็นสากลในตัวของมันเอง เพราะเมื่อเป็นสากลย่อมไม่มีคุณค่าอะไรอื่นอีกที่จะมีลำดับชั้นทางสังคมที่เหนือกว่าแต่อย่างใด รูปธรรมที่ชัดเจนก็คือระบบการเมืองที่ใช้บางกระบวนการแบบประชาธิปไตยที่เริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทยในเวลานั้นนั่นเองที่จุดรัง Counter Myth อย่างครุฑอยู่เบื้องหลังอย่างไม่ปรากฏชัดแต่มีน้ำหนักเพียงพอ

ความหมายที่ปรากฏจากสัญญา 3 ประการในช่วงเวลานี้ของศาลากลางจังหวัดคืออะไร หลังคาทรงไทยประยุกต์ที่ปรากฏอยู่บนสุดของอาคารปรากฏอยู่ในทุกภูมิภาคไม่ว่าเหนือหรือใต้โดยไม่แตกต่างกันมากนักในรูปแบบและรายละเอียด ครุฑที่เป็นสัญลักษณ์ขององค์กรที่ทำหน้าที่รับใช้พระมหากษัตริย์ด้วยการทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองแทนพระองค์ และตัวอาคารอย่างตะวันตกที่แสดงความเป็นสากลของวิธีการและกระบวนการทางด้านต่าง ๆ ของสังคมนั้นไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ไม่แตกต่างไปจากสังคมอื่น ราชชาติอื่น ๆ

ความหมายของมันก็คือการถอยตัวเองออกจากศูนย์กลางอำนาจของสถาบันกษัตริย์ และความพยายามที่จะขึ้นมาแทนที่โดยองค์กรขนาดใหญ่อย่างระบบราชการนั่นเอง แต่มากกว่านั้นมันแสดงให้เห็นถึงความลึกลับในสภาวะทางการเมืองที่กำลังพยายามหาส่วนผสมที่ถูกต้องและลงตัวในการควบคุมสภาวะในระบบของมันเองอีกครั้งหนึ่ง อธิบายด้วยแนวสัญญาวิทยาที่ก็คือว่า first order กำลังจะกลายเป็น Myth ด้วยตัวของมันเอง ในขณะที่ Myth เดิมของช่วงเวลาที่สองคือ

สถาบันพระมหากษัตริย์นั้น ผกผันกลับกลายเป็น first order เสียเอง สิ่งที่ถูกเลือกอันเคยเป็นฐานให้ผู้เลือก พัฒนาตัวมันเองขึ้นมาและมองหาสิ่งที่จะกลายเป็นฐานให้มันบ้าง ความสำคัญของสิ่งที่เคยมีค่าอยู่แค่เป็นตัวเลือกจึงเพิ่มค่ามาตัดเทียมกันกับผู้เลือก

แต่อย่าหลงลืมไปว่าสัญญาะในช่วงเวลานี้มีอยู่ห้าประการ เราอธิบายไปแล้วสาม อีกสองประการยังไม่ได้กล่าวถึง คือการถือครองทั้งที่ดินและตัวอาคารซึ่งเริ่มต้นขึ้นในช่วงเวลาที่สองของศาลากลาง แต่พัฒนาขึ้นมาเป็นกฎหมายชัดเจนในช่วงเวลาที่สามนี้ ว่าการตั้งอาคารราชการประจำจังหวัดนั้นต้องตั้งอยู่ในพื้นที่ใด และชัดเจนเสียจนต้องกำหนดชื่อเรียกที่ตั้งว่าจะต้องเรียกว่าอะไร และสัญญาะอีกประการคือการที่หน้าตาของศาลากลางในช่วงเวลานี้อยู่ในกำหนดกรอบที่ส่วนกลางมีมาให้เหมือนกันในพื้นฐานหลักของความเป็นอาคาร “ไทยประยุกต์” แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยของการตกแต่งที่อาจแตกต่างกันได้ แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ต้องอยู่ในมาตรฐานสามระดับที่แตกต่างกันตามสภาพของแต่ละจังหวัด สัญญาะสองประการนี้แตกต่างจากสามประการที่ผ่านมา

นั่นคือขณะที่สัญญาะสามประการแรกทำหน้าที่ประหนึ่งตัวละครที่กำลังเล่าเรื่องอยู่ สัญญาะประการที่สี่ก็ไม่ต่างไปจากผู้อำนวยการสร้างละครเรื่องนั้น ที่แม้จะไม่ได้มีส่วนเขียนบทโดยตรง แต่ก็ถือสิทธิ์พิเศษที่จะคัดเลือกและตัดสินใจให้เรื่องราวใดถูกสร้างขึ้นมาได้ การถือครองที่ดินตามกฎหมาย ที่เกิดต่อเนื่องมาจากการมีอยู่ของรัฐธรรมณูญนั้นคือพื้นฐานของเรื่องราวทางสัญญาะที่กำลังจะถูกถอดความเป็นเรื่องราวทางการเมืองในลำดับถัดไป รัฐธรรมณูญคือที่มาแห่งการถือครองทั้งที่ดิน ตัวอาคาร และแน่นอนว่าหมายรวมถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองมากกว่าสิ่งอื่นใด ผลที่เกิดจากการมีรัฐธรรมณูญนั้นแสดงส่วนหนึ่งผ่าน ความเหมือนกันที่เกิดจากสิ่งอันมีมาตรฐานแน่นอน ความพยายามที่จะแทนที่สถาบันกษัตริย์ของกลุ่มอำนาจใหม่ที่ปรากฏผ่านการมีอยู่ของอำนาจที่บังคับควบคุมระบบราชการนั้นไม่ต้องรอนานจนต้องแสดงออกในสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในเวลาต่อไปแต่อย่างใด หากแต่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่มาของมันทันที “แบบอย่างเดียวกัน” ของอาคารศาลากลางคือคำไขความหมายทางการเมืองของศาลากลางในช่วงเวลาที่สามนี้ ศาลากลางที่ไม่ว่าที่ใดก็มีหน้าตาที่ไม่แตกต่างกัน เท่าเทียมกันในความสวยงามแม้จะแตกต่างกันในขนาด แต่ก็ยังเป็นเพราะความมากมายที่แต่ละพื้นที่มีอยู่เองไม่ใช่เพราะผู้ใดในอำนาจทางการเมืองทำให้เป็น เพราะผู้ครอบครองอำนาจทางการเมืองนั้นได้ให้โอกาสที่เท่าเทียมกันแล้ว อย่างน้อยก็ตรงที่ทำให้ทุกพื้นที่การเมืองในสังคมมีหน้าตาเดียวกันอย่างไม่แตกต่างและอันที่จริงคือไม่ควรแตกต่างเพราะยากต่อการควบคุม หน้าตาอย่างเดียวกันของศาลากลางคือสิ่งที่ผู้นำทางการเมืองต้องการจากประชาชนในสังคม

การเข้าถึงอำนาจทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน มีประโยชน์อีกด้านต่อผู้ใช้อำนาจนั้นคือ เมื่อได้รับอย่างไรก็ต้องใช้คืนไม่ต่างกัน ได้รับสิทธิทางการเมืองที่เหมือนกัน ก็ย่อมต้องมีหน้าที่ทางการเมืองที่ไม่อาจแตกต่างกันไปได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่ควรทำร่วมกันก็ไม่ต่างไปจากที่ท่านผู้นำบอกกล่าวกับทั้งสังคมในขณะนั้นว่า “..ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี้..” สัญญาของศาลากลางบอกกล่าวออกมาว่าเช่นนั้น บอกก่อนที่จะถอดความต่อไปว่าอะไรทำให้เกิดความเท่าเทียมกันสิ่งนั้นควรค่าแก่การได้รับความชอบธรรม น่าเสียดายที่ “ไม่ใช่กฎหมาย” แต่เป็น “ผู้ทำให้เกิดกฎหมาย” ไม่ว่าจะเป็กฎหมายอย่างไรก็ตาม

5.5 นัยจากสัญญา : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย และผู้ครอบครอง

ไม่ว่าสถาปนิกผู้ออกแบบจะได้รับอิทธิพลจากการศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มามากเพียงไรก็ตาม และไม่ว่าผู้นำทางการเมืองที่ผลักดันให้เกิดอาคารราชการทรงไทยประยุกต์ที่มีศาลากลางในช่วงที่สามนี้เป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบจะปรารถนาให้ผู้คนหลงลืมการปฏิวัติที่สามัญชนล่วงเกินพระเกียรติของสถาบันกษัตริย์หรือไม่ก็ตาม อาคารศาลากลางในช่วงเวลานี้ยืนยันครบถ้วนอยู่ในสถาปัตยกรรมของมันเองว่าเป็น “อาคารของการปฏิวัติ” และปฏิวัติโดยอยู่บนพื้นฐานแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่รุนแรงทางอารมณ์อย่างแนวโรแมนติกซิสม์ที่เน้นการแสดงออกถึงการต่อต้านสภาวะที่เป็นอยู่ โดยการย้อนกลับไปหาความฝันในอดีต

น่าสนใจตรงที่อาคารศาลากลางในช่วงเวลานี้มีที่มาจากการปฏิวัติต่อต้านกษัตริย์ แต่ก็ย้อนกลับไปหาสภาวะทางสถาปัตยกรรมในอดีตที่มีกษัตริย์เป็นจุดสูงสุดของอำนาจในสังคมการเมือง การแสดงออกทางสถาปัตยกรรมที่ดูถลันในระดับพื้นผิวที่ขึ้นของการมองเห็นนั้นแท้ที่จริงไม่ได้ถลันในระดับแนวความคิดทางการเมืองแต่อย่างใด ผู้ดำเนินการในการ “ปฏิวัติ” ฉลาดมากพอที่จะไม่ปฏิเสธกษัตริย์โดยสิ้นเชิง แต่ต้องการสภาวะทางการเมืองจากสถาบันกษัตริย์ที่ให้มีอำนาจสูงสุดอยู่เพียงแต่ในนาม ไม่ต่างจากที่เทพผู้ศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งครอบครองสวรรค์ แต่ในโลกมนุษย์นั้นขอมมนุษย์ดูแลตนเอง ในทางการเมืองแล้วศาลากลางในช่วงเวลาที่สามนี้ แสดงถึงการเข้าแทนที่ในการควบคุมอำนาจทางการเมืองการปกครองแบบใหม่โดยตัวกระบวนการของการใช้อำนาจนั่นเอง สัญญา 5 ประการที่ให้ความหมายที่ว่ามานี้เชื่อมโยงอยู่กับความเป็นจริงในสังคม

ประการแรกคือตราครุฑ ตราครุฑในช่วงเวลานี้มีความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ทางสังคมที่มีต่อรูปตราไปจากเดิมคือ จากตราที่เป็นตราแผ่นดินเพียงประการเดียว แต่เมื่อปรากฏอยู่

ในกระบวนการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองผ่านระบบราชการ ความหมายของตราครุฑ กลืนตัวเองเข้ากับระบบราชการไปด้วย หรืออันที่จริงคือระบบราชการนั่นเองที่ผนวกตัวเองเข้ากับ สัญลักษณ์สูงสุดของสังคม การปรากฏของตราครุฑไม่ว่าที่ใดนั้นแทบทั้งหมดหยุดการรับรู้อยู่ที่ ระบบราชการ ทั้งที่ระบบราชการนั้นปวารณาตัวของระบบเข้าไปรับใช้สนองพระมหากษัตริย์คุณ อยู่ได้เบื้องพระยุคลบาทในการที่จะเป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์คุณแลหรืออันที่จริงคือควบคุม พสกนิกรขององค์กษัตริย์ แต่น้อยครั้งที่ระดับการรับรู้จะไปสิ้นสุดที่พระมหากษัตริย์ เพราะ ระบบราชการนั้นมีความชัดเจนกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพทางการเมืองการปกครองในสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไปแล้ว

ระบบราชการคือสิ่งที่ยัง “หลง” และ “เหลือ” อยู่ จากระบบการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติคือกลุ่มอำนาจใหม่ที่เข้าแทนที่สถาบันกษัตริย์ใน ด้านการใช้อำนาจทางการเมืองด้วยสิ่งที่เรียกว่ารัฐสภา แต่เครื่องมือที่รัฐสภาใช้ไม่ได้เปลี่ยนแปลง ในประการหลักแต่อย่างใดเลย ยังคงเป็นระบบราชการของสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เช่นเดิม เพราะที่จริงแล้วที่มาของความเข้มแข็งการปฏิวัติก็คืออำนาจในระบบราชการเช่นเดียวกับที่ระบบ ราชการเคยเป็นฐานอำนาจที่ทำให้กษัตริย์ไทยขึ้นสู่อำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาก่อน

จะเห็นได้ว่าจากส่วนหนึ่งของคำประกาศของคณะปฏิวัตินั้นไม่ได้โจมตีว่าตัวโครงสร้าง ของระบบราชการนั้นผิดพลาดแต่อย่างใดหากแต่โจมตีว่าองค์กษัตริย์ไม่มีความสามารถเพียงพอที่ จะควบคุมระบบราชการให้ปฏิบัติกรได้อย่างที่ควรจะเป็น แต่ปล่อยปลະละเลยให้คนใกล้ชิดที่ไร้ ความสามารถเข้ามาควบคุม ระบบราชการไม่ได้ผิดพลาดเพราะตัวระบบแต่ไม่เกิดประสิทธิภาพ เต็มที่เพราะผู้ที่ควบคุมอยู่ และคณะราษฎรคือส่วนของระบบราชการนั้นที่พยายามปกป้องการมี อยู่และอำนาจของระบบราชการเอง การที่รูปตรารายังไม่เปลี่ยนแปลงแม้ระบอบการปกครองจะ เปลี่ยนไปแล้วนั้นยืนยันได้ประการหนึ่งถึงที่มาของอำนาจใหม่ที่มาจากที่ใด แม้จะใช้ชื่อว่า “คณะ ราษฎร” แต่ผู้ก่อการแทบทั้งหมดนั้นทราบกันดีอยู่ก็คือข้าราชการนั่นเองทั้งจากฝ่ายพลเรือนและ ทหาร รูปตราครุฑที่ยังคงอยู่ในศาลากลางยืนยันทั้งความเข้มแข็งในอำนาจและการปรับตัวของ ระบบราชการไทย และอันที่จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่า “การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475” นั้นไม่ใช่ “การปฏิวัติ” ที่แท้จริงแต่อย่างใด เป็นแต่แค่เพียงการต่อสู้ทางการเมืองของ “เจ้า” กับ “ข้าราชการ” เพื่อครอบครองอำนาจใน “ระบบราชการ” เท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้นความหมายทางการเมืองส่วนแรกจากตรรกะของศาลากลางในช่วงที่สามนี้คือการบอกถึงที่มาของการต่อต้านการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่ามาจากระบบราชการของไทยในสมัยนั้นเป็นประการสำคัญ

ประการที่สองคือตัวอาคารอย่างสมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นสากล ความเป็น “สากล” ของตัวอาคารศาลากลางนั้นมีที่มาจากความเป็นจริงใดในบริบทของสังคมการเมืองไทยในขณะนั้น ในทางสัญญะนั้นมันคือภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าของความเจริญที่ข้ามผ่านความเป็น “ชาติ” มาที่ความไม่แตกต่างกันในพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน หรืออย่างน้อยก็ควรจะเท่าเทียมกัน การเท่าเทียมกันนั้นไม่อาจกำหนดได้จากครอบครัวที่แตกต่างกัน ไม่อาจกำหนดได้จากฐานะที่ยังอาจจะแตกต่างกว่า ไม่อาจกำหนดได้จากความสามารถที่มีอยู่ไม่เหมือนกัน แต่กำหนดได้จากสิทธิของความเป็นบุคคลผู้อยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน และเป็นกฎหมายที่ไม่อาจและไม่ควรมีสิ่งใดที่อยู่เหนือกว่า ในที่นี้ความเป็นสากลของตัวอาคารสามารถแทนค่าความเชื่อมโยงไปถึงบริบททางการเมืองที่มีอยู่จริงในสังคมไทยในขณะนั้นในเรื่องของการปกครองโดยกฎหมาย การปกครองโดย “รัฐธรรมนูญ” ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมการเมืองโลกในขณะนั้นเช่นกัน

ตัวอาคารที่ยืนอยู่บนแนวคิดทางสถาปัตยกรรมอย่าง functionalism ที่พัฒนามาจาก rationalism อีกต่อหนึ่งนั้น ไม่ต่างไปจากการยืนยันความต้องการและยอมรับระบอบการปกครองที่ไกลห่างจากความไม่มีเหตุผล และปราศจากความแน่นอนซึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากภาวะปัจเจกที่ยังคงมีอยู่สูงในสถาบันกษัตริย์ในช่วงเวลาก่อนหน้าการปฏิวัติ แนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่มีความสอดคล้องกับสภาวะที่ต้องการปฏิเสธดังกล่าวไม่มีอะไรดีไปกว่าแนวคิดแบบประชาธิปไตยที่ อย่างน้อยก็เชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผล มีความสามารถที่เพียงพอในการเลือกสิ่งที่ดีให้กับตนเอง และยืนอยู่บนพื้นฐานของการเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ยึดถือกฎที่ตกลงร่วมกันโดยไม่มีสิ่งใดอยู่เหนือกฎนั้น อาคารอย่างสากลนั้นจึงเกี่ยวข้องอยู่กับการใช้รัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศ อันเป็นสิ่งที่สังคมโลกในขณะนั้นยอมรับ องค์ความรู้ในการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองในช่วงเวลาที่สองที่เคยมีอยู่เพียงแต่ว่ามีระบบบริหารราชการที่ทันสมัยนั้น ไม่เพียงพอในช่วงเวลาที่สามนี้ ระบบราชการที่ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับนั้น จะต้องแสดงตนให้เห็นถึงหลักการและเป้าหมายของการทำงานที่ส่งเสริมความต้องการความเท่าเทียมกันในโลกใหม่ด้วย โลกใหม่ที่ตัดเรื่องของชาติกำเนิดออกไป

ในที่นี้ความหมายทางการเมืองส่วนที่สองจากจากตัวอาคารแบบสากลนั้น แสดงให้เห็นหลักการของการปกครองในช่วงเวลาที่สามของศาลากลางนี้ว่า องค์ประกอบของความชอบธรรม

ในการมีอำนาจทางการเมืองการปกครองนั้นคือจะต้องมีที่มาและจุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจตามระบบกฎหมาย และเป็นระบบกฎหมายที่อยู่บนพื้นฐานของการมีอำนาจร่วมกันจากทุกส่วนในสังคมการเมืองอย่างน้อยก็ในทางทฤษฎีเพราะฉะนั้น**ความหมายทางการเมืองส่วนที่สองจากตัวอาคารแบบสากล**นั้นจึงสื่อถึงความพยายามที่จะใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองให้อยู่บนพื้นฐานที่สังคมการเมืองระดับโลกยอมรับ คือการปกครองโดยอยู่บนความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายนั่นเอง เป็นการยึดหลักการปกครองโดยรัฐธรรมนูญนั่นเอง

การที่ชี้ว่าอยู่บนพื้นฐานที่สังคมการเมืองระดับโลกยอมรับนั้น เป็นเพราะว่าความเป็นสากลนั้นไม่สามารถนำพาตัวมันเองข้ามผ่านเส้นเขตแดนของรัฐได้โดยลำพัง หากแต่แสดงตัวมันเองผ่านอำนาจทางการเมืองเข้าถึงการจัดการจัดการผลผลิตและทรัพยากรของสามัญชน ที่สนับสนุนการขายตัวของการค้าขายและแลกเปลี่ยนเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลที่ผลิตได้ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการค้าข้ามรัฐ หรือที่เรียกว่าการค้าระหว่างประเทศที่ย้อนกลับมาสร้างความมั่งคั่งให้ประชาชนและส่งผ่านมาที่รัฐอีกต่อหนึ่ง การค้าขายระหว่างประเทศนั้นส่งเสริมโดยตัวของมันเองให้แก่ละรัฐชาติต้องพัฒนาการผลิตภายใน หากทำเองไม่ได้ก็ต้องดึงให้อำนาจการผลิตนั้นเข้ามาภายในรัฐ ไม่ต่างไปจากที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ที่มุ่งสร้างโครงสร้างสาธารณูปโภคที่รองรับอำนาจการผลิตเพิ่มเติมเพื่อดึงดูดต่างชาติ ไม่ต่างไปจากมาตรการทางการเมืองกำหนดภาษีที่เป็นไฟตายพื้นฐานของมาตรการทางเศรษฐกิจที่แทบทุกรัฐบาลจะต้องใช้ แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ต้องลดช่องว่างของการเข้าถึงความสามารถในการเข้าสู่กระบวนการผลิตให้ได้มากที่สุดเสียก่อน

เพราะแม้องค์รัชกาลที่ 5 จะทรงประกาศเลิกทาสไปแล้ว แต่โอกาสหลายประการในสังคมก็ยังไม่ได้เปิดออก เราเลิกทาส แต่ยังมีเจ้า สถานะทางชาติกำเนิดที่อยู่ระหว่างข้อตกลงทางวัฒนธรรมกับสภาพความเป็นจริงทางธรรมชาตินั้น เป็นปรากฏการณ์แรกของการเข้าสู่ศูนย์กลางอำนาจซึ่งในช่วงเวลานี้คือ ระบบราชการ การจะเพิ่มความสามารถใดๆที่จะมีผลต่อการเป็นผู้มีความเจริญแล้วทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้นก็จำเป็นต้องทำลายการยึดครองที่ไม่เท่าเทียมกันในโอกาสที่ศูนย์กลางอำนาจนี้เสียก่อน

อีกทั้งกระแสการเมืองโลกก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับรูปร่างหน้าตาของการปกครองด้วยรัฐธรรมนูญอยู่แล้วในการที่จะมีความสัมพันธ์ทั้งทางการค้าและการเมือง ส่วนเนื้อหาหรือลักษณะนิสัยที่แท้จริงของรัฐธรรมนูญจะเป็นอย่างไร ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งดังเช่นที่รัฐบาลทหารของไทยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลผู้ป่าวประกาศไปทั่วโลกอย่างหน้าดำหน้าแดงว่านิยมโลก “เสรี” ในช่วงเวลาที่สามนี้ ไม่ว่าจะป็นนักเรียนไทยจากประเทศใด การไม่รู้จักพูดถึงเรื่องของ “คอนสติติวชัน” ดู

จะไม่ใช่นักเรียนนอกตัวจริง และบางที่อาจไม่ได้รับการยอมรับในวงสังคมเมื่อต้องไปงานราตรีสโมสรก็เป็นได้

และเมื่อก้าวถึงในประเด็นดังกล่าวนี้แม้ไม่จำเป็นต้องเหินเบนแนวเราก็จะพบว่า เป็นอีกครั้งที่การเมืองไทยนั้นส่อแววชัดเจนว่าขึ้นอยู่กับอิทธิพลการเมืองโลกซึ่งขึ้นอยู่กับการค้าขายระหว่างประเทศอีกชั้นหนึ่ง ประสิทธิภาพของระบบการเมืองการปกครองของไทยนั้นก้าวเข้าสู่ระดับโลกตรงที่ระดับความมั่งมีของประชากรภายในประเทศนั้นจะต้องได้รับการยืนยันผลของการตรวจวัดจากองค์การระดับโลกอย่างธนาคารโลก รัฐบาลจึงจะมีนโยบายใดๆที่จะตอบสนองต่อกลุ่มนายทุน ภายหลังการประท้วงจากกลุ่มกรรมกร

จากสัญญาของตัวอาคารอย่างตะวันตกที่กลายเป็นซากปรักหักพังไปแล้วนั้น เราจะข้ามผ่านสัญญาอย่างหลังคาทรงไทยประยุกต์ที่มีที่มาจากไทยประเพณีไปเสียก่อน เพราะเมื่อเชื่อมโยงตัวอาคารแบบสากลเข้ากับการปกครองโดยยึดหลักกฎหมายนั้น **สัญญาอีกสองประการอย่างอำนาจการกำหนดการถือครองที่ดิน และมาตรฐานอาคารชั้นตรี โท และเอก ก็**จะกลายเป็น “ส่วนขยาย” ของการมีการปกครองโดยยึดหลักกฎหมายเพื่อจะได้ค้าขายกับชาวโลกได้ไปทันที

ไม่เกินจริงแต่อย่างใดถ้าจะแทนค่าของอำนาจการกำหนดและถือครองที่ดินและตัวอาคารโดยมีความเป็นกฎระเบียบชัดเจนตายตัวมากขึ้นนั้นไว้กับการมีอยู่ของกระบวนการทาง “รัฐสภา” และแทนค่ามาตรฐานชั้นตรี โท และเอกของแต่ละจังหวัดไว้กับ “ยุคแรก” ของการดำเนินการทางการเมืองการปกครองที่อิงอยู่กับนโยบายของธนาคารโลกภาคภาษาไทยอย่าง “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ”

ทั้งสองประการนี้คือส่วนขยายความของการจำเป็นต้องมีรัฐธรรมนูญเป็นห้องรับแขกของระบบการเมืองของสังคมไทย ในขณะที่คนในสังคมไทยในช่วงเวลานี้กินข้าวและนอนอยู่ในห้องที่เป็นที่เก็บของของผู้มีอำนาจอย่างข้าราชการ และทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยอยู่หลังบ้านในที่ดินที่ชาวตะวันตกมาขอเช่าราคาถูกจากเจ้าของบ้านที่เป็นข้าราชการ เพื่อทำเป็นโรงงานอาหารสุนัขสำเร็จรูป แน่แน่นอนว่าคนไทยคนนี้เช่าบ้านของท่านข้าราชการอยู่ บ้านเช่าหลังนั้นในตอนนั้นไม่มีห้องน้ำแต่อย่างใด ช่วงเวลาที่สามของศาลากลางนี้ไม่เหมาะแก่การชะล้างความไม่จริงหรือระบายนความคับข้องใดๆ การปราบปรามเกิดขึ้นได้เสมอจากท่านเจ้าของบ้านเช่า และเพื่อนสนิทจากกองทัพ เหตุการณ์เดือนตุลาทั้งสองครั้งในปี พ.ศ. 2516 และพ.ศ. 2519 นั้นยืนยันถึงสภาพที่การเมืองอยู่

ของรัฐธรรมนูญมีสภาพเป็นแค่ภาพวาดในห้องรับแขกทางการเมืองในสังคมการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี

เพราะในความเป็นจริงของสังคมการเมืองไทยในช่วงนี้นั้นไม่อาจปฏิเสธความหมายทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของศาลากลางได้แต่อย่างใด กระบวนการทางรัฐสภาที่รองรับการมีอยู่ด้วยรัฐธรรมนูญนั้นเป็นที่มาของ “การร่างความต้องการไม่ว่าทางใดและจากใคร” แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการรัฐสภาได้เราเรียกว่า “นโยบายทางการเมือง” และมีความชอบธรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากความรู้ทางกฎหมายจากผู้เชี่ยวชาญอย่างที่เรียกได้ว่า “ศรีธนญชัย” ที่คนไทยจำนวนหนึ่งชื่นชมเมื่อเป็นเพียงเรื่องเล่าเพื่อความสนุกสนานและขบขันในการล้อเล่นกับอำนาจรัฐ

ความหมายจากระดับสัญญาวิทยานั้นบอกกล่าวช่วงเวลาี่สามนี้ สัญญาของศาลากลางนั้นแสดงลักษณะของการที่กษัตริย์ไทยได้ถอยตัวเองออกจากศูนย์กลางอำนาจ โดยมีระบบราชการพยายามเข้ามาแทนที่ เราทำสิ่งที่ชัดเจนในทางหนึ่งให้เป็นอีกทางหนึ่งที่แยกย่อยออกไปตามที่ต้องการได้ และทำได้ง่ายขึ้นเมื่อมีความหมายทางการเมืองที่ค้นพบก่อนหน้านี้อย่าง “ความเข้มแข็งของการกุมอำนาจการบริหารในระบบราชการ” กับเรื่องของภาพวาดในห้องรับแขกของสังคมการเมืองไทยอย่าง “รัฐธรรมนูญ” เพราะฉะนั้นสิ่งที่ถูกแทนค่าอย่างอำนาจการถือครองที่มาจากระบวนการทางกฎหมายของรัฐสภา กับวิธีการสร้างอาคารสามแบบที่ไม่ต่างไปจากการกำหนดเมืองหลักหรือศูนย์กลางของแต่ละภูมิภาคในการที่จะได้รับการวางเป็น “จุดเน้น” ที่มีความสำคัญแตกต่างกันในการได้รับงบประมาณสนับสนุนที่มีแผนการใช้งบประมาณอิงอยู่กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ ทั้งหมดนี้รวมกันเป็นความหมายทางการเมืองว่าอย่างไร

อย่างง่ายที่สุดสัญญาะอย่าง ตราครุฑ, ตัวอาคารแบบสากล, อำนาจการถือครองตามกฎหมาย, มาตรฐานการก่อสร้างขั้นตรี โท และเอก สีประการของสัญญาะนี้ขยายความว่าสถาปัตยกรรมสีประการของศาลากลางในช่วงที่สามนี้ เล่าเรื่องการเข้าแทนที่กษัตริย์จากระบบราชการว่า ระบบราชการไทยนั้นขึ้นมาอำนาจในตัวเองด้วยการใช้กระบวนการทางรัฐสภาที่มีจุดเน้นในเรื่องของอำนาจตามกฎหมาย แต่ทันทีที่สรุปโดยสังเขปไว้เช่นนี้ ก็จะพบความไม่น่าเชื่อถือเพียงพอที่เกิดขึ้น ระบบราชการนั้นมีอยู่ก่อนการตรากฎหมายใดๆจากการมีอยู่ของรัฐสภาที่จริง แต่รัฐสภาก็มาทีหลังสถาบันกษัตริย์เช่นกัน เมื่อเล่นเกมนี้กันเราก็จะพบว่าเป็นไปได้ที่ระบบราชการจะใช้กระบวนการทางกฎหมายจากรัฐสภาเข้าผลักดันการมีอยู่ของกษัตริย์ในอำนาจทางการเมือง และจากที่ได้กล่าวไปแล้วว่า อาจเป็นไปได้ว่าที่แท้จริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พ.ศ. 2475 ไม่ใช่การปฏิวัติ แต่เป็นการต่อสู้ทางการเมืองของ “เจ้า” กับ “ข้าราชการ” เพื่อมีอำนาจควบคุมระบบราชการต่างหาก จากประเด็นนี้เมื่อแปลเป็นผลทางรัฐศาสตร์ได้ว่าอย่างไร

คำตอบของการรวมกันของสัญญาสถาปัตยกรรมสี่ประการนี้ ก็คือการบอกว่าการกระทำอะไรเกิดขึ้น และกระทำอย่างไรในทางการเมือง ในช่วงเวลาที่สามนี้การปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นที่มาของอำนาจทางการเมืองการปกครองที่ใช้อำนาจผ่านสถาบันทางการเมืองต่างๆ จึงเป็นจุดขายทางการเมืองในการนำเสนอทางเลือกที่ผู้เสนอเองกลับไม่ยอมที่จะรอให้ได้รับเลือก แต่ตัดสินใจผลนั้นด้วยตนเอง ว่าควรค่าแก่การได้รับอำนาจในการควบคุมระบบราชการไปแทน แต่ถึงอย่างนั้นสัญญาสี่ประการนี้ก็มิได้มีค่าแค่เพียงหลักหมุดเวลาของการแบ่งรูปแบบการปกครองเท่านั้นเอง มันยังบอกออกมาได้ไม่หมดครบถ้วน เพราะแม้ทฤษฎีองค์การจะก้าวหน้าเพียงใดก็ตาม องค์การก็จะขาดเจตนารมณ์ที่เท่าเทียมกับที่มนุษย์มีได้ ระบบหรือองค์การจะถูกเติมเต็มชีวิตและหลักการเข้าไปมากเพียงไรก็ยังยากที่จะขับเคลื่อนตัวมันเอง โดยเฉพาะในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไทยๆ และอย่างยิ่งแบบไทยในช่วงเวลาของการที่ไปไม่ของต้นประชาธิปไตยยังไม่แม้แต่จะงอกออกมา ความหมายทางการเมืองที่ได้มานี้ขาดผู้เป็นเจ้าของ หรืออันที่จริงคือแม้ไม่ได้เป็นเจ้าของโดยตรงแต่ก็ได้รับประโยชน์โดยตรง

เรายังขาดหลังคาทรงไทย อย่างไทยประยุกต์ที่มีที่มาจาก “ไทยเดิม” จากเรื่องราวของตำแหน่งที่สอดคล้องกับสถานะภาพของโลกที่แตกต่างกัน ถ้าหากความหมายจากสี่ประการของสัญญาบอกการเข้าแทนที่ **หลังคาทรงไทยประยุกต์นั้นบอกทั้งจุดมุ่งหมายของการเข้าแทนที่ และบอกว่าจุดมุ่งหมายนั้นเป็นของผู้ใดไปด้วยในเวลาเดียวกัน** ความมุ่งหมายที่ผ่านกระบวนการทางสัญญาสถาปัตยกรรมสี่ประการที่ผ่านมากฎครอบอีกชั้นหนึ่งจากหลังคาทรงไทยประยุกต์ และนี่คือการรวมกันเป็นความหมายทางการเมืองจากสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สามนี้

หลังคาทรงไทยประยุกต์นั้น แม้จะมุ่งหมายถึงการมีเอกลักษณ์ร่วมกันในความเป็นชาติ มีเป้าหมายร่วมกัน มีผลประโยชน์เดียวกัน แต่ก็เช่นกันที่มีอีกด้านที่หมายถึงความไม่สามารถและไม่ควรที่จะแตกต่างออกไปจากภาวะที่ผู้มีอำนาจปกครองมอบให้ผู้อยู่ในการปกครองเป็นอยู่ ไม่ต่างไปจากสิ่งที่แสดงไว้ในส่วนของบริบทเมื่อเริ่มต้นข้อมูล มีทางเลือกสองทางสองสถานะ คือถ้าไม่เป็นไทยก็ไม่ควรเป็นอะไรเลยนอกจากสิ่งที่อันตรายและชั่วร้าย ดีความตามบริบทแวดล้อมในขณะนั้น อาจจะเชื่อมโยงไปถึงภาวะของการคุกคามทางการเมืองทั้งจากในและจากนอกประเทศที่มีที่มาจากแนวความคิดทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ แต่ก็ไม่ควรมองผู้ที่อยู่ในอำนาจด้วยเจตนาที่

บริสุทธิ์จนเกินไป เพราะฉะนั้นนโยบายชาตินิยมที่แสดงผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมใดๆที่ผู้มีอำนาจทางการเมืองสรรค์สร้างและสืบต่อกันมาอย่างที่น่าเสนอไว้ในส่วนของข้อมูลผู้แต่งตัวบทอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นก็ไม่ต่างไปจาก “กฎของการควบคุมความประพฤติและทั้งความคิดไปพร้อมกัน” ที่ประชาชนต้องใช้ การเป็นไทย มีพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวที่นับถือร่วมกัน ศาสนาร่วมกัน เป็นระบบรหัสขนาดใหญ่ที่แทนค่าอยู่ในตัวแปรเดี่ยวอย่างระบบราชการซึ่งเคยรับใช้ของคักษัตริย์ แม้ปัจจุบันจะต้องเปลี่ยนผู้ควบคุมแต่ก็ไม่คิดจะเปลี่ยนเจตนา อีกทั้งยังเพิ่มเจตนาใหม่เข้าไปพร้อมกันอีก แต่ไม่ว่าอย่างไรก็จะกลืนตัวเองเข้ากับสถาบันหลักสามสถาบันที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานรองรับอยู่

แม้ว่าปัจจุบันการใส่หมวกเมื่อต้องออกนอกบ้านจะเป็นสิ่งซึ่งไม่อยู่ในระเบียบข้อใดที่ประกาศทางราชการวิทยุทุกเช้า ไม่มีใครกังวลอีกต่อไปกับการที่อาจมีผู้ชราบางท่านยังเลิกกินหมากไม่ได้ แต่ก็ไม่ใช่ว่า สิ่งใดๆในแนวนี้จะสูญสิ้นไปหมดแล้ว การเปิดเพลงชาติตอนเช้าและเย็นในเวลาเดิมที่ไม่มีผู้ให้ความสนใจมากนัก นอกจากผู้มีเวรประจำในวันนั้นตามตำแหน่งหน้าที่ที่ต้องเชิญธงชาติ ไม่ได้หมายความว่าผู้คนรักชาติน้อยลง และชาติจิตสำนึก หรือไม่ใช่คนไทย ในเมื่อในปัจจุบันนั้น โลกวิชาการเองก็กำลังตั้งคำถามกับ “ความเป็นไทย” ที่เป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ใคร่มีใครได้พบเห็นจริงจังและพิสูจน์ได้นัก แต่กระนั้น “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่” ความเป็นไทยจึงยังคงสอดแทรกอยู่ในทุกที่ได้อย่างไม่ชัดเจนทั้งที่ควรจะต้องตั้งคำถามกับความเป็นไทยที่ว่านี้ให้มากด้วยซ้ำ

เพราะฉะนั้น ความเป็นไทยในหลังคาก็ไม่ใช่แค่จุดมุ่งหมายทางการเมืองของผู้มีอำนาจและระบบราชการแต่เพียงประการเดียวแต่อย่างใด หลังคาทรงไทยประยุกต์บ่งบอกผู้ที่สร้างมันและได้รับประโยชน์จากมัน ได้รับจากการที่ยังคงยกย่องกษัตริย์อยู่และแสดงตนเป็นผู้รับใช้ที่ยังคงใกล้ชิด แล้วจากเรื่องของสถานะของกษัตริย์ กับการพิจารณาตัวที่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงแม้เปลี่ยนกระบวนการและขั้นตอน ปริศนาของความหมายทางการเมืองของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สามนี้ก็คลี่คลาย และมีตอนจบไม่ต่างไปจากนวนิยายเชิงสืบสวนสอบสวนที่ซ่อนตัวผู้กระทำและวิธีการกระทำที่ถูกมองข้ามไป เป็นตอนจบที่รู้สึกเมื่อภายหลังจากการรับรู้แล้วว่าถึงไม่ได้อ่านก็ไม่เสียหายแต่อย่างใด ความหมายทางการเมืองของศาลากลางในช่วงเวลาที่สามนี้เป็นคู่ฟ้าแฝด คือในขณะที่สะท้อนการกระทำ และผลของการกระทำนั้นซึ่งอาจสรุปเฉพาะในช่วงเวลาที่สามนี้ว่าสำเร็จ อีกด้านหนึ่งนั้นสะท้อนความล้มเหลวและไม่เข้มแข็งอย่างแท้จริงออกมาด้วยเช่นกัน

ถ้าหากรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลานี้จะเกิดจากความสามารภในการสัญญาของผู้ใดก็แล้วแต่การวิเคราะห์ทางสัญลักษณ์นำพาเราไปลึกซึ้งจนเกินไป เพราะสุดท้ายแล้ว

สัญญาและความหมายทางการเมืองของศาลากลางในช่วงนี้มีใจความอยู่ที่สัญญาสองประการคือ หลังคาทรงไทย กับมาตรฐานอาคารที่ไม่แตกต่างกันในรูปแบบหลักทางสถาปัตยกรรม ศาลากลางในช่วงเวลานี้บ่งบอกความเข้มแข็งที่เกิดจากการ “การปราบปรามทางการเมืองโดยใช้วิธีการทางวัฒนธรรม” นั่นเอง ปราบผ่านอำนาจและความเข้มแข็งจากระบบราชการ และควบคุมระบบราชการได้โดยกระบวนการทางการเมืองปกครองโดยอำนาจรัฐธรรมนูญ ในรูปแบบของ “รัฐสภา” ซึ่งเป็นจุดขายทางการเมืองที่มุ่งเน้นจะลดทอนและกันให้กษัตริย์ออกจากศูนย์กลางของอำนาจ มากกว่าที่จะยอมรับในคุณค่าจากแนวคิดของมันโดยตรง จำนวนครั้งของการปฏิวัติ การทำรัฐประหารที่เกิดขึ้นมากกว่าจำนวนรัฐธรรมนูญที่มีเกิดขึ้นนั้นเป็นเครื่องพิสูจน์อยู่ การประหยัดงบประมาณในการก่อสร้างที่ออกมาในรูปแบบมาตรฐาน ไม่ต่างไปจากการคุมขังทางวัฒนธรรมแต่อย่างใด และจากหลังคาที่มีที่มาจากแนวความคิดเรื่องไตรภูมิก็สะท้อนถึงสาเหตุของการปราบปรามและคุมขังที่ว่ำนั้น

อำนาจใดๆที่ควบคุมระบบราชการอยู่ ไม่ว่าจะผ่านแนวความคิดใดทางการเมืองก็ตาม ไม่มีความมั่นใจและมั่นคงให้กับกระบวนการของการใช้อำนาจ หรืออันที่จริงคือไม่อาจที่จะหาจุดขายทางการเมืองที่แข็งแกร่ง และต้องเป็นจุดขายที่สอดคล้องกับความเป็นจริง กับกลุ่มเป้าหมายทางการเมืองของสินค้าทางการเมืองนั้นด้วย การหยิบเอาลักษณะที่มาของการเป็นผู้รับใช้กษัตริย์นั้นให้ผลทางการเมืองได้เฉพาะในช่วงเวลาแรกๆของการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จากผู้ กลุ่ม และฝ่ายที่ปรารถนาจะควบคุมระบบราชการเท่านั้น แต่เมื่อผ่านไปนานเข้าความขัดแย้งจากระบบราชการอย่างระบบราชการ กับสิ่งที่เป็นทั้งข้ออ้าง พื้นฐานทางความคิด และเป็นจุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่าง การปกครองโดยรัฐธรรมนูญนั้นก็ยิ่งปรากฏชัดมากขึ้นเรื่อยๆ

ดังนั้นความหมายด้านแรกคือความสามารถในการปราบปราม และอำนาจในการดึงอำนาจในการตัดสินใจในใดๆเข้าสู่ศูนย์กลางของผู้ที่มีอำนาจควบคุมระบบราชการอยู่ ดังเช่นที่กรมโยธาธิการต้องเป็นผู้ออกแบบอาคารให้กับแต่ละจังหวัด ทั้งที่ที่มาของอำนาจการออกแบบของกรมโยธาธิการในช่วงเวลานี้มีสาเหตุประการหนึ่งมาจากความอ่อนประสิทธิภาพของงานโยธาหัวเมืองในช่วงเวลาที่สอง อันเป็นการปกครองโดยกษัตริย์ แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว การแก้ไขปัญหาคความอ่อนแอของส่วนภูมิภาคจากผู้เข้ามาโดยประตูที่ “คนระชาษฎร” เปิดให้ นั้น กลับใช้วิธีการแก้ไขจากศูนย์กลางอีกครั้ง ผู้นำทางการเมืองที่มีที่มาจากการเมืองในระบบราชการแล้วจึงก้าวเข้าสู่กระบวนการทางรัฐสภาไม่ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือผู้ที่กระทำการรัฐประหารไม่ว่าคนใดต่างก็ไม่แตกต่างกันในรูปแบบหลักของการใช้อำนาจที่ยึดถือความมั่นคงของศูนย์กลางอำนาจเป็นประการหลัก คนรุ่นหลังในดินแดนนี้มักจะพบเจอความงุนงงสงสัยอยู่เสมอจากผู้ใหญ่ของเขา ความรู้ที่แสดงออกว่ามีในสิ่งที่กล่าวอ้างว่ามีนั้น ไม่ได้นำมาใช้จริงในทางปฏิบัติแต่อย่างใด

แต่สังคมไทยนั้นผู้น้อยต้องเคารพผู้ที่อาวุโสกว่า ความอ่อนแอในการใดๆที่เกิดขึ้นจึงมักจะปรากฏในช่วงเวลาถัดมาเสมอ ดังเช่นที่จะปรากฏต่อไปในช่วงเวลาที่สี่ แต่ความหมายทางการเมืองในช่วงเวลาที่สามนี้มีว่าอย่างไร

ความหมายทางการเมืองของสถาบันยุติธรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สามคือการแสดงผลสำเร็จของความสามารถในการรวมอำนาจการบริหารมาไว้ที่ส่วนกลาง ของผู้นำทางการเมืองที่มาจากระบบราชการไทย โดยการใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับระบบราชการเอง ซึ่งกระบวนการทางวัฒนธรรมนั้นอยู่ในสองลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการผนวกเอาความหมายของการเป็นผู้ที่มีสถานะที่เหนือกว่าในสังคมการเมืองไทยอย่างสถาบันกษัตริย์มาเป็นความหมายทางการเมืองของอำนาจจากระบบราชการเอง ลักษณะที่สองคือพร้อมกันกับการผนวกความหมายจากสถาบันกษัตริย์อยู่นั้น ก็ได้ใช้กระบวนการการปราบปรามความหมายอื่นๆที่แตกต่างในสังคมการเมืองไทย เพื่อเน้นย้ำความมั่นคงทางสถานะทางการเมืองที่มุ่งจะให้เหนือกว่าให้มีความมั่นคงได้ต่อไป

แต่ด้วยลักษณะการควบคุมและปราบปรามโดยวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่แม้จะปรากฏความสำเร็จในการกระทำนั้น อีกด้านหนึ่งก็ได้สะท้อนจุดด้อยของระบบราชการไทยในการปรับตัวต่อความหลากหลายทางการเมืองไปในเวลาเดียวกันด้วย วัฒนธรรมองค์กรที่มีลักษณะของความเคยชินและปรารถนาที่จะมีอำนาจการทำงานแบบจากส่วนบนลงสู่ส่วนล่างของสังคม ด้วยกฎระเบียบที่มีความตายตัวสูงและอ่อนด้อยในความสามารถที่จะคลี่คลายและยืดหยุ่น ความปรารถนาที่จะครอบครองสังคมด้วยวัฒนธรรมองค์กรนั้นให้ผลลัพธ์ที่ต้องการได้เฉพาะในช่วงเริ่มต้นเท่านั้น และก็ยังกลายเป็นการกระตุ้นแรงต่อต้านทางการเมืองที่มากขึ้นในเวลาต่อมา ที่เปิดเผยให้เห็นการถูกปฏิเสธจากสังคมส่วนอื่นๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

“ศาลากลางจังหวัด”ในบริบทการเมืองไทย ช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” มาใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2542)

6.1 บริบทแวดล้อม: ในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” มาใช้ตั้งแต่พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542)

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งในช่วงเวลานี้ (พ.ศ.2520-2524) นอกจากประเทศไทยจะมีภารกิจเร่งด่วนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจแล้ว ยังมีการดำเนินงานการกระจายรายได้เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมให้ลดน้อยลง เพราะที่ผ่านมานั้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การกระจายผลผลิตและการเพิ่มผลผลิตส่วนใหญ่เกิดขึ้นเฉพาะภาคกลาง ส่วนภาคอื่น ๆ ยังมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ล้าหลังและมีการกระจายการผลิตจากสาขาเกษตรกรรมไปสู่สาขาการผลิตอื่น ๆ น้อย ทำให้เกิดความแตกต่างในทางเศรษฐกิจระหว่างภาคมากยิ่งขึ้น

ประเทศไทยในช่วงนั้นจึงยึดเอาแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็น “แนวใหม่” โดยยึดถือความมั่นคงปลอดภัยของชาติเป็นพื้นฐานหลักเบื้องต้นของการพัฒนา จากหลักการดังกล่าวก่อให้เกิดวัตถุประสงค์หลักไว้ 5 ประการคือ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537 : 199)

1. เพื่อเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ
2. เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่ประชาชนให้ลดน้อยลง
3. เพื่อลดอัตราเพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของประชากร ตลอดจนการเพิ่มการจัดงานในประเทศ
4. เพื่อเร่งบูรณะและปรับปรุงการบริหารทรัพยากรหลักตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมของชาติ
5. เพื่อสนับสนุนขีดความสามารถในการป้องกันประเทศและแก้ปัญหาในบางพื้นที่เพื่อความมั่นคง

แต่แม้จะแตกต่างจากที่ผ่านมา โดยหันมาสนใจในเรื่องของ “การกระจายรายได้” มากขึ้น หากแต่ด้วยหลักการและวิธีการในการกระจายรายได้ยังไม่ชัดเจน ปัญหาความยากจนของประชากรและปัญหาความแตกต่างทางรายได้จึงยังแก้ไขไม่ได้ วัตถุประสงค์หลักเหล่านี้จึงสะท้อนปัญหาของประเทศได้เป็นอย่างดี

ในช่วงเวลาหลังจากนั้น แม้จะมีความไม่สงบทางการเมืองบ่อยครั้งและมีปัญหายุ่งยากทางการเมืองในช่วงที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2523-2531) แต่ก็คลี่คลายไปด้วยดีเสมอ เกิดความพยายามที่จะพัฒนาการปกครองในระบบประชาธิปไตยให้มีความสมบูรณ์เต็มรูปแบบยิ่งขึ้น และดูเหมือนว่าต่อไปในอนาคตระบอบประชาธิปไตยคงจะกลายเป็นสถาบันที่ 4 ต่อจากสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อาจกล่าวได้ว่า สภาพยุ่งยากทางการเมืองทั้งหลายไม่ได้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะตามทัศนะของนักลงทุนต่างชาติที่กลับพิจารณาการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นปัจจัยหลัก โดยเฉพาะการเติบโตในระดับที่เอื้อต่อการชำระหนี้เงินกู้ โดยในช่วงปีพ.ศ.2526 เป็นต้นมานั้น สภาพเศรษฐกิจของประเทศมีภาวะที่แปรผันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ตลอดช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 พ.ศ.2525-2529) ภาวะเศรษฐกิจไทยโดยทั่วไปซบเซามาตลอด โดยมีภาวะเศรษฐกิจกระเตื้องขึ้นบ้างเล็กน้อยในช่วงปลายปี พ.ศ.2525 และปี พ.ศ.2526 อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมานั้น ภาวะเศรษฐกิจกลับฟื้นตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีอัตราการขยายตัวในปีพ.ศ.2531 สูงถึงร้อยละ 11 (คาดการณ์ไว้เพียงร้อยละ 6) ในขณะที่อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉลี่ยในช่วงแผนฯ 5 สูงเพียงประมาณร้อยละ 4.8 ซึ่งต่ำกว่าอัตราการขยายตัวในทุกช่วงแผนพัฒนาที่ผ่านมา (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้แก่ การที่รัฐบาลได้กระตุ้นให้เศรษฐกิจขยายตัวด้วยการลดอัตราดอกเบี้ย ลดการนำเข้าและส่งเสริมการส่งออก การกำหนดอัตราภาษีที่ล่อใจ การดำเนินงานนโยบายด้านการเงินและการคลังที่ผ่อนคลาย มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการลงทุนของภาคเอกชน ประกอบกับราคาน้ำมันดิบได้ลดลง ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง อีกทั้งอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศของไทยมีเสถียรภาพมากขึ้น นอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจในระยะสั้น ได้แก่ การเกิดเงินนอกระบบอย่างแพร่หลาย แคร่แม่ยก แก้ว และแชร์ชาร์เตอร์ เป็นต้น เงินนอกระบบขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจกำลังซบเซา การสลายตัวของเงินนอกระบบย่อมมีส่วนผลักดันให้เศรษฐกิจกลับฟื้นตัวในระยะยาวในช่วงต่อมาตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เพราะการกลับสู่ระบบของเงินทุน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536 : 250)

ในช่วงต้นของทศวรรษที่ 2530 นั้น การลงทุนในด้านอุตสาหกรรมได้เพิ่มขึ้นมาก สภาพการณ์ดังกล่าวสนับสนุนแนวโน้มที่ว่าประเทศไทยกำลังก้าวสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือเป็นเสือตัวที่ 5 ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่อีก 4 ประเทศซึ่งได้แก่ ฮองกง ใต้หวัน สิงคโปร์ และเกาหลีใต้ การที่ประเทศไทยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น ทำให้เริ่มเกิด

การเปลี่ยนจากสังคมเกษตรสู่สังคมอุตสาหกรรม และพร้อมกันนี้ก็กำลังนำสังคมไทยสู่สังคมนาชาติมากยิ่งขึ้น ประเทศนับวันจะเปิดมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันของความพยายามที่จะเป็น อุตสาหกรรมใหม่นั้น เกิดการโยกย้ายถิ่นฐานสู่เมืองจากชนบทมากขึ้นเรื่อย ๆ ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมได้ลดลง เมื่อแรงงานได้ถูกดึงเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ ส่วนหนึ่งของแรงงานได้ถูกดึงออกนอกประเทศโดยเฉพาะสู่ตะวันออกกลางเพื่อทำงานรับจ้างก่อสร้าง ส่วนหญิงบริการที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นด้วยนั้น ส่วนหนึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาโสเภณีข้ามชาติ ด้วยแนวโน้มของการโยกย้ายแรงงานดังกล่าว รัฐบาลจึงมีนโยบายที่จะผลักดันกิจกรรมที่ไม่ใช่เกษตรกรรมสู่ชนบทในทำนองเดียวกับที่ได้เกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีใต้

อย่างไรก็ตาม การโยกย้ายแรงงานที่เกิดขึ้นแล้วนั้นได้ก่อให้เกิดสภาพการพัฒนาที่ไม่สมดุล โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจในชนบทที่กำลังล้มละลายด้วยชาวชนบทมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่มีรายได้ไม่น้อยกว่ารายจ่ายมากพร้อมกันนี้สถาบันครอบครัวในชนบทกำลังแตกสลาย เพราะประชากรที่ยังเหลืออยู่ในพื้นที่ในชนบทเป็นคนชราและเด็กในอัตราส่วนที่สูงขึ้นเรื่อยๆ วัฒนธรรมอันดีงามแต่เดิมถูกทำลายลงไป เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ลดลง เกิดค่านิยมในด้านวัตถุถึงกับทำให้มีการขายลูกและขายตัว นอกเหนือจากการขายที่ดินซึ่งก็ทำให้จำต้องถางป่าออกไปอีก จนกลายเป็นวงจรที่ไม่รู้จักจบสิ้น ระบบนิเวศน์ของธรรมชาติได้ถูกทำลายลง การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในที่สุดก็ถึงขั้นวิกฤติที่นำไปสู่การออกพระราชบัญญัติปิดป่า ภายหลังเหตุการณ์ซึ่งจำนวนมหาศาลพังทลายบ้านเรือนที่ตำบลกระทุง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งประสบอุทกภัยเมื่อปี พ.ศ.2531 การทำลายระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติส่วนหนึ่งยังเกิดจากการขยายตัวของธุรกิจสถานที่พักผ่อนท่องเที่ยว (รีสอร์ท) อย่างรวดเร็วในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

ผลกระทบที่สำคัญที่เป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้ง 6 ฉบับ (พ.ศ.2504-2534) คือปัญหาการกระจายรายได้ซึ่งมีแต่ความแตกต่างของรายได้มากยิ่งขึ้นในประชากร ในช่วงของแผน 6 นั้น เรียกได้ว่า ถ้าแบ่งประชากรของประเทศทั้งหมดออกเป็น 5 ส่วนเท่า ๆ กัน โดยจัดเรียงตามรายได้จากมากไปหาน้อย กลุ่มแรกที่มีรายได้สูงที่สุดกับกลุ่มสุดท้ายที่มีรายได้ต่ำที่สุด มีรายได้เฉลี่ยต่างกันประมาณ 12 เท่า ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่สามารถลดช่องว่างของความแตกต่างนี้ ถือว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงในการบริหารประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่มีปัญหาเงินเพื่อเพิ่มขึ้นอีก เสถียรภาพของรัฐบาลเริ่มสั่นคลอน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ, 2536)

การปฏิเสศไม่รับตำแหน่งของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ส่งผลให้พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ.2531 พร้อมกับการฟอร์มทีมรัฐบาลที่ประกอบด้วย ส.ส.ที่ผ่านการเลือกตั้งจากประชาชนและถือเป็นรัฐบาลที่ประกอบด้วยตัวแทนที่ผ่านการเลือกตั้งเกือบทั้งชุดทั้งตัวนายกรัฐมนตรีเอง การเมืองในยุคนี้จึงมีลักษณะของการเบ่งบานของประชาธิปไตย นายกรัฐมนตรีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ บริหารประเทศในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2531 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 ยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคแห่งการเฟื่องฟูสุดขีดของเศรษฐกิจไทย ดังจะเห็นได้จากตัวเลขการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศซึ่งสูงถึงร้อยละ 13.2 ในปี พ.ศ.2531 ร้อยละ 12.2 ในปี พ.ศ.2532 และร้อยละ 11.6 ในปี พ.ศ.2533 หรืออาจจะกล่าวได้ว่า อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยเป็นเลขสองหลักโดยตลอดซึ่งนับว่าเป็นอัตราการเติบโตที่สูงมาก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวดังกล่าวก็เป็นส่วนหนึ่งจากผลพวงของการขยายตัวของเศรษฐกิจโลกในเวลานั้นด้วย และมีพื้นฐานสำคัญจากการสร้างฐานอันแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจในยุคของนายกรัฐมนตรีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ อีกประการหนึ่ง อีกทั้งจากนโยบายของรัฐบาลที่เน้นการเติบโตของระบบเศรษฐกิจ จึงอาจกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจไทยในยุคของนายกรัฐมนตรีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณแม้จะมีภาพของอัตราการเติบโตที่สูงแต่ก็เป็นเศรษฐกิจที่ขาดเสถียรภาพ และกลายตัวมาเป็นปัญหาในเวลาต่อมา (สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์, 2542)

พร้อมกับการเติบโตของระบบเศรษฐกิจนั้น คำครหาในด้านการหาผลประโยชน์ของนักการเมืองจนได้ชื่อว่าเป็นบุฟเฟต์คาบิเน็ต ก็หนาหูมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายมาเป็นข้ออ้างในการก่อรัฐประหารโดยคณะ รสช. ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 แต่อีกด้านของการก่อรัฐประหารเพื่อปราบคอร์ปชั่นดังกล่าวอ้างดังกล่าวของ รสช.นี้ทราบกันดีว่าเป็นการแสดงปฏิกิริยาของฝ่ายทหารที่ต่อต้านการแทรกแซงและควบคุมจากฝ่ายการเมืองนั่นเอง ภายหลังจากรัฐประหารในปี 2534 นี้ คณะ รสช.ก็ได้จัดตั้งรัฐบาลพลเรือนภายใต้ นายกรัฐมนตรี นายอานันท์ ปันยารชุน เพื่อใช้เงื่อนไขดังกล่าวในการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อปูทางไปสู่การเลือกตั้ง สิ่งที่เป็นจุดเด่นของรัฐบาลภายใต้ นายกรัฐมนตรีอานันท์ ก็คือเป็นรัฐบาลที่ได้ชื่อว่ามีความเป็นมืออาชีพสูง และปราศจากข้อครหาในด้านการคอร์ปชั่น นอกจากนี้ยังเป็นรัฐบาลที่สามารถที่จะยืนหยัดต่อต้านจากแรงกดดันจากฝ่ายทหารได้อย่างดีอีกด้วย (สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์, 2542)

ภารกิจของรัฐบาลนายอานันท์สิ้นสุดลงเมื่อการร่างรัฐธรรมนูญเสร็จสิ้น และจัดให้มีการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2535 ผลการเลือกตั้งนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลที่เชิญเอาพลเอกสุจินดา คราประยูร หนึ่งในแกนนำของ รสช. เป็นนายกรัฐมนตรี ก่อให้เกิดปฏิกิริยาไม่พอใจจากภาคประชาชนที่

มีต่อสาระของร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวที่มองว่าเป็นการซ่อนกลไกรักษาอำนาจของรชช.ให้อยู่ต่อไป ความไม่พอใจดังกล่าวนำไปสู่สถานการณ์ที่เป็นวิกฤติครั้งสำคัญกลายเป็นโศกนาฏกรรมที่เรียกว่าเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในระหว่างวันที่ 17-20 พฤษภาคม 2535 วิกฤติการณ์ครั้งสำคัญนี้เปลี่ยนแปลงและคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นก็ด้วยพระบารมีโปรดเกล้าฯของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

หลังวิกฤติการณ์ดังกล่าว นายอานันท์โดยการเสนอชื่ออย่างเหนือความคาดหมายของประธานสภาในยุคนั้นคือ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ก็ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเพื่อจัดเตรียมการเลือกตั้งให้มีขึ้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2535 ได้นายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลของนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย บริหารประเทศระหว่างเดือนกันยายน 2515 ถึง 19 พฤษภาคม 2538 และยุบสภาไปด้วยปัญหาสปก.

รัฐบาลต่อจากรัฐบาลของนายชวน หลีกภัยนั้น คือรัฐบาลของนายบรรหาร ศิลปอาชา กับรัฐบาลของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจที่ลุกลามอันเนื่องจากการไม่มีเสถียรภาพที่แท้จริงในการเติบโตของเศรษฐกิจไทยในสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐบาลของนายบรรหารนั้นเผชิญกับปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาการขยายตัวของการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ปัญหาการไหลออกของเงินจากต่างประเทศ การตกต่ำของตลาดหุ้น การขยายตัวของหนี้เสียที่ลุกลามจนกระทบกับสถาบันการเงินในที่สุด แน่นอจนถึงจะมีปัญหาอื่น ๆทางเศรษฐกิจ อย่างไม่รู้ก็ตามปัญหาการคอร์รัปชันก็ยังคงอยู่เช่นเดิม แรงกดดันจากปัญหาเหล่านี้ทำให้นายกรัฐมนตรีคือนายบรรหารประกาศยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ในเดือนกันยายน 1996 ผลการเลือกตั้งทั่วไปในครั้งนั้นทำให้มีการจัดตั้งรัฐบาลภายใต้แกนนำของหัวหน้าพรรคความหวังใหม่ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี และเป็นช่วงที่ปัญหาทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศได้ขยายตัวถึงที่สุด

แรงกดดันของวิกฤติทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลถูกต่อต้าน ในที่สุดนายกรัฐมนตรีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธประกาศลาออก และพรรคประชาธิปัตย์ก็กลับมาฟอร์มทีมรัฐบาลใหม่ในเดือนพฤศจิกายน 2540 นายชวน หลีกภัย กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง

ในระหว่างที่รัฐบาลภายใต้นายกรัฐมนตรีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ยังบริหารประเทศอยู่นั้น ผลงานทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การผ่านร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่เรียกว่า "ร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน" ซึ่งถือเป็นร่างรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 99 ท่าน โดยส่วนหนึ่งคือตัวแทนที่ผ่านการเลือกตั้งในระดับจังหวัดที่เรียกว่า สสร. จำนวน 76 ท่าน และที่เหลืออีก 23 ท่าน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ ภูมิภาคมหาชน และผู้มีประสบการณ์ในด้านการเมืองและในด้านกร่างรัฐธรรมนูญ

ร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนนี้ได้ผ่านรัฐสภาในเดือนสิงหาคม 2540 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่เดือนตุลาคม ปีเดียวกัน กลายเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรที่ใช้ในปัจจุบัน รัฐธรรมนูญฉบับนี้ถือได้ว่าบรรจุเอาเนื้อหาแห่งการปฏิรูปการเมือง มีนวัตกรรมหลายประการเมื่อเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆของไทย เช่น เปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้งทั้ง ส.ส. และ ส.ว. ผสมผสานเอา ระบบเลือกตั้งเสียงข้างมากคนเดียวเขตเดียวในระดับจังหวัด กับระบบเลือกตั้งตามสัดส่วน (proportional Representation) หรือที่เรียกว่าระบบ Party List เอาไว้ด้วยกันในการเลือกตั้งของ ส.ส. ส่วน ส.ว. นั้น ใช้ระบบการเลือกตั้งโดยใช้เขตจังหวัดเป็นเขตการเลือกตั้งจำนวน 200 คน นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เน้นเป็นอย่างมากในเรื่องของสิทธิและเสรีภาพในลักษณะที่ชัดเจนและครอบคลุม ไม่ว่าจะเป็นสิทธิส่วนบุคคลในด้านต่าง ๆ หรือสิทธิของชุมชน รวมถึงอิสระของสื่อมวลชน และการจัดตั้งองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ เพื่อก่อให้เกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลจากองค์กรดังกล่าว เช่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ศาลปกครองและคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินซึ่งจะต้องเป็นอิสระและเป็นกลาง (สมชาย ภาควิชานิติศาสตร์, 2542)

สิ่งที่มีผลชัดเจนที่สุดในช่วงบริบทแวดล้อมสุดท้ายในการศึกษาครั้งนี้มีอะไรบ้าง เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ รัฐธรรมนูญที่ได้ชื่อว่าเป็นฉบับประชาชน และวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ แต่อะไรเกี่ยวข้องกับอะไรอื่นยังง้างบ้าง และอะไรสำคัญที่สุด เป็นในความหลักของยุคของช่วงเวลานี้ อาจมีคำตอบแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคลอันเนื่องมาจากการรับรู้ที่ต่างกัน แต่ในงานศึกษาวิจัยต่อเศรษฐกิจ ขึ้นเดี๋ยวนั้นนี้เพ่งพิจารณาไปที่ "เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ" ว่าเป็น "รอยต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจการเมืองไทย" จากการเริ่มต้นนับแต่ปลายทศวรรษ 1960 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เริ่มดำเนินการมาตรการทางเศรษฐกิจเป็นต้นมา

ในทัศนะของสมชายนั้นน่าจะสนใจตรงจุดที่ว่า เหตุการณ์ "วันพฤษภาทมิฬ" นั้น คือเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงสานต่อจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 0973 (พ.ศ.2516) และเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 1976 (พ.ศ.2519) เหตุการณ์มหาวิปโยคทั้งสามนั้นเป็นภาพการปะทุขึ้นมาของสภาวะการขาดดุลยภาพระหว่างระบบการเมืองไทยกับระบบเศรษฐกิจและสังคมนั่นเอง และที่สุดแล้วลักษณะการเมืองไทยในยุคใหม่อันเป็นผลผลิตภายหลังจากวิกฤติการณ์เดือนพฤษภาทมิฬก็คือ

ประการแรก การขยายพลังและอิทธิพลของภาคเอกชน โดยเฉพาะนักธุรกิจซึ่งเข้ามาสู่ระบบการเมืองโดยตรงหรือทางอ้อมโดยส่วนหนึ่งนั้นต้องการอาศัยกลไกทางการเมืองเพื่อปกป้องสถานภาพและผลประโยชน์ทางธุรกิจและนำไปสู่การสร้างพันธมิตรระหว่างนักธุรกิจการเมืองและข้าราชการในระดับหนึ่ง

ประการที่สอง การเมืองไทยยุคใหม่สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงระบบการผูกขาดจากราชการมาสู่ระบบการผูกขาดร่วมกันระหว่างสามเจ้าแห่งองค์ประกอบใหม่คือพันธมิตรอันประกอบด้วยภาครัฐคือ การเมืองและราชการกับธุรกิจที่ผูกพันกับพรรคการเมืองอันนำไปสู่การเอื้ออำนวยประโยชน์ต่างตอบแทนที่เห็นเด่นชัดที่สุดโดยเฉพาะจากโครงการยักษ์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของงานก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานตลอดจนโครงการโทรคมนาคม

ประการที่สาม ถ้าพิจารณาจากคุณภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยโดยถือจากพื้นฐานการศึกษา อาจกล่าวได้ว่าการเมืองไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้นมาก แต่อย่างไรก็ตามพฤติกรรมที่ระบบราชการครอบงำทางผลประโยชน์และการฉ้อฉลทางการเมืองซึ่งถือเป็นลักษณะของการเมืองไทยในระบบเก่าก็ยังคงมีอยู่เป็นลักษณะที่ในขณะที่สังคมและเศรษฐกิจไทยได้พัฒนามาถึงระดับหนึ่งที่มีการคาดหวังพฤติกรรมทางการเมืองของนักการเมืองนั้นตั้งอยู่บนบรรทัดฐานที่สูงกว่าประเด็นที่ว่าด้วย "ถูกกฎหมาย" หรือไม่ มาเป็นประเด็นที่เน้น "ความชอบธรรมทางการเมือง" (Political Legitimacy) บนพื้นฐานของ "จรรยาบรรณ" (code of Conduct) และ "จริยธรรม" (Ethics)

ประการที่สี่ ในการเลือกตั้งทั้งสองครั้งคือ ปี 1992 (พ.ศ. 2535) และ 1995 (2538) ปรากฏว่ามีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนหน้าใหม่เข้ามาสู่ระบบรัฐสภาเป็นสัดส่วนสูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน อีกทั้ง ส.ส.หน้าเก่าจำนวนหนึ่งที่เคยได้รับการเลือกตั้งติดต่อกันเป็นเวลานานนับหลายครั้งก็มีอันกลายเป็นส.ส.สอบตกไป การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าการเมืองไทยดังกล่าวที่ได้จากองค์ประกอบของส.ส.หน้าใหม่นั้นที่จริงก็คือภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมและกำลังสะท้อนอยู่ในโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองไทยในปัจจุบันนั่นเอง (สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์, 2542 : 111-3)

6.2 ตัวบท: ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาของการนำแนวความคิด

เรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2542)

ในรายงานการศึกษาวิจัยฯ (กระทรวงมหาดไทย,สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542) กล่าวถึงที่มาของการนำเอาแนวความคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาปรับใช้กับอาคารศาลากลางจังหวัดว่า

"แต่เดิมศาลากลางจังหวัดเป็นที่ปฏิบัติราชการของหน่วยงานส่วนภูมิภาคทั้งหมด โดยมีสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดตั้งงบประมาณเพื่อการก่อสร้าง และต่อเติมตลอดจนดูแลรักษาอาคารศาลากลางจังหวัดทุกจังหวัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากศาลากลางจังหวัดเป็นที่ปฏิบัติราชการของผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย และตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534 นอกจากจะกำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบการบริหารราชการส่วนภูมิภาคทั้งปวง อีกทั้งยังมีบทบาทในฐานะผู้แทนของรัฐบาลไปปฏิบัติงานส่วนภูมิภาคแล้ว ยังกำหนดให้สำนักงานจังหวัดซึ่งสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่เกี่ยวกับราชการทั่วไป และการวางแผนพัฒนาจังหวัดนั้นอีกด้วย

ต่อมาเมื่อหน่วยงานต่าง ๆ ได้ขยายบทบาทอำนาจหน้าที่ให้ครอบคลุมการปฏิบัติงานในส่วนภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น มีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก อาคารศาลากลางจังหวัดไม่สามารถรองรับการขยายตัวดังกล่าวได้ หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านั้นจึงได้มีการก่อสร้างอาคารที่ทำการของตนเอง ในลักษณะกระจัดกระจายตามสภาพที่ดินที่มีอยู่ และเป็นการใช้ที่ดินอย่างไม่ประหยัด ทำให้ไม่สามารถวางผังอย่างเป็นระบบได้ ไม่สะดวกในการบริหาร และขาดความคล่องตัวในการให้บริการ จึงมีการนำความคิดในเรื่องศูนย์ราชการมาใช้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวมอาคารสถานที่ราชการมาไว้ในบริเวณเดียวกันเพื่อเป็นศูนย์กลางการบริหารงาน และเพื่ออำนวยความสะดวกในการบริการประชาชนในลักษณะเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) การดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการในระยะแรกมุ่งเน้นดำเนินการเพื่อจัดระบบสถานที่ราชการของหน่วยราชการในส่วนกลาง เพื่อกำหนดที่ตั้งสถานที่ราชการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นการลดความแออัดในกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2525 มีคณะกรรมการพิจารณาสถานที่ทำงานของหน่วยงานราชการในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองหลักเป็นองค์กรรับผิดชอบ และวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ.2531 คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่ง คือคณะกรรมการจัดระบบสถานที่ราชการ โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่กำหนดแนวทางในการปฏิบัติควบคุมและดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการจัดระบบสถานที่ราชการของการบริหารราชการส่วนกลาง และได้ดำเนินการในเมืองหลักอีก 26 จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี เพชรบุรี ระยอง ราชบุรี สระบุรี เชียงราย เชียงใหม่ นครสวรรค์ พิษณุโลก ลำปาง ขอนแก่น นครราชสีมา มุกดาหาร ร้อยเอ็ด สกลนคร สุรินทร์ อุตรธานี อุบลราชธานี กระบี่ พังงา สงขลา นครศรีธรรมราช ภูเก็ต และสุราษฎร์ธานี โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ทำให้จังหวัดที่เหลือจำนวน 49 จังหวัด ขาดการจัดทำแผนการใช้ที่ดินและขาดการวางผังแม่บทศูนย์ราชการ

จากเหตุผลดังกล่าว เพื่อมิให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาจังหวัด กระทรวงมหาดไทย ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบในการก่อสร้าง ต่อเติม และบำรุงรักษาอาคารศาลากลางจังหวัด ซึ่งเป็นหัวใจของศูนย์ราชการในภูมิภาคทั้งหมดทั่วประเทศ โดยมีได้แบ่งประเภทของจังหวัดเมืองหลัก เมืองรอง แต่เป็นการดำเนินงานตามความจำเป็นและการร้องขอของจังหวัด จึงจำเป็นต้องรับผิดชอบดำเนินการตามแนวคิดเรื่องศูนย์ราชการในจังหวัดที่เหลือ 48 จังหวัดโดยมีคณะกรรมการจัดวางผังแม่บทศูนย์ราชการส่วนภูมิภาคเป็นองค์กรรับผิดชอบ (ปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นฝ่ายเลขานุการ)

ในปี พ.ศ.2539 ได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอำนวยความสะดวกระบบศูนย์ราชการ พ.ศ.2539 ขึ้น เพื่อให้การจ้ดระบบศูนย์ราชการทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และเฉพาะโครงการ สามารถดำเนินการได้อย่างมีเอกภาพและเป็นระบบไม่ซ้ำซ้อน จึงได้ยกเลิกองค์กรที่รับผิดชอบเดิมและได้มีการแต่งตั้งองค์กรที่รับผิดชอบขึ้นใหม่ โดยมีคณะกรรมการอำนวยความสะดวกระบบศูนย์ราชการ (ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นฝ่ายเลขานุการ) มีคณะอนุกรรมการภายใต้คณะกรรมการฯ ดังกล่าว 4 คณะ ได้แก่ (1) คณะอนุกรรมการพิจารณาสถานที่ทำงานของหน่วยราชการในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองหลัก กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ (2) คณะอนุกรรมการจัดวางผังแม่บทศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ (3) คณะอนุกรรมการกำกับการพัฒนาพื้นที่เพื่อเป็นศูนย์ราชการของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ

ตามระเบียบดังกล่าว ได้มอบหมายให้คณะอนุกรรมการพิจารณาสถานที่ทำงานของหน่วยราชการในเขตกรุงเทพมหานคร และเมืองหลักรับผิดชอบในการจัดทำแผนการใช้ที่ดิน และการจัดทำผังแม่บทศูนย์ราชการใน 32 จังหวัด ได้แก่ 26 จังหวัดเดิมที่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการพิจารณาสถานที่ทำงานของหน่วยราชการในเขตกรุงเทพมหานครและเมืองหลักเดิม และเพิ่มจังหวัดปริมณฑลอีก 5 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร นครปฐม ดังนั้น กระทรวงมหาดไทยโดยคณะอนุกรรมการจัดวางผังแม่บทศูนย์ราชการส่วนภูมิภาคจึงรับผิดชอบดำเนินการในจังหวัดที่เหลือ 44 จังหวัด

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ การดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการในความรับผิดชอบของกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ และกระทรวงมหาดไทย จะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ จะจ้างที่ปรึกษาจัดทำแผนการใช้ที่ดินและผังแม่บทศูนย์ราชการจังหวัดนั้น ๆ และ

เสนอคณะกรรมการอำนวยการจัดระบบศูนย์ราชการพิจารณาให้ความเห็นชอบ จากนั้นจึงเสนอ คณะรัฐมนตรีเพื่อทราบ และดำเนินการก่อสร้างตามแบบของอาคารที่กระทรวงมหาดไทยโดยกรมโยธาธิการเป็นผู้ออกแบบ และสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดตั้งงบประมาณ

สำหรับการดำเนินงานในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย จะดำเนินการภายใต้โครงการก่อสร้างศูนย์ราชการและโครงการก่อสร้าง/ต่อเติมปรับปรุงศาลากลางจังหวัดทั่วประเทศ โดยคณะกรรมการจัดวางผังแม่บทศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค (คณะกรรมการจัดวางผังแม่บทศูนย์ราชการส่วนภูมิภาคในปัจจุบัน) จะทำการพิจารณาเรื่องที่ตั้งศูนย์ราชการร่วมกับจังหวัด หากเห็นว่าจังหวัดใดบริเวณที่ตั้งศาลากลางจังหวัดปัจจุบันมีความเหมาะสมแล้ว ก็จะมีการปรับขยาย และวางผังแม่บทให้ที่ตั้งศาลากลางจังหวัดนั้น ๆ เป็นศูนย์ราชการของจังหวัดต่อไป ส่วนจังหวัดใดที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดคับแคบ จำเป็นต้องหาที่ตั้งศูนย์ราชการใหม่ คณะกรรมการจัดวางผังฯ ของจังหวัดจะเสนอให้คณะกรรมการจัดวางผังฯ พิจารณาความเหมาะสมในเรื่องที่ตั้ง และมอบให้กรมโยธาธิการจัดวางผังฯ และเสนอให้คณะกรรมการจัดวางผังฯ พิจารณาและเสนอคณะกรรมการอำนวยการจัดระบบศูนย์ราชการพิจารณาให้ความเห็นชอบ จากนั้นจึงเสนอ คณะรัฐมนตรีเพื่อทราบ และกองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย จะเป็นผู้จัดตั้งงบประมาณเพื่อทำการก่อสร้าง

ซึ่งจากแนวคิดเรื่องศูนย์ราชการดังกล่าวนี้ ได้ให้ความหมายไว้ในลักษณะดังนี้ คือ ศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค หมายถึง บริเวณอันเป็นศูนย์รวมของราชการส่วนภูมิภาคระดับจังหวัดในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย ศูนย์บริหาร ศูนย์ปฏิบัติการ และศูนย์บ้านพัก ในบางจังหวัดศูนย์ราชการส่วนภูมิภาคอาจรวมหน่วยงานที่เป็นราชการบริหารส่วนกลาง หรือรวมหน่วยงานอิสระอื่น ๆ ของรัฐ อาทิ คณะกรรมการการเลือกตั้ง เป็นต้น หรือรวมส่วนราชการระดับอำเภอ หรือหน่วยงานท้องถิ่น หรือหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ไว้ในบริเวณศูนย์ราชการได้ หากมีพื้นที่เพียงพอและมีความเหมาะสม

ทั้งนี้ศูนย์ราชการส่วนภูมิภาคจะมีวัตถุประสงค์หลักคือ เป็นศูนย์รวมในการให้บริการประชาชนในลักษณะเบ็ดเสร็จ จะเป็นศูนย์รวมการบริหารราชการส่วนภูมิภาคระดับจังหวัด และอาจรวมถึงระดับภาคได้

ศูนย์บริหาร หมายถึง บริเวณอันเป็นศูนย์รวม หรือที่รวมของการบริหารงานของราชการส่วนภูมิภาค ระดับจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยส่วนราชการต่าง ๆ ที่มีลักษณะงานหลักเป็นงานบริหาร โดยมีอาคาร ศาลากลางจังหวัด อาคารของศาล อาคารของอัยการ อาคารของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นอาคารหลักและอาจมีอาคารหอประชุม อาคารเก็บพัสดุกลาง และศูนย์สื่อสาร เป็น

ส่วนประกอบ นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงอาคารที่ทำการในลักษณะของสำนักงานของส่วนราชการต่าง ๆ รวมกลุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกับอาคารหลักดังกล่าว

จังหวัดที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม หมายถึง กรุงเทพมหานคร และจังหวัดที่เป็นเมืองหลัก จำนวน 32 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร กาญจนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี เพชรบุรี ระยอง ราชบุรี สระบุรี นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร เชียงราย เชียงใหม่ นครสวรรค์ พิษณุโลก ลำปาง ขอนแก่น นครราชสีมา มุกดาหาร ร้อยเอ็ด สกลนคร สุรินทร์ อุตรธานี อุบลราชธานี กระบี่ นครศรีธรรมราช พังงา ภูเก็ต สงขลา และสุราษฎร์ธานี

จังหวัดที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย หมายถึง จังหวัดอื่น ๆ นอกจากจังหวัดที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม จำนวน 44 จังหวัด ได้แก่ จันทบุรี ชัยนาท ตราด นครนายก ปราจีนบุรี ลพบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สมุทรสงคราม พระมหาสมุทรคีรีอยุธยา สระบุรี สุพรรณบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง กำแพงเพชร ตาก น่าน พะเยา พิจิตร เพชรบูรณ์ แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน สุโขทัย อุตรดิตถ์ อุทัยธานี กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ นครพนม บัณฑิตย มหาสารคาม ยโสธร เลย ศรีสะเกษ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ ชุมพร ตรัง นราธิวาส ปัตตานี พัทลุง ยะลา ระนอง และสตูล

การก่อสร้างศูนย์ราชการ หมายถึง การก่อสร้างอาคารพร้อมระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการในบริเวณที่กำหนดให้เป็นศูนย์ราชการ ตามที่กำหนดไว้ในผังแม่บทศูนย์ราชการ โดยการก่อสร้างอาคารศูนย์ราชการในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย ได้แก่ อาคารศาลากลางจังหวัด ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ อาคารประชุม อาคารเก็บพัสดุกลาง และอาคารประกอบอื่น ๆ ที่หลายส่วนราชการต้องใช้ประโยชน์ร่วมกัน

กรมโยธาธิการได้ออกแบบโดยกำหนดแบบมาตรฐานของอาคารศาลากลางจังหวัดที่จัดสร้างตามแนวความคิดเรื่องศูนย์ราชการไว้ 2 ขนาด ดังนี้

1. อาคารขนาดใหญ่ มีพื้นที่ 21,800 ตารางเมตร สำหรับจังหวัดขนาดใหญ่ 6 จังหวัดคือ เชียงใหม่ สงขลา ขอนแก่น นครราชสีมา ชลบุรี และพิษณุโลก ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะการดำเนินการเป็น 2 ประเภทคือ

1.1 ก่อสร้างในที่ดินแปลงใหม่เป็นอาคาร 5 ชั้น มีพื้นที่ 21,800 ตารางเมตร สำหรับส่วนราชการ 29 ส่วนราชการ

1.2 ต่อเติมอาคารศาลากลางจังหวัดหลังเดิม โดยก่อสร้างอาคารทางด้านหลังอาคารเดิมให้มีพื้นที่ 11,000 ตารางเมตร และปรับปรุงศาลากลางเดิมที่มีพื้นที่ 3,500 ตารางเมตร เมื่อต่อเติมแล้วจะมีพื้นที่รวม 14,500 ตารางเมตร เพราะมีส่วนราชการที่แยกออกไปสร้างอาคารของตนเองบางส่วน จึงทำให้อาคารศาลากลางจังหวัดมีส่วนราชการอยู่ไม่ครบ 29 ส่วนราชการ

2. อาคารขนาดมาตรฐานทั่วไป สำหรับ 69 จังหวัดที่เหลือมีพื้นที่ 16,000 ตารางเมตร แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

2.1 ก่อสร้างในที่ดินแปลงใหม่เป็นอาคาร 4 ชั้น มีพื้นที่ 16,000 ตารางเมตร สำหรับให้หน่วยงานครบ 29 หน่วยงาน

2.2 ต่อเติมอาคารศาลากลางจังหวัดหลังเดิม โดยก่อสร้างอาคารทางด้านหลังอาคารเดิมให้มีพื้นที่ระหว่าง 5,650-7,870 ตารางเมตร และปรับปรุงอาคารหลังเดิมที่มีพื้นที่ 2,500 ตารางเมตร เมื่อต่อเติมแล้วจะมีพื้นที่รวมระหว่าง 8,150-10,370 ตารางเมตร เพราะมีส่วนราชการแยกออกไปสร้างอาคารของตนเองแล้ว จึงทำให้อาคารศาลากลางจังหวัดมีส่วนราชการอยู่ไม่ครบ 29 ส่วนราชการ และอาคารหลังใหม่กำหนดเป็นแบบอาคารมาตรฐาน 4 แบบคือ (รายงานการศึกษาวิจัย, 2542)

1. อาคารไทยประยุกต์ 5 ชั้น	ขนาดเล็ก	พื้นที่ 5,650 ตารางเมตร
2. อาคารทรงไทยประยุกต์ 4	ชั้นแบบ ก.	พื้นที่ 7,050 ตารางเมตร
3. อาคารไทยประยุกต์ 4	ชั้นแบบ ข.	พื้นที่ 6,280 ตารางเมตร
4. อาคารไทยประยุกต์ 5	ชั้นแบบ ค.	พื้นที่ 7,870 ตารางเมตร

อย่างไรก็ตาม "อาคารทรงไทยประยุกต์" ดังกล่าวนั้น ในช่วงเวลานี้มีการพัฒนาไปจากไทยประยุกต์เดิมที่เคยปรากฏอยู่ ไทยประยุกต์ที่เกิดขึ้นในช่วงพ.ศ.2516 เป็นต้นมามีลักษณะที่ต่างออกไป ช่วงปี พ.ศ.2516-2535 นี้ ได้มีการเคลื่อนไหวในวงการสถาปัตยกรรมในแนวอนุรักษ์นิยมอย่างเด่นชัด พร้อมกันนี้ก็เป็นช่วงแสวงหารูปแบบของงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ไทย ทดแทนรูปแบบไทยประยุกต์ที่ได้ลดความสำคัญลงไป แต่ก็เป็นการลดความสำคัญลงไปเฉพาะนอกแคว้นของอาคารราชการเท่านั้น ในงานอาคารสาธารณะของราชการนั้น รูปแบบไทยประยุกต์ยังคงเป็นกระแสหลักอยู่เช่นเดิม เพียงแต่เพิ่มเติมเอกลักษณ์ของท้องถิ่นลงไปเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงในวงนอกราชการที่มีต่องานสถาปัตยกรรมในแนวไทยประยุกต์ซึ่งเป็นรูปแบบที่แพร่หลายในช่วงที่ผ่านมา แล้วกลับไม่เป็นที่ยอมรับในช่วงนี้ เพราะได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ความไม่กลมกลืนกัน ระหว่างการผสมผสานหลังคาทรงจั่วแบบไทย และตัวอาคารที่เป็นกล่องสี่เหลี่ยมแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์น ทางออกหนึ่งของการแก้ปัญหาดังกล่าว คือการพัฒนาในรูปแบบด้วยการสะท้อนลักษณะของงานสถาปัตยกรรม ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะภูมิภาคที่อาคารนั้นตั้งอยู่

แนวคิดแห่งตัวบทในช่วงเวลาที่สี่ของการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างพื้นฐานทางความคิดทางสถาปัตยกรรม 3 ประการคือ สถาปัตยกรรมตะวันตก หรือสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่อันเป็นสไตล์ที่กลายเป็นสากลไปแล้วในปัจจุบัน เป็นแนวคิดประการแรก ประการที่สองคือ สถาปัตยกรรมไทยประเพณีอันเป็นส่วนที่เป็นพื้นฐานอีกประการของไทยประยุกต์ เนื่องจากสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีนั้นง่ายต่อการรับรู้ถึงความเป็นไทยเพราะมีความชัดเจนในเอกลักษณ์ แต่เรื่องของเอกลักษณ์นี้เองที่เป็นข้อที่ไทยประยุกต์ต้องเพิ่มเติมให้กับรูปแบบของมันเอง แนวความคิดเรื่องเอกลักษณ์อันจะช่วยลบเหลี่ยมแข็งที่อึดและไร้ชีวิตจิตใจ เป็นงานสถาปัตยกรรมแบบหัวมังกุท้ายมังกร งานที่ไม่มีที่ไปที่ไป จึงได้แก่การย้อนกลับไปหาแนวความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นประการที่สามนั่นเอง และทั้งสามประการนี้ผสมผสานกันภายใต้มนต์เสน่ห์เรื่องศูนย์ราชการ

6.3 ผู้แต่งตัวบท: ในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาใช้ ตั้งแต่ พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542)

กว่าจะมาถึงช่วงเวลาที่สี่ของการศึกษานี้ ตัวบทของการศึกษาได้มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในตัวของมันเองมาถึง 3 ช่วงเวลาด้วยกัน ในประเด็นของผู้แต่งตัวบทนั้นมีความเกี่ยวข้องเกี่ยวพันมากมายที่อาจอยู่ในฐานะผู้แต่งได้ ทั้งที่เป็นบุคคล ทั้งที่เป็นหน่วยงาน และที่เป็นสถาบัน หรืออาจมีมากกว่าลักษณะรวมอยู่ในประการเดียวกัน ตัวอย่างเช่น องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นทั้งปัจเจกและสถาบันในเวลาเดียวกัน ผ่านการเปลี่ยนแปลงมามากมาย มาถึงช่วงเวลาสุดท้ายนี้เมื่อมองหา "ผู้แต่ง" จะมุ่งไปที่ใคร หรือที่ใดกัน ที่จะอยู่ในฐานะนั้นได้ เพิ่งเข้ามามีบทบาท หรือมีบทบาทมานานแล้ว

หากพิจารณาดูสิ่งอันเชื่อมโยงผู้แต่งในแต่ละส่วนของแต่ละยุคเข้าด้วยกัน เชื่อมโยงผู้แต่งของแต่ละยุคเข้าด้วยกัน ข้ามเรื่องช่วงเวลา เราจะมองเห็นสิ่งใดเชื่อมโยงสิ่งที่อยู่คนละด้านในจุดเดียวให้เข้าด้วยกันได้ จะมองเห็นสิ่งใดเชื่อมโยงสิ่งที่อยู่คนละยุคให้ต่อเนื่องเข้ากันได้

"ช่าง"หรือ"สถาปนิก" คือประการแรกที่เราได้เห็น เป็นการมีบทบาทผู้แต่งที่อยู่ในลักษณะที่ปฏิบัติและสร้างงานนั้นตามความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายหรือคือ "คำสั่ง" นั่นเอง "ช่าง" เป็นผู้แต่งอยู่ในเวลาที่ 1 ส่วนสถาปนิกนั้นเริ่มมีบทบาทชัดในช่วงที่ 3 เขาเหล่านั้นทำงานให้กับใคร? ช่างทำงานให้กับ "เจ้าเมือง" ผู้แต่งหนึ่งในช่วงที่ 1 สถาปนิกนั้นชัดเจนว่ามีบทบาทมากใน

ช่วงที่ 3 เป็นต้นมา แต่ก็มีกำรเริ่มต้นอยู่บ้างในเวลาที่ 2 "สถาปนิก" นั้นทำงานให้กรมโยธาธิการ ซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งแต่ช่วงเวลาที 2 เป็นต้นมา เจ้าเมืองกับกรมโยธาธิการทำงานให้ใคร? เจ้าเมืองถวายงานสนองพระบรมราชโองการของกษัตริย์ ผู้แต่งตั้งมีบทบาทอยู่ในช่วงที่ 1 และ 2 กรมโยธาธิการปฏิบัติงานโดยรับผิดชอบต่องทั้งระบบกษัตริย์ในระยะที่ 2 และรับผิดชอบต่อกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่ช่วงที่ 2 เป็นต้นมาเช่นกัน แต่ไม่ควรจะถามต่อว่าสองคำตอบสุดท้ายคือ กษัตริย์และกระทรวงมหาดไทยนั้นทำงานให้ใคร แม้ว่าในส่วนของกระทรวงมหาดไทยนั้นช่วงเวลาหลังจะรับผิดชอบต่อรัฐบาล หรืออาจต่อผู้นำรัฐบาล เช่น จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นต้น แต่ควรถามว่าอะไรเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกันได้ คำตอบคือ "ระบบราชการ" พื้นฐานของความชอบธรรมทางการเมืองที่แสดงตนชัดเจนในช่วงเวลาที่สามที่ผ่านมา ภายใต้การยอมรับของตัวระบบให้กับภาวะผู้นำ ที่เข้ามาครอบครองอำนาจการสั่งการ

ระบบราชการไทย

ปรัชญา เวสารัชช์ (2539) แสดงทัศนะไว้ในงานวิจัยของเขาว่า ไม่ว่าสังคมไทยจะต้องมีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือประชาธิปไตยก็ตาม ระบบราชการไทยถือเป็นกลไกดำเนินการที่มีความจำเป็นยิ่ง ทั้งในเครื่องมือที่สนองพระราชประสงค์ขององค์อธิปัตย์ หรือเป็นเครื่องมือบริหารงานสาธารณะสำหรับสังคมยุคใหม่ แต่อย่างไรก็ดี ระบบราชการไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบราชการในต่างประเทศโดยทั่วไปซึ่งเป็นระบบบริหารงานสาธารณะ ได้รับแนวคิดจากแนวทางตะวันตก ซึ่งพัฒนาระบบราชการขึ้นเพื่อรองรับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ยุคหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม ในเวลาต่อมา ระบบราชการได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องจนมีขนาดใหญ่โต อาศัยฐานกฎหมายเป็นกรอบรองรับฐานะ ปฏิบัติภารกิจโดยมีกฎหมายเป็นตัวกำหนดและขณะเดียวกันก็ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ มีองค์กรโยงใยกว้างขวาง มีกำลังคนจำนวนมาก รวมทั้งมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขั้นตอนในการทำงานที่มีลักษณะซับซ้อน เมื่อประกอบกับลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมของไทย เช่น การเน้นความสัมพันธ์ส่วนตัว การทำอะไรตามสบาย และลักษณะอำนาจนิยม ระบบราชการไทยจึงเป็นระบบที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตน

ปรัชญา (2539) กล่าวว่า โดยทฤษฎีแล้ว ในยุคประชาธิปไตยซึ่งประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ระบบราชการจึงเป็นเสมือนเครื่องมือของประชาชน มีประชาชนเป็นเจ้าของ แต่ในทางปฏิบัติ ระบบราชการซึ่งเติบโตใหญ่ต่อเนื่องโดยปราศจากการกีดขวางจนถึงวันนี้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เพราะคำว่าประชาชนนั้นเป็นเรื่องของนามธรรม ซึ่งไม่สามารถควบคุมสั่งการระบบราชการได้ ระบบราชการจึงแทบไม่อยู่ภายใต้อาณัติของผู้ใด

ความเป็นมาของระบบราชการไทยนั้นเป็นเรื่องยากที่จะกำหนด ถ้าจะถือว่าระบบราชการหมายถึงกลไกบริหารที่รองรับการดำเนินการให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจในการตัดสินใจของสังคม ระบบราชการไทยก็ถือกำเนิดมาตั้งแต่ที่มีสังคมการเมืองของชนเผ่าไทยมากกว่า 700 ปีแล้ว แต่หากจะถือว่าระบบราชการหมายถึงการจัดรูปองค์การขนาดใหญ่ที่มีแบบแผนการดำเนินการชัดเจน ก็คงเป็นประเด็นที่นักประวัติศาสตร์จะเป็นผู้ตัดสินว่าระบบราชการไทยมีจุดเริ่มอย่างไรแท้จริงเมื่อใด

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการตั้งหน่วยงานหลักขึ้น 4 หน่วยคือ เวียง วัง คลัง นา ที่เรียกว่าระบบจตุสดมภ์ อีก 363 ปีต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม และปรับราชการตามแนววิธีการทำงานแบบตะวันตก การดำเนินการในครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการปฏิรูประบบราชการเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวจนถึงทุกวันนี้

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ระบบราชการไทยซึ่งเป็นเครื่องมือการปกครองส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ได้กลายมาเป็นเครื่องมือสาธารณะ ระบบราชการไทยในยุคประชาธิปไตยนี้ยังคงรักษาโครงสร้างและรูปแบบการบริหารไว้ดังที่เคยเป็นมาส่วนใหญ่ แต่ได้มีการปรับปรุงในเรื่องของกระบวนการบริหารงาน ด้านการเงิน การพัสดุ การบุคคล รวมตลอดถึงการใช้เทคนิควิทยาการสมัยใหม่มาช่วยสนับสนุน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ระบบราชการไทยได้ขยายตัวจนเป็นระบบที่มีขนาดใหญ่ มีกำลังคนประมาณสองล้านกว่าคน และมีหน่วยงานระดับต่าง ๆ จำนวนมากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ

ลักษณะทั่วไปของระบบราชการไทยนั้น มีบทบาทและภารกิจครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ มีองค์การขนาดใหญ่ที่สลับซับซ้อน แบ่งส่วนราชการออกเป็นกระทรวง ทบวง กรม กอง ฝ่าย ฯลฯ มีลำดับชั้นการบังคับบัญชาที่ลดหลั่นกันลงมา มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด ตามหลักการแล้วยังคงยึดถือระบบคุณธรรมโดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถและทักษะ เน้นการบริหารงานโดยอาศัยกฎ ระเบียบ ข้อบังคับเป็นกรอบกำหนดแนวทางปฏิบัติของราชการอิงอยู่กับสมมติฐานที่ว่ารัฐมีภาระทุกชนิดในการดำเนินการเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม ในการบริหารนั้นเป็นไปตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ซึ่งแบ่งการบริหารราชการของประเทศเป็นสามส่วนคือการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น แยกข้าราชการออกเป็น 3 ฝ่าย คือข้าราชการฝ่ายนิติบัญญัติ ข้าราชการฝ่ายบริหาร และข้าราชการฝ่ายตุลาการ มีโครงสร้างกำลังพลเป็นรูปปิรามิด

ปิรามิดที่วุ้นนี้ไม่มีชีวิตของมันเองแต่อย่างใด แต่ก็เสมือนมีอยู่ ด้วยการดำเนินงานของบุคคลในองค์กรที่เราเรียกกันว่า "ข้าราชการ" ซึ่งในแง่ของความหมายจากลักษณะทางภาษานั้นมีความน่าสนใจอยู่เช่นกัน

คำว่า "ข้าราชการ" ก็คือ "ข้า" ซึ่งแปลว่า "ผู้ทำงานรับใช้" (เช่น ข้า, โพร) ส่วน "ราชการ" หมายถึงสิ่งหรือระบบหรือสถาบันที่มีใช้ของประชาชน หากพิจารณาจากคำว่า "ราช" ปกติแปลว่า "ราชา" ส่วนคำว่า "ราษฎร" ที่แปลว่าราษฎรนั้น จะสะกดแตกต่างออกไป ดังนั้นเมื่อเริ่มแรก ศัพท์คำว่า "ข้าราชการ" นี้จึงมีใช้แปลว่า "ผู้รับใช้ประชาชน" แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ เราถือว่าข้าราชการนี้เป็นเครื่องมือของรัฐบาล ในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า หรืออีกนัยหนึ่งก็กล่าวกันว่า "ข้าราชการเป็นผู้รับใช้ประชาชน" (ฤชากร จรเจวุฒิ, 2539 : 2) อย่างไรก็ตาม เราคงต้องตระหนักไปพร้อมกันเสมอว่า ความเป็นจริงกับภาษานั้นแม้จะเกี่ยวข้องต่อกันก็มิใช่ว่าจะสอดคล้องกันเสมอไป

จากความหมายทางลักษณะภาษาดังกล่าว ฤชากร (2539: 2-3) ได้ให้คำอธิบายขยายความต่อไปว่า "ในอดีตกาลที่ผ่านมา ข้าราชการถือว่าเป็นผู้บริหารงานให้กับพระมหากษัตริย์ ดังเช่นที่เคยได้ยินเสมอมา คือปฏิบัติราชการต่างพระเนตรพระกรรณ การปฏิบัติหน้าที่ให้กับพระมหากษัตริย์ทำให้ข้าราชการมีสถานภาพสูงกว่าประชาชน หรือผู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะเมื่อสิ้นสมัยของสุโขทัยเป็นราชธานีแล้ว บทบาทของกษัตริย์ได้เปลี่ยนจากการมีฐานะเป็น "พ่อขุน" คือเป็นบิดาและที่ปรึกษาของประชาชน (paternalistic king) มาเป็นกษัตริย์ที่มีฐานะเป็น "เทพเจ้า" (god-kings) ซึ่งมีอำนาจล้นพ้นเพราะเป็นอำนาจที่ได้มาจากเทวสิทธิ์ (divine nature) อันเป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดียและศรีลังกา ฉะนั้นในสมัยอยุธยาในฐานะของบุคคลในสังคม จึงมีฐานะทางสังคมที่ลดหลั่นกันลงมา และเป็นเหตุที่ทำให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้อุปถัมภ์และผู้ที่ถูกอุปถัมภ์" (patron-client relationship) อันเป็นแนวความคิดที่สนับสนุนให้ข้าราชการในสมัยอยุธยา มีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าประชาชน และดำรงสืบเนื่องถ่ายทอดกันเรื่อยมา แม้กระทั่งในปัจจุบันแนวความคิดเช่นนี้ก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในสังคมไทย ดังจะเห็นได้ว่า ประชาชนชาวไทยมักจะมีบทบาทที่เพิกเฉย และวางตัวเป็นกลางมากกว่า ประชาชนชาวไทยจึงเป็นประชาชนที่สงบเสงี่ยมน่ารัก เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในประเทศอื่น ๆ จะเห็นได้ว่ามีบทบาทที่ไม่ทำทนายข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำ โดยนัยดังกล่าว ข้าราชการจึงมีทัศนคติที่นิยมการใช้อำนาจและเห็นว่ามีสถานภาพที่สูงกว่าประชาชนทั่วไป

กระทรวงมหาดไทย

ประวัติและวิวัฒนาการของกระทรวงมหาดไทยนั้น มีมาตั้งแต่ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากการบริหารราชการแผ่นดินก่อนรัชสมัยขององค์พระปิยะมหาราชนั้น มีลักษณะเป็นการรวมกิจการทหารและพลเรือนไว้ด้วยกัน โดยยึดถือรากฐานการปกครองแบบจตุสดมภ์ ซึ่งแบ่งงานออกเป็น 4 กรมหลักคือ กรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา ต่อมาได้มีการปรับปรุงโดยองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงสถาปนาหน่วยราชการเพิ่มขึ้นอีก 2 กรม ได้แก่ กรมกลาโหม และกรมมหาดไทย โดยสถานะของกรมใหม่ทั้งสองกรมนี้ใหญ่กว่ากรมเดิมทั้ง 4 กรม ด้วยเหตุผลที่ได้ทรงกำหนดให้มีตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี เป็นผู้บังคับบัญชา ควบคุมดูแลรับผิดชอบขึ้นเป็นการเฉพาะ

ตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีทั้งสองนี้ถือว่าเป็นผู้มีอำนาจกว้างขวาง ในขณะที่ตำแหน่งสมุหพระกลาโหมนั้นว่าราชการกลาโหม มีอำนาจควบคุมบรรดาข้าราชการทหารทั่วไป ส่วนตำแหน่งสมุหนายกได้เป็นผู้รับผิดชอบกิจการฝ่ายพลเรือนทั้งปวง ควบคุมกระทรวงมหาดไทยและบัญชาการเสนาบดีกรมจตุสดมภ์ทั้งหมดด้วยข้าราชการไทยจึงดูจะมีฐานะโดดเด่นกว่าข้าราชการฝ่ายอื่น ๆ มาตั้งแต่โบราณกาล (ปกรณัม ปรียากร, 2532 : 12-3)

ต่อมาเนื่องจากระเบียบการปฏิบัติงานราชการต่าง ๆ ขาดความชัดเจน เกิดความซ้ำซ้อนและล่าช้าอีกทั้งล้ำสมัย จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องมีพระบรมราชวินิจฉัยให้แก่ระบบบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ ในปี พ.ศ. 2439 จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกตำแหน่งสมุหพระกลาโหม สมุหนายก และตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์อีก 4 ตำแหน่ง กับให้สถาปนากระทรวงขึ้น 12 กระทรวง หนึ่งในนั้นคือกระทรวงมหาดไทย มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งเสนาบดี มีภารกิจรับผิดชอบตัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองลาวประเทศราช ต่อมา พ.ศ. 2437 องค์กรรัชกาลที่ 5 จึงได้มีพระบรมราชโองการกำหนดหน้าที่ระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงกลาโหม ให้งานปกครองของมหาดไทยแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดจากกลาโหม และจากนั้นมา กระทรวงมหาดไทยจึงมีภารกิจในด้านการบริหารและการปกครอง กิจการทั้งปวงที่เป็นกิจการภายในประเทศ โดยในส่วนของราชการการปกครองส่วนภูมิภาคนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้พยายามวางระบบการปกครองอาณาเขตหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นมาตรฐานและสามารถปฏิบัติราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสถาปนาระบบเทศาภิบาล ซึ่งเป็นระบบที่รัฐบาลกลางจัดข้าราชการส่วนกลางไปบริหารราชการในท้องที่ต่าง ๆ แทนการที่หัวเมืองต่าง ๆ จะจัดข้าราชการเข้าบริหารงานในเมืองของตนเอง เช่น แต่ก่อนมีการแบ่งการปกครองภูมิภาคออกเป็นมณฑล เมืองและอำเภอ โดยมีสมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการ

เมืองและนายอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการ ดูแลทุกข์สุขของประชาชนในเขตท้องที่นั้น ๆ และมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นราชารในพื้นที่เป็นผู้ช่วยเหลือปฏิบัติงานในระดับตำบลและหมู่บ้าน อีกชั้นหนึ่งด้วย (ปกรณ์ ปรียากร, 2532: 13-4)

จากนั้นมากระทรวงมหาดไทยก็ได้มีการปรับปรุงการบริหารราชการกระทรวงอยู่เป็นระยะ ๆ แต่ในการศึกษาครั้งนี้การเปลี่ยนแปลงภายในกระทรวงมหาดไทยไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่จะกล่าวถึง เพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีอยู่บ่อยครั้งก็ได้กระทบต่อบุคลิกสำคัญของกระทรวงมหาดไทย ในสายตาของคนภายนอกแต่อย่างใด กระทรวงมหาดไทยอาจจะมีลักษณะเด่นกว่าหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐอยู่บ้างก็ตรงที่มีความเป็น "ข้าราชการ" อยู่สูงนั่นเอง

6.4 ความเป็น "สัญญาะ" จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาของการนำแนวความคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" มาใช้ตั้งแต่พ.ศ.2523 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542)

คงไม่เกินเลยจนเกินไปที่จะกล่าวว่า ในช่วงเวลาแรกของศาลากลางนั้น คือการค้นพบพื้นที่ว่างทางความหมายที่ยังไม่มีความชัดเจนทั้งทิศทางของความหมายหรือขอบเขตของพื้นที่นั่นเอง รวมถึงการไม่มีความชัดเจนว่าใครเป็นเจ้าของหรือจะได้เป็นเจ้าของพื้นที่นั้น การค้นพบความว่างหรือความไม่ชัดเจนนี้เองคือการค้นพบโอกาสของการสร้างฐานของระบบรหัส ฐานของวัฒนธรรมฐานหนึ่งนั่นเอง หากว่าช่วงเวลาแรกคือการค้นพบ ช่วงเวลาที่สองก็คือการเข้ามาครอบครองหรือพยายามที่จะครอบครองพื้นที่ว่างนั้น ซึ่งหมายถึงการได้โอกาสที่จะกำหนดระบบรหัสของความหมายในพื้นที่นั้น ๆ ในสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ ต่อจากช่วงเวลาของการเข้าครอบครองในช่วงที่สองคือ ช่วงเวลาที่สาม ช่วงเวลาของการปรับตัวของความหมายที่เกิดขึ้นจากการถูกรับครอบครองและกลืนกินกันเองระหว่างพื้นที่ว่างทางความหมาย โอกาสที่ยังไม่ได้ถูกใช้กับผู้เข้าครอบครองอยู่ก่อนแล้วหรือพยายามครอบครองเมื่อภายหลัง การปรับตัวนี้ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น และสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นั้นก็กำลังเติบโตด้วยการกลืนเอาส่วนที่ให้กำเนิดมันมานั้นมาผสมผสานเข้าเป็นเนื้อเดียวกับมันเอง กระบวนการปรับตัวจึงขยายขอบเขตกลายเป็นการค้นพบที่ว่างและโอกาสขึ้นมาอีกครั้ง และเกิดความพยายามเข้าครอบครองอีกครั้งเช่นกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วที่ช่วงเวลาที่ดีที่สุด ช่วงเวลาสุดท้ายของศาลากลางที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นช่วงเวลาของการรวบรวมเอาประการต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นมาอยู่ในพื้นที่เดียวกันในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้น เป็นเหมือนช่วงเวลาที่มีลักษณะต่าง ๆ ด้านต่าง ๆ แยกตัวออกจาก

กันชัดเจนขึ้นและเริ่มมีความเข้าใจทางความหมายใกล้เคียงกันด้วยความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนนั้น เป็นเหมือนการเขียนเพิ่มเติมอยู่ในหน้ากระดาษเดิม

การที่มีความเข้มทางความหมายใกล้เคียงกันนี้อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดและกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีความเป็นสากลเช่นเดียวกับรัฐชาติอื่น ๆ นั่นเอง ช่วงเวลาที่ดีของศาลากลางจังหวัดนี้ก็เช่นเดียวกันกับสองช่วงเวลาก่อนหน้านี้ที่เปลี่ยนการใช้ผังพื้นที่ รูปแบบอาคาร และวิถีวิทยาการก่อสร้างจากแบบไทยมาเป็นแบบตะวันตกแทน การเปลี่ยนรูปอาคารนี้อาจเป็นหลักฐานได้ว่าแสดงถึงการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมแต่อย่างไร แต่อาจมีน้ำหนักพอที่จะบอกได้ว่าเป็นเป้าหมายที่เรามุ่งจะเป็นอยู่

จากพื้นฐานของตัวอาคารและการใช้สอยพื้นที่ตามแบบสากลนั้น ส่วนบนของพื้นฐานนี้มีสัญลักษณ์อยู่สามประการด้วยกัน จากที่เคยมีอยู่เพียงสองคือ "ครุฑ" กับ "หลังคาอาคารทรงไทยประยุกต์" ที่มีที่มาจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณีประเภทวังหรือวัด สิ่งที่เพิ่มเติมเข้ามาคือลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของหลังคาทรงไทยประยุกต์เป็นส่วนของหลังคาที่อยู่บนสุด ครุฑอันเป็นเสมือนระบบบริหาร รูปแบบของหลังคาที่ผสมกันระหว่างไทยประเพณีกับไทยพื้นถิ่น และส่วนยอดของหลังคาที่เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างชัดเจน สามประการนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร

คำตอบเบื้องต้นก็คือ เป็นความพยายามของการสร้างสภาวะที่สมดุลย์ของระบบการเมืองการปกครองอีกครั้งและอย่างซับซ้อนมากขึ้น คำถามต่อมาคือใครหรืออะไรที่เป็นผู้สร้างหรือพยายามสร้างสภาวะเช่นนี้ ในเวลาที่ผ่านมาส่วนที่เคลื่อนไหวมากที่สุดคือ "ครุฑ" ครุฑจะเป็นคำตอบของการพยายามสร้างสภาวะความสมดุลย์ของระบบการเมืองในช่วงเวลานี้หรือไม่ โดยลักษณะพื้นฐานของครุฑที่เป็นส่วนสำคัญของระบบและกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่จะกำหนดคุณค่าให้อะไรดีหรือไม่ดี มีหรือไม่มีอย่างไรนั้น มีความเป็นไปได้ที่ความพยายามสร้างสภาวะความสมดุลย์นี้มีครุฑเป็นส่วนหนึ่งและเป็นเส้นทางผ่านของความพยายาม แต่คำตอบที่น่าสนใจกว่านั้นคือ ลักษณะทั้งสามประการนั้น ปรากฏอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในช่วงเวลาเดียวกันได้ แม้จะอยู่ในตำแหน่งที่แตกต่างทางโครงสร้างของสังคมและความหมายอยู่มาก ก็เพราะอำนาจของโครงสร้างนั่นเอง หากระบบเป็นความสัมพันธ์อันเกิดจากตำแหน่งที่แตกต่างภายในโครงสร้างก็คือโครงสร้างเองที่พยายามผลักดันตัวมันเอง ในที่นี้โครงสร้างคืออะไร? ดูจะเป็นคำถามที่มีขนาดความต้องการคำตอบที่ลึกลับและยิ่งใหญ่จนเกินกว่ามนุษย์จะจ้อจ่อยจะตอบได้ จึงควรเปลี่ยนมาเป็นถามว่า โครงสร้างพยายามผลักดันตัวมันเองด้วยอะไร

ถ้าเราไม่ลืมไปแล้วจากช่วงเวลาที่ผ่านมาของตัวอาคารศาลากลางนั้น จะจำได้ว่าเป็นความเป็นตะวันตกผ่านพื้นขอบเขตของเส้นแบ่งอาณาเขตของประเทศและความแตกต่างทางภาษามาสู่ความเป็นสากลที่มีด้านสำคัญ ๆ เช่น การปฏิเสธอาณานิคม (อย่างชัดเจนแต่ไม่ปฏิเสธอาณานิคมแบบแอบแฝง) การให้คุณค่ากับศักยภาพของมนุษย์และอิสระของปัจเจกหรือกลุ่มย่อยต่าง ๆ คุณค่าแบบต่าง ๆ ที่เคยถูกปฏิเสธ จากช่วงเวลาที่ผ่านมาที่รากฐานของกระบวนการในสังคมในรัฐชาติไม่ว่าในด้านใดก็ตามก็เป็นอยู่เช่นนี้ หรืออย่างน้อยก็คือการพยายามจะเป็นเช่นนี้ ตัวอย่างก็คือจะเป็นเศรษฐกิจที่ผู้ประกอบการขนาดกลางเริ่มเกิดขึ้นมาก จะเป็นสังคมที่กลุ่มผู้ประท้วงมีความหลากหลายความต้องการในการเรียกร้องมากและละเอียดชัดเจนมากขึ้น หรือจะกลายเป็นการเมืองที่แสดงออกผ่านหัวคะแนนของชุมชนแต่ละชุมชนและอื่น ๆ อีกมาก

จากความเป็นสากลที่ยอมรับความแตกต่างนี้เองที่เป็นเหมือนการปลุกสติญาณบางประการให้ตื่นขึ้นมาจากการถูกกดทับ อะไรถูกกดทับ? เมื่อพิจารณาในแนวของแรงดึงดูดของโลก แล้วสิ่งที่ถูกกดทับได้ย่อมต้องอยู่ด้านล่าง หรือล่างสุด เมื่อเรามองหาในลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางแล้ว ตั้งแต่ยุคที่สองเป็นต้นมาที่เป็นช่วงเริ่มต้นของการปรากฏการครอบครองพื้นที่ของความหมาย อะไรคือสิ่งที่ถูกกดทับ เรามองไม่เห็นอะไรนอกจากพื้นที่ว่างเปล่าก่อนเข้าถึงอาคารศาลากลาง เราจะยังมองไม่เห็นอะไรจนกระทั่งนึกถึงมโนทัศน์ด้านศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของอาคารจังหวัดตั้งแต่ช่วงเวลาที่สองเป็นต้นมา มันคือทางการเมืองที่ยกย่องและเชิดชูรัฐ หรือสถาบันที่เป็นตัวแทนของรัฐ อนุสาวรีย์ต้องการพื้นที่ว่างในการแสดงตัวมันเองเพื่อความรุนแรงและโดดเด่นของความหมายที่ต้องการจะสื่อ และต้องการให้เรารู้จุดจำ เพื่อให้ลืมสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับความหมายของอนุสาวรีย์ ก็เช่นเดียวกันกับที่รัฐหรือตัวแทนของรัฐต้องการ ในทางการเมืองสิ่งนั้นคืออะไร บางคนอาจเรียกว่าอำนาจในการปกครองตนเอง และมันเป็นสิ่งที่ตัวอาคารอย่างสากล ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการและอุดมการณ์ของระบบสังคมแบบใหม่ปลุกให้ตื่นขึ้นมา

การมีแนวคิดเรื่อง "ศูนย์ราชการ" จึงอาจเป็นเหมือนการถอยร่นของระบบบริหารมาหันหลังชนกันในปีอมคายสุดท้ายที่พยายามจะสร้างขึ้นและคาดหวังจะให้คงอยู่ถาวร พร้อมกับการต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองของระบบบริหารก็มีสิ่งที่เสมือนเปิดการเจรจาทางการทูตปรากฏอยู่คือการยอมให้เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอันเป็นสัญลักษณ์หมายถึงอำนาจและความสามารถในการดูแลตนเองมาปรากฏอยู่บนส่วนยอดของอาคารเป็นการพยายามสร้างความเป็นพวกเดียวกันนั่นเอง

แต่ศูนย์ราชการพบเจอปัญหาทางสถาปัตยกรรมอะไรบ้างในรายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการฯ (กระทรวงมหาดไทย, สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, 2542) นั้นบอกแก่ระบบบริหารว่า รูปแบบของหน้าตาของอาคารนั้นมีแนวโน้มจะถูกปฏิเสธจากคนในพื้นที่นั่นเองประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือ พื้นที่ใช้สอยนั้นไม่เกิดประโยชน์เต็มที่ เพราะขาดการวางแผนล่วงหน้าที่ดี มันไม่เข้ากับความต้องการใช้สอยของลักษณะงานอย่างที่จะควรจะเป็นตามแนวคิดเรื่องศูนย์ราชการของนั่นเอง และประการสุดท้ายที่น่าสนใจคือ มันถูกปฏิเสธการเข้ามาอยู่ร่วมในพื้นที่ของศูนย์ราชการนี้ การปฏิเสธนั้นมีมาจากส่วนย่อยของระบบบริหารงานสาธารณะนั่นเอง ที่มีพื้นที่ของตนเองในพื้นที่นั้นอยู่แล้ว การมีเอกลักษณ์ร่วมกันทางสถาปัตยกรรมในศูนย์ราชการ ที่จะสะท้อนถึงจุดมุ่งหมายร่วมกันและความเป็นครุฑนั้นถูกรูปลักษณ์อาคารแบบสากลนั้นดึงให้กระจายออกไปกลมกลืนกับสภาพงานและสภาพพื้นที่เฉพาะในส่วนต่าง ๆ Functionalism ผสมผสานเข้ากับ Functionalism ด้วยกันเองระหว่างสากลกับพื้นถิ่น เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น คำตอบง่าย ๆ คือว่า ไม่มีใครต้องการอนุสาวรีย์ที่ครุฑสร้างขึ้น การเจรจาด้วยการทูตที่ไม่จริงจังนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ และแสดงถึงประสิทธิภาพในการเลือกที่ไม่เกิดขึ้นตามที่ต้องการของผู้เลือก

เพราะในขณะที่มีความพยายามจะผนวกเอาความเป็นไทยกับไทยพื้นถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอนุสาวรีย์อยู่นั้น พื้นที่ว่างก่อนเข้าถึงตัวอาคารก็ยังคงมีปรากฏอยู่ มันทำให้รู้ว่าหากได้รับการยอมรับ ผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสามารถในการเลือกสิ่งใด และปฏิเสธสิ่งใดอันหมายถึงความมีประสิทธิภาพนั้นผู้นั้นก็คือครุฑหรือระบบบริหารราชการแบบเดิม ๆ นั่นเอง ภาพความหมายของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้ประการหนึ่งจึงเป็นเรื่องของการปฏิเสธ ที่จะถูกเลือกให้เป็นหรือไม่เป็นอะไร ปฏิเสธที่จะให้มีผู้เลือกตามกระบวนการและเนื้อหาแบบเดิมๆ และมันเปิดเผยให้เห็นว่าตลอดเวลาในกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางโครงสร้างระหว่างสัญลักษณ์ตัวที่ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดนั้น มิได้เป็นเพียงแค่สัญลักษณ์สัญลักษณ์ย่อย ๆ เท่านั้น นั่นคือมันไม่ได้หยุดอยู่แต่การบอกว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นดั่งเทพจุติลงมาไม่ได้หยุดอยู่แค่บอกว่าครุฑหรือระบบบริหารนั้นทำงานรับใช้สถาบันกษัตริย์โดยการให้บริการงานสาธารณะกับประชาชนพลเมือง ไม่ได้หยุดอยู่แค่การมีหลังคาปั้นหยาบอกว่าเพื่อการป้องกันแดดลมและฝนสาด ไม้กาแลที่ไขว่ยอดกันอยู่บนส่วนสูงสุดของอาคารบอกว่าที่นี่คือภาคเหนือ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในช่วงต้นของการวิเคราะห์ว่า สัญลักษณ์นั้นมีได้บอกแต่ว่ามันหมายถึงสิ่งใด และมันมากกว่าความหมายนั้นอย่างไร แตกต่างกับสัญลักษณ์ตัวอื่น ๆ อย่างไร แต่การเรียกร่องของสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดคือ การเรียกร่องให้ตระหนักว่า สามารถ ควรจะปฏิบัติและปฏิสัมพันธ์ทางความหมายกับสัญลักษณ์อย่างไร นั่นคือมันเรียกร่องให้เรารู้ โครงสร้าง กระบวนการ และจุดมุ่งหมายของ

ระบบรหัสของมันหรือวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมที่สัญญะนั้น ๆ อิงอยู่ และในเมื่อแม้แต่สัญญะย่อเพียงหนึ่งสัญญะแฝงการเรียกร้องความสามารถในการเรียนรู้และโต้ตอบอยู่มากถึงขนาดนี้ จึงไม่อาจสงสัยได้เลยว่าเราสามารถมองหลังคาทรงไทยประยุกต์ไทยประเพณี ตราครุฑ หน้าต่าง กระจกกรอบลวดมีเนียม เครื่องปรับอากาศ ยอดไม้กาแล หรือหน้าบันรูปพระอาทิตย์ เป็นเพียงแค่สัญญะย่อได้หรือไม่ เราอาจมองเช่นนั้นได้ เมื่อเริ่มค้นหาความรู้จักและเข้าใจต่อสิ่งที่สัญญะบอก แต่หลังจากนั้นก็พบว่า สัญญะแต่ละตัวนอกจากจะมีความหมายมากไปกว่าตัวมันเองแล้ว ยังมีสถานะเป็นตัวแทนหรือการสรุปย่อเอาเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของระบบรหัสขนาดใหญ่เอาไว้ สัญญะจึงมีสถานะเป็นระบบรหัสอยู่ในตัวมันเอง ดังนั้นสัญญะที่ปรากฏอยู่ในลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางที่ผ่านมาทั้งหมดจึงเป็นเหมือนการแสดงความรู้สึกสัมพันธ์ต่อกันของความแตกต่างของรหัส ความแตกต่างของวัฒนธรรม ความแตกต่างของกระบวนการและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันว่าจะรู้สึกสัมพันธ์กันอย่างไร

การเรียนรู้สัญญะจึงเริ่มต้นว่า มันเป็นสัญญะหรือไม่ นั่นคือแล้วมันมีความหมายอะไรอีกบ้างที่แฝงอยู่ และมันมีกระบวนการทางความหมายอย่างไร คำถามนี้ตอบตัวมันเองและพัฒนาความเข้าใจในกระบวนการของสัญญะจากศาลากลางจังหวัดมากขึ้น เมื่อค้นหาความหมายจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารในสามช่วงเวลาแรก จนมาถึงช่วงเวลาที่สี่นี้เราค้นพบอะไร

การอธิบายสิ่งที่ค้นพบในช่วงที่สี่นี้อาจบอกเป็นเรื่องราวได้ว่า สัญญะจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้ บอกถึงพัฒนาการของความหมายและบทบาทของสัญญะจากสามช่วงเวลาแรกนั่นเอง ไม่ได้มีความหมายที่จะแตกต่างออกไปนักในแกนของรูปแบบความสัมพันธ์ เพราะมันยังคงแสดงให้เห็นการค้นพบพื้นที่ทางความหมาย สร้างพื้นที่ทางความหมายใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อซ้อนทับพื้นที่เดิม การเพิ่มพื้นที่ความหมายนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงในลักษณะแปรผันต่อการมีอำนาจในการจัดระเบียบของระบบรหัส คืออำนาจในโครงสร้างวัฒนธรรมในสังคม และทรัพยากรในที่นี่มิใช่เพียงแค่การแต่งกาย อาหารการกิน การให้วามารยาทของสังคม อย่างที่มองเห็นโดยผิวเผิน แต่วัฒนธรรมเป็นการจัดรูประบบของความแตกต่างที่แบ่งแยกและจัดลำดับคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในสังคม ความหมายที่สำคัญจากช่วงเวลาที่สี่จึงกลับอยู่ที่การย้ำให้เห็นว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดนั้นมีลักษณะของความเป็นสัญลักษณ์ หรือเป็นสัญญะนั้นเอง ช่วงเวลาที่สี่นี้เกิดขึ้นมาเพื่อยืนยันสถานะทางสัญญะที่มีอยู่จริงในสามช่วงเวลาก่อนหน้านี้ รวมทั้งช่วงเวลาของตัวเองด้วย จากการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมของอาคารราชการอย่างศาลากลาง ที่ตั้งอยู่โดยมีลานว่าง

และกว้างเกินการเข้าถึง เพื่อสร้างความสำเร็จ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นความสำเร็จที่อาจไม่มีผู้ใดสนใจในคุณค่าของผู้ที่ปรารถนาจะให้มี

6.3 นัยจากสัญญาะ : ความหมายทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย และผู้ครอบครอง

ความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทยอย่างศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่นี้คือสิ่งใด ในเมื่อความหมายในการวิเคราะห์เชิงสัญญาวิทยานั้นชี้ไปที่จุดของการแสดงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงความหมายในพื้นที่ทางสัญญาวิทยาที่ปรากฏอยู่ใน “รูปแบบ” ของสถาปัตยกรรม สัญญาวิทยาบอกกับเราที่ค้นหาความหมายว่า ศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่นี้คือ การเขียนเพิ่มเติมในหน้ากระดาษเดิมที่มีสิ่งอื่น ข้อความอื่น เนื้อหาอื่นปรากฏอยู่ก่อนนั้นแล้ว การเขียนเพิ่มเติมที่ว่านี้ เป็นทั้งการเติม ต่อ ซ้ำทับรอยเดิม และแน่นอนว่าทำให้สิ่งเดิมบางสิ่งที่มีอยู่ก่อนหน้า หายไปจากการต่อเติม เช่น คำว่า “วิชา” ที่เติมตัว “อ” เข้าไปอักษรเดิมยังคงอยู่ แต่ที่หายไปคือความดี สิ่งที่หายไปทางสัญญาวิทยานี้คือสิ่งใดที่หายไปทางการเมือง

ความหมายทางสัญญาวิทยาที่ได้มาว่าศาลากลางในช่วงที่สี่นี้เชื่อมโยงเข้ากับเรื่องของ การ “ปฏิเสธ” ซึ่งสิ่งที่ถูกปฏิเสธคืออาคารศาลากลาง เป็นการปฏิเสธที่แม้จะพยายามให้มีการเปลี่ยนแปลงในตัวสิ่งที่จะถูกปฏิเสธแล้วก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสภาวะดังกล่าวได้ ผู้คนในพื้นที่ที่ศาลากลางอันปรารถนาจะให้ป็นศูนย์ราชการนั้น แสดงความคิดเห็นออกมาว่าถ้าหากเป็นไปได้แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นคือ การออกแบบศาลากลางโดยความต้องการและความสามารถของเจ้าของพื้นที่เอง ซึ่งจะเป็นเจ้าของในแง่ใดก็ไม่ปฏิเสธ ไม่ว่าจะป็นสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญ หรือสถาบันการศึกษาที่มีความสามารถเพียงพอและตั้งอยู่ในพื้นที่นั่นเอง จะเป็นใครก็ได้ แต่ควรมีโอกาสได้เลือกให้กับตนเอง แม้แต่หน่วยงานราชการในพื้นที่นั้นๆเองก็ควรมีโอกาสไม่แตกต่างกัน การออกแบบหรือการกำหนดใดๆจากส่วนกลางนั้นมาถึงเวลาที่อาจไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นต้องรับไว้ทุกประการเสมอไป

พิจารณาแล้วลักษณะที่ว่านี้ไม่ต่างไปจาก “เนื้อหาสาระ” ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้แต่อย่างใด แต่รัฐธรรมนูญเพิงฉบับปัจจุบันไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดออกจากเวลาก่อนหน้าการเกิดรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากเวลาหลังจากนี้ได้ แม้ว่าอาจจะมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เกิดขึ้นอีก และไม่ว่าจะมีเนื้อหาอย่างไรก็ตามที่ เพราะฉะนั้น การแทนค่าความหมายทางสัญญาวิทยาระหว่างการปฏิเสธสถาปัตยกรรมจากส่วนกลางกับเรื่องของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันมี

ความเป็นไปได้เพียงพอที่จะทำให้องค์กรเห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างสถาปัตยกรรมกับบริบทแวดล้อมทางการเมือง แต่ไม่เพียงพอ รัฐธรรมนูญ “ใช่” แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งและเป็นผลลัพธ์จากบางประการที่เกิดขึ้นกับสังคมการเมืองของไทย

คำตอบของการเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมของศาลากลางเข้ากับบริบททางการเมืองในช่วงเวลาที่สี่นี้มีจุดที่สำคัญเพียงสองประการเท่านั้น สัญญะสถาปัตยกรรมแรกคือ ส่วนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ปรากฏอยู่ที่ส่วนยอดของหลังคา ส่วนที่ถือเป็นสิ่งอันต้องการแสดงออกถึงการยกย่องเชิดชู และสัญญะสถาปัตยกรรมประการที่สองคือ ความเป็นศูนย์ราชการที่มีแนวโน้มของการถูกปฏิเสธสูงทั้งจากคนในพื้นที่ และจากหน่วยงานราชการในส่วนภูมิภาค ในจังหวัดนั้นด้วยตนเอง สัญญะสองประการที่ว่านี้เรียกร่องโดยตัวของมันเองที่จะเชื่อมโยงเข้ากับ “เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ” เป็นประการเดียวที่เชื่อมโยงร่วมกัน ไม่ว่าจะศาลากลางในช่วงเวลานี้จะมีสัญญะสถาปัตยกรรมอยู่ที่ประการก็ตามที

“เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ” คือความหมายโตสำหรับสังคมไทย มองแบบนักรัฐศาสตร์ที่เพ็งจะเรียนจบระดับพื้นฐานมานั้น คือสัญลักษณ์อันนำอินดีของการเริ่มต้นประชาธิปไตย แนวความคิด อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองที่ได้ชื่อว่า เป็นที่ต้องการมากที่สุดในโลกปัจจุบัน ถ้ามองโดยหยุดช่วงเวลาไว้แค่การโค่นล้ม ร.ส.ช.ได้ จุดจบของความหมายทางการเมืองในช่วงเวลานี้จะไม่ต่างไปจากนิทานก่อนนอนที่จบลงด้วยประโยคที่ว่า “..แล้วเจ้าหญิงกับเจ้าชายก็แต่งงานกันและครองรักกันอย่างมีความสุขเรื่อยมา” แต่ในความเป็นจริงของนิทานทางการเมืองของไทยคือหลังจากเจ้าชายฆ่าอสูรได้แล้ว พระองค์ก็สารภาพว่าที่แท้จริงแล้วพระองค์ช่วยเจ้าหญิงเพราะทนดูความโศกเศร้าของพระอนุชาขององค์หญิงได้ พระองค์ชื่นชมความรักระหว่างเพศที่สามมากกว่ารูปโฉมงามของเจ้าหญิง

เพราะความเป็นจริงคือหลังจากรวมพลังต่อต้านผู้นำที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งได้สำเร็จแล้วนั้นก็กลุ่มคนทีมนักรัฐศาสตร์หลายคนเชื่อกันว่ามี “พหุติกรรม” ที่มาจากแรงขับอันทรงพลังโดยอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นก็นำไปชื่นชมยินดีกับผู้นำทางการเมืองอีกคนที่มาจากการแต่งตั้งทันทีเช่นกัน หรือว่าที่จริงแล้วผู้คนในสังคมการเมืองไทยนั้นลึกซึ้งกว่าที่วงวิชาการไทยจะเข้าใจได้เองโดยอิสระจากการแปลผ่านภาษาต่างประเทศ ลึกซึ้งในประการที่ว่า พวกเขาเข้าใจได้ว่าประชาธิปไตยนั้นไม่ได้หยุดอยู่แค่การเลือกตั้ง แต่ที่นำเอาการเลือกตั้งมาเป็นประเด็นในการต่อสู้ทางการเมืองนั้น เป็นเพียงกลวิธีทางการเมืองต่อสู้ทางการเมืองเท่านั้น

เพราะฉะนั้นความหมายที่แท้จริงของเหตุการณ์พฤษภาทมิฬจึงลึกซึ้งในตัวของมันเอง หากเชื่อมโยงเข้ากับการเริ่มต้นการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะที่น่าจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงของสังคมการเมืองไทยในขณะนั้นแม้กระทั่งจนถึงขณะนี้ของนครอิสระเองก็มีปัญหาในที่มาของการตัดสินใจบางสิ่งบางประการต่ออำนาจทางการเมือง ดังเช่นกรณีของศาลรัฐธรรมนูญ ก็คือความเป็นจริงที่ว่าเหตุการณ์พฤษภาทมิฬคือสัญญาณทางการเมืองของการต่อสู้และแย่งชิงอำนาจในการปกป้องผลประโยชน์ในความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม เพียงแต่บังเอิญว่าแนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ผู้คนทั่วไปหยุดการรับรู้อยู่ที่การเลือกตั้งนั้นอยู่ใกล้ตัวมากที่สุดในการหยิบมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง และส่วนหนึ่งก็มีที่มาจากอารมณ์ตกค้างของสภาวะการสูญเสียความรู้สึกในสภาพคล่องของเศรษฐกิจที่เคยเฟื่องฟู ความภูมิใจที่เกิดขึ้นกับภาษาทางรัฐศาสตร์ที่มักจะอิมเม็บบกับการบรรยายภาพของ “มือบมือถือ” ว่าทั้งหมดที่เกิดขึ้นนั้นถูกผลักดันโดยแรงจากอุดมการณ์ทางการเมืองที่บริสุทธิ์แท้เพียงประการเดียว พฤษภาทมิฬทำให้วงการรัฐศาสตร์บางส่วนพุ่งขึ้นชั่วคราวจากการได้รับความสนใจ พื้นที่ของงานเขียน และเวลาในการออกอากาศทางสื่อสมัยใหม่ที่เคยเปิดโอกาสให้เฉพาะนักเศรษฐศาสตร์ นักกฎหมาย นักวิทยาศาสตร์ หรือนักเรื่องวุ่นๆ แต่ก็ไม่ไม่นานนักก่อนที่ภาษาการสื่อสารแบบรัฐศาสตร์จะกลับไปเฟื่องฟูในวงการรัฐศาสตร์ตามที่เคยเป็น

เพราะด้านที่ไม่สวยงามที่จะกล่าวถึงคือ พฤษภาทมิฬแผ่เงาของการมุ่งมันจะได้รับส่วนแบ่งที่คิดว่าตนสมควรได้ และเชื่อว่าตนมีอำนาจพอที่จะเรียกร้อง และต่อสู้ และที่แท้จริงแล้วสิทธิตามกฎหมายหรือตามแนวคิดทางการเมืองใดๆนั้น ถูกนำมารองรับหรือหยิบมาเลือกใช้ชั่วคราวก็เพราะความเชื่อในความสามารถที่เข้มแข็งของการแยกตัวออกจากการควบคุมจากรัฐได้ ความเชื่อที่ผลักดันอยู่นี้ได้มาด้วยความสามารถในการเพิ่มความสามารถในการเข้าสู่วิถีการผลิตที่หลากหลายได้มากกว่าที่รัฐเองจะทำได้

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของชนชั้นกลางในเมือง ผู้ประกอบการผลิตขนาดเล็กและกลางที่เติบโตด้วยตนเองก่อนรัฐจะเข้ามาจับจองด้วยอาการของการแสดงตนสนับสนุน ซึ่งที่จริงก็คือการกำหนดมาตรการทางภาษีให้หลากหลายและรัดกุมมากขึ้น เรื่องราวของเงินนอกระบบอย่างแฉะต่างุั้น สะท้อนเป็นอย่างดีถึงภาวะที่ความสามารถในการตัดดวงผลประโยชน์ใด ๆ นั้น ถ้าพึ่งเพียงการเข้าไปอยู่ในระบบราชการได้นั้นไม่เพียงพอ สาขาวิชาที่ได้รับการเลือกและต้องการมากที่สุดจากเด็กนักเรียนที่เข้าสอบคัดเลือกเพื่อเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัยนั้น ไม่ใช่รัฐศาสตร์ที่เคยเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าคนนายคนอีกต่อไป แต่เป็นวิศวกรรมศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ วิทยาศาสตร์ นิเทศศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และอีกมากสาขาที่รัฐ และระบบราชการไร้ความสามารถเพียงพอที่จะจ้าง

งานและรักษาอัตรากำลังที่มีคุณภาพไว้ได้ ไม่ใช่ปัญหาจากระบบงบประมาณเท่านั้น แต่เป็นปัญหาของกระบวนการทางความคิดและการปรับตัวต่อโลกภายนอกที่มีอิทธิพลมากขึ้นในชีวิตประจำวัน จากการค้าขายระหว่างประเทศที่รัฐไทยไม่เคยมีความสามารถในการเข้าถึงและแข่งขันได้ดีเท่าที่เอกชนทำได้

ตัวอย่างที่ชัดเจนในเวลานี้อีกหนึ่งตัวอย่างคือการเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองของแรงงาน บุคคลเหล่านี้ไม่ได้เข้ามาหาอำนาจรัฐที่อยู่ที่ยุคกลางแต่อย่างใด แต่เข้ามาหาหนทางที่อยู่นอกการควบคุมของรัฐ หรือหนทางที่รัฐไทยเข้าไปไม่ถึง หนทางที่ดีขึ้นโดยการเข้าเมืองหลวงเพื่อรับราชการอย่างที่เคยรับรู้กันนั้น สอดคล้องกับละครจีนที่ตัวเอกต้องดิ้นรนเข้ามาสอบจอหงวนเสียมากกว่าที่จะเชื่อมโยงเข้ากับสังคมไทยที่เป็นอยู่จริง สิ่งที่ได้ชื่อว่าดีที่สุดในตอนนี้พร้อมในกรุงเทพฯ สถาบันการศึกษาที่ดีที่สุด หน่วยงานและองค์กรที่ทันสมัย การคมนาคมที่หลากหลายเพื่อค้นหาความรวดเร็วที่มีอยู่น้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการ โรงงานอุตสาหกรรมที่มีการจ้างงานสูงในจำนวนอัตราแต่ไม่ใช่เรื่องของค่าแรง ทุกสิ่งที่ดีที่คุณคนจากชนบทเข้าสู่เมืองหลวงนั้นแสดงออกถึงความอ่อนแอของอำนาจรัฐ การรวมศูนย์อำนาจที่เคยมั่นคงในระยะแรกได้สร้างภาวะความกดดันทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองที่หลากหลายเกินกว่าศูนย์กลางอำนาจที่คับแคบและหยุดนิ่งจะรับมือได้ สถานะของรัฐราชการนั้นทำให้ความรู้สึกและปฏิกิริยาตอบโต้ที่อำนาจรัฐมีและควรจะมีต่อบริบททาง เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองบิดเบือนไปจากความเป็นจริง การปรับเปลี่ยนและให้คุณค่าใหม่ต่อสถาปัตยกรรมแบบไทยที่เปลี่ยนไปนอกวงราชการ ในขณะที่ระบบราชการยังคงเดินอยู่อย่างช้าๆกับไทยประยุกต์ที่พยายามเพิ่มองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่ได้รับการยอมรับให้อยู่ในสมัยและช่วงเวลาของบริบทแต่อย่างใด เป็นสภาพตัวอย่างของการหลือมล้ำในช่วงเวลาของการพัฒนาองค์กรที่รัฐและระบบราชการไทยตามหลังความเป็นไปของสังคมอยู่นานเกินกว่าจะยังรักษาสภาพของผู้ควบคุมอำนาจทางการเมืองการปกครองได้ต่อไป

เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่สิทธิทางการเมืองที่ทำให้สังคมการเมืองไทยเข้มแข็งขึ้น สิทธิทางการเมืองที่ว่านั้น ไม่ว่าจะเป็สิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิในการตรวจสอบและถ่วงดุลย์ผ่านทางองค์กรอิสระ หรืออื่นใดก็ตามที่เป็นภาวะของผลที่ได้รับจากการเข้าถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของฝ่ายอื่นที่มีรัฐหรือระบบราชการที่เพียงแต่ใช้รัฐและระบบราชการเป็นประตูและระเบียบทางเดินก่อนเข้าไปในห้องของผลประโยชน์ที่ต้องการ และสิทธิทางการเมืองการปกครองใดๆไม่ต่างไปจากรางวัลพิเศษของการเคลื่อนไหว การเข้าควบคุมนโยบายทางการเมืองของกลุ่มนักธุรกิจที่สนับสนุนพรรคการเมืองจนในที่สุดมีพรรคการเมืองเป็นของตนเองนั่นคือตัวอย่างที่ชัดเจนแต่ไม่ควรกล่าวถึงให้ชัดเจนนัก

เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ จึงสะท้อนชัดเจนถึงสถานะที่สังคมส่วนอื่นที่อยู่นอกรัฐ หรือที่จริงคืออยู่นอกรัฐบาลและระบบราชการ ใช้ภาวะความเข้มแข็งในการเข้าถึงความเป็นไปและผลที่จะได้รับจากกระแสเศรษฐกิจที่เหนือกว่าที่รัฐหรือรัฐบาลจะทำได้ มากดดัน ต่อสู้และเข้าครอบครองพื้นที่อำนาจทางการเมืองที่เคยกระจุกตัวในวงแคบ ชื่อที่เรียกการเคลื่อนไหวว่า "มือบมือถือ" นั้นชัดเจนว่าสังคมไทยในช่วงเวลานี้ให้คุณค่ากับสิ่งใดมากกว่าสิ่งใด อำนาจของชนชั้นที่จัดตามสถานภาพทางเศรษฐกิจแสดงผลที่เหนือกว่าการเป็นหรือเคยเป็นสถานะทางสังคมที่เหนือกว่าอย่างข้าราชการหรือกำลังที่เข้มแข็งของกองทัพ นโยบายของชื่อเรียกนี้แฝงการให้คุณค่าความทันสมัย มีความรู้เท่าทันทั้งต่อบริบทภายในและภายนอกประเทศ และแน่นอนว่ามีกำลังอำนาจทางเศรษฐกิจในระดับที่จะเพิกเฉยเช่นเดียวที่รัฐหรือระบบราชการกระทำด้วยความเคยชินกับผู้ประท้วงจากภาคเกษตรไม่ได้ ผลของการพยายามเข้าครอบครองนั้นปรากฏออกมาหลากหลาย แต่ที่ชัดเจนยิ่งกว่าผู้สั่งการในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ก็คือรัฐธรรมนูญที่เป็นผลผลิตจากสถานะดังกล่าว การต้องการสิทธิทางการเมืองเป็นส่วนจริงในทางทฤษฎีเท่ากับที่เป็นจริงในภาคปฏิบัติ แต่ความคิดความต้องการในการรักษาผลประโยชน์ทางการผลิตนั้นชัดเจนกว่า

จำนวนผู้ที่ออกไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งที่ไม่ได้เพิ่มในระดับที่ควรเพิ่ม กับจำนวนนโยบายทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภค จำนวนกลุ่มผู้ประท้วงในกรณีการสร้างโครงการใดๆจากภาครัฐที่มีการชอนทับพื้นที่ในอำนาจการผลิตที่เคยครอบครองอยู่เดิมหรือที่เชื่อว่าตนเองควรค่าและมีความสามารถในการทำให้เกิดผลประโยชน์ได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ารัฐ ไม่ว่าจะเป็กรณีสร้างโรงงานผลิตไฟฟ้าที่จังหวัดประจวบฯ กรณีเงินของชุมชนที่ธนาคารแห่งประเทศไทยไม่ยอมรับ กรณีการกีดกันทางการเมืองของนักธุรกิจที่ถนนสีลม แม้รัฐศาสตร์จะกล่าวได้ว่าไม่มีอะไรไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าอะไรที่เกี่ยวกับการเมืองที่ว่านั้น ไม่ได้มีที่มาที่แท้จริงจากแนวคิดทางการเมืองเท่าที่มีที่มาจาก ความต้องการในการอุปโภคบริโภคที่ไม่ได้วางตนไว้ในที่ที่สูงส่งเท่าแนวความคิดทางการเมืองแต่อย่างใด

สังคมการเมืองของไทยดูจะเป็นสังคมที่มีความสามารถในการปรับใช้แนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองให้เข้ากับสถานะของสังคมที่เป็นอยู่และต้องการจะเป็นได้ดีสังคมหนึ่งของโลกด้วยความสามารถในการกลืนกันทางวัฒนธรรมของเรา แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าสังคมไทยจะเป็นสังคมที่มีความเข้าใจอย่างแท้จริงต่ออุดมการณ์หรือแนวความคิดใดๆในทางการเมืองการปกครอง เท่ากับที่ไม่ได้หมายความว่าแม้เราจะสามารถปรับใช้ได้ไม่ว่าอุดมการณ์ใดๆก็ตามแล้วจะแสดงให้เห็นว่าเราต้องการมันอย่างจริงจัง สถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนรูปแบบภายนอกไปเพื่อสร้างภาพสถานะทางการเมืองการปกครองอย่างอาคารราชการอย่างศาลากลางเป็นนั่นสะท้อนชัดเจน

อยู่ เราเป็นสังคมที่ปรารถนาการอุปโภคบริโภค และตอบสนองต่อกระแสทางเศรษฐกิจด้วยความตื่นตัวมากกว่าทางการเมือง แต่ในผลการศึกษาทางวิชาการและโดยเฉพาะทางรัฐศาสตร์นั้นไม่อาจจบลงตรงจุดนี้ได้ ต้องไม่ลืมว่าเราค้นหาความหมายทางการเมืองไม่ใช่สิ่งอื่นที่นักรัฐศาสตร์ไม่ต้องการจะรู้

จากที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมกับบริบททางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองมานี้ ความหมายทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สี่นี้จึงอยู่ในความเป็นไปที่มีลักษณะของการปรากฏการณ์เริ่มต้นในภาวะความอ่อนแอทางอำนาจของระบบราชการไทยที่ต้องยินยอมและพยายามที่จะปรับตัวให้มีภาพลักษณ์ขององค์กรหรือภาพของความเป็นสถาบันให้เป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาชนในพื้นที่ที่ตัวระบบราชการนั้นๆปฏิบัติงานหรือรับผิดชอบอยู่ เป็นส่วนหนึ่งที่พยายามจะเปลี่ยนแนวความคิดทั้งภายในองค์กรเอง และแนวคิดต่อประชาชนในพื้นที่ การปรับตัวทางแนวความคิดที่ว่านี้แสดงออกผ่านแนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” ที่มุ่งเน้นจะนำเสนอการให้บริการต่อพื้นที่ส่วนภูมิภาคนั้นให้อยู่ในกระบวนการการให้บริการงานสาธารณะแบบ “เบ็ดเสร็จ” ที่ทุกประเภทงานสามารถและควรจะเสร็จสิ้นภายในจุดเดียวหรือเสียเวลาน้อยที่สุด ซึ่งต้องการจะนำเสนอเป็นจุดขายและความชอบธรรมในงบประมาณที่จะสร้างอาคารหลังใหม่ อีกทั้งไม่ต่างกับการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ขององค์กรเอกชนที่เปลี่ยนชื่อและตราสัญลักษณ์เพื่อสร้างสถานะใหม่องค์กรไม่ได้เป็นการนำเสนอแนวคิดของการบริหารที่ไร้ที่มาที่ไปเสียทีเดียว จะเห็นได้ว่ามติของคณะรัฐมนตรีที่มีต่อเรื่องการจัดสร้างศูนย์ราชการนี้มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2523 และมีการเปลี่ยนแปลงปรับความเหมาะสมเรื่อยมา พ.ศ. 2523มีความสำคัญอย่างไร

การเริ่มต้นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้แสดงออกถึงความสามารถในการปรับตัวของอำนาจทางการเมืองของไทยได้เป็นอย่างดี พ.ศ. 2523ไม่มีความโดดเด่นใดๆให้จดจำนอกจากอยู่ในช่วงปลายของแผนพัฒนาฯฉบับที่ 4 แต่ก่อนจะถึงแผนพัฒนาฉบับนี้มีสิ่งใดเกิดขึ้น คำตอบคือวิกฤตการณ์เดือนตุลาคมในปี พ.ศ. 2516 และ 2519 ช่วงเวลาที่สี่นี้เชื่อมโยงต่อเนื่องกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองอันรุนแรงถึงสองครั้งก่อนหน้าการเริ่มต้นช่วงเวลาที่สี่ แต่อย่างไรก็ไม่ควรลืมว่าการแบ่งช่วงเวลานี้เป็นความจริงเฉพาะในการศึกษาครั้งนี้เท่านั้น ในความเป็นจริงของสังคมการเมืองไทยนั้นเราไม่สามารถแยกขาดระหว่างเหตุการณ์ใดได้อย่างอิสระโดยไม่มีการมองหาความต่อเนื่องของเหตุการณ์ และหลังจากที่มองย้อนหลังไปก่อนที่จะเข้าถึงช่วงเวลาที่สี่นี้ เมื่อมองเข้าไปในช่วงเวลาเองก็พบกับสิ่งที่ได้นำเสนอไปแล้ว วิกฤตการณ์ทางการเมืองเช่นเดียวกัน เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

สิ่งที่มีร่วมกันของสามเหตุการณ์นี้ก็คือ “กำลังการต่อต้าน” จากภาคประชาชนที่มีที่ท่าของความเข้มแข็งที่มากขึ้น มีอำนาจของการเคลื่อนไหวและต่อรองมากขึ้น และอำนาจล่าสุดที่เกิดขึ้นในทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ก็คืออำนาจในการตรวจสอบและสร้างสภาพการถ่วงดุลย์ทางการเมืองให้เกิดได้จริงมากขึ้น ดังเช่นตัวอย่างของการเลือกตั้งวุฒิสมาชิก การเข้าร่วมกระบวนการขององค์กรอิสระต่างๆ เช่นศาลปกครองในการเปลี่ยนแปลงที่อำนาจของกองทัพที่ถูกจำกัดด้วยกระแสที่กำลังจะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ของสังคมการเมืองไทยที่การปฏิวัติรัฐประหารที่มีแนวโน้มของการถูกต่อต้านอย่างรุนแรงจากทุกส่วนของสังคม ในการเปลี่ยนแปลงที่อำนาจตรวจสอบมีอยู่จริงมากขึ้น พร้อมกับความชัดเจนและการกระจายตัวของอำนาจนั้น แนวความคิดเรื่อง “ศูนย์ราชการ” ก็คือความพยายามสองด้านของระบบการเมืองจากฝ่ายรัฐ ด้านแรกคือความพยายามแฝงตัวไปกับกระแสความสนใจในสิ่งที่สังคมยอมรับ ในภาวะที่ “สิทธิ” เป็นเรื่องที่จะดูแลจนเพิกเฉยไม่ได้ดังที่เคยกระทำ การพลิกกลับของบทบาทหันมาสร้างความรู้สึกที่ไม่แตกต่างในความเป็นพวกพ้องเดียวกันที่แสดงผ่านสัญลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นคือตัวอย่างของการพยายามปรับบทบาทของฝ่ายรัฐเสียใหม่ไม่ต่างกับที่ยอมรับอย่างไม่เต็มปากเต็มคำมากนักว่าสาเหตุของปัญหาทางโครงสร้างและการพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้นมีที่มาจากความไม่มีประสิทธิภาพของแผนจากรัฐที่ต่อเนื่องยาวนานแต่กลับให้ผลที่ตรงกันข้ามกับชื่อของแผน

แต่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็เป็นตัวอย่างที่แสดงความไม่จริงจังและไร้ความสามารถในการปรับตัวที่แท้จริงจากฝ่ายรัฐ สถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่ยังคงมีลักษณะที่แข็งทื่อและไม่เป็นธรรมชาติเพราะขาดความจริงใจและเข้าใจอย่างแท้จริงในสิ่งที่นำมาใช้หรือภาวะที่ต้องการจะเข้าถึง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงถูกนำมาหยุดไว้อยู่ที่ส่วนยอดของหลังคาเท่านั้น แต่ผังอาคารและรายละเอียดอื่นๆ ก็ยังคงไม่แตกต่างจากกัน ถ้าหากช่วงที่สามเรียกได้ว่าเป็นการควบคุมความเป็นไทย ช่วงที่สี่นี้ก็ไม่ได้ต่างไปจากการควบคุมความเป็นท้องถิ่น สื่อถึงการแสดงความเห็นด้วยในเรื่องอำนาจทางการเมืองของฝ่ายที่อยู่นอกรัฐที่ระดับพื้นผิวเท่านั้น เพราะยังคงยืนยันกระบวนการเช่นเดิมอยู่ดังเช่นที่ยังคงใช้ตัวอาคารแบบตะวันตกที่ถือกันว่าเป็นสากล และยิ่งแน่ชัดว่าการเห็นความเปลี่ยนแปลงนั้นหยุดอยู่แค่ที่พื้นผิว ก็เพราะยังพยายามปรับเปลี่ยนแนวการทำงานก็ยิ่งสะท้อนภาวะความอ่อนประสิทธิภาพในการทำงานอย่างรุนแรง

เพราะแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลงทั้งการทำงานและรูปสถาปัตยกรรมนั้นยังคงยืนยันการรวมศูนย์ไม่แตกต่างไปจากเดิม ตัวอย่างการไม่เห็นด้วยที่ส่วนกลางจะออกแบบอาคารมาให้มันยังไม่ชัดเจนเท่ากับตัวอย่างของการปฏิเสธที่จะเข้ามาใช้งานในตัวอาคารที่สร้างใหม่จาก

หน่วยงานราชการในพื้นที่ด้วยตนเอง สะท้อนถึงสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้กับองค์กรขนาดใหญ่อย่างระบบราชการทั้งระบบ มติคณะรัฐมนตรีที่สนับสนุนการรวมศูนย์ราชการเข้าด้วยกัน หน่วยงานและคณะกรรมการชุดต่างๆที่กลั่นกรองงบประมาณ แบบแผนในการก่อสร้างและการใช้งาน กลับถูกปฏิเสธที่จะเข้าร่วมจากหน่วยงานในพื้นที่ภูมิภาคนั้น คำถามง่ายๆที่ไม่ควรถามจากผู้ที่อ่อนอาวุโสและความรู้คือเหตุใดจึงไม่มีการไต่ถามและวางแผนที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงที่มีอยู่ในพื้นที่เดิมเสียก่อนว่ามีความจำเป็นในการสร้างอยู่ที่ระดับใด แนวความคิดในการรวมศูนย์อำนาจที่ยังคงอยู่และแสดงออกผ่านเรื่องศูนย์ราชการนั้น บอกประสิทธิภาพของแนวคิดดังกล่าวให้ทั้งสังคมการเมืองไทยได้รับรู้ อาคารที่กล่าวว่าสร้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการให้บริการประชาชนนั้นมีปัญหาทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏชัดอยู่ประการหนึ่งคือ ไม่มีที่รองรับระหว่างกระบวนการเข้าติดต่อกับส่วนราชการ ประชาชนนั่งพักอยู่ที่เชิงบันไดตรงหน้ามุข และมันทำให้ดูไม่เป็นอาคารที่สง่างามอย่างที่ควรจะเป็น ความสง่างามที่ว่ามีส่วนผสมของการเข้าร่วมจากภาคประชาชนน้อยมาก และถูกจำกัดพื้นที่ให้เฉพาะบางส่วนของสถาปัตยกรรมไม่ต่างจากที่แม้มีการยอมรับในสิทธิด้านต่างๆมากขึ้นแต่ความเป็นไปในตัวระบบการเมืองเดิมยังไม่ปรารถนาจะให้สิทธิทางการเมืองนั้นเข้ามามีบทบาทจริงมากนักในกระบวนการขององค์กรของรัฐบาล นอกจากจะเป็นสิ่งที่มีไว้เป็นนโยบายเป็นเป้าหมายในแผนต่างๆของรัฐเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นที่ปรากฏอยู่ร่วมกันกับสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์แบบเดิมของทางราชการ ปรากฏอยู่ร่วมกันกับแนวความคิดและป้ายชื่อของพื้นที่อาคารว่าศูนย์ราชการนั้น เชื่อมโยงเข้ากับความหมายทางสัญลักษณ์ที่ชี้ให้เห็นว่ามีการเขียนซ้อนทับ มีการถอยร่น มีความพยายามปรับตัว เหล่านี้มีความหมายทางการเมืองว่าอย่างไรเมื่อพิจารณาอยู่ร่วมกับบริบททางการเมืองอย่างเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ และรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

ความหมายทางการเมืองในช่วงเวลาที่สี่นี้ ส่อให้เห็นถึงสถานะที่ระบบราชการไทยที่เคยมีอำนาจในระบบการเมืองการปกครองของไทยถูกจำกัดบทบาทด้วยอำนาจทางการเมืองที่เพิ่มขึ้นจากส่วนอื่นของสังคมที่มีรัฐและระบบราชการส่วนกลาง โดยที่อำนาจที่ว่ามีที่มาจากอีกด้านความสำเร็จในการรวมอำนาจบริหารและการปกครองสู่ศูนย์กลางที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สามที่ผ่านมา คือภาวะการต่อต้านจากภาคประชาชนและฝ่ายเอกชนที่สร้างความเข้มแข็งในอำนาจของการเข้าถึงทรัพยากรและผลประโยชน์ได้โดยตัวเอง และมีความเป็นอิสระที่มากขึ้นจากการควบคุม อีกทั้งยังกลับมาแทรกแซงและกดดันรัฐและระบบราชการเสียเอง

ความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่นี้สื่อให้เห็นถึงความชอบธรรมของระบบการเมืองที่ขึ้นอยู่กับที่มาของอำนาจทางการเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาที่เป็นจริงมากขึ้นในทางปฏิบัติ ซึ่งก็คืออำนาจจากประชาชนที่มีความแตกต่างหลากหลายในลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มแต่ละพื้นที่ แต่มีความเท่าเทียมกันในสิทธิของการเข้าถึงอำนาจและกระบวนการทางการเมืองที่รองรับอำนาจนั้นอยู่เพื่อประโยชน์ร่วมกัน ในการได้สิทธิสุดท้ายคือการได้รับผลประโยชน์จากระบบการเมืองของตนอย่างเป็นธรรม และภาวะดังกล่าวนี้กดดันให้รัฐและระบบราชการส่วนกลางถูกลดทอนอำนาจและกดดันให้กระจายอำนาจการเมืองการปกครองนั้นออกมามากขึ้น ผู้ที่ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองในช่วงเวลาที่สี่นี้จะต้องเป็นผู้ที่อ้างอิงสถานะและที่มาของตนจากความเข้มแข็งในอำนาจของประชาชน ซึ่งจะไม่จำกัดอยู่เฉพาะผู้แทนในระบบรัฐสภานั้น แต่เป็นได้ทุกสิ่งที่ไม่ขัดแย้งและแตกต่างจากกระแสความต้องการของประชาชนในสังคมการเมืองไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เมื่อเริ่มต้นการศึกษาในครั้งนั้น ที่มาก็คือความสงสัยต่อสภาพแวดล้อมรอบตัวกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่มันมีอยู่เท่านั้น เพียงแค่เท่าที่เห็นเท่านั้นหรือ

อันที่จริงแล้วรอบตัวของมนุษย์คนหนึ่ง ในสังคมไทยทุกวันนี้มีสิ่งอันควรสงสัยปรากฏอยู่มาก และมีอยู่จนดูเหมือนเป็นเรื่องปกติ ตัวอย่างที่น่าสนใจมีอยู่มากมายเช่น มียี่ห้อแปดทิศขนาดใหญ่ติดอยู่ที่ตัวตึกของห้างสรรพสินค้าชื่อดังใจกลางเมืองหลวง การมองเห็นรูปแปดเหลี่ยมที่อิงอยู่กับความเชื่อโบราณของจีนยึดติดอยู่กับตัวตึกที่มีชื่อแปลเป็นไทยว่า “คันทบสยาม” นั้น ให้ความคิดและความรู้สึกอะไรกับผู้พบเห็นบ้าง โดยเฉพาะเมื่อมองจากมุมของที่นั่งในขบวนรถไฟฟ้า สัญลักษณ์ของความทันสมัยในการแก้ปัญหาจราจรล่าสุดของกรุงเทพฯ หรือตัวอย่างของจุดดอกจันขนาดเล็กมาก (*) ที่มักมีปรากฏอยู่ในสื่อโฆษณาสิ่งพิมพ์ที่ขายสินค้าอันมักมีมูลค่าสูง เช่น โทรศัพท์มือถือถือ รถยนต์ และบ้าน จุดดอกจันขนาดเล็กนี้จะพ่วงเอาข้อความที่มีความยาวในระดับที่กลายเป็นประโยคแสดงเงื่อนไขประเภทที่ว่า “ทางบริษัทขอสงวนสิทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดโดยไม่ต้องแจ้งล่วงหน้า” หรือ “ภาพที่แสดงกับตัวสินค้าอาจแตกต่างกัน” หรือ “อุปกรณ์ตกแต่งนอกการขาย” หรือ “ดอกเบี้ยย 1% เฉพาะ 10 เดือนแรก” และอื่นๆ อีกมาก เงื่อนไขลักษณะนี้ความสำคัญของมันแปรผกผันกับขนาดของตัวอักษรคือ ยิ่งเงื่อนไขสำคัญมากตัวอักษรยิ่งเล็กมากขึ้น หรือตัวอย่างที่เล็กลงมาและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2545 นี้ ประเทศไทยมีแปรงสีฟันที่มีขนาดพอดีสำหรับช่องปากของวัยรุ่น หรือตัวอย่างที่ก่อตัวมาระยะหนึ่งและเริ่มรุนแรงขึ้นคือ “ความขาว” ล่าสุดโฆษณาบางชิ้นบอกเราว่า ถ้าคุณผู้หญิงมีรักแร้ที่ขาวผ่องคุณจะเป็นคนที่ดูน่าเชื่อถือ เหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่มีอยู่ในสังคมไทยของเราในปัจจุบัน ยังมีตัวอย่างแบบนี้อีกมากและมากกว่าที่เราจะรู้และคิดอยู่ บางทีเราเองคนใดคนหนึ่งก็อาจกำลังเป็นสิ่งที่ชีวิตในรูปแบบของตัวอย่างนี้เช่นกัน เรากำลังอยู่ในสังคมแบบไหนกัน? อะไรคือคุณค่าที่สังคมยอมรับ? และอะไรคือแหล่งกำเนิดของคุณค่านั้น?

มีคนเคยกล่าวไว้ว่า คนที่ไม่รู้อะไรเลยนั้นอันตราย แต่คนที่รู้อะไรเพียงครึ่งๆ กลางๆ นั้นกลับอันตรายเสียยิ่งกว่า และเมื่อวิถีชีวิตของสังคมไทยในปัจจุบันเรียกร้องเอาความสามารถในเรื่องของการ “รู้” “ไม่รู้” มากขึ้นเพื่อดำรงชีวิตอยู่ให้ได้นั้น เราจึงจำเป็นที่จะต้องหาโอกาสมาทำการ

บทวนถึงการรับรู้ของเราบ้าง การศึกษาในครั้งนี้น่าจะมีคุณค่าอยู่ในประเภทที่ว่านั้น โอกาสและความสามารถในการบทวนถึงการรับรู้ มีอะไรบ้างที่การรับรู้ของเราไปไม่ถึงตัวตนของมัน

“ศาลากลางจังหวัด” หรือ “ศาลากลาง” ที่เรียกกันโดยทั่วไปนั้น รับและทราบโดยทั่วไปเช่นกันคือ สถานที่ทำงานของข้าราชการระดับจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัด มีป้องกันจังหวัด มีข้าราชการที่มีชื่อเรียกต่อท้ายว่าจังหวัดอยู่อีกมากทำงานอยู่ที่นี่พร้อมกับข้าราชการระดับย่อยของแต่ละหน่วยงานนั้น ตัวอาคารประเภทนี้มองหาและเห็นได้ง่ายในการมองของประชาชนในพื้นที่และต่างพื้นที่ เมื่อเห็นก็จะคาดเดาได้ทันที แม้อ่านหนังสือไม่ออกกว่าที่นี่คือศาลากลางจังหวัด ซึ่งอาจไม่เหมาะนักที่จะเดินเท้าเปล่าเข้าไปหากิจกรรมในอาคารนี้ อาคารที่มีที่ว่างด้านหน้าก่อนเข้าถึงตัวอาคาร ว่างเปล่าจากต้นไม้ และกลางแสงแดดจ้าของภูมิประเทศแบบเขตร้อนนั้น นอกจากตัวอาคารขนาดใหญ่ผนังหนาที่บดบังและตันที่ว่างฝั่งแบบแกนที่ทอดยาวเหมือนกำแพงนั้น อีกสองสิ่งที่จะมองเห็นก่อนสิ่งอื่นคือ เสาธงชาติและตรารูปครุฑสีทอง นี่คือนี่คือสิ่งที่ผู้ศึกษาเลือกที่จะนำมาเป็นกรณีศึกษาในการค้นหาบางสิ่งบางอย่างที่อาจมีอยู่มากกว่าการเป็นอาคารราชการที่ให้บริการสาธารณะที่เป็นที่รับรู้กันอยู่โดยทั่วไป

แต่ไม่แตกต่างจากการค้นพบสิ่งที่ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร เมื่อตั้งสมมติฐานว่า ศาลากลางจังหวัดนั้นมีบางอย่างแฝงอยู่และการทำงานที่ไม่ตระหนักรู้ต่อบางอย่างที่แฝงอยู่นั้นก็ไม่แตกต่างจากอาการป่วยไข้ เครื่องมือในการวิเคราะห์ ค้นหา แยกแยะ จำแนกออก ทดสอบ และวัดคุณค่าบางประการถูกเลือกใช้ เราต้องการค้นหาความหมายที่อยู่ลึกลงไป (deep meaning) ความหมายที่อยู่ลึกลงไปนั้นเปรียบเหมือนสาเหตุของการป่วยไข้และเราจำเป็นต้องมีเครื่องมือช่วย ถ้าการตีความเป็นเสมือนการผ่าตัด ศัลยแพทย์ก็คือเครื่องมือในการผ่าตัดนั้น เพื่อเราจะได้แยกแยะจัดประเภทและค้นหาได้อย่างมีเหตุผลและสัมพันธ์กัน ในระหว่างการผ่าตัดนั้นเรามีแสงไฟช่วยส่องสว่างไม่หลงมิดผิดพลาดจากตำแหน่งที่ควรเน้น ความรู้เรื่องเศรษฐกิจการเมืองเป็นเหมือนแสงไฟที่ช่วยให้คลาดเคลื่อนน้อยที่สุด เมื่อผ่าตัดได้ชิ้นส่วนที่ต้องการแล้ว เรานำเอาชิ้นส่วนแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ต่างกัน ที่ต้องการอันอยู่ลึกลงไปนั้นมาทดสอบปฏิบัติการด้วยเรื่องของความชอบธรรมทางการเมือง

“ศาลากลางจังหวัด” บอกออกมาในขั้นแรกว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันมีจุดมุ่งหมายประกอบอยู่ในตัวของมันเองด้วยนั้น มีความเป็นไปได้สูงที่มันจะมีความหมายมากกว่าที่มันเป็นและแสดงออกมาให้เห็นอยู่ มันเป็น “สัญลักษณ์” ชนิดหนึ่ง, ตัวหนึ่ง และอาคารศาลากลางจังหวัดก็เช่นกัน สถาปัตยกรรมของมันบอกเราว่ามันมีความหมายมากกว่าอาคาร มากกว่าอาคารชนิดหนึ่ง

อาคารศาลากลางในช่วงเวลาแรกคือ ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 นั้น อยู่บนพื้นฐานของการอิงกับสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นเป็นหลักและมีอยู่ก่อนหน้าที่จะมีรูปตราและเงินสนับสนุนจากองค์รัชกาลที่ 4 มันไม่มีเหลือให้เห็นในปัจจุบันแม้แต่รูปถ่ายเพราะเหตุที่ทรุดโทรมและพังทลายลงไปตั้งแต่ในช่วงเวลาของมันเอง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รูปตราจากกษัตริย์ และการพังทลายนั้น บ่งบอกความหมายออกมาว่า ระบบการเมืองในขณะนั้นไม่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพที่เพียงพอในการที่จะรักษาสถานการณ์มีอยู่ของราชอาณาจักรเดียวกัน ภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน

และเมื่อถอดความมาเป็นความหมายทางการเมืองแล้วนั้นความหมายที่ได้คือความพยายามจากกษัตริย์สยามที่มุ่งแสดงให้เห็นประสิทธิภาพของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในระบอบการปกครองแบบดังกล่าวจะได้รับหากยอมรับการปกครองจากองค์กษัตริย์ โดยการยอมรับการมีอยู่ของอำนาจการเป็นเจ้าของทั้งชีวิตและแผ่นดินของกษัตริย์ แต่เป็นความพยายามที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใด ไม่มีผู้ใดที่ครอบครองทั้งชีวิตและแผ่นดินได้มากที่สุด ไม่ว่าจะกษัตริย์ ขุนนางหรือเจ้าเมือง และแม้แต่ผู้คนทั่วไปในสังคมสยามขณะนั้น ซึ่งหมายความว่าไม่มีผู้ใดได้ครอบครองความหมายทางการเมืองที่มีอยู่ในศาลากลางช่วงเวลานี้แต่อย่างใด

อาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาที่สองคือ หลังจากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2435 นั้น อยู่บนพื้นฐานอย่างใหม่ของสถาปัตยกรรมที่แตกต่างออกไปคือ อิงอยู่กับองค์ความรู้และกระบวนการของสถาปัตยกรรมตะวันตกและปรากฏอยู่ร่วมกันในลักษณะของตัวอาคารที่มั่นคงแข็งแรงเป็นกึ่งลักษณะรองรับและเทิดทูนรูปตราแผ่นดินของสถาบันกษัตริย์ไทยในช่วงเวลานั้นเอาไว้บ่งบอกความหมายออกมาว่าเพื่อการรักษาทั้งจุดมุ่งหมายของระบบการเมืองในการที่จะรองรับตัวมันเองให้ดำรงอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องมีการปรับตัวของระบบต่อรูปแบบของการให้คุณค่าของประสิทธิภาพของระบบคือ ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ โดยมีรูปแบบของการใช้อำนาจเป็นพื้นฐานรองรับอยู่แต่ไม่ปรากฏชัดออกมา

เมื่อถอดความร่วมกับบริบททางการเมืองการปกครองและสภาวะสังคมแล้วความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สองนี้ คือการแสดงผลสำเร็จของสถาบันกษัตริย์ไทยในการรวบรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางที่มีกษัตริย์เป็นผู้ควบคุมอย่างแท้จริง โดยผ่านกระบวนการการนำเสนอโนบายทางการเมืองในลักษณะต่างๆ ที่รองรับการปฏิบัติให้เกิดขึ้นจริงได้ด้วยระบบราชการแบบใหม่ ที่ปฏิรูปขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในการสร้างอำนาจการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาที่สามคือ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 นั้น ยังคงบนพื้นฐานของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่ปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นไทยเข้าไปร่วมอยู่ด้วย หลังคาทรงไทยประยุกต์ที่มีพื้นฐานมาจากไทยประเพณีนั้นอยู่บนตัวอาคารแบบตะวันตก และยังคงมีตราอยู่ แต่ในช่วงเวลานี้มีความเป็นเอกภาพมากขึ้นคือศาลากลางที่ถูกสร้างในช่วงเวลานี้ทุกแห่งใช้ตราครุฑ เช่นเดียวกับเอกภาพในรูปแบบที่ไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดก็จะมีอาคารศาลากลางจังหวัดที่อยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงขนาดของอาคารที่จะใหญ่หรือเล็ก ซึ่งขึ้นอยู่กับอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ในจังหวัดนั้นๆ ความหมายที่บอกออกมาของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้ ก็คือการปรับตัวของระบบการเมืองไทยอีกครั้ง คุณค่าต่อเรื่องประสิทธิภาพของระบบการเมืองนั้นมีหลักประกันอยู่ที่ “รูปแบบ” ของการใช้อำนาจที่มีความเป็นเอกภาพและมั่นคงกว่าประเด็นของการมองว่าใครเป็นผู้ใช้อำนาจที่แปรเปลี่ยนไม่คงที่ถาวรเท่าที่ในระดับที่รูปแบบของการใช้อำนาจมี

ความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สามคือการแสดงผลสำเร็จของความสามารถในการรวมอำนาจการบริหารมาไว้ที่ส่วนกลาง ของผู้นำทางการเมืองที่มาจากระบบราชการไทย โดยการใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับระบบราชการเอง ซึ่งกระบวนการทางวัฒนธรรมนั้นอยู่ในสองลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการผนวกเอาความหมายของการเป็นผู้ที่มีสถานะที่เหนือกว่าในสังคมการเมืองไทยอย่างสถาบันกษัตริย์มาเป็นความหมายทางการเมืองของอำนาจจากระบบราชการเอง ลักษณะที่สองคือพร้อมกันกับการผนวกความหมายจากสถาบันกษัตริย์อยู่นั้น ก็ได้ใช้กระบวนการการปราบปรามความหมายอื่น ๆ ที่แตกต่างในสังคมการเมืองไทย เพื่อเน้นย้ำความมั่นคงทางสถานะทางการเมืองที่มุ่งจะให้เหนือกว่าให้มีความมั่นคงได้ต่อไป

อาคารศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลาสุดท้ายของการศึกษา คือในช่วงเวลาปัจจุบันนี้ รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมของมันนั้นมีความซับซ้อนมากกว่าที่ผ่านมา ตัวอาคารมีขนาดใหญ่ขึ้น แต่อยู่ในรูปแบบของผังอาคารแบบเดิมดังเช่นสองช่วงเวลาก่อนหน้านี้และยังเป็น “กล่อง” ที่มีที่มาจากความเป็นตะวันตกที่กลายเป็น “สากล” ในขณะที่ตราครุฑยังมีอยู่เช่นเดิม แต่สิ่งที่ปกคลุมคือหลังคาแตกต่างไปจากเดิม คือเป็นส่วนผสมระหว่างไทยประยุกต์กับเอกลักษณ์ของไทย พื้นถื่นที่อยู่บนยอดสุดของหลังคาหรือจั่วคือ ตำแหน่งของการขีดขูและการยกย่อง และยังคงมีที่ว่างด้านหน้าตัวอาคารอยู่เช่นเดียวกับสองช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ความหมายของศาลากลางจังหวัดในช่วงเวลานี้คือการบอกให้ทราบว่ารูปแบบของการใช้อำนาจในระบบการเมืองการปกครองของไทยในช่วงเวลานี้นั้น ประเด็นหลักของการให้คุณค่าว่าจะอะไรคือประสิทธิภาพของระบบนั้นอยู่ที่ว่า ทั้งรูป

แบบ กระบวนการ จุดมุ่งหมายของการใช้อำนาจซึ่งแต่เดิมไม่เคยปรากฏชัดพร้อมๆ กันนั้น เมื่อมาอยู่พร้อมกันแล้วจะมีสถานะอย่างไร คือมีความสอดคล้องต่อกันหรือไม่ทั้งที่แสดงออกและที่เป็นจริงนั้นคลาดเคลื่อนและเลื่อนลอยจากที่มาของมันหรือไม่ ประสิทธิภาพของระบบการเมืองอยู่ที่ใช้อำนาจอย่างไรไม่ให้คลาดเคลื่อนไปจากที่มาของมัน ใครใช้อำนาจ? ใช้อำนาจในรูปแบบไหน? และกระบวนการของการใช้อำนาจนั้น สอดคล้องต่อเนืองกันอย่างไร? ตรงกับจุดมุ่งหมายที่แสดงออกจริงหรือไม่? คือคำถามที่เกิดจากภายในระบบการเมืองนั่นเองที่ถามต่อระบบการเมือง เพื่อทบทวนถึงการมีอยู่ของมัน และนี่คือสิ่งที่ศาลากลางจังหวัดนิยามความหมายของประสิทธิภาพของระบบการเมืองการปกครองผ่านทางลักษณะทางสถาปัตยกรรมของมัน

ความหมายทางการเมืองของสถาปัตยกรรมของศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่นี้สื่อให้เห็นถึงความชอบธรรมของระบบการเมืองที่ขึ้นอยู่กับที่มาของอำนาจทางการเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาที่เป็นจริงมากขึ้นในทางปฏิบัติ ซึ่งก็คืออำนาจจากประชาชนที่มีความแตกต่างหลากหลายในลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มแต่ละพื้นที่ แต่มีความเท่าเทียมกันในสิทธิของการเข้าถึงอำนาจและกระบวนการทางการเมืองที่รองรับอำนาจนั้นอยู่เพื่อประโยชน์ร่วมกัน ในการได้สิทธิสุดท้ายคือการได้รับผลประโยชน์จากระบบการเมืองของตนอย่างเป็นธรรม และภาวะดังกล่าวนี้กดดันให้รัฐและระบบราชการส่วนกลางถูกลดทอนอำนาจและกดดันให้กระจายอำนาจการเมืองการปกครองนั้นออกมามากขึ้น ผู้ที่ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองในช่วงเวลาที่สี่นี้จะต้องเป็นผู้ที่อ้างอิงสถานะและที่มาของตนจากความเข้มแข็งในอำนาจของประชาชน ซึ่งจะไม่จำกัดอยู่เฉพาะผู้แทนในระบบรัฐสภาเท่านั้น แต่เป็นได้ทุกสิ่งที่ไม่ขัดแย้งและแตกต่างจากกระแสความต้องการของประชาชนในสังคมการเมืองไทย

นี่คือความหมายที่สถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดแสดงออกมา มันบอกถึงสถานะของระบบการเมืองการปกครองของไทยว่ามีการปรับตัวต่อการใช้อำนาจของมันอย่างไร ใช้อำนาจนั้นให้คุณค่าในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยการเน้นไปที่จุดไหน บุคคล ระบบ วิธีการ หรือจุดมุ่งหมาย จึงจะถือว่าเป็นประสิทธิภาพในช่วงเวลานั้นๆ แต่โดยตัวของสถาปัตยกรรมเองเป็นผลลัพธ์หนึ่งที่มีที่มาและอ้างอิงอยู่กับวิธีการผลิตของสังคม สถาปัตยกรรมก็คือการแสดงออกในทางหนึ่งของวิธีการผลิต ซึ่งวิธีการผลิตในที่นี้มีได้มีจุดเน้นอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจและการค้าเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม ในด้านอื่นๆ ด้วย เพราะในโลกของความเป็นจริงนั้นไม่มีสิ่งใดแยกออกจากสิ่งอื่นได้เด็ดขาดหากแต่เกี่ยวข้อเชื่อมโยงกันอยู่ทั้งสิ้น น้ำอัดลมเพียงขวดเดียวหรือกระป๋องเดียวก็บ่งบอกอะไรได้มากมาย ค่านิยมของสังคม สภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป สภาพตลาด องค์ความรู้ที่รองรับกระบวนการผลิตและการโฆษณา กลุ่มเป้าหมายในการนำเสนอสินค้า การเป็นผู้สนับสนุน

กีฬาหรือภาพยนตร์หรืออาจจะทั้งพรรคการเมืองในกลุ่มนโยบายด้านอาหารและการแพทย์ และสิ่งอื่นอีกมากมายที่เราอาจสืบค้นได้จากน้ำอัดลมที่ว่ามานี้

นับประสาอะไรกับสิ่งที่มีขนาดใหญ่กว่าอย่างสถาปัตยกรรม หรืออาคารใดๆ มันคือการแสดงออกถึงที่มา ความสามารถ กระบวนการและจุดมุ่งหมายของวิธีการผลิตเอง การปรากฏขึ้นของสถาปัตยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจึงสะท้อนออกมาด้วยว่าสังคมนั้นมีวิธีการผลิตอย่างไร มีสภาวะอย่างไร อาคารศาลากลางที่ปรากฏรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่มีทั้งผสมผสาน เปลี่ยนแปลง และแตกต่างในแต่ละช่วงเวลาจึงเป็นสื่อแสดงถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ภายในส่วนต่างๆ ของวิธีการผลิตนั้นๆ ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างและอย่างไร การเลือกใช้สถาปัตยกรรมแบบใดแบบหนึ่งให้ปรากฏออกมานั้นจึงต้องอิงอยู่กับการตอบสนองและสอดคล้องกับวิธีการผลิตที่มีอยู่ในสังคมนั้นเป็นสำคัญเช่นกัน

เนื่องจากสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดนั้นแสดงออกทั้งสภาวะของระบบการเมืองในแต่ละช่วงเวลาอะไรคือประสิทธิภาพของระบบและแสดงออกทั้งสภาวะของวิธีการผลิตในสังคมนั้นว่าเป็นอย่างไรและมุ่งหมายอะไร ทั้งประสิทธิภาพของระบบการเมืองและความต้องการจากสภาวะในตัววิธีการผลิตจึงต้องเกี่ยวพันต่อกัน และจะต้องสอดคล้องต่อกัน แต่ในกรณีของสังคมนไทยเราอาจกล่าวได้ว่าระบบการเมืองนั้นถูกกำหนดโดยวิธีการผลิต และไม่ใช่ว่าเฉพาะจากภายในประเทศเท่านั้น

ศาลากลางช่วงแรกนั้นแสดงออกถึงการเริ่มต้นสิ้นสุดของวิธีการผลิตแบบเดิมและระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพตอบสนองต่อความต้องการที่ไม่เพียงพอเมื่อถูกเปรียบเทียบจากวิธีการผลิตจากภายนอกสังคมนที่มีรูปแบบและจุดมุ่งหมายที่แสดงออกมาแตกต่างกัน ที่กุดตันเข้ามาและแสดงออกในลักษณะของการใช้อำนาจเข้าครอบครอง ในขณะที่เดียวกันวิธีการผลิตแบบเดิมที่มีอยู่ในสังคมนไทยก็อ่อนแอต่อการตอบสนองความต้องการของทั้งภายในระบบการเมืองและต่ออนุกระบบการเมือง ในสภาวะแบบนั้น ระบบการเมืองจึงต้องปรับรูปแบบของตัวเองเสียใหม่ เราจะเห็นได้จากการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2435 และการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าความอ่อนแอทางเศรษฐกิจมีผลต่อความมั่นคงของระบบการเมืองและแสดงออกให้เห็นในรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดในช่วงที่สองเป็นต้นมาที่ยืนอยู่บนพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างไปจากเดิม บริบททางเศรษฐกิจหรือวิธีการผลิตที่มีอยู่นั้นบีบบังคับไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมต่อการเมืองให้ตอบสนองต่อตัวมันเอง

เพราะแม้ว่า “วิธีการผลิต” จะเป็นแหล่งกำเนิดของตัวมันเองและออกมาเป็นวิธีการผลิตระดับย่อยในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะวัฒนธรรมหรือการเมืองการปกครอง เป็นการผลิตสภาวะที่จะรองรับและผลิตซ้ำโครงสร้างของวิธีการผลิตนั้นให้คงอยู่ได้ต่อไป แต่วิธีการผลิตนั้นก็เหมือนราชีนีปลวกในฝูงปลวกของมัน มันสำคัญที่สุดและเป็นแหล่งกำเนิด แต่ทำทุกอย่างเองไม่ได้และไม่สามารถทำได้ เพราะจะทำให้ตำแหน่งของโครงสร้างสูญเสียและเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แม้ปลวกตัวที่เป็นราชีนีอาจจะสามารถแบ่งเวลามาช่วยหาอาหารหรือสร้างรังด้วยก็ไม่ทำให้ปลวกงานตัวอื่นๆ ให้กำเนิดสมาชิกเพิ่มเติมต่อฝูงของมันได้ แม้ว่าบางตัวของปลวกงานนั้นจะมีงานน้อยลงและมีเวลาว่างมากขึ้นจากการช่วยงานของราชีนีปลวก วิธีการผลิตในสังคมก็ไม่แตกต่างกัน ผลิตได้แต่ก็จำเป็นต้องมีแขนขามารับและปฏิบัติต่อผลผลิตนั้นๆ ว่าจะทำให้เกิดคุณค่าออกมาอย่างไร และระบบการเมืองก็คือส่วนหนึ่งที่สำคัญของวิธีการผลิตที่ตอบสนองต่อระบบคำสั่งของวิธีการผลิต สถาปัตยกรรมที่สะท้อนสภาวะของวิธีการผลิต จึงเป็นผลมาจากการตอบสนอง (ไม่ว่าจะได้ผลหรือไม่? และได้ผลอย่างไร) ของระบบการเมืองต่อวิธีการผลิต ซึ่งแน่นอนว่าในตัวมันเองของกระบวนการตอบสนองที่ว่าย่อมสะท้อนถึงความสามารถในการจัดการและสภาวะของระบบการเมืองนั้นๆ เองว่ามีประสิทธิภาพอย่างไร

ประสิทธิภาพของระบบการเมืองจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องและสนับสนุนต่อวิธีการผลิตที่มีอยู่กับจุดมุ่งหมายของวิธีการผลิตนั้น และกลายเป็นที่มาและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจในระบบการเมือง และเป็น “ความชอบธรรม” ของระบบการเมืองเองว่าจะยังมีอยู่ต่อไปได้หรือไม่ และอย่างไร

และนอกจากจะแสดงซึ่งสภาวะของระบบการเมืองว่ามีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อวิธีการผลิตเพียงไร หรือมีความชอบธรรมทางการเมืองหรือไม่นั้น ความหมายจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในแต่ละช่วงเวลานั้นได้บ่งบอกถึงรายละเอียดสำคัญของมันไปพร้อมกันด้วยว่าอะไรคือคุณค่า หรืออะไรไม่ใช่ มันคือการบอกว่าใครได้รับการยอมรับและยกย่องให้อยู่ในอำนาจ กลุ่มใดหรือฝ่ายใด หรืออะไรที่มีอำนาจควบคุมกระบวนการตอบสนองต่อวิธีการผลิตของสังคมในช่วงเวลานั้น ซึ่งหมายถึงการได้รับหรือเป็นนิยามของความชอบธรรมทางการเมืองไปเสียเอง

และนอกจากจะแสดงซึ่งสภาวะของระบบการเมืองว่ามีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อวิธีการผลิตเพียงไร หรือมีความชอบธรรมทางการเมืองหรือไม่นั้น ความหมายจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดในแต่ละช่วงเวลานั้นได้บ่งบอกถึงรายละเอียดสำคัญ

ของมันไปพร้อมกันด้วยว่าอะไรคือคุณค่า หรืออะไรไม่ใช่ มันคือการบอกว่าใครได้รับการยอมรับ และยกย่องให้อยู่ในอำนาจกลุ่มใดหรือฝ่ายใด หรืออะไรที่มีอำนาจควบคุมกระบวนการตอบสนองต่อวิถีการผลิตของสังคมในช่วงเวลานั้น ซึ่งหมายถึงการได้รับหรือเป็นนิยามของความชอบธรรมทางการเมืองไปเสียเอง แต่จากช่วงเวลาทั้งสิ้นของศาลากลางนั้นผู้ที่ครอบครองความหมายทางการเมืองจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัด**ในภาพรวม**ซึ่งเสมือนกับการแสดงสถานะหรือบทบาทในการเมืองของตนว่ามีความชอบธรรมทางการเมืองรองรับอยู่นั้น ก็คือ “ระบบราชการไทย” นั่นเองที่ได้อำนาจในการครอบครองความหมายจากสถาปัตยกรรมนี้ไป

อำนาจในการครอบครองความหมายอันเกี่ยวข้องกับความชอบธรรมทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในศาลากลางจังหวัดนี้ ที่ระบบราชการได้รับไปอาจเป็นเพราะระบบราชการเองมีสิทธิในกรรมสิทธิของงบประมาณ ที่ดิน และตัวอาคารเป็นเบื้องต้น แต่ประการสำคัญคืออำนาจหรือความสามารถในการเลือกใช้ความหมายต่างหาก

เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพราะอำนาจสูงสุดในทางการเมืองการปกครองของแต่ละช่วงเวลาต่างหากที่กำหนดว่าควรจะมีอะไรอยู่บ้าง ในยุคของสถาบันกษัตริย์มันควรจะเป็นอาคารแบบตะวันตก ในยุคของเผด็จการทหารมันควรจะต้องสนองลัทธิทหารและชาตินิยมที่มาจากตัวผู้นำ หรือในกระแสประชาธิปไตยมันควรจะต้องสนองในการก่อตัวของการยอมรับความแตกต่าง เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าระบบราชการไม่มีสิ่งที่ว่ามานั้น แต่ความสามารถในการเลือกของระบบราชการในการสร้างสถาปัตยกรรมของตนเพื่อตอบสนองอำนาจทางการเมืองการปกครอง ที่เสมือนเป็นความสามารถในการเลือกใช้ความหมายเพื่อตอบสนองวิถีการผลิตนั้น มีมากกว่าการรับคำสั่งแล้วปฏิบัติตาม

เราไม่อาจค้นหาและกล่าวออกมาได้ว่าความสามารถในการเลือกใช้ความหมายที่ปรากฏผ่านทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางจังหวัดนี้ปรากฏขึ้นเองและพร้อมกันกับการก่อตัวของระบบราชการในวิถีการผลิตแบบใหม่เมื่อวันเวลาและจุดเริ่มต้นเดียวกัน แต่มีความเป็นไปได้สูงกว่ามันเป็นความสามารถในการเลือกใช้อันเกิดจากการเรียนรู้ในวิถีการผลิตมาชั่วระยะเวลาหนึ่งคือหลังจากทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นตัวแสดงออกซึ่งความหมายหรือรูปแบบที่ผู้มีอำนาจสูงสุดต้องการกระบวนการเช่นนี้ทำให้ระบบราชการไทยมีแนวโน้มที่จะแปรเอาตนเองเป็นส่วนหนึ่งของความหมายนั้นเสียเองในภายหลัง โดยมีใช้มีหน้าที่เพียงแค่ส่งผ่านหรือแสดงความมุ่งหมายเพียงประการเดียว

เพราะท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของการเข้ามาควบคุมการใช้อำนาจเพื่อตอบสนองวิถีการผลิตนั้น ไม่ว่าจะเป็นเวลาใด ในการครอบครองความชอบธรรมทางการเมืองโดยผู้ใด กลุ่มใด หรืออะไรนั้น ระบบราชการมีความสามารถหรือแสดงออกซึ่งลักษณะอันอาจเรียกได้ว่าความสามารถ ในการปรับตัวมันเองต่อการรับรู้และให้คุณค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของสังคมไทย สิ่งนั้นคืออะไรที่มีมาหรือขึ้นอยู่กับสิ่งใด ไม่ว่าจะโดยเจตนาอย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตาม ระบบราชการไทยมีลักษณะที่แสดงออกถึงการตระหนักในการครอบครองความชอบธรรมทางการเมืองว่าสังคมไทยยอมรับการครอบครองหรือปรารถนาการครอบครองโดยอะไร และอย่างไร แล้วจึงผนวกเอาลักษณะของผู้ครอบครองอำนาจในการตอบสนองต่อวิถีการผลิตในแต่ละช่วงเวลานั้นมาเป็นส่วนหนึ่งของตน

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นสถาบันกษัตริย์ ผู้นำทางการเมือง รูปแบบทางการเมืองแบบสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการเมืองหรือการปกครอง รากฐานของอำนาจตามแนวคิดทางการเมืองที่ใช้ในแต่ละช่วงเวลาอย่างเช่น ความเป็นชาติหรือประชาชนหรือการยอมรับในความแตกต่าง จึงถูกระบบราชการแทนค่าผ่านรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมมาใช้ประกอบอยู่ในอาคารของตน เพื่ออะไร

คำตอบก็คือนอกจากจะแสดงตนเป็นส่วนหนึ่งของความชอบธรรมหรือเป็นความชอบธรรมเสียเองแล้ว ผลของการแสดงหรือการเป็นส่วนหนึ่งของความชอบธรรมนั้น ก็ไม่ต่างไปจากสัญลักษณ์ใหญ่ชุดหนึ่งที่กลายเป็นระบบรหัสในตัวของมันเอง

นั่นก็คือว่า ผ่านทางสถาปัตยกรรมที่ระบบราชการไทยสร้างขึ้นนั้น การสร้างขึ้นย่อมจะต้องมีเจตคติของผู้สร้างสอดแทรกไปด้วย ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่และมากน้อยแค่ไหนก็ตามที่ ประกอบขึ้นมาเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นจึงไม่ต่างไปจากเรื่องเล่าประเภทหนึ่ง และเรื่องเล่านั้นโดยเนื้อแท้ของมันแล้วก็ไม่แตกต่างกันไม่ว่าจะอยู่ในตัวอักษรหรือก้อนอิฐ เรื่องเล่านี้จะเรียกร่องเอาปฏิกริยาตอบสนองต่อตัวมันเอง ทั้งรับรู้และตอบโต้ต่อชุดสัญลักษณ์ขนาดใหญ่ ต่อเรื่องเล่าอื่นๆ หรือสถาปัตยกรรมอื่นๆเอง เรายังไม่รู้ว่าการเรียกร่องนั้นได้ผลหรือไม่ เพราะยังไม่สามารถตรวจสอบและค้นหามาตรวัดที่แน่นอนได้ แต่กล่าวได้ว่าเป้าหมายของการเรียกร่องนั้น ไม่ต่างไปจากสิ่งที่จะระบบราชการนำมาเป็นส่วนหนึ่งของตน ไม่ต่างไปจากสิ่งที่สถาบันพระมหากษัตริย์เรียกร่องการรับรู้และตอบโต้ ไม่ต่างไปจากที่รูปแบบของการใช้อำนาจทางการเมืองไม่ว่าเผด็จการทหารหรือประชาธิปไตยต้องเรียกร่องการรับรู้และตอบโต้ ไม่ต่างไปจากการแสดงตนถึงการรับรู้ ยอมรับและแสดงตนเป็นพวกเดียวกันในวันเวลาที่มียอดกมลแลทำจากคอนกรีตปรากฏอยู่บนส่วนยอดของจั่วของหลังคาทรงไทยประยุกต์ หรือให้มีหลังคาทรงปั้นหยามาแทนที่หลังคาทรงไทยประยุกต์

ศาลากลางจังหวัด จึงมีความเป็นสัญลักษณ์ในตัวของมันเอง ด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในลักษณะต่างๆของแต่ละส่วนอาคารนั้น เป็นการแสดงออกที่ของความสามารถและจุดมุ่งหมายของวิถีการผลิตในสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลา และมันเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางการเมืองในลักษณะที่ว่า การเลือกใช้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแต่ละลักษณะนั้น สื่อถึงความสัมพันธ์จากระบบการเมืองไทยในแต่ละช่วงเวลาว่าจะสนองตอบต่อวิถีการผลิตในสังคม ด้วยรูปแบบกระบวนการ และจุดมุ่งหมายอย่างไร แต่การแสดงออกในการตอบสนองต่อวิถีการผลิตของสังคมไทยจากระบบการเมืองไทยเองนี้ ด้วยส่วนของระบบที่ก่อกำเนิดสถาปัตยกรรมที่เราศึกษาอยู่นี้ มีการแฝงการประเมินคุณค่าของความเป็นไป และสิ่งที่ควรเป็นไปเอาไว้ในเวลาเดียวกันด้วยกับการตอบสนองนั้น มันจึงกลายเป็นการตอบรับที่แฝงเอาการเรียกร้องให้ยอมรับต่อรูปแบบการเลือกสถาปัตยกรรมเอาไว้ด้วย ซึ่งก็คือการยอมรับในสถานะที่ได้จากการประเมินคุณค่าของผู้สร้างสถาปัตยกรรม ว่าสถานะของผู้สร้างและครอบครัวของสถาปัตยกรรมนั้นอยู่ กับผู้ที่รับรู้ต่อสถาปัตยกรรมนั้น เป็นอย่างไรและควรเป็นอย่างไรต่อไป เพื่อรักษาสถานะของเรื่องเล่าและผู้เล่าเรื่องซึ่งในที่นี่ก็คือระบบราชการไทย ให้สามารถคงอยู่ได้ในส่วนของสิ่งที่จะเป็นสภาวะหรือทำให้เกิดได้ซึ่งสภาวะที่การตอบสนองต่อวิถีการผลิตอย่างได้ผล และจะกลายมาเป็นความชอบธรรมที่รับรองและรักษาสถานะการมีอยู่ของมันเอง อีกครั้ง เป็นวัฏจักรไม่แตกต่างไปจากการตีความสถาปัตยกรรมในอาคารศาลากลางจังหวัดคือการตีความคุณค่าที่ควรจะเป็นของระบบการเมืองไทย เพื่อรับประกันตัวระบบราชการเอง

ถึงแม้ท้ายสุดนี้ ความหมายที่ได้จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทยในกรณีศึกษาอย่างศาลากลางจังหวัดนี้ จะเป็นได้มากกว่าเพียงทัศนะของผู้ตีความผู้หนึ่งอย่างผู้ศึกษาหรือไม่ก็ตาม แต่ในการรับรู้ของผู้ที่รับรู้การตีความครั้งนี้ ซึ่งเท่ากับจะเกิดการตีความต่อไปอีกนั้น ศาลากลางจังหวัด ก็จะไม่ใช่เพียงอาคารๆหนึ่งอีกต่อไป และเพียงน้อยบรรทัดที่เพิ่งผ่านตาไปนี้ คือสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นคุณค่าจากการศึกษาในครั้งนี้ มันทำให้ตระหนักถึงความเป็นไปได้ที่สูง ที่รอบตัวของมนุษย์จะมีมากกว่าที่มันปรากฏอยู่และสิ่งอันไม่ปรากฏออกมานั้น แท้จริงมีผลต่อการรับรู้ มีผลต่อสถานะของมนุษย์ สิ่งมีชีวิตที่ต้องการมากกว่าการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม

เพราะอย่างน้อยใน “ความเป็นไปได้” ที่จะมีอะไรอื่นที่อยู่นอกเหนือจากเฉพาะที่ปรากฏอยู่นั้นจะทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า การรับรู้ที่มีอยู่นั้นคือระดับที่ควรสิ้นสุดเพียงแค่นั้นหรือไม่? มันเพียงพอแล้วหรือไม่? หรือคำถามที่ว่าอะไรคือที่มาของการรับรู้ที่เราได้รับรู้และมุ่งหมายตอบได้อยู่? และอาจเป็นคำถามท้ายสุดคือ ที่จริงแล้วการรับรู้และมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่นั้น เพื่อ

อะไร ท่ามกลางอากาศที่ดูว่าว่างเปล่านั้น อาจไม่ได้มีแค่ออกซิเจนและก๊าซชนิดอื่นๆ ไม่ได้มีแค่คลื่นไมโครเวฟและรังสีชนิดต่างๆ ไม่ได้มีแค่เชื้อโรคชนิดต่างๆกับแสงแดด แต่อาจมีมากกว่านั้นที่เคลื่อนไหวอยู่ โดยวิ่งผ่านตัวกลางอย่างการมองเห็นและไม่เห็น ได้ยินและไม่ได้ยิน ไปสู่การรับรู้ และสื่อสารของมนุษย์ที่เป็นเหมือนตัวกลางอีกชั้นหนึ่ง แล้วแปรตัวมันเองเป็นเหมือนโครงสร้างหรือสายใยบางๆแต่เหนียวแน่นที่ร้อยรัดและตรึงเราไว้อยู่ ให้อยู่ในบางตำแหน่งของบางจุดมุ่งหมายของบางสิ่งที่มีมนุษย์รับรู้ไม่เพียงพอต่อขนาดและผลของมัน

อย่างไรก็ตามพึงระลึกไว้ว่า ไม่ว่าจะอย่างไรที่แสดงอยู่ตรงหน้านี้ และก่อนหน้านี้คือการตีความ เป็นการตีความที่อาจมีความหมายที่แตกต่างกันไปได้หลากหลาย และทุกความหมายต่างก็มีแนวโน้มที่จะเป็นจริงขึ้นมาได้อย่างน้อยก็ในทัศนะของผู้ที่ทำการตีความตัวบทนั้นๆอยู่ ไม่มี ความหมายจากการตีความใดจะมีสถานะที่เหนือกว่าอีกความหมายหนึ่งและความหมายอื่นจากตัวบท เดียวไปได้ เพียงแต่ว่าแต่ละความหมายนั้นจะเอาชนะกันได้ใน การสร้างการยอมรับและความน่าเชื่อถือของผลการตีความได้มากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับข้อมูลและความสามารถในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์หาค้นหา และแน่นอนว่าไม่สามารถมีอยู่ได้เท่าเทียมกันในแต่ละบุคคล ในแนวการศึกษา ที่มีข้อจำกัดอยู่ที่ความเป็นศิลป์นี้มีข้อจำกัดในการศึกษาอยู่มากพอควรซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง นำเสนอไว้ ณ ที่นี้ประกอบไปพร้อมกันด้วย เป็นคู่แฝดของกันและกันระหว่างข้อจำกัดและข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ จากบาดแผลของผู้ตีความเองที่มีปรากฏอยู่ในผลการศึกษาเรื่องนี้ มีอยู่ดังนี้

ข้อจำกัดข้อแรกคือการศึกษาในครั้งนี้นั้น ยืนอยู่บนพื้นฐานความอ่อนแอทางความสามารถในการศึกษาอยู่สองประการที่เกี่ยวข้องกันคือ ประการแรกเป็นการศึกษาที่มีลักษณะของการศึกษาที่ข้ามสาขาวิชา มีความเกี่ยวพันมากมายระหว่างสาขาวิชาในการมุ่งหาความหมาย เราต้องใช้ความรู้ทางด้านสถาปัตยกรรมที่สถาปนิกเป็นผู้เชี่ยวชาญไม่ใช่ นักเรียนรัฐศาสตร์ ความรู้ทางด้านการสัตววิทยาที่นักสัตวศาสตร์ในสาขาวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ วรรณคดี น่าจะมีความเชี่ยวชาญและน่าเชื่อถือมากกว่านักเรียนรัฐศาสตร์เช่นกัน ความรู้ทางด้านการศึกษาที่นักปรัชญามีความแน่นอนกว่าทำได้ดีกว่านักเรียนรัฐศาสตร์ ถ้าเราแยกสองสาขานี้ออกจากกันซึ่งในความเป็นจริงของชื่อเรียกและระบบ การศึกษาและทัศนคติก็เป็นเช่นนั้น ไม่นับสาขาประวัติศาสตร์ที่ย่อมแม่นยำในข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของแต่ละช่วงเวลาพร้อมทั้งโลกทรรศน์แห่งวิธีการศึกษาของวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งที่จริงแล้วผลักดันความเป็นไปของโลกมากกว่าที่มองเห็นแค่การจดจำ เมื่อมีลักษณะของการข้ามสาขาวิชาอยู่สูงจึงแน่นอนว่าน่าจะยังมีหลายประการของการวิเคราะห์ทำความเข้าใจที่ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่ศึกษาอยู่ในสาขาแต่ละสาขานั้นสามารถเพิ่มเติม และตรวจสอบผลได้ดีกว่า จากประการแรกนี้เองที่นำไปสู่ข้อจำกัดประการที่สองคือความอ่อนด้อย

ที่อาจเกิดขึ้นได้ในการเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงในแต่ละสาขาข้อมูล ทั้งสองประการนี้เองที่เป็นข้อจำกัดที่ผู้ศึกษาภูมิใจจะนำเสนอ เหตุของความภูมิใจนั้นอยู่ที่ยังสามารถแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องเกี่ยวพันระหว่างสาขาวิชาในแวดวงวิชาการได้มากเท่าไร โอกาสของการถูกตรวจสอบและค้นหาข้อด้อยก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น และนี่ย่อมเป็นสิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นในความรู้ของสังคมในปัจจุบันที่กำลังเผชิญกับนโยบายทางเศรษฐกิจของนักเศรษฐศาสตร์ที่เป็นที่สงสัยของนักสังคมสงเคราะห์ว่าจะช่วยแก้ปัญหาหรือเพิ่ม กำลังเผชิญกับทัศนคติทางสังคมศาสตร์ที่มองวิทยาศาสตร์ด้วยสายตาที่เห็นว่าละทิ้งความเป็นมนุษย์ เหล่านี้เป็นต้น ลักษณะของการข้ามเกี่ยวระหว่างสาขานั้นย่อมทำให้เกิดการถกเถียงร่วมกันและก่อให้เกิดโอกาสของการเรียนรู้จุดอ่อนจุดแข็งของแต่ละสาขาวิชาของตน นี่เป็นสิ่งที่โลกวิชาการเรียกหาอยู่เสมอและก็น่าจะดีกว่านั่งถกเถียงกันในผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในแบบและทิศทางเดียวกัน หากมีผลงานการตีความสถาปัตยกรรมใดๆที่มาจากผู้เป็นสถาปนิก หรือจากนักสื่อสารมวลชนย่อมขยายวงกว้างได้มากขึ้น และทำให้เกิดการเปรียบเทียบซึ่งก็คือการค้นพบสิ่งที่ดีที่สุดที่ควรเรียนรู้และเชื่อถือรวมทั้งนำไปติดต่อ

ข้อจำกัดประการที่สามคือประเด็นอีกมากมายในการศึกษาครั้งนี้ที่ไม่สามารถทำการวิเคราะห์ได้เนื่องจากความสามารถของผู้ศึกษาตีความเองเป็นสำคัญที่มีอยู่ในระดับที่น้อยจนไม่เพียงพอต่อการนำมาทำการวิเคราะห์ตีความ เช่นประเด็นของการเลือกใช้ที่ดินในการให้เป็นที่ตั้งของอาคารศาลากลางในแต่ละจังหวัดแต่ละช่วงเวลาหากมีข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอ มีความสามารถในองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์และด้านนโยบายสาธารณะก็จะทำให้มีผลการศึกษาที่น่าสนใจที่น่าจะนำไปสู่การค้นพบลักษณะบางประการของกระบวนการทางนโยบายสาธารณะของสังคมไทยในส่วนของระบบราชการต่อความสามารถในการเลือกและสร้างคุณค่าให้กับที่ดินและนโยบายนั้นๆ หรือประเด็นของเรื่องรูปปั้นบริเวณหน้าศาลากลางในบางจังหวัดที่มีความแตกต่างกัน ดังเช่นที่ศาลากลางในช่วงที่สองของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีอนุสาวรีย์ของสามกษัตริย์ผู้สร้างเมืองก่อตั้งอยู่ในขณะที่บางจังหวัดและในบางช่วงเวลามีพระรูปขององค์รัชกาลที่ 5 ประทับอยู่ ความแตกต่างในระยะเวลาและลักษณะของการใช้อนุสาวรีย์นี้มีความหมายประการใดบ้างนั้น และสะท้อนความเป็นไปของแต่ละจังหวัดอย่างไรนั้น เป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาเห็นว่ามีความน่าสนใจนำไปศึกษาเพิ่มเติมเป็นอย่างมากจากผู้ที่มีข้อมูลแม่นยำและครบถ้วน รวมถึงประเด็นของการเข้าใช้พื้นที่บริเวณลานรัฐพิธีหน้าอาคารศาลากลางแต่ละแห่งที่มีรายละเอียดของข้อมูลการเคลื่อนไหวของการต่อสู้ทางการเมืองในระดับภูมิภาคที่ไม่แพ้ข้อมูลเรื่องสถาปัตยกรรมเลยทีเดียว เราอาจค้นพบความรู้ของกระแสความเคลื่อนไหวจากภาคประชาชนได้จากลานที่ดูว่างเปล่านี้มากกว่าชาวสารบบหน้ากระดานหนังสือพิมพ์หรือรายการทางโทรทัศน์ที่ประชาชนเป็นข่าว แต่ไม่ได้เป็นเจ้าของข่าวสารในเนื้อหาของข่าวนั้น ลานรัฐพิธีที่ประชาชนใช้ในการประท้วงหรืออาจใช้เล่นกีฬาฟุตบอล

นั่นมีความน่าสนใจที่จะวิเคราะห์เพิ่มเติมไม่แพ้สถาปัตยกรรม จากประเด็นเหล่านี้ซึ่งที่จริงแล้วไม่ใช่ทั้งหมดของสิ่งที่เพิ่มเติม แต่เป็นเพียงบางส่วนที่ยกตัวอย่างออกมา ให้เห็นว่าในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มองผ่านเลยไปด้วยความเคยชินนั้นไม่ได้ว่างเปล่าในตัวมันเองแต่อย่างใดหากแต่ซ่อนเร้นเอาคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งหรือมากกว่านั้นไว้ในตัวของมันได้เสมอ รอให้ไปค้นหาและวิเคราะห์ทำความเข้าใจอยู่

ศาลากลางจังหวัดไม่ไช่เพียงอาคารหนึ่งอีกต่อไป เมื่อเรารู้ถึงด้านที่เป็นไปได้ว่าอาจมีอยู่ การเป็นไปได้ว่ามีอยู่นั้นเป็นผลลัพธ์ระดับหนึ่งของความสงสัยและทำให้เกิดความสงสัยต่อไป ในองค์ความรู้ของมนุษย์ที่เป็นเหมือนป่านั้นความสงสัยเป็นเหมือนเมล็ดหรือหน่ออ่อนของพืช เมื่อเริ่มต้นมีอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ผ่านไปก็มีเพียงไม่กี่เมล็ดหรือหน่ออ่อนที่เจริญเติบโตต่อไปได้ กลายเป็นต้นไม้ต้นหนึ่งของป่า และเพาะพันธ์ตัวมันเองต่อไปอีกเพื่อรักษาความเป็นป่าเอาไว้ ภายใต้องค์ความรู้ของมนุษย์นั้นไม่ต่างไปจากกระบวนการทางธรรมชาติ มันทำให้เกิดขึ้นหลากหลายเพื่อจะคัดเลือกบางสิ่งเอาไว้ให้อยู่ต่อไปได้เพื่อสืบทอดกระบวนการทางสังคมความรู้ันเอง เมื่อเราเริ่มต้นความสงสัยต่อศาลากลางจังหวัดนั้น เราจะค้นหา ติดตาม ตรวจสอบและประเมินค่าหรือสถานการณ์ต่อสิ่งนั้น ลักษณะต่างๆที่เราปฏิบัติต่อสิ่งที่เราไม่รู้ นั้น ก็กลับไม่ต่างจากกระบวนการทางธรรมชาติอีกครั้ง ในการค้นหาที่เป็นเหมือนการล่า นั้น เราจำเป็นต้องติดตามเพื่อสืบให้ทราบถึงตำแหน่ง สถานะและทิศทางของสิ่งที่เราจะล่า การที่การล่าการค้นหาจะประสบผลได้นั้น กระบวนการหนึ่งที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันคือการเปรียบเทียบกับตำแหน่ง สถานะของเราเอง มันทำให้เรารู้จักตัวเองเพิ่มขึ้นไปพร้อมกัน และประเมินได้ว่าจากตำแหน่งที่แตกต่างกันนั้น จะเกิดอะไรขึ้นได้หรือไม่ ได้บ้าง มันดีสำหรับมนุษย์อย่างน้อยก็คนหนึ่ง มันทำให้เรารู้ว่าควรมีตัวตนอยู่อย่างไรได้บ้างจากการเป็นสิ่งที่มีความมุ่งหมายของตัวเองได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. 2541. การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสื่อสารมวลชน
ชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพ. 2543. มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรสโปรดักส์.

ไขแสง ศุขะวัฒน์. 2520. การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงาน
สถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2200-2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จารุณี อินเดิดฉาย และคนอื่นๆ. 2540. เอกลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ:
กราฟิคฟอร์แมท.

จุลทรรค์ พยาชมรานนท์. 2525. ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย. ใน ที่ระลึกงานสมโภชน์กรุง
รัตนโกสินทร์ 200ปี, 479-490. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

จักรกรธ จิตรพงศ์, ม.ร.ว..2540. การเปลี่ยนแปลงในสถาบันพระมหากษัตริย์ มองผ่านงาน
สถาปัตยกรรม “จากพระวิมานอากาศสู่พระราชวังในอุทยาน”. ใน ยุโรปกับรัชสมัยพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. เล่มที่3.
84-97. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ฉลอง สมิตะมาน. 2537. แขกรับเชิญ. อาษา สิงหาคม พ.ศ.2537:47-48.

ฉวีงาม มาเจริญ และคนอื่นๆ. 2538. นานาสาระวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร.

เฉลิม สุจริต. 2539. สถาปัตยกรรมกับการวิจารณ์. ใน บัณฑิต จุลาสัย บรรณาธิการ, แนวความคิด
ในการออกแบบสถาปัตยกรรม. 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2544. ประวัติการเมืองไทย 2475-2500. พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชุมศรี ศิวะยานนท์ และคนอื่นๆ. 2521. สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐานสำหรับช่างเทคนิค. กรุงเทพฯ สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2528. การเมืองมนุษย์ รัฐศาสตร์ทวนกระแส. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรวรรณสูตร. 2532. เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย(พ.ศ. 2411-2477). กรุงเทพฯ:สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

โชติ กัลยาณมิตร. 2539. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์. 2540. รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ :ศูนย์การวิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก.

ไชยันต์ ไชยพร. 2537. Hermeneutics:ศาสตร์แห่งการตีความ. อักษรศาสตร์ 26 (มกราคม-มิถุนายน: 16-23.

ไชยันต์ ไชยพร. 2540. เอกสารในวิชา Philosophy of Social Science เรื่องHermeneutic กับการศึกษาสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ศักดิ์ อัสวสกุลไกร. 2541. การวิเคราะห์เนื้อหาภาพยนตร์โฆษณาสุราทางโทรทัศน์ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำเนิน การเด่น และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2538. พจนานุกรมไทย-อังกฤษ=Thai-English dictionary. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

ธงชัย วินิจจะกุล. 2530. ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน. ใน ฉลอง สุนทรวราภนิชย์ บรรณานิการ,
 ข้อถกเถียงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเป็นสมัยใหม่ของไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา)

ธาดา สุทธิธรรม. 2542. สถาปัตยกรรมไทย. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น.

นฤมล วันทนีย์. 2541. การวิเคราะห์เปรียบเทียบสารคดีชุดทางโทรทัศน์เนื่องในการจัดงานฉลอง
 สิริราชสมบัติครบ50ปี.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน บัณฑิต
 วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิจ นิตยชีระนันท์. 2537. สถาปัตยกรรมไทย.ใน ปาฐกถาชุด “สิรินธร”ครั้งที่9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นिति เอียวศรีวงศ์. 2538. ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ
 และรูปแบบการจิตสำนึก. กรุงเทพฯ: มติชน.

นिति เอียวศรีวงศ์. 2542. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่. กรุงเทพฯ:แพรวสำนักพิมพ์.

ปกรณ ปรียากร” 2532. กระทรวงมหาดไทย: ลักษณะเด่นและข้อจำกัดของหน่วยงานระดับ
 กระทรวงในการบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ
 ไทย.

ปรัชญา เวสารัชช. 2539. การปรับภาคราชการเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์: รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ:
 สำนักงานข้าราชการพลเรือน.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. 2539. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. เชียงใหม่:
 ตรีศวิน (ซิลเวอร์มบุคส์).

ผุสดี ทิพทัส. 2535. สถาปัตยกรรม : ย้อนมองอดีต พินิจปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส.

ผุสดี ทิพทัส. 2539. สถาปนิกสยาม : พื้นฐาน บทบาท ผลงานและแนวคิด(พ.ศ.2475-2537).

กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกไทย

ผุสดี ทิพทัส. 2541. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรพรรณ เกิดผล. 2541. การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325-2535.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิบูลย์ หัตถกิจโกศล. 2527. อนุสาวรีย์ไทย: การศึกษาเชิงการเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญสุภา สุขคตะ. 2543. เยี่ยมเรือน เยือนอดีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

เพ็ญสุภา สุขคตะ. 2544. ลอดลายกำแพง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.

มหาดไทย,กระทรวง. 2535. 100ปีมหาดไทย.กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

มหาดไทย,กระทรวง. 2542. รายงานการศึกษาวิจัย เรื่องแนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.

มานิตย์ นวลละออ. 2533. สัญลักษณ์ทางการเมืองในการเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มานิตย์ นวลละออ. 2540. การเมืองไทย ยุคสัญลักษณ์รัฐไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง

มาลินี คุ่มสุภา. 2541. นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โยธาธิการ, กรม. 2541. หนึ่งร้อยเก้าปีกรมโยธาธิการ.กรุงเทพฯ: กรมโยธาธิการ.

รชชง เปรมทรัพย์.สัมภาษณ์,7 กุมภาพันธ์ 2545.

ฤชากร จรเจวุฒิ. 2539. บทบาทและอิทธิพลของข้าราชการกระทรวงมหาดไทยในสังคมไทย.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิจิตร เจริญภักตร์. 2543. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก : คริสเตียนตอนต้นถึงสมัยใหม่.

กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. 2536. พัฒนาการ แนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม

: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. 2539. เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย: ข้อคิดเห็นบางประการ ในการกำหนด

แนวรูปแบบ--สูตรสำเร็จในการสร้างสรรค์?. อาษา มิถุนายน พ.ศ.2539: 48-65.

วิยะดา ทวงมิตร และคณะ. 2541. ศาลา : สารานุกรมเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วิลเลียม แวน คอดิลล์. 2526. สถาปัตยกรรมกับระบบทีม=Architecture by team". แปลโดย เด่น

วาลิกศิริ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด.

ศิลปากร, กรม. 2500. บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ.2491-

2499. พระนคร: ศิวพร.

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. 2542. การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมภพ มานะรังสรรค์. 2536. “แนวโน้มพัฒนาการ เศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สวรรยา ยังพลจันทร์. 2538. การวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “คุณค่า” ในงานโฆษณาที่อยู่อาศัยทางสื่อหนังสือพิมพ์.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สันต์ศักดิ์ อัจฉากร. 2528. แนวทางการกำหนดที่ตั้งการจัดวางผังบริเวณ และการจัดพื้นที่อาคารศาลากลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สน สีมাত্রัง. 2537. คติจักรวาล. อาษา สิงหาคม พ.ศ.2537:96-103.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. 2537.เอกสารการสอนชุดวิชา 80204 เศรษฐกิจกับการเมืองไทย หน่วยที่1-7. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ใหญ่ เตมีย์. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2545.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. 2513. มีส ฟาน เดอ โรส และสถาปัตยกรรมตะวันออก. พระนคร:กรุงสยามการพิมพ์.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. 2526. คติจักรวาล พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย. อักษรศาสตร์ (มหาวิทยาลัยศิลปากร). ปีที่ 5 ฉบับที่ 1,2: 321-340.

อนุสรณ์ ลิ้มมณี.2531.ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน.กรุงเทพฯ: ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อนุสรณ์ ลิ่มมณี. 2542. การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง : ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, หม่อมเจ้า. 2539. เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม/บทนิพนธ์โดยหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.

เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “สถาปัตยกรรมไทย : การช่างไทยใครสืบสาน”. ในการสัมมนาทางวิชาการในโครงการสืบสานนายช่างศิลป์ไทย วันที่ 28-29 เมษายน 2537 ณ โรงแรมริเวอร์ไซด์ พลาซ่า กรุงเทพฯ

ภาษาอังกฤษ

Achen, Sven Tito. 1978. Symbols Around Us. New york:Van Nostrand Reinhold Company, 1978, 9-15. อ้างใน มานิตย์ นวลละออ.2540. การเมืองไทย ยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, 14. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง จำกัด.

Gardner, Howard; Howard, Vernon; and Perkins, David. 1974. “Symbols Systems: A Philosophical, Psychology, and Education.” in Media and Symbols: The forms of expression., communication and education. Illinois: The University of Chicako press, 1974, 27-43. อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ. 2540. การเมืองไทย ยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, 14. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง จำกัด.

Lindblom, Charls E. 1982. “Another State of Mind.” in American Political Science Review. Vol.76 No.I, 1982, 15. อ้างใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2528. การเมืองมนุษย์: รัฐศาสตร์ ทวนกระแส,87. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

The New Encyclopedia Britanica (Macropedia). 1975. “Symbolism and Iconography Religious.” 17, 1975, 900-09. อ้างใน มานิตย์ นวลละออ. 2540. การเมืองไทย ยุคสัญลักษณ์รัฐไทย, 13. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง จำกัด.

ภาคผนวก

ภาพประกอบข้อมูลสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัด

1.ภาพประกอบข้อมูลสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางช่วงเวลาแรก ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

ภาพที่ 1.1 หอนั่งเจ้าเมืองสกลนครสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

ภาพที่ 1.2 อาคารศาลากลางขุนใน

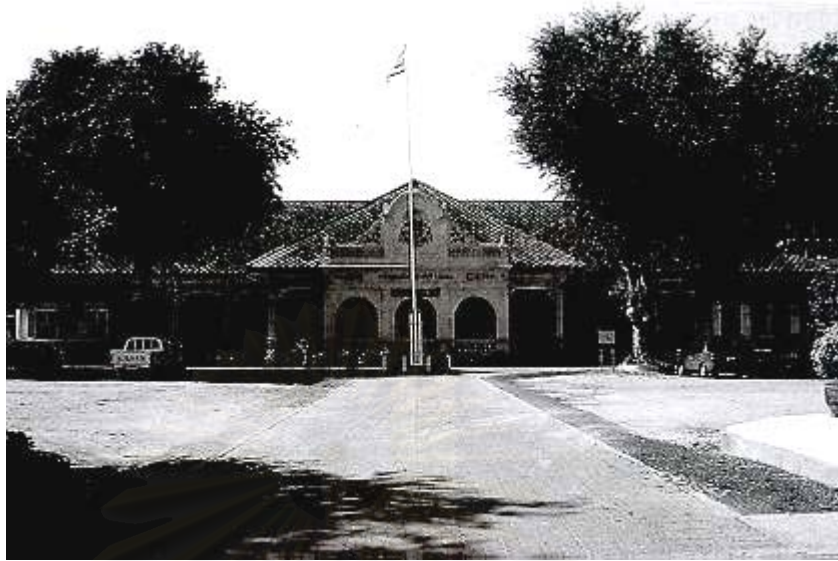
2.ภาพประกอบข้อมูลสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สอง : หลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

ภาพที่ 2.1 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดนครพนม

ภาพที่ 2.2 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดพังงา

ภาพที่ 2.3 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดสิงห์บุรี

ภาพที่ 2.4 ตราแผ่นดิน(ตราอาร์ม)ตรงหน้าบ้านอาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่า
จังหวัดสิงห์บุรี

ภาพที่ 2.5 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2.6 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 2.7 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังเก่าจังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 2.8 สภาพที่ตั้งที่อยู่ใกล้การคมนาคมทางน้ำของศาลากลางจังหวัดหลังเก่า
จังหวัดนนทบุรี

3.ภาพประกอบข้อมูลสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สาม : หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ถึงพ.ศ.2522

ภาพที่ 3.1 อาคารศาลากลางจังหวัดมุกดาหาร

ภาพที่ 3.2 อาคารศาลากลางจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 3.3 ตราครุฑและหน้าบันหลังคาแบบไทยประยุกต์ของอาคารศาลากลาง
จังหวัดปัตตานี

ภาพที่ 3.4 อาคารศาลากลางแบบไทยประยุกต์ จังหวัดแพร่

ภาพที่ 3.5 หน้าบันและทางเข้าที่มุกกลางแบบไทยประยุกต์ศาลากลางจังหวัดสงขลา

ภาพที่ 3.6 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังปัจจุบันของจังหวัดพังงา

4.ภาพประกอบข้อมูลสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางในช่วงเวลาที่สี่ : ตั้งแต่ปี พ.ศ.2523 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542) อาคารตามแนวความคิดเรื่องศูนย์ราชการ

ภาพที่ 4.1 ศาลากลางจังหวัดหลังใหม่จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 4.2, 4.3 มุขกลางและหลังคาแบบพื้นถิ่นของอาคารศาลากลางจังหวัดหลังใหม่
จังหวัดสงขลา

ภาพที่ 4.4 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ จังหวัดสงขลา

ภาพที่ 4.5 อาคารศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ของจังหวัดปัตตานี
ที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณเดิมของศาลากลางจังหวัดหลังเก่า

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

เป็นบุตรคนที่สองของพ่อประเสริฐ – แม่พนิดา เชื้อสถาปนศิริ เกิดที่อำเภอเมือง จังหวัดตรัง เมื่อตอนเช้าวันที่ 7 กันยายน 2519 ได้รับการตั้งชื่อว่า “นิติ เชื้อสถาปนศิริ” จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น – ปลาย จากโรงเรียนมหาวิชราวุธ จังหวัดสงขลา เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในภาควิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อปีการศึกษา 2537 เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทในภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2541

นิติ เชื้อสถาปนศิริ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย